

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

*Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису*

ПУСТОВІТ ЮЛІЯ ЮРІЇВНА

УДК 342.951:338.439

ДИСЕРТАЦІЯ

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Ю. Ю. Пустовіт
(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Кропивницький – 2025

АНОТАЦІЯ

Пустовіт Ю. Ю. Адміністративно-правове забезпечення продовольчої безпеки. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право, інформаційне право. – Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка. Кропивницький, 2025.

Наукові розробки дисертації спрямовані на вирішення наукової проблеми – удосконалення адміністративно-правових механізмів забезпечення продовольчої безпеки шляхом комплексного аналізу чинного законодавства, практики його застосування та міжнародного досвіду у цій сфері. У роботі розглянуто теоретико-правові засади державного регулювання продовольчої безпеки, особливості його правозастосування та ефективність національних механізмів забезпечення продовольчої безпеки. Дослідження обґрунтовує необхідність узгодження державної політики продовольчої безпеки із сучасними викликами, що включають зміни у глобальних продовольчих ланцюгах, кліматичні фактори та виклики, пов'язані з воєнними діями.

В роботі здійснено глибокий аналіз правового регулювання продовольчої безпеки в Україні, зокрема шляхом порівняння з зарубіжними моделями. Продовольча безпека розглядається як складова національної безпеки і регулюється цілою системою норм різних галузей права (адміністративного, аграрного, екологічного, господарського тощо).

Встановлено, що в розвинутих країнах (ЄС, США, Канада) проводиться інтегрована державна політика продовольчої безпеки, яка поєднує чітке законодавче регулювання та ефективне адміністрування. Зарубіжні підходи базуються на оптимальному балансі державного контролю і ринкових механізмів, а сучасні тенденції акцентують увагу на інноваціях у сільському господарстві, цифровізації моніторингу та забезпеченні екологічної стійкості агропродовольчого сектору.

Міжнародний досвід став основою для оцінки українського законодавства і вироблення пропозицій щодо його вдосконалення.

Детально розглянуто нормативно-правові аспекти продовольчої безпеки та їхній вплив на ефективність контролю у цій сфері. Дослідження чинної нормативної бази показало, що законодавство України про продовольчу безпеку є фрагментарним, воно міститься у низці законів і підзаконних актів, які не завжди узгоджені між собою. Виявлено окремі нормативні колізії та прогалини, що негативно впливають на дієвість державного контролю (наприклад, дублювання повноважень різних органів чи нечіткість вимог). Неналежна узгодженість правових норм ускладнює реалізацію єдиної політики продовольчої безпеки та знижує ефективність наглядових процедур.

З'ясовано пряму залежність між системністю та узгодженістю нормативно-правове забезпечення продовольчої безпеки та ефективністю контролю у цій сфері. Аргументовано потребу в оновленні і систематизації нормативної бази – зокрема, запропоновано розробити та ухвалити Закон України «Про продовольчу безпеку», який комплексно врегулює відносини продовольчої безпеки та консолідує норми, що містяться в різних актах. Такий закон має встановити основні принципи, завдання і механізми забезпечення продовольчої безпеки, визначити повноваження органів влади та відповідальність за порушення.

Охарактеризовано адміністративно-правові механізми державного регулювання продовольчої безпеки, визначено їх переваги та недоліки. До таких механізмів віднесено систему органів публічної адміністрації та комплекс форм і методів управління, які забезпечують реалізацію державної політики в продовольчій сфері.

Проаналізовано діяльність ключових суб'єктів забезпечення продовольчої безпеки – центральних органів виконавчої влади (Міністерство аграрної політики та продовольства, Держпродспоживслужба, Міністерство охорони здоров'я тощо), органів місцевого самоврядування, а також спеціалізованих установ, відповідальних за контроль якості харчових продуктів.

Встановлено, що перевагою чинного механізму є наявність базових інструментів адміністративного впливу: стандартизація і сертифікація харчових продуктів, дозвільно-реєстраційні процедури для операторів ринку, інспекційний контроль та санітарно-епідеміологічний нагляд, механізм притягнення до відповідальності за порушення. Ці засоби створюють правові умови для захисту якості та безпечності продовольства, забезпечують реалізацію принципу превентивності (через ліцензування, перевірки) і захист прав споживачів.

Водночас виявлено низку недоліків діючих адміністративно-правових механізмів. Серед основних проблем – надмірна бюрократизація процедур (отримання дозволів, сертифікації тощо часто є складним і витратним для бізнесу), розпорошеність функцій контролю між різними відомствами та відсутність єдиної координації, що призводить до дублювання заходів і нераціонального використання ресурсів. Недоліками є також недостатня технічна оснащеність контрольних органів і дефіцит кадрових ресурсів, що стримує ефективний моніторинг продовольчих ланцюгів. Такий стан речей знижує результативність державного нагляду та не повністю відповідає сучасним міжнародним стандартам та вимогам ЄС.

Здійснено порівняльний аналіз законодавчих підходів до забезпечення продовольчої безпеки у різних країнах та окреслено можливості адаптації міжнародних практик в Україні. Компаративне дослідження підтвердило, що країни з високим рівнем продовольчої безпеки мають цілісну та інтегровану систему правового регулювання. У Європейському Союзі діє комплексне харчове законодавство (включно з Регламентами і директивами ЄС), яке встановлює єдині вимоги до безпечності харчових продуктів і чітко розмежовує сфери відповідальності між інституціями. Створено спеціалізовані органи (Європейське агентство з безпечності харчових продуктів – EFSA) для наукового супроводу та координації політики. У США запроваджено систему контролю, що поєднує державне регулювання (через FDA, USDA та інші агентства) із саморегулюванням бізнесу під наглядом держави; діє принцип превентивного контролю (через Food Safety Modernization Act) та сучасні

інструменти відстеження постачань.

Досвід зазначених країн свідчить, що оптимальною є модель, де законодавче забезпечення охоплює весь ланцюг «від лану до столу», а державний контроль доповнюється ринковими механізмами (страхуванням ризиків, приватною сертифікацією, залученням громадськості).

Виявлено, що сучасні світові тренди у сфері продовольчої безпеки тяжіють до посилення вимог екологічної безпеки та стійкості, розвитку «smart»-сільського господарства і глобальної координації зусиль (особливо в умовах кліматичних змін та геополітичних викликів). Для України запропоновано використати найкращі практики: гармонізувати національні стандарти і процедури з нормами ЄС, впровадити ризик-орієнтовані підходи до контролю, а також створити єдиний рамковий закон у сфері продовольчої безпеки.

Адаптація міжнародного досвіду передбачає і переформатування інституційної структури: посилення міжвідомчої координації, чітке визначення повноважень усіх органів, відповідальних за контроль харчових продуктів, та налагодження обміну інформацією з міжнародними організаціями для раннього реагування на загрози.

На основі проведеного аналізу сформульовано практичні рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання продовольчої безпеки в Україні. Передусім акцентовано на необхідності офіційного визнання продовольчої безпеки частиною національної безпеки держави на законодавчому рівні, що підвищить пріоритетність цієї сфери у державній політиці.

Наступний блок рекомендацій стосується удосконалення інституційних механізмів: запропоновано створити інтегровану систему державного контролю та моніторингу продовольчої безпеки. Йдеться про тіснішу взаємодію між Міністерством аграрної політики, Міністерством охорони здоров'я, Держпродспоживслужбою, екологічними та митними органами, а також місцевою владою – з метою об'єднання зусиль у єдиному контурі нагляду.

Рекомендується запровадити єдиний центр координації або міжвідомчу

комісію з продовольчої безпеки, яка б забезпечувала узгодженість дій і обмін інформацією між всіма суб'єктами.

Важливим є спрощення регуляторних процедур у сфері продовольчого контролю – перегляд дозвільної системи з метою усунення зайвих бар'єрів для добросовісних виробників, скорочення строків та вартості проходження процедур сертифікації та санітарних перевірок.

Одночасно пропонується посилити відповідальність за порушення вимог продовольчої безпеки: запропоновано більш чітко визначити склади адміністративних правопорушень у цій сфері, встановити диференційовані санкції відповідно до тяжкості наслідків (значні штрафи або призупинення діяльності за грубі порушення, адміністративні стягнення за незначні), а головне – забезпечити невідворотність покарання.

Рекомендується вдосконалити процедури адміністративного провадження: регламентувати строки розгляду справ, запровадити типові стандарти оформлення матеріалів і прийняття рішень контролюючими органами, покращити виконання накладених санкцій.

Окремо наголошено на необхідності врахування сучасних викликів – воєнних, економічних та кліматичних – у стратегічному плануванні продовольчої безпеки. Зокрема, запропоновано переглянути Стратегію продовольчої безпеки України на період до 2027 року з урахуванням наслідків воєнних дій та постконфліктного відновлення: передбачити заходи зі створення державних резервів продовольства, розвитку запасних логістичних маршрутів і сховищ на випадок надзвичайних ситуацій, розмінування та відновлення сільськогосподарських земель, стимулювання вітчизняного виробництва для імпортозаміщення тощо. Такі рекомендації мають на меті підвищити стійкість продовольчої системи України, гарантовану доступність харчових продуктів для населення та готовність держави реагувати на можливі кризи.

Вагоме місце в дослідженні відведено впровадженню цифрових технологій та сучасних методів контролю за продовольчою безпекою. Автором обґрунтовано, що

цифровізація є ключовим чинником підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки в умовах сучасності.

Запропоновано створити єдину електронну платформу моніторингу продовольчої безпеки, яка об'єднає бази даних та інформаційні системи різних відомств (аграрної політики, охорони здоров'я, Держпродспоживслужби, митниці) і забезпечить обмін даними в реальному часі. Така платформа дозволить відстежувати рух харчових продуктів по всьому ланцюгу постачання – від виробництва до споживання – і своєчасно виявляти небезпечні або фальсифіковані продукти. Рекомендується перейняти успішний міжнародний досвід, зокрема практики США щодо використання Big Data та блокчейн-технологій для відстеження харчових ланцюгів. Використання блокчейну забезпечить прозорість і достовірність інформації про походження та якість продукції, а аналіз великих масивів даних допоможе прогнозувати ризики (наприклад, спалахи хвороб чи дефіцит певних товарів) і запобігати кризовим ситуаціям.

Впровадження електронних систем також стосується адміністративних процедур: пропонується максимальне переведення в онлайн-формат процесів видачі дозволів, сертифікації, подачі звітності та скарг. Це скоротить час на взаємодію бізнесу з державою, мінімізує корупційні ризики та зробить нагляд прозорішим.

Сучасні методи контролю включають перехід до ризик-орієнтованого підходу. Завдяки цифровим інструментам можливо концентрувати перевірки на найбільш уразливих ділянках (наприклад, у сегментах ринку чи регіонах із підвищеними загрозами) і тим самим раціонально використовувати ресурси контролю.

Пропонується активніше впроваджувати мобільні лабораторії, датчики та інші ІТ-рішення для польового контролю якості продукції безпосередньо на місцях виробництва і зберігання.

Робиться висновок, що цифровізація моніторингу і контрольно-наглядових заходів дозволить отримувати оперативну аналітичну інформацію про стан продовольчої безпеки, підвищить швидкість та обґрунтованість управлінських рішень,

сприятиме гармонізації з найкращими світовими практиками у сфері безпечності харчових продуктів.

Запропоновані зміни спрямовані на формування ефективної моделі державного регулювання, що гарантуватиме продовольчу безпеку України на рівні сучасних міжнародних вимог та національних інтересів.

Ключові слова: адміністративно-правове забезпечення, продовольча безпека, адміністративне право, державне регулювання, стандартизація, сертифікація, моніторинг, контрольно-наглядова діяльність, адміністративна відповідальність, правозастосування, контроль, цифрові технології у правозастосуванні.

SUMMARY

Pustovit Y. Administrative and legal support of Food Security. – *Qualifying scientific work on manuscript rights.*

Dissertation for the degree of Doctor of Law in the specialty 12.00.07 – Administrative law and process; financial law, information law. – Central Ukrainian Volodymyr Vinnichenko State Pedagogical University. Kropyvnytskyi, 2025.

The scientific developments of the dissertation aim to address the scientific problem of improving administrative and legal mechanisms for ensuring food security through a comprehensive analysis of current legislation, its application practices, and international experience in this field. The study examines the theoretical and legal foundations of state regulation of food security, the specifics of its legal enforcement, and the effectiveness of national mechanisms for ensuring food security. The research substantiates the necessity of aligning state food security policy with contemporary challenges, including changes in global food supply chains, climatic factors, and challenges related to military actions.

The dissertation provides an in-depth analysis of the legal regulation of food security in Ukraine, particularly through comparisons with foreign models. Food security is considered an integral part of national security and is regulated by a complex system of norms from various branches of law (administrative, agricultural, environmental, economic,

etc.).

It has been established that in developed countries (EU, USA, Canada), an integrated state food security policy is implemented, combining clear legislative regulation with effective administration. Foreign approaches are based on an optimal balance between state control and market mechanisms, while modern trends emphasize innovations in agriculture, digitalization of monitoring, and ensuring the environmental sustainability of the agri-food sector. International experience has served as a basis for assessing Ukrainian legislation and developing proposals for its improvement.

The dissertation provides a detailed review of the regulatory and legal aspects of food security and their impact on the effectiveness of control in this area. The analysis of the current regulatory framework revealed that Ukraine's food security legislation is fragmented, consisting of numerous laws and subordinate acts that are not always harmonized. Specific regulatory conflicts and gaps have been identified, negatively affecting the effectiveness of state control (e.g., duplication of powers among different agencies or unclear requirements). The lack of coordination in legal norms complicates the implementation of a unified food security policy and reduces the efficiency of supervisory procedures.

A direct correlation has been established between the systemic and coordinated regulatory framework for food security and the effectiveness of control in this area. The study argues for the need to update and systematize the regulatory framework, including the proposal to develop and adopt the Law of Ukraine «On Food Security», which would comprehensively regulate food security relations and consolidate norms contained in various acts. Such a law should establish the main principles, objectives, and mechanisms for ensuring food security, define the powers of authorities, and outline liability for violations.

The study characterizes the administrative and legal mechanisms of state regulation of food security, identifying their advantages and shortcomings. These mechanisms include the system of public administration bodies and a set of management forms and methods that ensure the implementation of state policy in the food sector.

The activities of key entities responsible for ensuring food security are analyzed,

including central executive authorities (Ministry of Agrarian Policy and Food, State Service of Ukraine on Food Safety and Consumer Protection, Ministry of Health, etc.), local governments, and specialized institutions responsible for food quality control.

The advantages of the current mechanism include the presence of fundamental administrative influence tools: standardization and certification of food products, permit and registration procedures for market operators, inspection control, and sanitary-epidemiological supervision, as well as a system of accountability for violations. These measures create legal conditions for protecting food quality and safety, ensuring the principle of prevention (through licensing, inspections), and protecting consumer rights.

At the same time, several shortcomings of the existing administrative and legal mechanisms have been identified. The main problems include excessive bureaucratization of procedures (obtaining permits, certification, etc., is often complex and costly for businesses), the fragmentation of control functions among different agencies, and the lack of unified coordination, leading to duplication of measures and inefficient resource use. Additional drawbacks include insufficient technical equipment of control bodies and a shortage of human resources, which hinder effective monitoring of food supply chains. This situation reduces the effectiveness of state supervision and does not fully meet modern international standards and EU requirements.

A comparative analysis of legislative approaches to food security in different countries has been conducted, outlining opportunities for adapting international practices in Ukraine. The comparative study confirmed that countries with a high level of food security have a comprehensive and integrated legal regulation system. In the European Union, a complex food law system (including EU Regulations and Directives) establishes unified food safety requirements and clearly delineates institutional responsibilities. Specialized agencies, such as the European Food Safety Authority (EFSA), have been established for scientific support and policy coordination.

In the United States, a control system is in place that combines state regulation (through the FDA, USDA, and other agencies) with business self-regulation under

government supervision. The preventive control principle is implemented through the Food Safety Modernization Act, alongside modern supply chain tracking tools.

The experience of these countries indicates that the optimal model is one where legislative provisions cover the entire chain «from farm to table» and state control is complemented by market mechanisms (risk insurance, private certification, public involvement).

It has been found that modern global trends in food security lean towards strengthening environmental safety and sustainability requirements, developing «smart» agriculture, and globally coordinating efforts (especially in the context of climate change and geopolitical challenges). For Ukraine, it is proposed to adopt the best practices: harmonizing national standards and procedures with EU norms, implementing risk-oriented approaches to control, and developing a unified framework law on food security.

The adaptation of international experience also entails reformatting the institutional structure: strengthening interagency coordination, clearly defining the responsibilities of all authorities overseeing food safety, and establishing information exchange with international organizations for early threat response.

Based on the conducted analysis, practical recommendations for improving food security regulation in Ukraine have been formulated. Firstly, the need for the official recognition of food security as a part of national security at the legislative level is emphasized, which would increase the priority of this area in state policy.

The next block of recommendations concerns improving institutional mechanisms: the creation of an integrated state food security monitoring and control system is proposed. This involves closer interaction between the Ministry of Agrarian Policy, the Ministry of Health, the State Service for Food Safety and Consumer Protection, environmental and customs authorities, and local governments to consolidate efforts within a unified oversight framework.

It is recommended to establish a single coordination center or an interagency food security commission to ensure coherence and information exchange among all stakeholders.

Simplifying regulatory procedures in food control is also crucial – reviewing the permit system to eliminate unnecessary barriers for bona fide producers, reducing the time and cost of certification and sanitary inspection procedures.

Simultaneously, it is proposed to enhance liability for food security violations: to clearly define administrative offenses in this area, establish differentiated sanctions according to the severity of consequences (e.g., significant fines or business suspension for severe violations, administrative penalties for minor infractions), and most importantly, ensure the inevitability of punishment.

Improvements in administrative proceedings are recommended: setting deadlines for case reviews, introducing standard formats for documentation and decision-making by control bodies, and improving the enforcement of imposed sanctions.

Special emphasis is placed on addressing modern challenges – military, economic, and climatic – in strategic food security planning. It is proposed to revise Ukraine's Food Security Strategy until 2027, considering the consequences of military actions and post-conflict recovery. Measures should include creating state food reserves, developing alternative logistics routes and storage facilities for emergencies, demining and restoring agricultural land, and stimulating domestic production to reduce import dependency. These recommendations aim to enhance the resilience of Ukraine's food system, ensure food availability for the population, and improve the state's preparedness for potential crises.

A significant focus in the study is placed on implementing digital technologies and modern food security control methods. The author argues that digitalization is a key factor in improving the administrative and legal framework for food security in modern conditions.

It is proposed to create a unified electronic food security monitoring platform integrating databases and information systems from various agencies (agriculture, health, food safety, customs) to facilitate real-time data exchange. Such a platform would enable tracking food product movements throughout the supply chain – from production to consumption – and promptly detecting hazardous or counterfeit products.

The proposed changes, from improving the legal framework and institutional

structure to integrating digital innovations, are aimed at forming an effective model of state regulation that will guarantee Ukraine's food security in line with modern international requirements and national interests.

Keywords: administrative and legal support, food security, administrative law, state regulation, standardization, certification, monitoring, control and oversight activities, administrative responsibility, law enforcement, control, digital technologies in law enforcement.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації:

1. Pustovit Y., Dragan O., Berher A. World experience in administrative and legal support of food security. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2024. Vol. 10, №5. P. 293–303. DOI: 10.12345/bjes.2024.105
2. Пустовіт Ю. Аналіз поняття «адміністративно-правове забезпечення продовольчої безпеки». *Науковий вісник УжНУ. Серія: Право*. 2024. №85. С. 78–86. DOI: 10.12345/uvz.2024.85
3. Пустовіт Ю. Адміністративно-правова категорія «продовольча безпека»: систематизація та класифікація. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. №4. С. 91–95. DOI: 10.12345/pjv.2024.4
4. Пустовіт Ю. Продовольча безпека як адміністративно-правова категорія. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №9. С. 248–250. DOI: 10.12345/ynez.2024.9
5. Пустовіт Ю. Нормативно-правове забезпечення продовольчої безпеки. *Юридичний бюлетень*. 2024. №34. С. 137–152. DOI: 10.12345/yb.2024.34
6. Пустовіт Ю. Адміністративно-правові форми, методи та засоби забезпечення продовольчої безпеки. *Juris Europensis Scientia*. 2024. №4. С. 71–77. DOI: 10.12345/jes.2024.4

7. Пустовіт Ю. Класифікація органів державної влади у сфері адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №8. С. 276–281. DOI: 10.12345/ynetz.2024.8

8. Пустовіт Ю. Суб'єкти адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. *Юридичний вісник*. 2024. №4. С. 102–111. DOI: 10.12345/uv.2024.4

9. Пустовіт Ю. Основоположні ідеї (принципи) адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. *Нове українське право*. 2024. №3. С. 143–153. DOI: 10.12345/nup.2024.3

10. Пустовіт Ю. Продовольча безпека як складова національної безпеки. *Публічне право*. 2023. №3. С. 56–65. DOI: 10.12345/pp.2023.3

11. Пустовіт Ю. Соціально-економічний зміст адміністративно-правового поняття «продовольча безпека». *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №11. С. 409–413. DOI: 10.12345/ynetz.2023.11

12. Пустовіт Ю. Генеза поняття продовольчої безпеки. *Право і суспільство*. 2023. №5. С. 149–156. DOI: 10.12345/pas.2023.5

13. Пустовіт Ю. Адміністративно-правова відповідальність як засіб адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. №4. С. 75–81. DOI: 10.12345/pjv.2023.4

14. Пустовіт Ю. Природа та сутність адміністративно-правової охорони. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №6. С. 381–386. DOI: 10.12345/ynetz.2023.6

15. Пустовіт Ю. Принципи контролю (нагляду) у сфері харчової промисловості. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2023. №1 (53). С. 302–308. DOI: 10.12345/kelm.2023.1

16. Пустовіт Ю. Поняття, особливості адміністративної відповідальності у сфері харчової промисловості. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №2. С. 364–368. DOI: 10.12345/ynetz.2023.2

17. Zapototska O., Pustovit Y., Timashov V. Legal Basis of Public Control in The European Union. *Journal of Law and Political Sciences*. 2022. Vol. 35-1. P. 293–316. DOI: 10.12345/jlps.2022.35-1

18. Пустовіт Ю. Правові засади громадського контролю. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №8. С. 336–339. DOI: 10.12345/unez.2022.8

19. Пустовіт Ю. Адміністративна відповідальність юридичних осіб: правове регулювання. *Науковий вісник «Наукові записки. Серія: Право»*. 2022. №12. С. 265–270. DOI: 10.12345/nz.2022.12

20. Пустовіт Ю. Поняття та особливості контролю (нагляду) у сфері харчової промисловості. *Держава та регіони*. 2021. Серія Право №4. С. 53–63. DOI: 10.12345/dr.2021.4

21. Пустовіт Ю. Контроль (нагляд) у сфері харчової промисловості: генезис ключових понять. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. №1. С. 100–105. DOI: 10.12345/apvy.2021.1

22. Haran O., Pustovit Y., Zapototska O., Gurzhii A. Modern trends of the administrative responsibility institution transformation in Ukraine under the influence of international standards. *Journal of Law and Political Sciences*. 2021. №29. P. 180–199. DOI: 10.12345/jlps.2021.29

23. Пустовіт Ю., Запотоцька О., Тімашов В. Сьогодення адміністративної відповідальності юридичних осіб. *Держава та регіони*. 2020. Серія Право №3. Т. 1. С. 82–87. DOI: 10.12345/dr.2020.3

24. Пустовіт Ю., Запотоцька О., Тімашов В. Ліцензування як один із засобів державного регулювання: теоретико-правові засади. *Право і суспільство*. 2020. Вип. 4. С. 189–194. DOI: 10.12345/pas.2020.4

25. Пустовіт Ю., Запотоцька О., Тімашов В. Адміністративна юстиція. *Південноукраїнський правовий часопис*. 2020. №2. С. 96–102. DOI: 10.12345/purc.2020.2

26. Пустовіт Ю. Державний фінансовий контроль в Україні: вимоги сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Серія Право. Вип. 56. Т. 2. С. 31–36. DOI: 10.12345/uvz.2019.56

27. Пустовіт Ю. Суб'єкти державного фінансового контролю України в умовах Євроінтеграції. *Держава та регіони*. 2019. Серія Право №3. С. 196–204. DOI: 10.12345/dr.2019.3

28. Pustovit Y., Timashov V., Berher A. Principles of state financial control of Ukraine in the conditions of European integration. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4 No 1. P. 293–303. DOI: 10.12345/bjes.2018.1

29. Dragan O., Berher A., Pustovit Y. Estimation of marketing price policy efficiency of the enterprise of meat-processing industry. *Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2018. Vol. 40. No. 2. P. 175–186. DOI: 10.12345/tsr.2018.2

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Пустовіт Ю. Правове регулювання продовольчої безпеки: адміністративний аспект. II Міжнародна науково-практична конференція «Інноваційні рішення в сучасній науці, освіті та практиці». 15-16.10.2024. Київ, Україна.

2. Пустовіт Ю. Адміністративно-правове забезпечення продовольчої безпеки: рівні продовольчого споживання. V Міжнародна наукова конференція «Стратегічні напрямки розвитку науки: фактори впливу та взаємодії». 11.10.2024. Луцьк, Україна. С. 75–78.

3. Пустовіт Ю. «Продовольча» безпека адміністративно-правова категорія: виклики сьогодення. IX Міжнародна науково-практична конференція «Perspectives of contemporary science: theory and practice». 14-16.10.2024. Львів, Україна. С. 1385–1389.

4. Пустовіт Ю. Нормативно-правові акти, що здійснюють регулювання продовольчої безпеки. Міжнародна науково-практична конференція «Європеїзація національного права: проблеми, виклики та перспективи». 24.04.2024. Київ, Україна. С. 225–228.

5. Пустовіт Ю. Адміністративно-правові форми забезпечення продовольчої безпеки. Міжнародна наукова інтернет-конференція на тему: «Актуальні дослідження правової та історичної науки (Випуск 65)» за сприянням та при активній участі Громадської організації «Наукова спільнота» та Вищої школи управління та адміністрації в Ополе, м. Ополе, ПОЛЬЩА (Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu). 10-11 жовтня 2024 р.

6. Пустовіт Ю. Класифікація суб'єктів владних повноважень адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. III Міжнародна наукова конференція «Розвиток наук в умовах нової реальності: проблеми та перспективи». 04.10.2024. м. Ужгород, Україна. С. 99–103.

7. Пустовіт Ю. Забезпечення продовольчої безпеки, шляхом координації дій суб'єктів влади. VIII Міжнародна науково-практична конференція. «Scientific researches and methods of their carrying out: world experience and domestic realities». 04.10.2024 (Вінниця, UKR – Відень, AUT). С. 299–301.

8. Пустовіт Ю. Принципи адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. II Міжнародна науково-практична конференція. «Соціально-економічний розвиток у контексті викликів сьогодення». 26 червня 2024. м. Одеса. С. 66–71.

9. Пустовіт Ю. Зміст поняття адміністративної відповідальності. I International Scientific and Theoretical Conference «Modern vision of implementing innovations in scientific studies». March 31, 2023. Sofia, Bulgaria. С. 32–34.

10. Пустовіт Ю. Громадський контроль як один із базових принципів демократії. XIII Міжнародна науково-практична конференція «Innovations and prospects of world science». 17-19.08.2022. Ванкувер, Канада. С. 331–337.

11. Пустовіт Ю. Принципи контролю (нагляду) у сфері харчової промисловості. Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні». м. Запоріжжя, 25-26 лютого 2022.

12. Пустовіт Ю., Запотоцька О. Контроль та нагляд як інструментарій забезпечення законності в публічному адмініструванні. Актуальні проблеми правової науки: матеріали Міжнародного науково-практичного конгресу (м. Запоріжжя, 1-2 жовтня 2021 р.). Запоріжжя: ЗНУ, 2021. 342 с.

13. Пустовіт Ю. Історія виникнення контролю (нагляду) у сфері харчової промисловості. Міжнародна науково-практична конференція «Сутність і значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин». 12-13 березня 2021. м. Одеса. С. 55–59.

14. Пустовіт Ю. Генезис контролю (нагляду) у сфері харчової промисловості. Міжнародна науково-практична конференція «Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку». 5-6 березня 2021 р., м. Харків. С. 90–93.

15. Пустовіт Ю. The subjects of state financial control of Ukraine in the context of European integration. II Міжнародна науково-практична конференція «Глобальні імперативи розвитку бізнесу та права» (Global Business and Law Development Imperatives). (Київ. 10-11 жовтня 2019 р.). Київ. 2020. С. 716–721.

16. Пустовіт Ю. Адміністративний делікт. Глобальні імперативи розвитку бізнесу та права [Електронний ресурс]: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 15-16 листопада 2018 р.) відп. ред. А. А. Мазаракі. Київ. Нац. торг.-екон. ун-т, 2018. С. 211–215.

17. Пустовіт Ю. Основні вектори розвитку державного фінансового контролю в Україні. Międzynarodowa konferencja naukowo-praktyczna «Nowoczesne orzecznictwo Unii Europejskiej: interakcja prawa, stanowienie prawa i praktyka». Lublin, Polska 17 kwietnia 2018. С. 59–62.

18. Пустовіт Ю. Система державного фінансового контролю: правове регулювання. Сервісна економіка в умовах глобальної конкуренції: правовий та інституційний виміри. Service Economy in the Context of Global Competition Legal and Institutional Dimensions: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 15-16 лист. 2017 р.) відп. ред. А. А. Мазаракі. Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 2017. С. 431–434.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	21
ВСТУП.....	22
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ.....	40
1.1 Методологія дослідження продовольчої безпеки.....	40
1.2 Генезис становлення та розвитку продовольчої безпеки	54
1.3 Продовольча безпека як складова національної безпеки	70
Висновки до розділу 1.....	88
РОЗДІЛ 2 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНО-	
ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ.....	91
2.1 Продовольча безпека як адміністративно-правова категорія.....	91
2.2 Поняття адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки	108
2.3 Принципи адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки ...	127
2.4. Зарубіжні моделі правового забезпечення продовольчої безпеки.....	141
Висновки до розділу 2.....	151
РОЗДІЛ 3 МЕХАНІЗМ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	
ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ.....	153
3.1 Нормативно-правове забезпечення продовольчої безпеки	153
3.2 Суб'єкти адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки	171
3.3 Адміністративно-правові форми, методи та засоби забезпечення продовольчої безпеки.....	195
3.4 Адміністративні процедури у сфері продовольчої безпеки	209
Висновки до розділу 3.....	220

РОЗДІЛ 4 АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ.....	222
4.1 Дозвільно-реєстраційні засоби забезпечення продовольчої безпеки.....	222
4.2 Стандартизація, сертифікація та моніторинг стану продовольчої безпеки.....	246
4.3 Загальна характеристика контрольно-наглядових процедур у сфері продовольчої безпеки.....	276
4.4 Напрями, форми та стадії здійснення окремих видів контролю і нагляду у сфері продовольчої безпеки	289
Висновки до розділу 4.....	325
РОЗДІЛ 5 АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ОСКАРЖЕННЯ У СФЕРІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ.....	328
5.1 Адміністративна відповідальність як засіб адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки	328
5.2 Адміністративне провадження, його місце в системі адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки	346
5.3 Адміністративно-правове забезпечення продовольчої безпеки у рамках адміністративного оскарження	370
5.4 Адміністративно-правове забезпечення продовольчої безпеки у рамках адміністративного судочинства.....	386
Висновки до розділу 5.....	409
ВИСНОВКИ	413
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	423
ДОДАТКИ	499

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АПК – агропромисловий комплекс

ВООЗ – Всесвітня організація охорони здоров'я

ВРУ – Верховна Рада України

ЄС – Європейський Союз

КАС України – Кодекс адміністративного судочинства України

КК – Кримінальний кодекс України

КМУ – Кабінет Міністрів України

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

Мінагрополітики – Міністерство аграрної політики та продовольства України

МОЗ – Міністерство охорони здоров'я

НПА – нормативно-правові акти

ООН – Організація Об'єднаних Націй

РНБО – Рада національної безпеки і оборони України

США – Сполучені Штати Америки

ЦОВВ – центральні органи виконавчої влади

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Україна сьогодні – це країна, що рухається по шляху демократії та соціальної орієнтації, активно працюючи над європейською та євроатлантичною інтеграцією. Проте цим процесам перешкоджає ряд внутрішніх і зовнішніх загроз. Серед них – військова агресія з боку російської федерації, присутність окупованих територій, міжнародні та інші форми терористичних загроз, пандемія COVID-19, економічна нестабільність, нерациональне використання природних, матеріальних, фінансових та людських ресурсів, демографічна криза та зростаючий рівень безробіття. На жаль, з кожним роком список цих загроз продовжує зростати.

Враховуючи вищезгадане, ключовим завданням для законодавців та вчених-правників стає розробка ефективного адміністративно-правового забезпечення для гарантування національної безпеки України та, в свою чергу, продовольчої безпеки, оскільки вона є складовою національної безпеки держави. Подальший прогресивний розвиток країни в економічному, політичному та соціальному вимірах, а також її глобальна конкурентоспроможність, залежатиме від дієздатності держави та її установ у питаннях забезпечення національної безпеки. Слід визнати, що протягом останніх років законодавець здійснив низку важливих кроків у сторону забезпечення ефективної роботи адміністративно-правового механізму національної безпеки, які відображені в ряді державних стратегій, концепцій та програм. Але такі зусилля не завжди були стійкими та послідовними, що, безумовно, пов'язано з наявністю прогалин та недоліків у правових та організаційних аспектах.

Проблема адміністративно-правового забезпечення є надзвичайно актуальною в сучасних умовах і безумовно залишатиметься актуальною у майбутньому. У зв'язку з виконанням положень Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом і повномасштабним вторгнення Росії на територію України, проблема продовольчої безпеки набуває нових аспектів, які включають збільшення необхідності у захисті

життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до якісних продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності.

Також Угода про асоціацію передбачає велику кількість зобов'язань щодо реформування законодавства України в сфері забезпечення продовольчої безпеки, а саме: наближення національного законодавства щодо стандартів торгівлі тваринами, рослинами та політики якості до законодавства ЄС. Більше того, у процесі вступу та після набуття членства в ЄС, значний вплив на формування національної адміністративно-правової політики матиме входження до Європейського адміністративного простору, що має бути враховано при концептуалізації адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки.

Забезпечення продовольчої безпеки є однією із цілей сталого розвитку ООН для людства, націй та окремих осіб, оскільки вона є гарантом існування та розвитку будь-якої держави. Зазначена проблема має багатоаспектний характер і впливає на всі сфери суспільного життя. Стан забезпечення продовольством відповідає складності поточних політичних та економічних систем, а також залежить від особливостей економічної діяльності та культурних традицій держави.

У сучасних дослідженнях з адміністративного права проблема адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки розкрита вкрай недостатньо. На теперішній час виникла необхідність визначення ролі та позиції продовольчої безпеки в контексті національної безпеки України з точки зору права, пояснення сутності та змісту адміністративно-правових відносин у секторі продовольчої безпеки, формування базових принципів її забезпечення, визначення її основних елементів, потенційних загроз та визначення суб'єктів, відповідальних за її забезпечення, та їхніх повноважень. Більш того, деякі положення чинного законодавства потребують удосконалення на основі науково обґрунтованих результатів досліджень в сфері продовольчої безпеки. Саме тому підлягають переосмисленню сформовані раніше доктринальні підходи та практичні проблеми

адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки з урахуванням реалій сьогодення та прогресивного міжнародного досвіду.

Проблемам продовольчої безпеки присвячено велику кількість публікацій та досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних учених і фахівців. Серед зарубіжних учених слід зазначити У. Ліферта, М. Мазойєра, Т. Мальтуса, А. Маслоу, Е. Райнерта, Д. Рікардо, А. Сміта, М. Трейсі, які заклали загальнотеоретичні та методологічні засади дослідження проблеми продовольчої забезпеченості.

В Україні економічним аспектам регулювання продовольчої безпеки присвятили свої роботи А. Бабенко, Н. Басюркіна, О. Білорус, О. Бойчук, В. Будкін, І. Бураковський, А. Гальчинський, П. Гайдуцький, К. Голікова, Н. Кордзая, Д. Лук'яненко, І. Миценко, А. Мостова, В. Немченко, В. Новицький, Ю. Пахомов, В. Пятницький, В. Рокоча, І. Румик, В. Сіденко, В. Суперсон, В. Трегобчук, А. Філіпенко, Т. Циганкова, В. Юрчишин та ін.

Питання правового забезпечення продовольчої безпеки України активно досліджуються в роботах таких науковців, як В. Андрейцев, О. Батигіна, І. Бінько, В. Бойко, П. Борщевський, С. Бугера, Ю. Валєтов, О. Вараксіна, М. Ващишин, В. Власов, А. Гетьман, В. Геєць, О. Гойчук, М. Гребенюк, В. Грибанов, О. Гудзинський, Б. Данилишин, Л. Дейнеко, М. Долішній, А. Духневич, В. Єрмоленко, С. Кваша, Т. Коваленко, В. Ковальов, Ю. Кудріна, М. Кулаєць, Т. Курман, А. Лисецький, І. Лукінов, С. Лушпаєв, І. Манзій, Л. Міляр, Р. Мудрак, В. Носік, Б. Пасхавер, Я. Пушак, П. Саблук, В. Самокиш, В. Ситник, А. Статівка, О. Тарасюк, Р. Трінько, В. Уркевич, Л. Шинкарук, В. Шишлюк, В. Шлемко, В. Янчук та багато інших учених.

Серед учених, представників науки адміністративного права та публічного управління, які досліджували концептуальні питання адміністративно-правового забезпечення важливо виділити таких науковців як В. Авер'янов, Н. Армаш, О. Бандурка, А. Берлач, О. Безпалова, Ю. Битяк, В. Білоус, С. Братель, С. Гончарук, С. Гусаров, С. Зінченко, Р. Калюжний, М. Ковалів, В. Колпаков, Т. Коломосьць,

А. Комзюк, О. Кузьменко, В. Курило, О. Литвак, М. Лошицький, І. Петрішак, Д. Приймаченко, В. Пузирний, Є. Соболев, А. Суббот, А. Тригуб, А. Янчук та ін.

В сфері державного управління та національної безпеки продовольчу безпеку досліджували Я. Алексєєва, І. Богданов, М. Бугрій, О. Коваленко, І. Міхаліна, С. Москаленко, В. Олійник, Т. Осташко, М. Плотнікова, І. Розпутенко, В. Руликівський, О. Скидан, А. Фролов, В. Шкаберін, С. Щербина та ін.

У процесі підготовки дослідження було проаналізовано значну кількість фахових наукових видань з проблем правового регулювання світової продовольчої безпеки. Серед них праці вітчизняних юристів-міжнародників та економістів: Г. Бувайлика, М. Буроменського, О. Висоцького, В. Денисова, В. Корецького, В. Кисіля, О. Мережка, В. Муравйова, В. Опришка, Л. Тимченка та ін.

Віддаючи належне напрацюванням згаданих авторів у цій сфері, слід зауважити, що дослідники, які були згадані, створили термінологічний апарат та обґрунтували важливість наукового пошуку шляхів вирішення важливих проблем у сфері продовольчої безпеки. Проте досі не існує загального узгодженого визначення терміну «продовольча безпека» в науковій літературі і офіційних документах, існуючий термінологічний підхід не відображає всіх складних аспектів, пов'язаних з забезпеченням цієї безпеки. За результатами проведеного аналізу праць вчених, практиків, констатовано відсутність єдиної узгодженої позиції щодо цілісної концепції адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. Представлені у сучасній літературі з адміністративного права підходи частково походять із радянського погляду на систему державного управління як системи монополії державного примусу. Також як показує перелічене вище коло авторських робіт лише незначна частина з них враховує сервісний характер адміністративно-правового забезпечення та реалії функціонування в сучасних умовах. Все це обумовило вибір теми дисертаційної роботи, визначило її мету, завдання та зміст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.
Дисертаційне дослідження виконане відповідно до Угоди про асоціацію між

Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами- членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р., ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 р. №1678-VII; Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. №5/2015); Стратегії національної безпеки України, схваленої Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. №392/2020; Стратегії продовольчої безпеки України на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 липня 2024 р. №684-р). Тема дисертації затверджена Вченою радою Державного торговельно-економічного університету від 23 вересня 2023 р., протокол №2, п. 15.

Мета та завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в розробці цілісної системи адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки в Україні та пропозицій щодо шляхів її удосконалення в контексті гармонізації українського законодавства з міжнародними стандартами.

Для досягнення зазначеної мети в дисертації були поставлені такі основні завдання:

- обґрунтувати методологію дослідження продовольчої безпеки як багатofункціональної адміністративно-правової категорії;
- проаналізувати генезис продовольчої безпеки та еволюцію її правового регулювання;
- дослідити взаємозв'язок продовольчої безпеки з національною безпекою, визначити її роль у забезпеченні економічної, екологічної та соціальної стабільності держави;
- обґрунтувати продовольчу безпеку як адміністративно-правову категорію, розглянути її зміст, структурні елементи та місце в системі публічного управління;
- дослідити поняття адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки та сформулювати його ключові характеристики;
- охарактеризувати принципи адміністративно-правового забезпечення

продовольчої безпеки та їх вплив на формування ефективної системи державного контролю;

- здійснити аналіз зарубіжних моделей правового забезпечення продовольчої безпеки та можливості їх адаптації в Україні;
- проаналізувати зарубіжні моделі правового регулювання продовольчої безпеки, оцінити можливість адаптації їх елементів в Україні;
- проаналізувати нормативно-правову базу продовольчої безпеки в Україні, визначити її прогалини та напрямки вдосконалення;
- визначити суб'єктів адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки, їхні функції, повноваження та взаємодію;
- дослідити адміністративно-правові форми, методи та засоби забезпечення продовольчої безпеки;
- охарактеризувати адміністративні процедури у сфері продовольчої безпеки, оцінити їх ефективність та відповідність міжнародним стандартам;
- дослідити систему дозвільно-реєстраційних процедур у сфері продовольчої безпеки, визначити їхню роль у державному регулюванні;
- оцінити вплив стандартизації, сертифікації та моніторингу на стан продовольчої безпеки, виявити проблеми у їх застосуванні;
- розробити ефективні моделі контрольно-наглядової діяльності у сфері продовольчої безпеки, визначити оптимальні форми та стадії здійснення контролю;
- охарактеризувати адміністративну відповідальність за порушення законодавства у сфері продовольчої безпеки, визначити шляхи її вдосконалення;
- дослідити адміністративне провадження як елемент правозастосування у сфері продовольчої безпеки;
- проаналізувати адміністративно-правові механізми адміністративного оскарження та судового захисту продовольчої безпеки, розробити пропозиції щодо їх оптимізації.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі

адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки.

Предметом дослідження є адміністративно-правове забезпечення продовольчої безпеки.

Методи дослідження. Методологічну основу роботи склали філософські, загальнонаукові та спеціально-наукові методи пізнання правових явищ, використання яких дозволило отримати науково-обґрунтовані результати.

Філософські методи, такі як діалектичний, аксіологічний та герменевтичний, дозволяють глибше усвідомити концепцію продовольчої безпеки, її місце у системі національної безпеки та нормативно-правового регулювання. На основі положень діалектики проаналізовано закономірності розвитку продовольчої безпеки як динамічного явища, що змінюється під впливом правових, економічних та соціальних факторів (підрозділи 1.2, 2.1); аксіологічний метод допоміг визначити ціннісні орієнтири, що впливають на систему продовольчої безпеки, у тому числі на формування політики у цій сфері та розробку відповідних нормативно-правових актів (підрозділи 2.1, 2.3, 3.1); герменевтичний метод використовується для тлумачення та аналізу нормативно-правових актів, що регулюють продовольчу безпеку, а також дозволяє дослідити їх зв'язок із практикою правозастосування (підрозділ 3.1).

Використання комплексу загальнонаукових методів дослідження дозволило оцінити продовольчу безпеку в її розвитку та прогнозувати її майбутній стан. За допомогою методів аналізу та синтезу досліджено окремі елементи продовольчої безпеки та її адміністративно-правового забезпечення (підрозділи 2.1, 2.2). Історичний метод було використано під час дослідження генезису правового регулювання продовольчої безпеки, що дозволило виявити закономірності її розвитку та визначити ключові фактори, що впливали на її формування в різні періоди (підрозділ 1.2). Семантичний метод було застосовано для визначення понятійно-категоріального апарату, зокрема таким чином були оновлені поняття продовольчої безпеки, адміністративно-правового забезпечення та інші категорії (підрозділи 2.1, 2.2). Системний метод дозволив розглядати продовольчу безпеку як складний правовий та

соціально-економічний феномен, що включає різні елементи (державне регулювання, міжнародні стандарти, механізми контролю тощо) (підрозділи 2.1). Структурно-функціональний методи був використаний для аналізу суб'єктів та механізмів контролю у сфері продовольчої безпеки (підрозділи 3.2, 3.3, 4.3, 4.4.). Порівняльно-правовий метод дозволив проаналізувати досвід інших країн у сфері продовольчої безпеки, що дозволило визначити найбільш ефективні моделі правового регулювання та можливості їх адаптації в Україні (підрозділ 2.4). Синергетичний метод використовувався при побудові інноваційних за змістом напрямів удосконалення законодавства України та практики його застосування (підрозділи 3.1, 5.1).

У процесі дослідження значення мають спеціально-наукові методи. Зокрема, формально-юридичний метод був використаний під час аналізу правових норм, що регулюють забезпечення продовольчої безпеки (підрозділи 3.1, 5.1). Логіко-юридичний метод дозволив виявити прогалини у законодавстві та сформулювати рекомендацій щодо його вдосконалення (підрозділи 3.1, 4.4, 5.1). Структурно-системний метод використовується для аналізу взаємодії правових норм та інституцій, що забезпечують продовольчу безпеку (підрозділи 4.1, 4.2, 4.3, 4.4). Статистичний метод дозволив оцінити ефективність правових механізмів шляхом аналізу статистичних даних щодо рівня продовольчої безпеки, випадків її порушень тощо (підрозділи 2.1).

Обґрунтування авторської концепції адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки здійснювалось шляхом дослідження значного теоретичного та практичного матеріалу. Була опрацьована широка джерельна база щодо теорії та практики забезпечення продовольчої безпеки в Україні та за кордоном. Особливої уваги було приділено особливостям цієї сфери в умовах широкомасштабного російського вторгнення.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертаційне дослідження представляє собою комплексне, самостійне наукове обґрунтування адміністративно-правових механізмів забезпечення продовольчої безпеки України. У

межах роботи здійснено аналіз існуючих правових категорій і понять, їх удосконалення та доповнення новими концептуальними підходами. Особливу увагу приділено пошуку ефективних інструментів державного управління у цій сфері, розробці практичних механізмів їх реалізації, а також формуванню конкретних рекомендацій щодо підвищення ефективності правового регулювання продовольчої безпеки.

Дисертація ґрунтується на аналізі національного законодавства у контексті міжнародного досвіду, що дозволило не лише виявити прогалини правового регулювання, а й запропонувати конкретні шляхи їх усунення. Запропоновані у роботі правові механізми спрямовані на посилення державного контролю за продовольчою безпекою, впровадження інноваційних методів управління та оптимізацію адміністративно-правових інструментів у цій сфері. Викладені теоретичні положення та практичні рекомендації можуть бути використані у законотворчому процесі, вдосконаленні державної політики та управлінських рішень, що сприятиме підвищенню рівня продовольчої безпеки в Україні.

За підсумками проведеного дослідження сформовано ряд нових концептуальних наукових положень і висновків, розроблених безпосередньо автором. Зокрема, *уперше*:

сформульовано положення щодо інтеграції інноваційних управлінських практик з міжнародним досвідом у сфері адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки України. Зокрема, обґрунтовано необхідність поєднання традиційних адміністративних механізмів (контроль, сертифікація, нагляд) із сучасними інноваційними практиками, які успішно застосовуються в провідних країнах світу (зокрема ЄС та США). Пропонується використання новітніх цифрових технологій, блокчейн, Big Data та ризик-орієнтовані підходів в адміністративному регулюванні. Це забезпечить прозорість ланцюгів постачання харчових продуктів, оперативність контролю, швидке реагування на кризові ситуації та, відповідно, підвищить рівень продовольчої безпеки;

розроблено принципово нову для України модель управління продовольчою безпекою, яка передбачає створення єдиної, інтегрованої міжвідомчої системи контролю. Ця система має об'єднати інформаційні бази Міністерства аграрної політики та продовольства, Держпродспоживслужби, Міністерства охорони здоров'я, екологічних та митних органів, а також органів місцевого самоврядування. Запропонована модель дозволяє реалізовувати державну політику комплексно, уникати дублювання функцій та повноважень, підвищувати оперативність та ефективність адміністративно-правового регулювання в продовольчій сфері;

сформовано рекомендації щодо створення єдиного координаційного центру з питань продовольчої безпеки, який би займався оперативною координацією роботи всіх органів, залучених до продовольчої безпеки. Цей орган покликаний забезпечити обмін інформацією між відомствами, визначати пріоритетні напрямки діяльності, швидко реагувати на загрози і виклики у сфері продовольчої безпеки, що є особливо важливим в умовах сучасних кризових явищ (воєнні дії, кліматичні зміни, пандемії);

запропоновано спрощення регуляторних процедур у сфері продовольчого контролю як комплексу заходів щодо перегляду чинної дозвільної системи у сфері продовольчого контролю, а саме – суттєво спростити процедури отримання дозволів, сертифікації та реєстрації операторів продовольчого ринку. Зазначене дозволить значно зменшити адміністративне навантаження на бізнес, скоротити витрати часу та коштів на проходження процедур контролю, сприяти розвитку підприємництва та одночасно підвищити ефективність державного регулювання та контролю;

запропоновано чітке диференціювання адміністративних санкцій залежно від тяжкості наслідків та закріплення принципу невідворотності покарання. Авторка пропонує чітко визначити склади адміністративних правопорушень з диференційованим підходом до встановлення санкцій – від простих адміністративних стягнень (штрафів за незначні порушення) до жорстких санкцій (значні штрафи, тимчасове припинення діяльності) за серйозні порушення. Особливий акцент зроблено на запровадженні механізмів, що забезпечують невідворотність

відповідальності, як одного з ключових чинників ефективності державного контролю;

запропоновано створення єдиної електронної платформи для моніторингу продовольчої безпеки, яка дозволить у реальному часі контролювати якість харчових продуктів на всіх етапах постачання – від виробника до споживача. Запропоновано використання сучасних інформаційних технологій (зокрема Big Data та блокчейн) для створення прозорого, безпечного та надійного механізму контролю, що сприятиме запобіганню розповсюдженню небезпечних продуктів та гарантуватиме швидке реагування у разі виникнення загроз для продовольчої безпеки;

удосконалено:

поняття «продовольча безпека» як адміністративно-правової категорії. Авторка включила у визначення не лише питання доступності та якості харчових продуктів, але й такі важливі аспекти, як стабільність забезпечення продовольством населення в умовах кризових явищ (наприклад, воєнних конфліктів), екологічну стійкість аграрного виробництва та ефективність управління процесами забезпечення продовольства. Це визначення є більш актуальним для сучасних умов і відповідає міжнародним стандартам, прийнятим на рівні ООН та ЄС;

визначення поняття «адміністративно-правове забезпечення продовольчої безпеки», яке тепер охоплює не лише контроль і регулювання, а й превентивні механізми, спрямовані на запобігання кризовим ситуаціям у продовольчій сфері. Це визначення також включає не лише традиційні адміністративно-правові заходи (контроль, нагляд, відповідальність), але й сучасні управлінські методи, спрямовані на координацію діяльності суб'єктів забезпечення продовольчої безпеки, зокрема залучення громадськості, впровадження електронних інструментів, використання міжнародних стандартів і кращих світових практик;

визначення поняття «адміністративна відповідальність у сфері продовольчої безпеки» як особливого виду юридичної відповідальності, що характеризується застосуванням адміністративних заходів примусу до юридичних і фізичних осіб за порушення встановлених нормативно-правовими актами вимог до безпеки та якості

харчових продуктів. В цьому визначені запропоновано враховувати диференціацію відповідальності залежно від тяжкості наслідків, що є важливим для практики правозастосування та підвищення ефективності контролю за безпекою харчових продуктів;

перелік базових принципів адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. Зокрема, запропоновано включити до цього переліку принципи координації, прозорості, відповідальності органів державної влади, а також принципи превентивності та оперативності реагування на загрози;

перелік об'єктів адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки, який включає: харчові продукти всіх категорій (рослинного та тваринного походження); кормову базу (корми, добавки, ветеринарні препарати); матеріали та обладнання, що використовуються при виробництві та транспортуванні харчової продукції; об'єкти продовольчої інфраструктури; технологічні процеси та процедури виробництва і транспортування харчових продуктів. Це дозволяє більш чітко ідентифікувати сфери відповідальності суб'єктів господарювання і державних органів, що позитивно впливає на ефективність державного регулювання;

перелік суб'єктів адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. До цього переліку включено як державні органи загальної компетенції (Міністерство аграрної політики, Держпродспоживслужба), так і спеціальні суб'єкти, діяльність яких безпосередньо чи опосередковано впливає на стан продовольчої безпеки (митні органи, екологічні інспекції, органи місцевого самоврядування та громадські інститути контролю). Авторка уточнила функціональні повноваження цих суб'єктів та запропонувала більш чіткий механізм їхньої взаємодії;

класифікацію адміністративно-правових засобів забезпечення продовольчої безпеки. Авторкою чітко розмежовано регуляторні, контрольні, наглядові та примусові засоби, що дає змогу більш ефективно застосовувати їх на практиці та досягати кращих результатів у сфері забезпечення продовольчої безпеки;

підхід до розподілу повноважень між органами державної влади у сфері

продовольчої безпеки, що передбачає чітке розмежування компетенцій органів загальної і спеціальної компетенції. Це дозволить уникнути дублювання функцій і поліпшити координацію дій органів влади;

механізм взаємодії між державою та громадськістю у сфері контролю за продовольчою безпекою. Запропоновано залучати громадськість до процедури контролю і нагляду через інститути громадських рад та експертних комісій, що забезпечить прозорість і демократичність процесів управління у зазначеній сфері;

дістали подальшого розвитку:

концепція взаємозв'язку продовольчої безпеки з національною безпекою. Визначено, що продовольча безпека є полівидовим поняттям, оскільки її зміст як соціально-економічної категорії тісно пов'язаний із національною безпекою держави. Аналіз підтвердив, що продовольча безпека є не лише економічною чи соціальною категорією, а й одним із фундаментальних елементів національної безпеки, оскільки рівень забезпеченості населення якісними продуктами безпосередньо впливає на стабільність державного управління;

періодизація становлення адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки в Україні. У роботі авторка запропонувала уточнену періодизацію розвитку адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки України. Вона чітко визначила етапи становлення цієї сфери, виділивши основні історичні періоди та фактори, що сприяли трансформації правового регулювання. Такий підхід дозволяє краще зрозуміти особливості та тенденції розвитку адміністративного регулювання у сфері продовольчої безпеки, а також ефективніше формувати майбутню політику у цій сфері;

підходи щодо забезпечення продовольчої безпеки в умовах надзвичайних ситуацій. Авторка розробила рекомендації щодо формування системи стратегічних резервів продовольства, створення спеціалізованих логістичних центрів, механізмів оперативного реагування та взаємодії державних структур із бізнесом та громадськістю. Цей підхід дозволить Україні більш ефективно протистояти кризам у

сфері продовольчої безпеки;

характеристика адміністративно-правових форм і методів забезпечення продовольчої безпеки. Авторка детально описала й доповнила перелік адміністративних процедур, таких як контрольні заходи, моніторинг якості продукції, державна сертифікація, інспектування та ревізії, а також адміністративні санкції і примусові заходи щодо порушників. Таке поглиблене опрацювання форм і методів дозволяє державним органам більш чітко і ефективно застосовувати їх на практиці, забезпечуючи продовольчу безпеку;

у роботі більш ґрунтовно було проаналізовано та доповнено коло основних недоліків та викликів, які існують у сфері забезпечення продовольчої безпеки України. Авторка зосередила увагу на таких важливих проблемах, як недостатня координація між органами влади, неефективність окремих адміністративних процедур, дублювання повноважень різних органів, бюрократичні бар'єри для бізнесу, проблеми у сфері стандартизації та сертифікації продукції, а також ризики, пов'язані з військовими діями та економічною нестабільністю.

Практичне значення одержаних результатів. Дисертаційне дослідження має як науково-теоретичний, так і прикладний інтерес. Одержані результати можуть бути використані:

у законотворчій роботі – щодо удосконалення правового регулювання адміністративної відповідальності за якість та безпечність харчових продуктів (лист Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності № 04-27/12-2025/82002 від 09.04.2025);

у науково-дослідній сфері – при проведенні фундаментального дослідження за темою «Інституційні спроможності України для післявоєнного відновлення: нормативно-правові механізми ефективної реалізації» Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в наукову діяльність Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України

від 20.12.2024);

у правозастосуванні – при підготовці аналітичних матеріалів щодо удосконалення правового регулювання податкового контролю та адміністрування податків для великих платників; напрацюванні пропозицій щодо покращення методик аналізу податкових ризиків та ефективного моніторингу діяльності підприємств; у розробці внутрішніх інструкцій та нормативних документів Центрального міжрегіонального управління ДПС по роботі з великими платниками податків (довідка про впровадження Центрального міжрегіонального управління Державної податкової служби України по роботі з великими платниками податків №424/5/31-00-05-02-05 від 13.03.2025); при підготовці аналітичних матеріалів щодо удосконалення правового регулювання продовольчої безпеки в діяльності підприємств харчової промисловості (довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження в діяльність Асоціації «Укроліяпром» №15-07/19 від 24.02.2025); при наданні правової допомоги агропромисловим підприємствам у питаннях регулювання продовольчої безпеки, у тому числі, під час захисту прав підприємств аграрного сектору в адміністративних судах у справах, пов'язаних із державним контролем за безпечністю харчових продуктів (довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження в діяльність адвокатського об'єднання «Міжнародна правова безпека»); при удосконаленні механізмів взаємодії підприємства з державними контролюючими органами (Держпродспоживслужба, МОЗ, місцеві органи влади) в частині запровадження нових процедур моніторингу відповідності молочної продукції санітарно-гігієнічним нормам на всіх етапах виробництва, а також впроваджені рекомендацій щодо юридичного захисту підприємства в умовах перевірок і дотримання вимог щодо продовольчої безпеки (довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження в діяльність ТОВ «Клуб сиру»);

в освітньому процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Забезпечення законності в публічному управлінні», «Управлінський контроль в публічній сфері», «Публічна служба», «Публічне адміністрування» (акт впровадження Національної

академії внутрішніх справ №18-ОП від 05.03.2025).

Особистий внесок здобувача. Положення, представлені в науковій роботі для захисту, є самостійним результатом дослідницької діяльності авторки дисертації. У дисертаційному дослідженні не використовувалися наукові ідеї та розробки, що належать співавторам опублікованих праць. Усі сформульовані положення, висновки та пропозиції обґрунтовано на основі особистих досліджень автора.

Особистий внесок авторки до колективних наукових публікацій чітко зазначено в їхньому змісті. У друкованих працях, опублікованих у співавторстві, автору дисертації належать:

Pustovit Y., Dragan O., Berher A. *World experience in administrative and legal support of food security*. Baltic Journal of Economic Studies, 2024 – 50% (основна ідея, аналіз міжнародного досвіду, формулювання висновків);

Zapototska O., Pustovit Y., Timashov V. *Legal Basis of Public Control in The European Union*. Journal of Law and Political Sciences, 2022 – 35% (вагомий вклад у дослідження європейського досвіду, порівняльно-правовий аналіз, підготовка окремих висновків статті);

Haran O., Pustovit Y., Zapototska O., Gurzhii A. *Modern trends of the administrative responsibility institution transformation in Ukraine under the influence of international standards*. Journal of Law and Political Sciences, 2021 – 25% (аналіз міжнародних стандартів та їх впливу на Україну);

Пустовіт Ю., Запотоцька О., Тімашов В. *Сьогодення адміністративної відповідальності юридичних осіб*. Держава та регіони, 2020 – 50% (ключова концепція, огляд сучасного стану проблематики в Україні, підготовка висновків);

Пустовіт Ю., Запотоцька О., Тімашов В. *Ліцензування як один із засобів державного регулювання: теоретико-правові засади*. Право і суспільство, 2020 – 50% (концептуалізація ідеї, теоретичне обґрунтування та висновки);

Пустовіт Ю., Запотоцька О., Тімашов В. *Адміністративна юстиція*. Південноукраїнський правовий часопис, 2020 – 50% (огляд та аналіз судової практики,

узагальнення висновків);

Pustovit Y., Timashov V., Berher A. *Principles of state financial control of Ukraine in the conditions of European integration*. Baltic Journal of Economic Studies, 2018 – 45% (аналіз принципів фінансового контролю, огляд європейського досвіду);

Dragan O., Berher A., Pustovit Y. *Estimation of marketing price policy efficiency of the enterprise of meat-processing industry*. Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, 2018 – 20% (участь у зборі та аналізі даних, інтерпретації результатів);

Пустовіт Ю., Запотоцька О. *Контроль та нагляд як інструментарій забезпечення законності в публічному адмініструванні*. Матеріали Міжнародного науково-практичного конгресу, 2021 – 55% (формулювання основних тез, підготовка висновків та узагальнень).

Повторно на захист не виносяться положення, ідеї та висновки дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук.

Апробація результатів дисертації. Теоретичні та практичні положення дисертації оприлюднено на міжнародних, всеукраїнських, регіональних науково-практичних конференціях, круглих столах. Серед них: II Міжнародна науково-практична конференція «Інноваційні рішення в сучасній науці, освіті та практиці» (Київ, 15-16.10.2024), V Міжнародна наукова конференція «Стратегічні напрямки розвитку науки: фактори впливу та взаємодії» (Луцьк, 11.10.2024), IX Міжнародна науково-практична конференція «Perspectives of contemporary science: theory and practice» (Львів, 14-16.10.2024), Міжнародна науково-практична конференція «Європеїзація національного права: проблеми, виклики та перспективи» (Київ, 24.04.2024), Міжнародна наукова інтернет-конференція «Актуальні дослідження правової та історичної науки (Випуск 65)» (Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu, 10-11 жовтня 2024 р.), III Міжнародна наукова конференція «Розвиток наук в умовах нової реальності: проблеми та перспективи» (Ужгород, 04.10.2024), VIII Міжнародна науково-практична конференція «Scientific researches and methods of their

carrying out: world experience and domestic realities» (Вінниця, UKR – Відень, AUT, 04.10.2024), II Міжнародна науково-практична конференція «Соціально-економічний розвиток у контексті викликів сьогодення» (Одеса, 26.06.2024), I International Scientific and Theoretical Conference «Modern vision of implementing innovations in scientific studies» (Sofia, Bulgaria, 31.03.2023), XIII Міжнародна науково-практична конференція «Innovations and prospects of world science» (Ванкувер, Канада, 17-19.08.2022), Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні» (Запоріжжя, 25-26 лютого 2022), Міжнародний науково-практичний конгрес «Актуальні проблеми правової науки» (Запоріжжя, 1-2 жовтня 2021 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Сутність і значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин» (Одеса, 12-13 березня 2021 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку» (Харків, 5-6 березня 2021 р.), II Міжнародна науково-практична конференція «Глобальні імперативи розвитку бізнесу та права» (Київ, 10-11 жовтня 2019 р.), Międzynarodowa konferencja naukowo-praktyczna «Nowoczesne orzecznictwo Unii Europejskiej: interakcja prawa, stanowienie prawa i praktyka» (Lublin, Polska, 17.04.2018), Міжнародна науково-практична конференція «Сервісна економіка в умовах глобальної конкуренції: правовий та інституційний виміри» (Київ, 15-16 листопада 2017 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації опубліковано в 29 наукових статтях, з яких: у вітчизняних фахових наукових виданнях – 22; у зарубіжних наукових періодичних виданнях та прирівняних до них – 7, 5 з яких у виданнях, що проіндексовані в базах даних Web of Science Core Collection та Scopus; 18 тезах конференцій та інших публікаціях.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, які об'єднують дев'ятнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 544 сторінки, список використаних джерел – 76 сторінок (788 найменувань).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

1.1 Методологія дослідження продовольчої безпеки

Будь-яке наукове дослідження має проводитися з використанням певних методів наукового пізнання, і це правило повністю стосується проблеми адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. Для досягнення позитивного результату в цій галузі необхідно, спираючись на філософію права, теорію методів наукового пізнання та теорію адміністративного права, виявити і застосувати класичні методи наукового пізнання. Це дозволить розробити спеціальні підходи для опрацювання джерел і отримання новітніх висновків та іншої наукової новизни в сфері адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки.

Однією з характерних рис сучасної науки є зростання значення методології у вирішенні питань розвитку та вдосконалення спеціалізованих знань. Методологічний аналіз, як форма самосвідомості науки, розкриває шляхи поєднання знання та діяльності, структуру, організацію, методи отримання і обґрунтування знань. Досліджуючи умови та передумови пізнавальної діяльності, зокрема філософсько-світоглядні аспекти, методологічний аналіз перетворює їх на інструменти свідомого вибору та наукового пошуку. Конкретно-наукова методологія займається технічними прийомами, приписами і нормами, формулює принципи та методи. Спочатку виникаючи як інструменти, що застосовуються в конкретних дослідженнях, ці методики потім використовуються в різних галузях знання [416].

У словнику української мови слово «методологія» (грець. *μεθοδολογία* – «вчення про метод») трактується як «сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в науці; учення про методи пізнання та перетворення дійсності.

Основу методології складає мислення й світогляд як операційне середовище самодисципліни та роботи з інформацією, моделями, алгоритмами» [679, с. 45].

У тлумачних словниках визначено, що методологія – це: «1) вчення про науковий метод пізнання й перетворення світу, його філософська, теоретична основа; 2) сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання» [679].

На думку А. Конверського, «методологія – це тип раціонально-рефлексивної свідомості, спрямований на вивчення, удосконалення і конструювання методів». Крім того, на думку вченого, «поняття «методологія» має два основних значення: по-перше, це – система певних правил, принципів і операцій, що застосовуються у тій чи іншій сфері діяльності (в науці, політиці, мистецтві тощо); по-друге, це – вчення про цю систему, загальна теорія метода» [416, с. 25].

В. Юринець під методологією наукового дослідження розуміє «сукупність принципів, засобів, методів і форм організації та проведення наукового пізнання поставленої проблеми» [783, с. 13]. Як стверджує Н. Краус, методологію можна розглядати у різних аспектах, зокрема як науку про структуру, логічну організацію, засоби і методи діяльності взагалі та як певну систему основоположних ідей [295, с. 58].

Аналізуючи різні підходи до визначення методології, слід зазначити, що в наукових дослідженнях немає єдиного підходу до цього складного поняття. Більшість вітчизняних науковців трактують методологію як вчення про методи пізнання або як систему наукових принципів, на основі яких проводиться дослідження та вибір відповідних засобів, методів і прийомів пізнання. Часто методологія розглядається як сукупність дослідницьких прийомів, які застосовуються в конкретній науці. Це спостерігається на прикладі юриспруденції, де науковці окремо виділяють методологію юридичної науки. У результаті, правознавці, визначаючи методологічні підходи до предмета дослідження, звертаються до цієї спеціальної методології.

Глибина теоретичного осмислення правових явищ значною мірою залежить від методологічної оснащеності дослідження, оволодіння великим спектром методів вивчення явищ навколишньої дійсності, пошуку адекватних суті явищ прийомів і методів дослідження [412, с. 5]. Тому для виявлення методологічних підходів до державно-правових понять використовують методологію юридичної науки, яка сформована дослідниками теорії права. Вона виступає самостійною науковою дефініцією, а її застосування спрощує науковий пошук.

Найбільш відома позиція щодо методології юридичної науки розроблена М. Кельманом. Вчений вказує, що «методологія правознавства є системою принципів, способів організації теоретико-пізнавальною діяльністю державно-правових явищ» [251, с. 35]. І. Жаровська підкреслює, що «методологія юриспруденції – результат дискурсу, в межах якого здійснюється процес взаємодії різноманітних когнітивних стратегій осягнення права, визначаються фундаментальні методологічні засади його пізнання. Вона є єдністю трьох взаємозалежних частин – доктринально-ідеологічної, стратегічної та інструментальної» [210, с. 139]. На думку А. Фальковського, «сучасна методологія юриспруденції загалом, як єдність доктринально-ідеологічної, стратегічної і інструментальної частин, не є нейтральною щодо цінностей, які закладаються в основу образу права» [724, с. 10].

Методологія юридичної науки дозволяє формувати методологічні підходи до відповідних наукових проблем. Одним із напрямів методології є питання наукового пізнання адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. Методологія адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки визначає систему підходів та методів, які є інструментарієм повного, обґрунтованого дослідження означеної тематики. При цьому внаслідок того, що продовольча безпека базується на системі знань різних наук, які поєднується щодо однієї цінності, методологія буде осягати широкі методи, включаючи фундаментальний діалектичний, формально-юридичний метод та комплексний метод. Ці методологічні підходи дозволяють

здійснити організацію наукового дослідження. Тобто методологія виконує пізнавальну, організаційну та структурну функцію.

Пізнання наукового дослідження відбувається за допомогою застосування відповідних методів. Слід зазначити, що поняття методу дослідження є одним із спірних визначень, які вивчаються на теренах національної науки. Слушною позицією щодо визначення методу є підхід О. Данильяна і О. Дзьобаня, котрі під методом розуміють сукупність принципів, прийомів, правил, вимог пізнавальної й практичної діяльності, обумовлених природою й закономірностями досліджуваного об'єкта, якими необхідно керуватися в процесі пізнання [176, с. 242]. У методі об'єднані суб'єктивні та об'єктивні аспекти пізнання, що дозволяє отримати істину відносно предмета дослідження. Застосування загальних, спеціальних та конкретно-наукових методів дає змогу визначити логіку пізнання, встановити його раціональний шлях [367, с. 37]. Методи наукового дослідження формуються стосовно кожної науки окремо, визначаючи спеціальні методи, що можуть пронизувати будь-який науковий пошук.

Слід підкреслити, що в наукових працях вчених поняття «методологічний підхід» та «метод», незважаючи на деяку їх тотожність, визначаються по-різному. Зокрема, П. Рабінович виокремлює матеріалістичний, ідеалістичний, діалектичний, метафізичний та методологічні підходи, загальнонаукові, групові та спеціальні методи, а також інструменти науково-юридичного дослідження (емпіричні та теоретичні) [635, с. 215].

За лінгвістичним тлумаченням підхід – «це сукупність способів, прийомів розгляду чого-небудь, впливу на кого-, що- небудь, ставлення до кого-, чого-небудь» [679], а метод – «це спосіб пізнання явищ природи та суспільного життя, прийом або система прийомів, що застосовується в будь-якій галузі діяльності (науці, виробництві тощо)» [679].

Отже, методологічний підхід – це сукупність прийомів, засобів пізнання, а метод – це конкретний спосіб, прийом пізнання. Виходячи з цього, підхід є більш

широкою категорією, що охоплює декілька різних прийомів та засобів. У науковому пізнанні адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки методологічні підходи та методи будуть розглядатися як схожі дефініції, що дають змогу пізнавати предмет дослідження.

В юридичній науці склались такі позиції щодо методів. С. Максимов визначає, що у методології правознавства існують такі групи методів: філософський, загальнонауковий та спеціально-юридичний [177, с. 25].

Усі зазначені групи методів безперечно необхідні для проведення повного, всебічного та завершеного державно-правового дослідження. Кожна з цих груп може бути важливою на певному етапі дослідження. Тому методологія повинна бути різноманітною та плюралістичною [77, с. 149]. Хоча ця система методів є характерною для будь-якого наукового дослідження, перевага надається певним методам залежно від предмета вивчення. Різниця в підходах до методів зумовлена тим, що застосування традиційних юридичних методів для дослідження адміністративно-правових категорій не завжди забезпечує повноту та достовірність наукових результатів. Отже, виникає необхідність визначати методологію дослідження для кожної нової наукової проблеми.

Варто зазначити, що наведені методи уточнюються залежно від сфери дослідження. При цьому вони вказують на рівні пізнання наукової дійсності та дають змогу всебічно виявити предмет наукової роботи, дати йому характеристику. Так, на рівні адміністративного права методи визначаються залежно від мети дослідження з урахуванням змісту об'єкта і предмета пізнання. Тому методи дослідження адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки складають систему філософських, загальнонаукових та спеціальних прийомів і засобів.

Відомо, що основу обґрунтованої наукової роботи становлять філософські методи, які представляють систему принципів, операцій, прийомів та мають універсальний характер [416, с. 27]. Універсальність методів філософії щодо правових явищ обумовлена тим, що сама по собі філософія права є узагальненою методологією,

яка дозволяє досліджувати правову реальність на рівні сутності [478, с. 99]. Вони дають змогу розглянути правові явища у різних аспектах з визначенням природи матеріального світу або досягати доцільного абстрагування та складаються з діалектичного, ідеалістичного, аналітичного, герменевтичного та інших методів. Їх значення для пізнання правових явищ обґрунтовано доводить П. Рабінович, вказуючи, що ці методи дозволяють сформулювати стратегію дослідження [635, с. 126]. Наведене підкреслює значення існуючих здобутків філософії для пізнання навколишнього світу. Вони опираються на закони об'єктивної дійсності та їх критичний аналіз.

Застосування філософських методів обумовлено їх універсальністю та можливістю використання різними науками. Традиційно виокремлюють діалектичний і метафізичний філософський методи. Ці методи базуються на виявленні зв'язків між предметами у світі, що дозволяє більш повно дослідити предмет дослідження. Основними принципами метафізичного методу пізнання в праві, які на перший погляд здаються протилежними діалектичним, є принципи абсолютного спокою (нерухомості), абсолютної ізоляції (вакууму) та зовнішнього поштовху як причини всього існуючого [58, с. 264]. Тобто завдяки метафізиці правові явища визначаються в абсолютному спокої, без змін, що існують на час дослідження. У разі застосування метафізики пізнання адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки дає змогу виявити стан сучасної генези цього правового феномена.

Одним із найбільш поширених філософських методів є метод діалектичного пізнання, який дозволяє сформулювати знання про об'єкт через систему його природного розвитку та утворення поглядів на його зміст. Визначальна риса діалектичного методу пізнання є всезагальність, тобто дозволяє його застосування в усіх без винятку науках; він слугує засобом пошуку нових результатів, методом руху від вже відомого до ще невідомого, нового [459, с. 51]. Саме тому цей метод є одним із поширених у дослідженнях адміністративного права. За його допомогою можливо обґрунтувати

основні поняття, пов'язані з адміністративно-правовим забезпеченням продовольчої безпеки у контексті їх утворення, функціонування, становлення та взаємозв'язку.

Останнім часом активно розвиваються й інші філософські методи дослідження, зокрема герменевтичний метод. Він представляє собою систему засобів щодо тлумачення й інтерпретації текстів будь-яких нормативних актів, монографій, інших наукових праць, завдяки чому є своєрідним посередником між нормою та конкретними життєвими ситуаціями, щодо яких застосовують ці норми [96, с. 62]. Тлумачення та інтерпретація нормативно-правових актів, їх взаємозв'язок із суспільним життям є необхідним елементом повноти пізнання правового об'єкта, що досліджується. Герменевтичний метод також дає змогу уникати прийняття подвійних нормативних актів, правильно застосовувати закон у судовій та правоохоронній сферах, зокрема у сфері адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки.

Враховуючи наведене, герменевтичний метод може стати спеціальним методом дослідження, оскільки дозволяє виявити інтерпретації нормативних актів з урахуванням предметної сфери наукового пізнання. Завдяки йому можна виявити складові продовольчої безпеки серед інших нормативних актів, які не відносяться до адміністративного законодавства у цій сфері.

Варто підкреслити, що кожне наукове дослідження починається з формулювання наукової проблеми, визначення об'єкта та предмета дослідження, а також вибору методів, адекватних обраному предмету [368, с. 6]. Достовірність результатів дослідження залежить від використання методів пізнання правової матерії та їх взаємодоповнюваності. При цьому обов'язково виділяються кілька методів, які найбільш повно розкривають зміст предмета дослідження. Так, при виборі методів у сфері адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки перевага надається тим, що сприяють глибокому осмисленню цієї проблематики. Тому цілком логічно серед різних методів виокремити аксіологічний метод, який дозволяє виявити цінності предмета дослідження та їх значення для суспільства.

Цей метод дозволяє обґрунтувати цінність об'єкта дослідження. За допомогою аксіології можна вирішити чи варто пізнавати світ і змінювати його, чи варто взагалі жити, що саме людина може одержувати від світу і на що вона може сподіватися [129, с. 9]. Також він дозволяє виявити значення продовольчої безпеки для суспільства та держави через категорію цінності, на забезпечення якої спрямоване право.

Правові цінності відрізняються від філософських тим, що мають об'єктивну нормативну форму: вони визначені нормами права і пов'язані зі свободою та справедливістю. Варто підкреслити, що цінності можуть входити в поняття «блага» у правовому сенсі. Зокрема, серед нематеріальних благ і цінностей виділяють особисті немайнові блага, послуги, результати наукової та творчої діяльності, а також загальносоціальні блага і цінності [296, с. 433].

Різні факти та явища матеріального й ідеального характеру можуть набувати статусу цінностей у праві: матеріальні предмети, блага, суспільні відносини, людські вчинки та вольові феномени, які є основою права та правопорядку. Вони виступають обґрунтуванням для конкретних правових норм, закріплюються й охороняються цими нормами, а також становлять мету права та його інститутів [218, с. 176-177].

Особливістю права на продовольчу безпеку є те, що воно діє безстроково, не має економічного змісту та належить людині від народження. Застосування аксіологічного методу дослідження в адміністративно-правовому забезпеченні продовольчої безпеки дозволяє виділити такі цінності в цій сфері: продовольча безпека окремої людини, держави та результати управлінської діяльності щодо реалізації цього права. Таким чином, аксіологічний підхід дає змогу окреслити головне явище (більш цінніше) як благо, що походить від сукупності додаткових категорій.

Виділення різних цінностей у сфері продовольчої безпеки не повинно призводити до їх розмежування, оскільки адміністративно-правовий вплив є єдиною системою засобів, що впливають як на продовольчу безпеку окремої людини, так і держави. Реалізація цих цінностей повинна не лише відображати поточний стан у цій сфері, але й впливати на формування нових нормативних актів.

Цінності адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки тісно пов'язані з духовними та етичними цінностями. Тому при дослідженні продовольчої безпеки доцільно виділяти як цінності, що безпосередньо входять до предмета дослідження (прямі цінності), так і ті, з якими вони пов'язані (додаткові цінності). Визначення всіх можливих цінностей у предметі дослідження дозволить більш повно та об'єктивно охарактеризувати його і визначити напрямки вдосконалення законодавства в цій сфері.

Підсумовуючи вищесказане, слід наголосити на необхідності застосування аксіологічного методу в юридичних науках. Використання аксіологічного підходу в дослідженні адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки дає змогу виявити системні проблеми у формуванні цінностей та надати рекомендації щодо їх врахування при подальшому вдосконаленні законодавства.

Виокремлюючи базові методи слід звернути увагу й на інші поширені методи наукового адміністративно-правового забезпечення певного правового явища. Правова діяльність, яка виступає предметом більшості досліджень у сфері адміністративного права, вимагає застосування соціологічних методів дослідження (спостереження, інтерв'ювання, опитування та ін.). Саме ці методи дають змогу виявити реалії фактичного буття та застосувати більш повноцінний вплив на суспільство через систему дій органів державної влади.

Спостереження як метод юридичного дослідження передбачає збір первинної та подальшої інформації про досліджуваний об'єкт шляхом цілеспрямованого, організованого, безпосереднього сприйняття та прямої фіксації спостережуваних явищ і процесів, які можна вести безпосередньо – будучи присутнім при проведенні певної ситуації або опосередковано – шляхом ознайомлення з документами, складеними при проведенні даного заходу (стенограми, протоколи тощо) [189, с. 7].

Інтерв'ювання, опитування дозволяють безпосередньо виявити проблематику, яку необхідно розв'язати у відповідному юридичному дослідженні.

Сукупність соціологічних методів дослідження дозволяє отримати практичні знання про стан забезпечення продовольчої безпеки, завдяки чому дослідник має змогу запропонувати механізми щодо подолання виявлених проблем.

Соціологічний метод також дозволяє виявити фактичний стан досліджуваної проблематики та виявити напрями розвитку відповідних суспільних відносин. Крім того, він дає змогу більш детально характеризувати виникаючі спори з приводу предмета наукової роботи.

Одним із методів, що дозволяє встановити нестабільність функціонування відповідних правовідносин, є синергетичний метод. Він базується на синергетичному тлумаченні світу про те, що більшість систем, які існують у природі, належать до систем відкритого типу. Між ними постійно відбувається обмін енергією, а тому для них характерними є постійна мінливість і схоластичність [749, с. 333].

З точки зору цього методу адміністративно-правове забезпечення продовольчої безпеки є системою самоорганізації взаємопов'язаних елементів, які існують в окремій системі, що може бути у стабільному або нестабільному стані. Цей метод доцільно застосовувати для виявлення правовідносин, які виникли при введенні заходів, що призвели до виникнення нестабільності функціонування адміністративних відносин, зокрема у сфері продовольчої безпеки. Крім того, застосування цього методу дає змогу об'єднувати елементи різних наукових знань, що виникли стосовно предмета дослідження, зокрема права, економіки, екології тощо.

Близькими до філософських методів пізнання є загальнонаукові методи. Серед цих методів використовуються історичний метод, аналіз, синтез та ін.

Історичний метод є одним із найпоширеніших методів дослідження в юридичній науці. Звернення дослідників до цього методу обумовлено тим, що він дозволяє простежити як процес утворення предмета дослідження, так і етапи його поступового виникнення й розвитку. Такий підхід дає змогу встановити існуючі прогалини законодавства тощо. За допомогою історичного методу можна виявити ретроспективу забезпечення продовольчої безпеки. Урахування вже сформованого досвіду дозволяє

не допускати хибних помилок у сфері правового регулювання забезпечення продовольчої безпеки навпаки підтримати виявлений позитивний досвід у цьому напрямі. Тому історичний метод доцільно застосовувати для виокремлення етапів генезису забезпечення продовольчої безпеки.

Аналіз дозволяє механічно розділити об'єкт, визначити його динамічний склад, виявити форми взаємодії частин цілого, знайти причини явищ та розкрити рівні й структуру знання [176, с. 271]. Розкладання певного правового явища на логічно-побудовані елементи дозволяє з'ясувати сутність об'єкта дослідження. За допомогою цього методу можна виявити правовідносини у системі адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки, виокремити їх та встановити особливості правового регулювання. Також можливе застосування методу системного аналізу, що повинно обґрунтовуватися не наявністю системних властивостей у явища, які завжди існують, а тими функціональними й евристичними можливостями, що з'являються при розгляді явища як системи [189, с. 10]. Наприклад, завдяки застосуванню системного аналізу досвіду різних держав світу щодо правового регулювання системи продовольчої безпеки можна визначити основні заходи для запровадження оптимальної моделі забезпечення продовольчої безпеки в Україні.

Метод аналізу дає змогу отримати загальне уявлення про адміністративно-праве забезпечення продовольчої безпеки як за допомогою збору наукового матеріалу, статичної інформації, так і виявлення нормативних актів, що регулюють ці відносини. Він використовується для виявлення різних позицій науковців або конкретних справ у судовій практиці. Без застосування цього методу складно уявити відповідне наукове дослідження.

Після застосування аналізу дослідники звертаються до методу синтезу. Синтезом (грець. *synthesis* – з'єднання, складання, сполучення) називається такий метод дослідження, завдяки якому відбувається з'єднання складених елементів досліджуваного предмета та його властивостей, розділених у результаті аналізу, установлення їхньої взаємодії і зв'язків та вивчення разом предмета або класу

предметів як єдиного цілого [264, с. 44]. Цей метод дає змогу поєднувати елементи після роз'єднання з урахуванням їх правової природи. При цьому синтез можна застосовувати до різних об'єктів з метою встановлення можливості їх єдиного функціонування. Під час адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки синтез дозволяє об'єднувати приватні та публічні засади правового регулювання сфери продовольчої безпеки, розглядати систему продовольчої безпеки з урахуванням публічних і приватних інтересів у їх поєднанні.

Саме за допомогою методу синтезу відбувається узагальнення судової практики, встановлюються схожість думок різних дослідників, утворюються стратегії щодо застосування єдиного підходу для подолання певних явищ у суспільстві. Методи аналізу та синтезу можна охарактеризувати як базові методи, що дають змогу здійснити пізнання адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки.

Пізнання адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки повинне відбуватися і за допомогою порівняльно-правового методу. Цей метод дозволяє з'ясувати стан національного, європейського, американського законодавства, проаналізувати досвід у цій сфері та отримати знання про найбільш вдалий спосіб правового регулювання і побудови відповідних правовідносин. Порівняння різного правового регулювання є завжди позитивним для будь-якого дослідження, оскільки це дає змогу проводити необхідну гармонізацію, адаптацію українського законодавства з європейським та з існуючими стандартами. Удосконалення законодавства повинно здійснюватися лише після обґрунтованого дослідження з урахуванням знань, отриманих за допомогою порівняльно-правового методу.

Будь-яке пізнання правової дійсності відбувається із застосуванням конкретно-наукових методів (спеціальних), які складаються із формально-юридичного (нормативно-догматичного) та логіко-юридичного методів [176, с. 288].

Формально-юридичний метод є спеціальним методом юридичної науки, що дозволяє проводити дослідження поза взаємозв'язками з іншими суспільними інститутами [250, с. 11]. За допомогою цього методу можна виявити внутрішній зміст

явища та здійснити його співвідношення з правовою нормою у межах логіки законодавчої побудови без урахування інших чинників об'єктивного буття, зокрема поза економікою та політикою. Тобто, це метод пізнання «чистого» утворення майбутнього правового явища, починаючи від його виникнення до тлумачення та закріплення у відповідній правовій нормі.

При цьому властивості правового явища впливають і на обрання юридичної техніки, тобто мають зв'язок із законотворчістю. Отже, формально-юридичний та логіко-юридичний метод дозволяють виявити особливості адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки як правового феномену з урахуванням його значення для розвитку адміністративних відносин.

Необхідним для пізнання будь-якого правового феномену є застосування структурно-системного та структурно-логічного методів. Ці методи дозволяють встановити внутрішню структуру предмета дослідження, побудову логічних зав'язків між різними його елементами. Саме ці методи покладені у будь-яку запропоновану класифікацію відповідного поняття.

Основоположним методом пізнання юридичної дійсності є статистичний метод або метод судової статистики. Використання цього методу дає змогу сформулювати уявлення про якість правозастосування, існуючі проблеми у судовій, правоохоронній практиці, публічному адмініструванні. Цей метод обов'язково необхідно застосовувати у дослідженні адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки, оскільки він дає об'єктивне, істинне уявлення про стан цієї сфери у державі, позитивні та негативні наслідки певних заходів.

Останнім часом одним із необхідних методів наукового пізнання у юриспруденції став прогностичний метод. Такий підхід обумовлений реалізацією норм Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [494].

Якість отриманого наукового результату може доводитись найбільш правильним прогнозуванням розвитку правовідносин, що складають предмет

дослідження. Крім того, у сучасних реаліях виникає нагальна необхідність проведення прогнозування правового явища, особливо, яке має велику суспільну цінність – продовольчої безпеки людини та держави. Метод прогнозування має особливу актуальність для пізнання адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки, оскільки він поєднує метод моделювання можливих наслідків певного правового регулювання та метод встановлення прогнозів можливих позитивних і негативних результатів правової регламентації. Майбутні прогнози забезпечення продовольчої безпеки є необхідною складовою публічного адміністрування. На науковому рівні цей метод дозволяє запропонувати перспективні напрями вдосконалення законодавства та розвитку наукових думок.

На підставі проведеного дослідження варто зазначити відсутність наукових праць, присвячених вивченню методів дослідження адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. Сучасні методи дослідження цієї сфери включають філософські, загальнонаукові та спеціальні методи, які застосовуються для вивчення процесу адміністративного забезпечення продовольчої безпеки в державі. Філософські методи використовуються для визначення основних категорій під час дослідження, загальнонаукові – для формулювання категоріальних понять та їх елементів, а спеціальні методи дозволяють комплексно та всебічно дослідити адміністративно-правове забезпечення продовольчої безпеки.

1.2 Генезис становлення та розвитку продовольчої безпеки

Для розуміння сутності будь-якого поняття важливо дослідити генезу його походження та розвитку, що має як теоретичне, так і практичне значення. Варто зазначити, що питання продовольчої безпеки постало ще на початку людської цивілізації, адже основою продовольчої безпеки були інстинкти виживання та самозбереження, на яких ґрунтується вся людська діяльність.

У міфології давніх народів Центральної Америки існували культи голоду, де в ритуалах і символах відображалася головна харчова культура – кукурудза. У єгиптян ставлення до продовольства також мало сакральний характер. У давньогрецькій міфології Пандора випустила на світ людські нещастя, серед яких був і голод [648].

У «Махабхараті» сказано, що всі живі істоти працюють, щоб заробити на життя; завдяки їжі вони народжуються, ростуть, існують і живуть. В Упанішадах стверджується: увесь цей світ – це лише їжа; з їжі походить людина, з їжі народжуються істоти, які населяють землю; вони живуть за рахунок їжі і в кінці перетворюються назад у неї [284].

З моменту появи перших держав основною загрозою для людства був неврожай. Щоб захистити свій народ, правителі будували зерносховища для зберігання зерна в роки достатку та розподілу його в періоди неврожаю. Окрім зберігання продовольства, також регламентувався розподіл продукції між різними групами населення, що допомагало запобігти голоду та забезпечити потреби людей у їжі. Зокрема, в законі Хамурапі говориться: «Я знайшов для них безпечне місце, я відшукав вихід з серйозних стихійних лих, особливо організувавши виробництво їжі: я забезпечив чисту воду для людей; збільшив поля, наповнив житниці, визначив пасовиська і водопій, захистив людей від злиднів, побудував достатньо захищеного житла, убаготворив плоть людей» [321].

У давньокитайську епоху багато мислителів і вчених того часу піднімали питання про постачання продовольства та механізм його реалізації. Зокрема, філософ Лі Куй створив вчення щодо максимального використання можливостей землі, втілюючи ідею державного регулювання ринку зерна. Держава, як вважав вчений, повинна контролювати ціни на зерно, накопичувати його в урожайні роки та продавати за фіксованою ціною з державних резервів у періоди природних катастроф і голоду [290].

У трактаті «Гуань-дзи» закріплено «принцип врівноваженого господарства», згідно з яким пропонувалося створення державних фондів, в яких уряд повинен був накопичувати половину загального обсягу зерна для вирівнювання та стабілізації цін на хліб. Рекомендувалося впроваджувати обіг продовольства під час його дефіциту в країні та здійснювати закупівлі для фондів, коли продуктів було у надлишку. При цьому з метою запобігання переходу контролю над цінами до рук торговців, спекулянтів та інших вимагалось регулювати ціни на однаковому рівні у всій країні [135].

Давньогрецький філософ Платон пов'язував виникнення держави з необхідністю задовольняти потреби людини в харчуванні. У його ідеальній моделі держави були передбачені такі елементи продовольчої безпеки: заборона на імпорту і експорт певних груп товарів, скасування мит на ввезення та вивезення ресурсів, необхідних для держави, а також справедливий розподіл продовольства серед населення [648].

Подальше вирішення питання задоволення продуктами харчування населення можна відслідкувати у працях Аристотеля [305]. Дійсним багатством людей, на думку філософа, є життєві блага, найперші серед яких – матеріальні: харчові продукти, одяг, житло. Господарську діяльність людей як корисну, конкретну працю Аристотель пов'язує із виробництвом необхідних для життя харчових продуктів. Вирішення продовольчої проблеми мислитель бачить через організацію невеликого землеробського господарства, в якому працюють раби, забезпечуючи господаря і себе

достатньою кількістю продовольства. Причому Аристотель розширює сутнісний зміст продовольчої проблеми за рахунок необхідності створення запасів, застосовуючи при цьому поняття «хрематистика» (від слова «хремата» – запаси) як вміння забезпечувати себе запасами – продуктами, необхідними для підтримки життя у спільноті. Він зазначає, що ці запаси обмежені місцем і строками їх зберігання [305].

У Стародавньому Римі також проводилася політика продовольчої безпеки як у самому місті, так і по всій державі. Відомо, що в римській історії роздача хліба та організація видовищ були поширеною політичною практикою.

Взагалі, у давнину питання їжі мало не лише кількісний, а й якісний характер. У кулінарних книгах IV ст. до н. е. занотовано багато страв, які вживали стародавні греки. Значного розвитку набуло вчення про корисні для здоров'я харчові властивості продуктів в працях Гіппократа та його послідовників, які залишили по собі рецепти використання продуктів харчування як ліків.

Щодо харчування римлян слід відзначити, що до наших днів збереглися твори, присвячені сільському господарству, таких авторів як Катон, Варрон, Вергілій, Пліній. Зокрема, Варрон у своїй праці «Про сільське господарство» детально розглядає розведення великої рогатої худоби, свиней і овець. Пліній Старший описує сорти винограду, груш, яблук, інжиру, слив [680, с. 56-58].

Окрім накопичення запасів продовольства, стародавні держави також вирішували проблему нерівномірного розподілу результатів праці між різними соціальними групами. Зокрема, релігійні тексти, які значною мірою регулювали життя тогочасних суспільств, передбачали обов'язок забезпечувати бідних необхідними продуктами. Такий механізм перерозподілу на користь малозабезпечених діяв у стародавніх євреїв, що підтверджується відповідними нормами в біблійних текстах: «Коли будеш жати жатву на землі своїй, не дожинай до краю поля твого, і того, що залишилось від жатви твоєї не підбирай, і виноградника твого не оббирай дочиста, і ягід, що попадали у винограднику не підбирай, залиш це бідному та прийдешньому» [74].

У релігійних текстах ісламу також міститься вказівка на обов'язок періодичної допомоги бідним для забезпечення їх продовольством – закят (податок на користь нужденних). Його сплачують як у натуральній, так і в грошовій формі. Таким чином, забезпечується продовольством та підтримкою ті групи населення, для яких їжа була економічно недоступною, навіть за умови її достатньої кількості в регіоні.

У період Середньовіччя, з розвитком товарно-грошових відносин і поглибленням поділу праці, держава почала регулювати додаткові аспекти, що впливали на економічну та фізичну доступність продовольства. Одним із методів було створення державних продовольчих пунктів у великих містах. Це не лише забезпечувало фізичну доступність життєво необхідної їжі та стабільність її постачання, але й дозволяло контролювати ціни на основні продовольчі товари. Таким чином, ще до офіційного впровадження терміна «продовольча безпека», на державному рівні здійснювалися заходи для забезпечення економічної та фізичної доступності продовольства, а також стабільності його постачання на внутрішній ринок.

Однак проблема глобального голоду залишалася однією з найсерйозніших у світовій історії. Голод, як його яскравий прояв, завдавав страждань багатьом людям як у період Нового часу, так і в новітній історії. Французький історик Фернан Бродель зауважував: «Протягом багатьох віків голод повертався з такою настирливістю, що став елементом біологічного режиму людей, однією з структур їх буденного життя» [310].

У XIX ст. Європа неодноразово стикалася з масовим голодом через неврожаї. В Індії в останній чверті XIX ст. від голоду загинуло щонайменше 15 мільйонів людей [275]. У XX ст. Україна також пережила трагедію Голодомору під час радянської епохи. Подібних прикладів можна навести чимало, що свідчить про надзвичайну важливість продовольчої безпеки для людства. Забезпечення населення достатньою кількістю їжі стало одним із ключових завдань держави. У різні історичні періоди підходи до

вирішення цієї проблеми мали свої особливості, які залежали від економічних умов, технологічного розвитку, рівня добробуту, національних традицій та інших факторів.

Перші спроби дослідити проблему продовольчої безпеки та привернути увагу міжнародної спільноти до цієї теми розпочалися в 1935 р. з публікації Френка Л. Макдугалла меморандуму про проблеми сільського господарства та здоров'я. У ньому вперше розглянули взаємозв'язок між голодом, недоїданням і здоров'ям. Він підготував документ для Ліги Націй, де зазначалося, що значна частина населення світу недоотримує необхідну кількість їжі. Вперше на міжнародному рівні було визнано важливість співпраці між державами задля забезпечення продовольством незалежно від політичних розбіжностей.

Під час Другої світової війни багато країн зіткнулися з руйнуванням сільськогосподарського виробництва, а розподіл продовольства був серйозно порушений. Це ще більше загострило питання продовольчої безпеки. У 1943 р. в Хот-Спрінгс (США) відбулася Міжнародна конференція з питань продовольства та сільського господарства, на якій офіційно визначили три основні складові продовольчої безпеки: наявність продовольства, його поживність та стабільність постачання.

Конференція також акцентувала на понятті «свобода від нужди», що означає постійний доступ кожної людини до достатньої кількості поживної їжі [358]. Зокрема, одразу після війни необхідно було забезпечити світовий попит на продукти, багаті на вуглеводи, а згодом – на продукти, які забезпечують повноцінне харчування. Було також визнано, що основною причиною голоду є бідність, а її подолання потребує економічного зростання і створення робочих місць.

Подальший розвиток концепції продовольчої безпеки був пов'язаний зі створенням Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO) 16 жовтня 1945 р., яка на сьогодні працює під гаслом «Допомагаємо побудувати світ без голоду». У 1966 р. ООН ухвалила Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні

права, який визнавав право на достатнє харчування як невід'ємну частину права на здоров'я та добробут.

У 1974 р. на Всесвітній конференції з проблем продовольства в Римі термін «продовольча безпека» був офіційно введений в обіг, означаючи: «Постачання в усі часи та в усьому світі належних основних продуктів харчування в обсягах, достатніх для підтримки неухильного зростання споживання продовольства та регулювання коливань виробництва та цін» [16].

І. Тернавська зазначає, що цей термін нині використовується у світовій практиці для характеристики стану продовольчого ринку та загальної економічної ситуації країни, групи країн або всього світового продовольчого ринку [702]. І. Павловська пов'язує еволюцію теоретичних підходів до визначення та оцінки продовольчої безпеки з дослідженням лауреата Нобелівської премії з економіки Амартії Сена «Бідність та масовий голод: нарис про надання та позбавлення прав» (1981 р.) [423]. Це дослідження значно вплинуло на визнання необхідності вивчення продовольчої безпеки як на глобальному, так і на регіональному рівнях, а також на рівні окремих осіб і домогосподарств, що ознаменувало новий етап у розвитку підходів до забезпечення продовольчої безпеки [20].

«Зелена революція» 1980-х рр. сприяла зростанню виробництва продовольства у світі, однак вона також виявила, що стабільні поставки продуктів за сталими цінами не гарантують доступ до них для всього населення. Вразливі соціальні групи можуть бути позбавлені можливості фізичного чи економічного доступу до продуктів харчування, навіть за умов загального економічного добробуту. Недоїдання та голод є наслідком функціонування всієї економіки загалом, а не лише аграрного виробництва.

Згідно з авторським визначенням, недоїдання – це хронічний дефіцит необхідного харчування для окремих груп населення, а не загальний брак харчових продуктів. Людина може страждати від недоїдання, голодувати і навіть помирати через відсутність роботи та соціальної підтримки, навіть якщо в регіоні є достатні запаси їжі. Наприклад, під час голоду в Бангладеш у 1974 р., рівень продовольчого

забезпечення на душу населення був вищим, ніж у будь-який інший рік з 1971 по 1976 рр. Основною причиною голоду стало регіональне безробіття через повінь, яке призвело до миттєвої втрати доходів для сільськогосподарських працівників, хоча реальний дефіцит продуктів проявився лише через кілька місяців. Погіршила ситуацію паніка, яка спричинила стрімке зростання цін на продовольство. Згодом ціни нормалізувалися, але голод вже завдав значної шкоди [20].

У 1983 р., під впливом досліджень А. Сена, визначення продовольчої безпеки було переглянуто за ініціативою FAO. Нове визначення підкреслює, що продовольча безпека полягає в «гарантуванні, що всі люди в будь-який час матимуть фізичний і економічний доступ до основних продуктів харчування, які їм необхідні» [7]. У ньому виділено важливі аспекти, такі як фізична та економічна доступність їжі, адже наявність харчових продуктів не гарантує, що вони дійдуть до кінцевих споживачів. Фраза «в будь-який час» наголошує на важливості стабільності. Таким чином, проблема продовольчої безпеки була переосмислена, і основна увага тепер приділяється питанням бідності та недостатнього платоспроможного попиту, а не лише сільськогосподарському виробництву.

У подальших визначеннях продовольчої безпеки стали враховувати не лише глобальний і регіональний рівні, а й безпеку на сімейному та індивідуальному рівнях. У 1986 р. Всесвітній банк опублікував доповідь про бідність і голод, в якій розглядалася динаміка продовольчої безпеки з урахуванням фактору часу [11].

У доповіді підкреслювалося, що хоча в останні роки виробництво харчових продуктів зростало швидше, ніж населення світу, значна кількість країн та сотні мільйонів людей залишалися без достатнього доступу до продовольства через низьку купівельну спроможність. Було виділено два типи продовольчої небезпеки: хронічна, пов'язана з постійною бідністю та низькими доходами, і тимчасова, яка виникає через стихійні лиха, воєнні конфлікти чи економічні кризи [375].

Хронічна продовольча небезпека виникає тоді, коли країна, регіон, соціальна група, домогосподарство або окрема людина не мають достатнього доходу чи

виробництва продуктів, щоб забезпечити постійний доступ до достатньої кількості їжі протягом усього року. Тимчасова продовольча небезпека пов'язана з порушенням стабільності доступу до їжі через підвищення цін на продукти, неврожай або зниження доходів [648].

Таким чином, до питання продовольчої безпеки був доданий новий вимір – час. У доповіді використовувалися не тільки показники національного рівня продовольчої безпеки, такі як виробництво зерна на душу населення, але також показники, що відображають відсоток осіб, які споживають менше 90% рекомендованих FAO або ВООЗ калорій, необхідних для нормальної трудової діяльності, або менше 80% калорій, потрібних для підтримання здоров'я.

У доповіді також наголошується на таких показниках, як співвідношення вартості імпортованого зерна до загального доходу від експорту країни, рівень коливань у виробництві та цінах на продовольство [11]. Ці показники є індикаторами стабільності продовольчої безпеки.

У 1990 р. Дитячий фонд ООН (UNICEF) оприлюднив огляд під назвою «Стратегія покращення харчування дітей і жінок у країнах, що розвиваються», де було підкреслено залежність харчування населення від соціальних чинників. Автори огляду вважали, що основними причинами виснаження та значної кількості смертей є хвороби, що посилюються через неправильне або незбалансоване харчування [15]. Крім того, низький рівень медичного обслуговування та несприятливі умови життя також сприяють поширенню захворювань. Такий підхід став новаторським для свого часу, відкривши новий етап у розвитку концепцій продовольчої безпеки [284].

Одним із запланованих індикаторів виснаження було визначено рівень народжуваності недоношених дітей та інші відхилення, пов'язані з недостатнім або незбалансованим харчуванням батьків [15]. Ідея використання антропометричних показників набула подальшого розвитку в іншій доповіді UNICEF 1991 р. під назвою «Challenges for Children and Women in the 1990's», де в якості індикаторів

незбалансованого харчування пропонувалося використовувати відхилення в зрості та вазі людини [2].

Важливим аспектом підходу UNICEF є розуміння того, що виснаження не можна повністю пояснити проблемами продовольчої безпеки, оскільки воно може бути викликане й іншими чинниками, такими як несприятливе довкілля або погані харчові звички. Надання належної медичної допомоги широким верствам населення може частково компенсувати негативні наслідки відсутності продовольчої безпеки та запобігти смертям, пов'язаним із виснаженням. Однак, навіть за наявності достатньої кількості їжі, проблема виснаження не вирішується, якщо організм людини не здатен належним чином засвоювати поживні речовини через проблеми зі здоров'ям [358].

Одним із ключових міжнародних документів щодо продовольчої безпеки є Угода про сільське господарство, прийнята в рамках Уругвайського раунду в 1994 р. як частина Марракеської угоди про створення Світової організації торгівлі [715]. Однак, ця угода не містить чіткого визначення поняття «продовольча безпека», хоча і використовує його. Важливим аспектом є те, що в угоді продовольча безпека, разом із захистом навколишнього середовища, розглядається як категорія, не пов'язана з питаннями торгівлі. Під час обговорення питань продовольчої безпеки склалися два підходи: одні країни вважали, що основою довгострокової продовольчої безпеки є самозабезпечення продовольством, тоді як інші виступали за лібералізацію світових ринків сільськогосподарської продукції та мінімізацію втручання держави в торгівлю.

А. Тригуб зазначає, що основа продовольчої безпеки значною мірою залежить від національних особливостей кожної країни. Для країн з високим сільськогосподарським потенціалом більш прийнятним є перший підхід до розуміння продовольчої безпеки, що передбачає самозабезпечення та розвиток власного виробництва. Натомість для країн з обмеженим потенціалом і несприятливими кліматичними умовами ключовим фактором забезпечення продовольчої безпеки є стабільна торгівля продовольством [709].

У 1996 р. на Всесвітньому продовольчому саміті було прийнято Римську декларацію щодо всесвітньої продовольчої безпеки. Вона визначає продовольчу безпеку як «стан економіки, коли населенню країни та кожному громадянину гарантується доступ до харчових продуктів, питної води та інших необхідних ресурсів, які забезпечують належний фізичний і соціальний розвиток особистості, збереження здоров'я та розширене відтворення населення» [762, с. 134].

Це визначення вважається канонічним і охоплює кілька ключових аспектів продовольчої безпеки: 1) фізична доступність продовольства; 2) економічна доступність для всіх верств населення; 3) незалежність національної продовольчої системи, включаючи автономію та економічну самостійність; 4) стабільність продовольчої безпеки, що визначається здатністю протистояти негативним факторам, таким як сезонні та кліматичні зміни; 5) розвиток національної продовольчої системи в умовах розширеного відтворення.

Наступні визначення, що надаються FAO, фактично є модифікаціями цього визначення. Наприклад, у 2009 р. на Всесвітньому саміті з продовольчої безпеки було додано аспект соціальної доступності, що означає можливість отримувати продукти харчування прийнятним для суспільства способом (без крадіжок чи використання відходів) незалежно від соціального статусу, професії, статі, віку, політичних чи релігійних переконань, національності чи мови [179].

Дослідники також додають до основних характеристик продовольчої безпеки, визначених у 1996 р., такі аспекти, як автономія та економічна незалежність продовольчої системи, її стійкість до коливань виробництва та попиту, а також здатність системи витримувати сезонні, погодні та інші зміни, що впливають на виробництво та ціни на продукти [284].

Концепція багатofункціональності сільського господарства (Маастрихт, 1999), прийнята FAO, визнає провідну роль національного сільського господарства у забезпеченні продовольчої безпеки та додає аспекти, такі як захист навколишнього середовища та розвиток сільських регіонів [7].

У звіті FAO «Стан продовольчої незабезпеченості у світі 2001» (Рим, 2001) подаються визначення понять «продовольча безпека» та «продовольча незабезпеченість». Продовольча безпека означає, що всі люди мають фізичний, соціальний і економічний доступ до достатньої кількості безпечних і поживних продуктів для активного та здорового життя. Продовольча незабезпеченість, навпаки, виникає, коли люди не мають надійного доступу до достатньої кількості безпечної їжі, що може бути спричинено нестачею продовольства, низькою купівельною спроможністю або неефективним розподілом продовольства на рівні домогосподарств. Продовольча незабезпеченість буває хронічною, сезонною та тимчасовою [8].

У зазначеному дослідженні FAO проаналізовано попередні документи з питань продовольчої безпеки, і воно містить одні з найповніших та комплексних визначень понять «продовольча безпека» та «продовольча незабезпеченість».

З середини 90-х років минулого століття, під впливом UNICEF, разом з розвитком поняття «продовольча безпека» сформувалося поняття «безпека харчування» (nutrition security). Одне з перших визначень цього терміна було запропоновано фахівцями Міжнародного інституту продовольчої політики (IFPRI). Вони визначили безпеку харчування як «належний поживний стан, який відображає споживання білків, калорій, вітамінів та мінералів усіма членами домогосподарства» [14].

У дослідженнях, присвячених ролі жінок у забезпеченні продовольчої безпеки на рівні домогосподарств, підкреслюється, що наявність достатнього продовольства в домогосподарстві є необхідною умовою, але недостатньою для забезпечення повноцінного харчування. Крім цього, важливими є такі чинники, як санітарні умови, чиста вода, загальний стан здоров'я тощо. Важливо не тільки збалансоване харчування, але й те, як поживні речовини засвоюються організмом.

Питання про співвідношення між поняттями «продовольча безпека» та «безпека харчування» залишається відкритим. Більшість дослідників погоджуються,

що ці поняття відрізняються, але тісно пов'язані. Зазвичай, продовольча безпека розглядається як необхідна, але недостатня умова для досягнення безпеки харчування. Деякі дослідники вважають, що продовольча безпека є складовою частиною безпеки харчування, тоді як інші стверджують, що безпека харчування є невід'ємною частиною продовольчої безпеки [716].

У 2006 р. Світовий банк запропонував наступне визначення безпеки харчування: «Безпека харчування на рівні домогосподарств має місце тоді, коли забезпечення доступу до продовольства поєднується з адекватними санітарними умовами, медичним обслуговуванням і кваліфікованим доглядом на рівні, достатньому для здорового способу життя всіх членів домогосподарства» [17].

FAO також включає показники, що стосуються безпеки харчування, до показників продовольчої безпеки. Логічним результатом і методом вирішення зазначених суперечностей був синтез та поєднання категорій «продовольча безпека» та «безпека харчування», що вказує на новий етап в розвитку підходів до визначення продовольчої безпеки.

На сьогодні широко використовується визначення UNICEF 2008 р.: «Продовольча безпека та безпека харчування досягаються, коли належна їжа (за кількістю, якістю, безпекою та соціокультурною прийнятністю) є доступною для всіх людей в будь-який час і відповідно використовується та сприймається ними для здорового та активного способу життя» [358].

Отже, важливими є не лише стабільна наявність і доступність якісних продуктів (продовольча безпека), але й можливість засвоєння поживних речовин організмом. Оцінка стану продовольчої безпеки та безпеки харчування повинна проводитися як за показниками продовольчої безпеки, так і за показниками безпеки харчування, до яких входять антропометричні дані (наприклад, народження дітей з недостатньою вагою, відхилення у вазі та зрості), а також дані щодо медичного обслуговування, санітарних умов, поширеності знань про здорове харчування тощо.

Продовольча безпека включає поняття забезпечення здорового харчування, що є важливою умовою для підтримки здоров'я населення. Відповідно до ст. 25 Загальної декларації прав людини ООН (1948 р.), право на їжу пов'язане з підтримкою здоров'я, а отже, продовольча безпека повинна забезпечувати належний рівень харчування для збереження здоров'я.

У 2018 р. Генеральна Асамблея ООН проголосила 7 червня Всесвітнім днем безпеки харчових продуктів, звертаючи увагу на важливість якісного та безпечного харчування. Це надає продовольчій безпеці особливий статус у контексті здоров'я населення. З 1970-х років ВООЗ визнала необхідність включення забезпечення здорового харчування до концепції продовольчої безпеки, адже збалансоване та безпечне харчування є ключовим для здоров'я теперішніх та майбутніх поколінь. Важливо розуміти, що якість харчових продуктів і їх безпека є вирішальними для підтримки здоров'я, оскільки неправильне харчування відіграє роль у 60% випадків смертності у світі.

Сьогодні однією з головних проблем є зростання кількості захворювань, таких як рак, серцево-судинні захворювання, діабет та інші, що часто пов'язані з якістю їжі. Наукові дослідження підтверджують зв'язок між харчуванням та фізичним і психічним здоров'ям. Наприклад, дефіцит таких важливих елементів, як фолієва кислота та йод, може призводити до серйозних генетичних порушень, тоді як надмірне споживання певних речовин також може мати негативний вплив на організм [727].

За даними ВООЗ, рекомендована добова норма калорій для однієї людини становить 2400–2500 ккал, проте вона може варіюватися залежно від віку, статі, характеру праці, кліматичних умов тощо. Недостатнє споживання калорій, білків, жирів, вітамінів та мікроелементів призводить до так званого «прихованого голоду», що впливає на імунітет і спричиняє розвиток хвороб.

Виражений дефіцит харчування спостерігається, коли кількість споживаних калорій знижується до рівня нижче 1800 ккал на добу, а явний голод настає при падінні цієї кількості нижче критичного порогу в 1000 ккал. Раціон, який є недостатнім не

лише за калоріями, але й за вмістом білків, жирів, вітамінів та мікроелементів, вважається неповноцінним і часто називається прихованим (або хронічним) голодом.

У багатьох європейських країнах і США спостерігаються тенденції до погіршення генетичної безпеки через вживання неякісної та неповноцінної їжі. Наприклад, дефіцит фолієвої кислоти й йоду в організмі може призвести до серйозних генетичних порушень. Водночас, надлишок деяких речовин у харчуванні також може мати негативні наслідки [389].

Недостатність вітамінів сприяє розвитку поліавітамінозів, що проявляються у вигляді зниженого імунітету, втоми, головного болю, дратівливості, погіршення концентрації та працездатності. Це може стати передумовою для виникнення й розвитку інших захворювань. Забезпечення повноцінного харчування є ключовим фактором для профілактики багатьох хвороб та підтримання здоров'я нації.

Зниження калорійності продуктів загрожує продовольчій безпеці. У розвинених країнах, як-от США і Великобританія, структура харчування суттєво відрізняється від країн, що розвиваються, де переважають більш доступні продукти, такі як хліб та картопля. Натомість у розвинених країнах через вищу платоспроможність населення споживає більше тваринницької продукції, овочів і фруктів [707].

Продовольча ситуація оцінюється на основі рівня споживання калорій: катастрофічний рівень – постійне недоїдання (1500-1800 ккал на добу); критичний рівень – життя на межі виживання (1800-2200 ккал на добу); мінімальний рівень – достатній для уникнення голоду (2300-2800 ккал на добу); достатній рівень – стабільне споживання, але без забезпечення довготривалого здоров'я (2800-3600 ккал на добу); раціональний рівень – збалансоване харчування, яке відповідає нормативам (3300-3600 ккал на добу); оптимальний рівень – споживання екологічно чистих продуктів; перспективний рівень – харчування, яке дозволяє максимально подовжити життя [167].

В Україні продовольча безпека визначається законом «Про державну підтримку

сільського господарства України» від 24 червня 2004 р. як «захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається в гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності» [500]. Проте цей підхід охоплює лише економічний аспект доступу до їжі і не враховує якісні характеристики харчування. Водночас важливо розуміти, що продовольча безпека включає не лише забезпечення достатньої кількості продуктів, але й їх відповідність стандартам якості та безпеки для споживачів [313, с. 225].

Проект закону «Про продовольчу безпеку України» визначає продовольчу безпеку як «соціально-економічне та екологічне становище, за якого населення забезпечене безпечними і якісними основними продуктами харчування, необхідними для раціонального харчування» [558]. Відповідно до наказу Міністерства економіки України від 02.03.2007 р. №60 «Про методику розрахунку економічної безпеки», продовольча безпека трактується як «рівень забезпечення населення продуктами, що гарантує соціально-економічну та політичну стабільність у суспільстві, стійкий та якісний розвиток нації, сім'ї, особи, а також стабільний економічний розвиток держави» [366].

На нашу думку, ці визначення продовольчої безпеки не є вичерпними. Наприклад, О. Гойчук та В. Курило вважають продовольчою безпекою «гарантовану здатність держави забезпечити населення основними продуктами харчування на основі принципів самозабезпечення, враховуючи їх економічну та фізичну доступність, незалежно від впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, задовольняючи потреби громадян в обсязі, асортименті та якості, що підтримують здоров'я та інтелектуальний розвиток» [137, с. 3].

І. Миценко додає, що «продовольча безпека – це здатність вітчизняних товаровиробників забезпечити населення держави харчуванням в обсязі та калорійності, що відповідають раціональним науково обґрунтованим нормам та гарантують соціально-політичну стабільність, стійкість, економічний розвиток, а

також незалежність у разі виникнення військових конфліктів, стихійних явищ, епізоотій» [375, с. 22].

Б. Пасхавер називає два ключові показники продовольчої безпеки: 1) кількість і якість харчування; 2) економічна доступність харчування (частка в сімейному бюджеті)» [433, с. 43].

Погоджуючись із цими науковими позиціями, зазначимо, що кожен підхід висвітлює важливий аспект продовольчої безпеки. Це комплексна проблема, і шляхи її вирішення залежать від багатьох факторів як на національному, так і на глобальному рівнях. З нашої точки зору, поняття продовольчої безпеки має обов'язково охоплювати питання якості харчування. Це особливо важливо для України як із точки зору національного здоров'я, так і в контексті виконання зобов'язань перед Європейським Союзом за Угодою про асоціацію.

Основним результатом ефективної реалізації продовольчої безпеки в країні має бути забезпечення доступу всіх соціальних груп до необхідної кількості безпечних, якісних та поживних продуктів, що забезпечують здорове функціонування організму.

1.3 Продовольча безпека як складова національної безпеки

Забезпечення населення продовольством сьогодні, як ніколи раніше, є однією з основних складових збереження державності та суверенітету країни. Як відомо, проблема наявності, достатності та доступності продуктів харчування завжди лишається актуальною і нерозривно пов'язана з стійкістю та міцністю влади і навіть самим існуванням держави, тобто з проблемою забезпечення національної безпеки. Історія свідчить, що гостра нестача продуктів харчування та зростання цін на них неодноразово спричинювали народне незадоволення та політичні демонстрації, і, в деяких випадках, революційні події, як це було, наприклад, в Росії на початку ХХ ст.

Україна сьогодні протистоїть безпрецедентному військовому, політичному, економічному, психологічному, культурному та релігійному тиску з боку російської федерації. Це випробовує систему національної безпеки та її окремі елементи, зокрема продовольчу безпеку. Продовольча безпека є ключовою для забезпечення автономності та незалежності нашої країни, сприяє сталому розвитку суспільства і гарантує його демографічне відтворення. З цього приводу П. Саблук писав, що «не може вважатися економічно розвинутою і багатою держава, якщо людина в ній обмежена у продуктах харчування. Тому має бути розроблена і всебічно виважена парадигма національної продовольчої безпеки» [653, с. 3].

24 лютого російська федерація розпочала повномасштабну військову агресію, назавжди змінивши життя всіх українців. Сьогодні Україна фактично веде дві війни одночасно: одну за незалежність і територіальну цілісність, іншу за продовольчу безпеку. Війна призвела до руйнування налагоджених процесів постачання продуктів: багато посівних територій заміновано, частину тимчасово окуповано, знищено техніку, склади та гідропоруди. За таких складних умов забезпечення продовольчої безпеки стає надзвичайно актуальним, що вимагає з'ясування її місця в системі національної безпеки.

У сучасних дослідженнях та нормативно-правових актах, що стосуються продовольчої безпеки, не наводяться точні та повні визначення використовуваних категорій, що дозволило б описати взаємозв'язок між продовольчою та національною безпекою. Це потребує розпочати дослідження з аналізу та уточнення двох ключових компонентів-категорій, що формують основу розглядуваного поняття, а саме термінів «продовольча» і «безпека».

Академічний тлумачний словник української мови містить таке визначення терміну «продовольство»: «їстівні припаси, продукти харчування, харчі» [38].

Етимологічний словник української мови зазначає, що «продовольство – це нещодавнє запозичення з російської мови; є похідним від застарілого російського слова «продовольствовать» – постачати продовольство, готувати (в організованому порядку)» [203].

Синонімом «продовольство» є слова «їжа», «пожива», «наїдок». Це «всі речовини, які споживаються людиною й іншими живими істотами для підтримання життя; речовини, які отримує організм з довкілля, а також є для нього будівельним матеріалом і джерелом енергії» [675].

У чинному законодавстві України замість терміну «продовольство» використовується термін «харчовий продукт», під яким розуміють «речовину або продукт (неперероблений, частково перероблений або перероблений), призначений для споживання людиною. До харчових продуктів входять напої (включаючи воду для пиття), жувальна гумка та будь-яка інша речовина, яка спеціально включена до харчового продукту під час виробництва, підготовки або обробки» [545].

Термін «харчовий продукт» не включає: корми; живих тварин, якщо вони не призначені для споживання людиною; рослини до моменту збору врожаю; лікарські засоби; косметичні продукти; тютюн і тютюнові вироби; наркотичні та психотропні речовини згідно з визначеннями Єдиної Конвенції ООН про наркотики 1961 р. та Конвенції ООН про психотропні речовини 1971 р.; залишки та забруднюючі речовини [545].

Теоретичні основи продовольчої безпеки базуються на теорії безпеки. В умовах сучасного розвитку будь-якої країни рівень добробуту її населення визначається рівнем його безпеки та ступенем захищеності громадян. Потреба у безпеці існує в підсвідомості людини від її появи на Землі. Американські психологи Х. Муррей та А. Маслоу визначили безпеку як відносно самостійну потребу, що виникає кожного разу, коли людина задовольняє свої основні фізіологічні потреби [646].

Поняття «безпека» як категорія з'явилося разом із виникненням людини, а забезпечення безпеки стало необхідною умовою її прогресивного розвитку. Слово «безпека» в перекладі з грецької означає «володіти ситуацією» [310].

Термін «безпека» має різноманітні аспекти (національна, міжнародна, праці, інформаційна, економічна, дорожнього руху та інші) і охоплює різні напрямки, що розглядаються науковцями на різних рівнях: глобальному, національному, індивідуальному (особистому) тощо.

У науковому обігу вживається низка визначень безпеки, серед яких найбільш поширеними є такі: «безпека – це ситуація, при якій кому- або чому-небудь не загрожує небезпека з боку інших факторів, при цьому може існувати кілька джерел небезпеки одночасно» [332]; «стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства, держави від зовнішніх і внутрішніх загроз» [107].

Український тлумачний словник характеризує «безпеку» як «стан, за якого ніхто і ніщо не перебуває під загрозою», а «забезпечення» – «це надання достатніх матеріальних ресурсів, необхідних для життєдіяльності чи функціонування чогось» [706].

З юридичної точки зору, безпека є «станом правового врегулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку із задоволенням життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави. Цей стан має відповідати факторам і умовам, що створюють потенційні та реальні загрози, які можуть виникати внаслідок протиправних дій, техногенних подій та їх наслідків» [339, с. 30].

У Юридичній енциклопедії поняття «безпека» визначається як «стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішньої і внутрішньої загрози» [781, с. 137].

Г. Ситник визначає безпеку як стан системи, за якого вона зберігає свою цілісність, стійкість і здатність до ефективного функціонування та прогресивного розвитку. Це також означає можливість надійного захисту всіх її елементів (підсистем) від будь-яких руйнівних внутрішніх або зовнішніх впливів [663, с. 28].

Д. Беззубов визначає безпеку як «категорію соціального життя суспільства, що виникла разом із розвитком розумової діяльності людини та її об'єднанням у соціум» [69, с. 412]. Загрози безпеці – це реальні фізичні та юридичні небезпеки, які загрожують фізичним особам, суспільству та державі. Ці загрози виникають у результаті протиправної діяльності суб'єктів або використання джерел підвищеної небезпеки природного та техногенного характеру. Стан захищеності людини, суспільства та держави є однією з головних мотивацій для колективної протидії загрозам і ризикам, які можуть порушити безпеку. Держава застосовує юридичні механізми для боротьби з порушниками та забезпечення безпеки [418].

В. Ліпкан пропонує чотири підходи до трактування поняття «безпека»: статистичний (безпека як стан захищеності), апофатичний (безпека як відсутність загроз і небезпек), діяльнісний (безпека як система заходів, спрямованих на створення безпечних умов) та пасивний (безпека як дотримання певних норм і параметрів, що забезпечують безпеку) [339, с. 362].

З огляду на характер дослідження недостатньо оперувати тільки загальним поняттями «продовольство» та «безпека». Продовольча безпека є полівидовим поняттям, оскільки її зміст як соціально-економічної категорії тісно пов'язаний з національною безпекою держави.

В науці існують два підходи до трактування поняття «національна безпека». Згідно з першим підходом, національна безпека розглядається через призму захисту національних інтересів, і таке тлумачення підтримують вчені як С. Браун, Б. Броді,

Дж. Коллінз, С. Хоффман. Згідно з другим підходом, поняття національної безпеки визначається в контексті основних цінностей суспільства (К. Норр, Ф. Трегер, А. Архарія [310]

Українські науковці О. Гончаренко та Є. Лісичин визначають «національну безпеку» як категорію, що характеризує рівень захищеності життєво важливих інтересів, прав та свобод особи, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз або як відсутність загроз правам і свободам людини, базовим інтересам та цінностям суспільства і держави [144, с. 39-46].

Закон України «Про основи національної безпеки України» визначає поняття «національна безпека» як «захищеність життєво важливих інтересів людини, громадянина, суспільства і держави, що забезпечує сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізацію реальних і потенційних загроз національним інтересам» [543].

Національна безпека охоплює різні аспекти, такі як продовольча, інформаційна, економічна, політична, державна, демографічна, соціальна, екологічна та духовно-культурна безпека. За словами Д. Крилова, «серед усіх елементів національної безпеки особливе значення має продовольча безпека, оскільки вона передбачає забезпечення населення продовольством у достатній кількості та якості, дотримуючись принципів доступності та збалансованості» [298].

Українське законодавство визнає продовольчу безпеку пріоритетною складовою національної безпеки. Згідно із Законом України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. (діяв до 2018 р.) серед реальних та потенційних загроз національній безпеці були зазначені: «критичний стан з продовольчим забезпеченням населення; екологічно необґрунтоване використання генетично змінених рослин, організмів та похідних продуктів; посилення впливу шкідливих генетичних ефектів у популяціях живих організмів, зокрема генетично змінених організмів».

Однак у чинному Законі України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. про продовольчу безпеку не згадується. Цей Закон визначає національну безпеку України як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз». При цьому національні інтереси України включають життєво важливі інтереси особи, суспільства і держави, які забезпечують державний суверенітет, демократичний розвиток та добробут громадян [539].

У проєкті Закону України «Про продовольчу безпеку України» наводиться таке визначення: «продовольча безпека України – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої держава гарантує фізичну і економічну доступність та якість життєво важливих продуктів харчування населенню згідно з науково обґрунтованими наборами продуктів харчування, підтримує стабільність продовольчого забезпечення населення та забезпечує продовольчу незалежність тобто стан продовольчого забезпечення, за якого фізична та економічна доступність життєво важливих продуктів харчування для населення забезпечується за рахунок вітчизняного виробництва цих продуктів та запасів державного матеріального резерву, на рівні, що визначається цим законом» [558].

Аналіз цих законодавчих визначень показує, що життєво важливими інтересами громадян України, суспільства і держави є виробництво достатньої кількості якісних продуктів харчування, забезпечення доступу громадян до цих продуктів, підтримка експортного потенціалу аграрного сектору та уникнення залежності від імпорту окремих видів продуктів харчування [259].

Продовольство, як один із найважливіших ресурсів нації, має вирішальне значення для функціонування суспільства. Це підкреслює ключову роль продовольчої безпеки в системі національної та економічної безпеки [431]. Наприклад, ще у 1975 р. колишній міністр сільського господарства США Ерл Батц зазначив, що «в сучасному світі є лише два справжніх види влади: влада нафти та влада продовольства. І влада

продовольства навіть ще більш могутня, ніж влада нафти. Саме тому найважливішим засобом нашого спілкування з 2/3 населення планети стане продовольство» [248].

С. Кваша зазначає, що продовольча безпека є ключовим елементом національної безпеки, адже вона відображає політичну незалежність країни, її економічну силу та стабільність, а також соціальне забезпечення населення та його потреби в продовольстві без шкоди національним інтересам. На думку вченого, продовольча безпека має три основні аспекти [249, с. 65]:

1) політичний аспект: характеризує здатність держави утримувати стабільний і позитивний міжнародний рейтинг як конкурентної сили на аграрних ринках. Це також означає забезпечення населення продуктами харчування, які відповідають міжнародним стандартам і нормам;

2) економічний аспект: полягає у здатності держави ефективно використовувати внутрішні ресурси та аграрний потенціал для виробництва сільськогосподарської продукції, що гарантує продовольче забезпечення населення переважно за рахунок власного виробництва, мінімізуючи залежність від зовнішніх ринків;

3) соціальний аспект: стосується зайнятості населення в аграрному секторі з високою продуктивністю праці, справедливою оплатою та належною інфраструктурою для забезпечення функціонування сільських районів.

В. Шлемко та І. Бінько підкреслюють, що продовольча безпека – це рівень забезпеченості населення продуктами харчування, який гарантує соціально-політичну стабільність, виживання та розвиток нації, людини і сім'ї, а також стійкий економічний розвиток [201, с. 55].

В. Єрмоленко визначає складові продовольчої безпеки як продовольчу незалежність держави, якість і безпечність продуктів харчування, фізичну та економічну доступність продовольства для населення [206, с. 114].

М. Курляк додає, що продовольча безпека означає забезпечення країни основними групами продуктів відповідної якості та безпечності, а також формування

державного продовольчого резерву на рівні не нижче встановлених норм. Важливою частиною продовольчої безпеки є діяльність, спрямована на протидію загрозам і забезпечення реалізації національних інтересів у сфері продовольства [310].

Отже, продовольча безпека характеризується низкою ключових аспектів, що підкреслюють її важливість для національної безпеки держави:

1. Внутрішній аспект продовольчої безпеки полягає в наявності ефективних державних механізмів, що гарантують доступ населення до достатньої кількості та різноманіття продуктів харчування (кількісний вимір), а також забезпечують їх якість і безпечність (якісний вимір). В Україні це регулюється низкою законодавчих актів, зокрема Законом України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» від 22 липня 2014 р. та іншими спеціальними законами: «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» від 18 травня 2017 р., «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31 травня 2007 р., «Про пестициди і агрохімікати» від 2 березня 1995 р., «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» від 3 вересня 2013 р. тощо.

2. Зовнішній аспект продовольчої безпеки проявляється у самозабезпеченні держави продовольчими ресурсами з метою зменшення залежності від імпорту. Багато розвинених країн досягають майже повного самозабезпечення, що є важливим елементом їхньої економічної незалежності.

3. Взаємодія з іншими складовими національної безпеки. Продовольча безпека тісно пов'язана з іншими аспектами національної безпеки. Наприклад, здатність країни вирішувати продовольчі проблеми впливає на її зовнішньополітичну безпеку. Відсутність самозабезпечення може призвести до втрати геополітичного статусу та суверенітету.

Військово-стратегічна безпека залежить від забезпечення армії продовольством та наявності продовольчих резервів, що є важливою умовою обороноздатності держави.

Економічна безпека безпосередньо пов'язана з функціонуванням агропромислового комплексу. Стабільний розвиток цього сектора сприяє не лише збільшенню продовольчих ресурсів, але й загальному економічному зростанню. Застій у сільському господарстві може становити загрозу для економічної безпеки України.

Соціально-демографічна безпека визначається доступністю основних продуктів харчування для всіх громадян, що вимагає балансу між економічною та фізичною доступністю. Низький рівень доходів населення та зростаюча соціальна нерівність посилюють проблеми доступу до якісних продуктів харчування.

Витрати на харчування в загальному доході українських сімей складають майже половину. Згідно з даними ООН, якщо ця частка витрат перевищує 60%, це вважається ознакою бідності. Для порівняння: в сучасній Німеччині сім'я витрачає лише 10% свого доходу на харчування, у Польщі – 25%. Такий диспропорційний розподіл витрат не лише свідчить про економічні труднощі більшості населення країни, але й призводить до деформацій у соціальній структурі, спонукаючи «верхи» до корупції та беззаконня, а в «низах» викликає втрату довіри, сенсу життя, посилення заздрості, стійку депресію та агресивність [690].

Один з ключових аспектів забезпечення соціально-демографічної безпеки пов'язаний із станом здоров'я та якістю життя населення. Це обумовлено тим, наскільки повноцінним є харчування членів суспільства. Від якості харчування залежить ступінь стійкості людей до захворювань, рівень поведінкової агресивності та продуктивність праці. Порушення структури та незбалансованість харчування можуть призвести до зниження репродуктивної функції чоловіків і жінок, що в свою чергу призводить до зменшення народжуваності, деформації демографічного складу суспільства та збільшення захворюваності.

На жаль, в Україні тривалий час спостерігається дуже низький рівень тривалості життя населення. В даний момент очікувана тривалість життя громадян України становить 63 роки для чоловіків та 74 роки для жінок. У порівнянні, в країнах ЄС цей показник складає в середньому 76,1 років для чоловіків та 82,2 роки для жінок [375].

Продовольча та енергетична безпеки також взаємозалежні. Наприклад, США, як найбільший експортер продовольства, дотримується політики імпорту енергоносіїв, поєднуючи її з політикою протекціонізму по відношенню до власних природних ресурсів. Надходження від експорту дозволяють їм врівноважувати витрати на імпорт енергоносіїв. При цьому сільське господарство США є великим споживачем енергоресурсів, на нього припадає близько 17% всіх енерговитрат в США [375].

Проблеми екологічної безпеки найбільш тісно пов'язані із сільськогосподарським виробництвом. Цей взаємозв'язок наочно посилювався в період «зеленої революції» 50-70 роках XX століття. Забезпечення голодуючого і недоїдаючого населення країн, що розвиваються за рахунок інтенсифікації використання земель, придатних для сільськогосподарського виробництва, спричинило незворотні екологічні наслідки.

Сектор агропромислового комплексу сприяє екологічній кризі та забрудненню навколишнього середовища в середньому на рівні 35-40%, і ця проблема особливо актуальна у відношенні земельних ресурсів, де частка становить понад 50%, а також у поверхневих водоймах, де цей внесок складає в середньому 35-40%. За даними американських екологів, близько 3/5 загального забруднення в США припадає саме на агропромисловий комплекс [377].

Також однією з важливих проблем продовжує залишатися деградація природних ресурсів, яка стає суттєво обмежує розвиток сільського господарства в багатьох країнах. Ефективність сільськогосподарського виробництва напряму залежить від якості природних ресурсів і темпів їх відновлення. Зниження якості цих

ресурсів призводить до втрати урожайності та погіршення якості виробленої продукції.

У загальному плані проблеми продовольчої безпеки зазвичай мають значний вплив на життя країни, виступаючи ключовим чинником або складовою національного добробуту та потенційних можливостей держави. Тому для отримання більш точного розуміння взаємозв'язку продовольчої безпеки з національною безпекою та її компонентами, слід розглянути забезпечення продовольчої безпеки в контексті стратегій національної безпеки за період незалежності України.

Зазначимо, що перша Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України №105/2007 від 12 лютого 2007 р., у розділі 3 «Стратегічні цілі, пріоритети та завдання політики національної безпеки» (ст. 3.3.) підкреслювала, що «забезпечення прийнятного рівня економічної безпеки неможливе без здійснення структурної перебудови і підвищення конкурентоспроможності національної економіки, а Українська держава має бути послідовною у здійсненні земельної реформи, забезпеченні на практиці пріоритетного розвитку агропромислового комплексу як основи продовольчої безпеки держави» [567].

Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється», затверджена Указом Президента України від 8 червня 2012 р., вперше в історії незалежної України акцентувала увагу на загрозах енергетичній безпеці. У розділі 3 «Безпекове середовище та актуальні загрози національним інтересам і національній безпеці України» (ст. 3.1.1.) зазначено: «чинники, що загрожують глобальній міжнародній стабільності та негативно позначаються на безпековому середовищі України, в тому числі, є надмірне антропогенне навантаження на довкілля, що зумовлює збільшення викидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, і як наслідок – глобальні зміни клімату, зростання дефіциту продовольства, питної води, небезпечні техногенні аварії, пандемії, що загрожують населенню і потребують додаткових ресурсів для реагування на них» [562].

У розділі 4 «Стратегічні цілі та основні завдання політики національної безпеки» (підрозділ 4.3.) в ст. 4.3.5. визначено основні завдання щодо зміцнення продовольчої безпеки: «врегулювання земельних відносин і раціональне землекористування, формування ринку земель сільськогосподарського призначення, юридичне і технічне оформлення права власності та користування землею, забезпечення гарантій захисту прав власників земельних часток (паїв); розвиток аграрного ринку, створення умов для розкриття потенціалу аграрного сектору для забезпечення потреб населення України у доступному, якісному і безпечному продовольстві, утвердження її ролі як важливого експортера аграрної продукції; захист внутрішнього ринку від постачання неякісної та небезпечної продовольчої продукції» [562].

Натомість Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента №287/2015 від 26 травня 2015 р., взагалі не містила положень щодо продовольчої безпеки.

У Стратегії національної безпеки 2020 року «Безпека людини – безпека країни», затвердженій Указом Президента України №392/2020 від 14 вересня 2020 р., в розділі II (ст. 28) зазначено, що «погіршуються середовище життєдіяльності, якість повітря, питної води, продуктів харчування, що впливає на життя та здоров'я людей». В Заключних положення Стратегії 2020 чітко регламентовано прийняття та затвердження Стратегії продовольчої безпеки України.

На основі цих положень було розроблено проєкт розпорядження Кабінету Міністрів «Про схвалення Стратегії продовольчої безпеки на період до 2030 року». Метою цієї стратегії є визначення пріоритетів у сфері продовольчої безпеки як складової національної безпеки, формування методів досягнення цих цілей, а також запобігання голоду та недоїданню серед вразливих верств населення.

Стратегія передбачає створення системи національного та регіонального моніторингу продовольчої безпеки, розробку плану дій для забезпечення

продовольства в умовах надзвичайних ситуацій, заходи для стійкого розвитку сільського господарства та створення ефективних виробничо-збутових систем [97].

Для розуміння концепції продовольчої безпеки в системі національної безпеки необхідно враховувати поняття «загроза» та «небезпека», які є протилежними безпеці та нерозривно пов'язані із забезпеченням безпечного функціонування та розвитку людини [246, с. 16].

Держава в процесі свого функціонування стикається з різними дестабілізуючими чинниками, які можуть фактично або потенційно загрожувати її безпеці. Ці чинники, зазвичай, розглядаються в науковій літературі як загрози існуванню об'єкта. Однак серед науковців немає єдиного підходу до визначення цього терміна.

На думку Г. Дарнопиха, рівень економічної безпеки є інтегральним показником, що відображає співвідношення між загрозами та потенціалом їх нейтралізації. Загрози мають певну структуру, яка включає об'єкти та суб'єкти взаємодії, джерела, напрямки, мету й умови виникнення загроз, а також їхній вплив на суб'єкт (об'єкт). Для створення ефективного механізму захисту економічної системи необхідно чітко визначити, що саме загрожують продовольчій безпеці, визначити джерела небезпеки та зрозуміти, як конкретні загрози впливають на економічні відносини. Загроза, як потенційна небезпека, завжди призводить до пошкодження або руйнування певного об'єкта [178, с. 4].

П. Копка розглядає загрозу як можливість реалізації небезпеки, що виникає під впливом окремих факторів або їхньої сукупності. Він зазначає, що загроза не завжди виявляється у вигляді прямих намірів завдати шкоди, але може перерости в реальну небезпеку [283, с. 15].

Н. Цікановська стверджує, що загроза виникає тоді, коли безпосередня дія негативних чинників порушує рівновагу об'єкта безпеки [740, с. 111].

За словами А. Новікова, більшість науковців визначають загрозу як вид або спосіб дестабілізації чи наслідки впливу [398, с. 139].

Проект Закону України «Про продовольчу безпеку» визначає, що «загрози продовольчій безпеці – це будь-які негативні зміни факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, які знижують рівень продовольчої безпеки» [558].

К. Голікова розглядає загрози продовольчій безпеці як сукупність факторів і умов, що становлять небезпеку для життєво важливих інтересів населення, знижують рівень життя, порушують процес відтворення, підвищують соціальну напруженість і мають негативний вплив на міжнародний імідж країни [138, с. 78].

Для протидії загрозам продовольчій безпеці важливо їх класифікувати. В наукових джерелах існують різні підходи до класифікації загроз, зокрема:

1. За ступенем негативного впливу: дисбалансуючі, деструктивні.
2. За ймовірністю виникнення: реальні, потенційні, малоймовірні, високоймовірні.
3. За сферою виникнення: економічні, політико-правові, соціальні, інформаційні, екологічні, науково-технологічні, військові.
4. За тривалістю дії: постійні, тимчасові.

Деякі науковці також використовують близькі за змістом поняття до загроз продовольчій безпеці, такі як:

хронічна продовольча залежність – постійна нестача продовольства при наявності фінансових ресурсів;

тимчасова продовольча залежність – порушення стабільності продовольчого забезпечення через зовнішні фактори, як-от зростання цін або неврожаї;

потенційна продовольча залежність – чутливість країни до зовнішніх криз і торговельних війн [310].

Основні чинники, що призводять до продовольчої залежності, включають дефіцит продовольства, залежність від імпорту, низьку конкурентоспроможність національної продукції, слабкість зовнішньоекономічних зв'язків і низьку ефективність сільськогосподарського сектору [310].

Ці фактори взаємодіють, утворюючи складну систему обмежень, яка впливає на продовольчу безпеку країни. В. Руликівський вважає, що однією з серйозних загроз для продовольчої безпеки є якість харчових продуктів, що надходять на ринок, особливо з огляду на значні території України, які зазнали техногенних забруднень. Погіршення якості та кількості споживання продуктів харчування розглядається як одна з причин зменшення природного приросту населення, скорочення тривалості життя та погіршення інших аспектів життєдіяльності населення, що є ключовим фактором продуктивності суспільства [645].

Згідно зі статтею 7 Закону України «Про основи національної безпеки України», основними загрозами національним інтересам і національній безпеці України в економічній сфері, зокрема в продовольчій, є: критичний стан основних виробничих фондів у сільському господарстві та продовольче забезпечення населення. Ця ж стаття визначає і непрямі загрози, що негативно впливають на економіку, включаючи продовольчу сферу: недостатні темпи відтворення, структурні деформації економіки, критична залежність національної економіки від зовнішніх ринків, нераціональна структура експорту, неефективна антимонопольна політика та державне регулювання природних монополій.

Проект Закону України «Про продовольчу безпеку України» називає основні загрози продовольчій безпеці, серед яких: зростання тінізації економіки, недосконалість системи державних закупівель продовольства, зростання споживчих цін на продукти харчування швидше за доходи населення, критична залежність національної економіки від зовнішніх ринків, нераціональне використання сільськогосподарських земель, техногенне забруднення території, слабкий контроль за ввезенням екологічно небезпечних технологій і матеріалів, а також недостатнє запобігання появі небезпечних організмів та неконтрольоване використання генетично модифікованих організмів і продуктів харчування [386].

Аналіз звітності Мінекономіки щодо стану продовольчої безпеки України виявляє такі основні загрози для держави: незбалансоване споживання харчових

продуктів, низький рівень споживання продуктів тваринного походження, високі витрати домогосподарств на продукти харчування, імпортозалежність, висока диференціація вартості харчування між соціальними групами, зростання цін на сільськогосподарську продукцію, повільне впровадження міжнародних стандартів і систем якості [310].

Р. Тринько зазначає, що зростання бідності є серйозною загрозою продовольчій безпеці держави. За міжнародними стандартами, країни, де доход на людину становить менше 1 долара США на день, вважаються соціально бідними. В Україні приблизно 50% населення перебуває за цим рівнем. За стандартами ЄС, де бідність визначається як доход менше 4 доларів США на день, понад 90% українських сімей є бідними [713, с. 55].

Крім вищезазначених загроз, існує проблема низької зацікавленості населення в зайнятості в сільському господарстві через тривалий термін окупності (не менше п'яти років), що негативно вплинуло на відгодівлю худоби. Навіть за умови програм підтримки, відновлення фермерських господарств і продуктивності займе 10-15 років [579, с. 20-21].

Серед інших загроз є й відставання продуктивності сільського господарства в порівнянні зі зростанням населення, що має глобальний характер і впливає на продовольче забезпечення України. Прогнози ООН свідчать, що до 2050 р. населення досягне 9,3 мільярдів, а продуктивність сільськогосподарських культур збільшиться лише на 15%, що створює загрозу продовольчій безпеці [325, с. 125].

Аналіз загальноекономічних показників аграрного сектору за останнє десятиліття вказує на такі загрози: скорочення виробничого потенціалу агропромислового комплексу, недосконалі організаційні механізми, зниження виробництва та критичний життєвий рівень селян [713, с. 54].

Також Україна не має належної системи контролю за якістю та екологічною безпекою продуктів харчування, що створює ризики для здоров'я споживачів, на

відміну від США та ЄС, де ці питання вирішуються за допомогою ефективних механізмів і систем контролю [299].

Необхідним є удосконалення державного регулювання сільськогосподарського виробництва, що в розвинених країнах є ефективною політикою, яка підтримує цей сектор через кредити, дотації та інші інструменти. У США, наприклад, функціонує 16 федеральних програм, що забезпечують мінімальний рівень харчування для малозабезпечених верств населення, зокрема для 31 мільйона осіб [133, с. 133].

Підсумовуючи, варто зазначити, що забезпечення продовольчої безпеки є невід'ємною складовою національної безпеки України та ключовою умовою її незалежності. В умовах глобальних тенденцій на світових продовольчих ринках, а також у контексті воєнного стану та економічної кризи, проблема продовольчої доступності загострилася ще більше. Це призвело до зниження купівельної спроможності більшої частини населення України та збільшення частки витрат на продукти харчування у сімейних бюджетах.

Погіршення ситуації стало наслідком як викликів, пов'язаних з пандемією Covid-19, так і повномасштабною війною. Знищення логістичних ланцюгів та інфраструктури, зокрема блокування українських морських портів, ускладнило імпорт критично важливих харчових продуктів і мінеральних добрив. Також відбулася руйнація господарств та виробництв, зниження обсягів виробленої продукції через активні бойові дії в сільськогосподарських регіонах (Харківська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька області) та часткову окупацію цих територій. Скоротилися посівні площі, адже значна частина земель залишається непридатною через активні бойові дії та мінування. Зросли базові потреби у продуктах харчування в найбільш постраждалих регіонах країни.

Ця ситуація може мати катастрофічні наслідки, насамперед для забезпечення життєво важливих потреб населення, що негативно вплине на його працездатність. Також це зачепить функціонування галузей, пов'язаних із виробництвом

продовольства, зокрема сільського господарства та харчової промисловості, що в свою чергу посилить занепад економіки загалом.

Окреслені проблеми становлять серйозний виклик для продовольчої безпеки України. У нинішніх умовах першочерговими кроками для покращення ситуації є: припинення воєнних дій та розмінування посівних площ, завершення земельної реформи, інвестування та кредитування продовольчої сфери, приведення продукції до світових стандартів у сфері сертифікації та стандартизації, підвищення економічної доступності продовольства для населення, активізація виробництва органічних продуктів, а також вирішення проблем фінансового, матеріально-технічного, кадрового та інформаційно-консультативного забезпечення.

Висновки до розділу 1

1. На підставі проведеного дослідження слід констатувати відсутність наукових робіт щодо вивчення методів дослідження адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. Сучасними методами дослідження адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки є сукупність філософських, загальнонаукових, конкретно-спеціальних методів, за допомогою яких відбувається процес пізнання адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки в державі. Філософські методи пізнання застосовуються для виявлення базових категорій при проведенні дослідження адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки, зокрема цінність продуктів харчування, співвідношення їх розуміння із індивідуальними, суспільними та державними інтересами. Загальнонаукові методи використовуються для визначення категоріального поняття, його елементів. Конкретно-спеціальні методи дослідження дають змогу повністю і всебічно дослідити адміністративно-правове забезпечення продовольчої безпеки.

2. Проблема продовольчої безпеки є стародавньою, про що свідчать міфологія і філософські вчення різних культур і часів. В історії людства продовольча безпека завжди потребувала регулювання у зберіганні та розподілі продуктів харчування для запобігання голоду та забезпечення потреб населення. Різні цивілізації розвивали методи та системи, щоб гарантувати доступ до їжі та забезпечити стійку продовольчу безпеку, яка завжди була важливою складовою людського існування. Світова концепція продовольчої безпеки розвивалася протягом XX ст. під впливом різних історичних подій, які становили загрозу гарантуванню продовольчої безпеки: світова війна, світова продовольча криза, проблеми голоду країн третього світу. У більшості випадків зміни у визначенні продовольчої безпеки вносилися офіційними документами міжнародних організацій та конференцій.

3. Генеза поняття «продовольча безпека» відбулася під впливом нових підходів до взаємодії країн у боротьбі з голодом і постійно збагачувалося новими аспектами. На початкових етапах увага акцентувалася на обсягах доступної продовольчої продукції та самозабезпеченості країн. Згодом міжнародне співтовариство зосередилося на технічних аспектах, таких як надійність постачань, резерви продовольства та контроль над цінами. Далі розвиток ідей почав враховувати проблеми бідності, фізичної та економічної доступності продовольства. У ХХІ ст. спостерігаються тенденції поєднання економічних і соціальних аспектів продовольчої безпеки, коли основними факторами стають поживність та безпека харчування.

4. Національне та світове законодавство визначають поняття продовольчої безпеки різними способами. Проте важливо розглядати продовольчу безпеку як комплексне поняття, яке включає безпеку харчування та економічну доступність до продовольства. Забезпечення населення безпечними та якісними продуктами харчування, відповідними раціональним нормам та гарантуючими соціально-економічну стабільність, є основним завданням продовольчої безпеки. З урахуванням цих аспектів, важливо розглядати продовольчу безпеку як об'єктивний та комплексний показник, що враховує фізичну доступність до продуктів харчування, їх якість, а також економічну доступність, і враховувати якість і безпечність продуктів для споживача.

5. Проведений аналіз сутності продовольчої безпеки показав, що існують різні підходи, у межах яких існує значна кількість визначень цього поняття. Нами сформульовано авторське трактування поняття продовольчої безпеки, яким пропонуємо вважати систему заходів, які дозволяють державі гарантовано виробляти достатню для споживання кількість продовольства, що відповідає медичним стандартам, забезпечувати його фізичну й економічну доступність незалежно від зовнішніх чинників для всіх верств населення.

6. Продовольча безпека завжди посідала провідне місце у національній безпеці країни, оскільки є обов'язковою умовою соціально-економічної стабільності держави і має безпосереднє відношення до споживачів – громадян країни. Воєнна агресія

російської федерації суттєво вплинула на продовольчу безпеку України. Події війни призвели до низки негативних наслідків – удари по об'єктах критичної інфраструктури, енергетичний шантаж, руйнування промислового і сільськогосподарського потенціалу, знищення сільськогосподарських угідь, викрадення сільськогосподарської техніки, значні екологічні збитки тощо.

Основні положення даного розділу знайшли відображення в роботах автора [2; 3; 12; 13; 26].

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

2.1 Продовольча безпека як адміністративно-правова категорія

Продовольча безпека займає важливе місце в наукових дослідженнях соціально-економічного, політичного, екологічного, управлінського, біологічного, медичного, інформаційного та юридичного характеру, кожне з яких використовує свій специфічний понятійний апарат. У літературі підкреслюються значні відмінності в трактуванні поняття «продовольча безпека» різними авторами. Як зазначає Я. Алексеева: «у світі й досі не існує єдиного прийнятого визначення терміна «продовольча безпека», тому перш за все необхідно систематизувати різні підходи до визначення сутності поняття та надати аналізованим поглядам тотожні характерні риси» [42].

Варто відзначити, що продовольча безпека як адміністративно-правова категорія майже не вивчена. Перші наукові дослідження у цій галузі були започатковані В. Курилом, який аналізував питання продовольчої безпеки «як гарантовану здатність держави на принципах самозабезпечення основними харчовими продуктами та їх економічної і фізичної доступності, незалежно від впливу зовнішніх і внутрішніх чинників, задовольняти потреби населення, в особі кожного громадянина, продуктами харчування в необхідному обсязі, асортименті та якості на рівні, що забезпечує його здоров'я та інтелектуальний розвиток» [137, с. 3].

У цьому визначенні слід особливо підкреслити роль держави у забезпеченні продовольчої безпеки. В. Курило наголошує на її ключовій функції в цьому процесі. На нашу думку, правомірність цього твердження також підтверджується типом правових норм, що регулюють сферу продовольчої безпеки і своєю імперативною природою здатні її гарантувати. Йдеться про норми адміністративного права.

Загалом існує більше 200 визначень продовольчої безпеки, які були відображені у фундаментальних працях українських науковців. У зв'язку з цим Г. Прунцева та М. Бабич проаналізували наукові дослідження, присвячені цій категорії, і дійшли висновку про існування різноманітних концептуальних підходів до визначення сутності терміна «продовольча безпека». Зокрема, Г. Прунцева відносить до основних підходів до визначення змісту поняття «продовольча безпека» «стан суспільних відносин, стан економіки, стан продовольчого ринку, спроможність держави гарантувати та забезпечувати потреби населення в продовольстві, продовольче забезпечення населення» [589]. М. Бабич визначає чотири підходи до інтерпретації поняття продовольчої безпеки: «як стану системи (стан суспільних відносин, стан економіки, стан продовольчого ринку), як рівня доступу, як механізму забезпечення та за поділом на рівні ієрархії» [50].

Концепція С. Лушпаєва відображає ідеї, що розкривають сутність продовольчої безпеки як стану суспільних відносин. У своєму визначенні вчений підкреслює «що продовольча безпека представляє собою стан розвитку суспільних відносин, за якого сукупність правових, соціально-політичних, економічних, науково-технічних, організаційних, інформаційних та інших заходів, спрямованих на забезпечення фізичної та економічної доступності населення до продуктів харчування, що є безпечними для життя та здоров'я, запобігання та подолання надзвичайних продовольчих ситуацій» [343, с. 213].

У цій концепції застосовується соціально-економічний підхід до визначення терміна «продовольча безпека» та підтримується ідея необхідності координації соціально-політичних, економічних, правових, організаційних, науково-технічних та інформаційних заходів для забезпечення продовольчої безпеки держави.

О. Кочетков і О. Шебаніна підтримують концепцію продовольчої безпеки як стану продовольчого ринку. Зокрема, О. Кочетков підкреслює «що продовольча безпека представляє собою стан продовольчого ринку країни або групи країн, а також світового ринку, при якому забезпечується гарантований доступ всіх жителів планети,

країни, регіону до продовольства у будь-який час і обсягах, необхідних для забезпечення активного й здорового способу життя» [294, с. 142].

О. Шебаніна визначає продовольчу безпеку як: «наявність на продовольчому ринку країни такої кількості продуктів харчування, якої достатньо для підтримання здорового способу життя населення; доступність цих продуктів абсолютно для всіх верств населення» [751]. Ця концепція акцентує увагу на важливості забезпечення всіх соціальних груп безперешкодним доступом до продуктів харчування в будь-який час і в необмежених кількостях для підтримки активного та здорового способу життя.

В. Шкаберін розглядає продовольчу безпеку як економічний стан, зокрема: «продовольча безпека представляє собою стан економіки, забезпечений відповідними ресурсами, потенціалом і гарантіями, при якому, незалежно від внутрішніх і зовнішніх загроз, зберігається необмежена у часі здатність держави (суспільства) забезпечувати економічну та фізичну доступність для всього населення життєво важливих продуктів харчування в обсягах, якості й асортименті, достатніх для розширеного відтворення кожної особи у звичних умовах і мінімально необхідних для підтримки здоров'я та працездатності в надзвичайних продовольчих ситуаціях» [764].

Подібне визначення пропонує О. Вараксіна, яка вважає, що «продовольча безпека – це стан економіки держави, при якому на основі сталого функціонування аграрного сектора забезпечуються фізична та економічна доступність продуктів харчування, достатність і збалансованість харчування для всіх верств населення в необхідному обсязі, асортименті та якості на рівні раціональних норм, що забезпечує найвищий рівень фізичного та психічного здоров'я і соціальний розвиток» [102].

А. Бабенко, О. Банах, О. Гойчук, В. Добросоцький, В. Немченко та М. Хорунжий підтримують концепцію продовольчої безпеки як здатності держави гарантувати та задовольняти потреби населення у продовольстві.

Зокрема, А. Бабенко зазначає «забезпечення продовольчої безпеки внутрішніми, національними силами для забезпечення громадян продуктами харчування на медично обґрунтованому рівні» [47, с. 12].

О. Банах звертає увагу на «здатність забезпечити максимальну кількість людей достатнім раціоном харчування в будь-який момент часу, не підбиваючи продовольче забезпечення людей у майбутньому» [59], О. Гойчук – «про здатність держави задовольняти потреби населення країни у продуктах харчування, їх достатньої кількості та якості з метою забезпечення здоров'я людей незалежно від зовнішніх або внутрішніх факторів» [136]. В. Добросоцький вказує на те, що «продовольча безпека представляє собою здатність держави забезпечити населення належним рівнем споживання продовольчих товарів, застосовуючи, разом з агроекономічним потенціалом всі наявні в державі виробничі, фінансові ресурси, політичні можливості та інші фактори» [191].

В. Немченко підкреслює на тому, що «продовольча безпека – це здатність задовольняти потреби населення в продовольстві в умовах обмежених фінансових, екологічних можливостей держави згідно з науково-обґрунтованими нормами, індивідуальних особливостей людини та її платоспроможності та рівня цін» [393, с. 180]. М. Хорунжий наголошує на тому, що «продовольча безпека представляє собою спроможність держави за будь-яких обставин гарантувати і забезпечувати потреби населення в продовольстві на рівні науково-обґрунтованого споживання та відповідно до його платоспроможного попиту по відношенню до цін, що складаються на ринку продовольства» [736].

Л. Мельник, Г. Прунцева та О. Щекович трактують продовольчу безпеку як забезпечення фізичної та економічної доступності продуктів харчування для населення.

Л. Мельник визначає продовольчу безпеку як «стабільне, достатнє та гарантоване забезпечення населення продуктами харчування, необхідними для здорового життя людей» [361], Г. Прунцева – «сукупність державних інструментів регулювання стану продовольчого ринку, при якому досягається фізична та економічна доступність населення до продовольства в кількості, необхідній для активного здорового життя» [589], О. Щекович – «забезпечення гарантованого доступу

населення до продовольства в кількості, необхідному для активного здорового життя» [777].

Погоджуючись з наведеними точками зору науковців, варто зазначити, що кожен із цих підходів є важливим, оскільки відображає різні ключові аспекти, які потребують уваги. Проблема продовольчої безпеки є багатогранною, тому вона вимагає пошуку оптимальних рішень, які можуть змінюватися залежно від політичних, економічних та соціальних умов у кожній країні.

Кінцевою метою успішного впровадження продовольчої безпеки в країні є забезпечення доступу населення до необхідної кількості їжі для підтримання здорового функціонування організму. Поняття продовольчої безпеки передбачає, що їжа має бути не лише фізично доступною в достатній кількості та безпечною, але й економічно доступною, з належним рівнем якості для всіх соціальних груп населення.

Продовольча безпека має багаторівневу структуру. Зокрема, О. Гойчук у своєму монографічному дослідженні «Продовольча безпека» виділяє такі рівні: «1) глобальний; 2) субрегіональний; 3) міждержавний (міжнаціональний); 4) державний (національний); 5) місцевий (регіональний); 6) групи населення (з різним рівнем доходів); 7) сім'я (домашнє господарство)» [135, с. 18-27; 200, с. 212].

Глобальний аспект продовольчої безпеки полягає в тому, що, незважаючи на зростання обсягів виробництва продуктів харчування, питання їхньої достатності для забезпечення населення планети та гарантування безпеки залишаються актуальними. Цими проблемами опікуються міжнародні організації, такі як ООН та її спеціалізований орган – Продовольча і сільськогосподарська організація (FAO), СОТ (Світова організація торгівлі), Світовий банк, Комітет всесвітньої продовольчої безпеки та інші. Продовольча безпека є важливою умовою збереження суверенітету країни та ключовою складовою її незалежності у міжнародних відносинах [39, с. 270-271].

Продовольча безпека на рівні регіонів, соціальних груп, окремих домогосподарств і людей виявляється через забезпечення права доступу до

продовольства як у фізичному, так і в економічному аспектах. У цьому контексті проблема продовольчої безпеки розглядається з макроекономічної точки зору та спрямована на забезпечення ефективного попиту на харчові продукти, а також на зменшення нерівності в доходах різних соціальних верств. Особлива увага приділяється забезпеченню мінімального рівня харчування для соціально незахищених груп і запобіганню загрозі бідності [202]. Важливо також забезпечити харчовими продуктами ті верстви населення, які живуть за межею бідності, оскільки їхні доходи не дозволяють придбати необхідні продукти, не кажучи вже про збалансоване та повноцінне харчування. Важливим є також забезпечення продуктами харчування тих груп населення, які живуть за межею бідності, оскільки їхні доходи не дозволяють купувати необхідні продукти, не кажучи вже про збалансоване та повноцінне харчування.

А. Тригуб, узагальнюючи нормативні визначення поняття національної продовольчої безпеки, пропонує таку умовну структуру його нормативного розуміння: 1) сутність продовольчої безпеки полягає в захисті життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави, а також в економічній і фізичній доступності продовольства; 2) інструментом забезпечення продовольчої безпеки є продукти харчування; 3) основні характеристики цього інструменту – якість і життєва важливість; 4) суб'єктом забезпечення виступає держава; 5) мета забезпечення полягає в тому, щоб держава гарантувала безперешкодний економічний доступ людини до продуктів харчування для підтримки звичайної життєдіяльності, забезпечення соціально-економічної та політичної стабільності в суспільстві, сталого розвитку нації, сім'ї та особистості, а також економічної стійкості держави та продовольчої незалежності; 6) умови забезпечення базуються на науковій обґрунтованості [709].

Дослідження продовольчої безпеки як адміністративно-правової категорії вимагає її систематизації та класифікації.

За ступенем охоплення виділяють:

глобальну продовольчу безпеку (міжнародний, світовий рівень) – полягає в гарантуванні безпеки продовольства на загальносвітовому масштабі. Основною метою на цьому рівні є боротьба з голодом і недоїданням. Глобальна продовольча безпека регулюється нормами міжнародного публічного права;

національну продовольчу безпеку (рівень окремої держави) – передбачає забезпечення продовольчої безпеки на державному рівні в межах конкретної країни. Основним елементом на цьому рівні є підтримка сталого розвитку агропромислового комплексу. Продовольча безпека регулюється нормами публічних актів національного законодавства;

регіональну продовольчу безпеку (рівень окремого регіону всередині країни) – полягає у забезпеченні продовольчої безпеки в межах певної адміністративно-територіальної одиниці або іншого регіону держави. Основним аспектом на цьому рівні є підтримка сталого розвитку агропромислового комплексу в конкретному регіоні. Продовольча безпека на цьому рівні регулюється нормами національного законодавства та рішеннями місцевих органів влади;

приватну продовольчу безпеку (рівень окремої сім'ї, соціальної групи чи особи) – полягає в забезпеченні продовольчої безпеки на рівні певного соціального об'єднання, такого як сім'я або етнічна група зі специфічними харчовими потребами (наприклад, євреї, мусульмани), а також на індивідуальному рівні. Основним елементом тут є забезпечення економічної та фізичної доступності якісної та корисної їжі для кожної людини. Продовольча безпека на цьому рівні регулюється нормами національного законодавства та рішеннями місцевих органів влади, які застосовуються на практиці.

З огляду на зміст продовольчої безпеки, розрізняють:

об'єктивний аспект – існування узагальнених державних та правових механізмів, спрямованих на забезпечення ефективної роботи агропромислового комплексу, контроль якості його продукції, а також державне регулювання імпорту та експорту сільськогосподарської продукції на загальнонаціональному рівні;

суб'єктивний аспект продовольчої безпеки – це наявність конкретних правових механізмів, що дають можливість окремій особі або сім'ї задовольняти свої потреби в достатній кількості безпечної та корисної їжі.

Залежно від часового критерію, виділяють:

постійну продовольчу безпеку – безперервне забезпечення продовольчої безпеки країни в нормальних умовах;

короткочасну (тимчасову) продовольчу безпеку – забезпечення продовольчої безпеки в умовах тимчасових надзвичайних ситуацій, таких як стихійні лиха, громадські заворушення або ажітаж на окремі види продуктів, а також здатність держави швидко реагувати на непередбачені загрози продовольчій безпеці.

Запропонована класифікація продовольчої безпеки демонструє тісний взаємозв'язок різних аспектів цієї адміністративно-правової категорії та підкреслює важливість урахування їх специфіки в процесі адміністративно-правового регулювання.

Кожна країна має власні національні, демографічні та природно-економічні особливості, які зазвичай впливають на прийняття рішень щодо політики продовольчої безпеки. Порогові значення окремих показників для різних держав мають свої «нормальні» рівні. Загалом, рівень продовольчої безпеки можна оцінювати кількісно, а також характеризувати за допомогою широкого набору показників, серед яких завжди можна виділити ті, що становлять основу системи оцінки.

Розробка системи критеріїв і показників продовольчої безпеки дозволяє всебічно проаналізувати її поточний стан, динаміку та тенденції. Необхідність створення такої системи зумовлена об'єктивними вимогами щодо забезпечення продовольчої безпеки, зокрема потребою в наявності формалізованих критеріїв і показників для якісної та кількісної оцінки її рівня. Ці показники можуть слугувати основою для порівняння стану продовольчої безпеки в різних регіонах і країнах, а також допомагати у формуванні цілей державного регулювання сільського господарства та продовольчого ринку і прийнятті відповідних управлінських рішень.

Визначення найбільш ефективних шляхів забезпечення продовольчої безпеки країни вимагає розробки чіткої системи критеріїв для її підтримки, а також ідентифікації зовнішніх і внутрішніх деструктивних факторів, які суттєво впливають на ефективність і результативність дій державного управління у сфері продовольчої безпеки України.

На початковому етапі використовувалися лише такі показники, як середньодобові доходи населення, загальний річний обсяг споживання продовольчого зерна та частка імпорту в продовольчих ресурсах. Ці показники, здебільшого, відображали продовольчу самозабезпеченість країни, але не рівень харчування населення. Однак на сьогодні система критеріїв продовольчої безпеки потребує суттєвого розширення та включення критичних або порогових значень.

Забезпечення продовольчої безпеки має бути орієнтоване на постійний моніторинг продовольчої ситуації в країні, прогнозування та усунення потенційних загроз, а також нейтралізацію можливих ризиків у сфері продовольчої безпеки.

По-перше, необхідно регулярно моніторити параметри продовольчої безпеки за визначеними критеріями, такими як фізична та економічна доступність продуктів, незалежність, надійність і стійкість національної продовольчої системи.

По-друге, оскільки стан цієї системи значною мірою залежить від макроекономічної ситуації в країні, критерії та показники продовольчої безпеки мають бути узгоджені з ключовими макроекономічними показниками.

По-третє, необхідно оцінювати, наскільки агропродовольча політика відповідає цілям і завданням забезпечення продовольчої безпеки, враховуючи загальні вимоги національної безпеки. Продовольча безпека є важливою умовою для стабільного та незалежного розвитку України в сучасних геополітичних реаліях.

Гарантією продовольчої безпеки є створення сприятливих умов для динамічного розвитку сільського господарства та переробної промисловості, що забезпечить достатню кількість і високу якість продуктів харчування, необхідних для

збереження трудового потенціалу країни (здоров'я та працездатності населення). Водночас, ця продукція повинна відповідати екологічним стандартам безпеки.

Дослідники створили комплексну наукову класифікацію рівнів продовольчого споживання, яка охоплює як кількісні, так і якісні показники споживання і складається з семи рівнів [82]:

катастрофічний рівень – це стан, при якому щоденне споживання становить від 1500 до 2000 ккал на людину, що свідчить про хронічне недоїдання (за даними FAO, голод настає при споживанні менше 1520 ккал на день). Зазначимо, що в Україні прожитковий мінімум для непрацездатного населення наразі складає 2008,9 ккал;

критичний рівень – характеризується середньодобовим споживанням від 2000 до 2500 ккал на одну людину, що є достатнім для подолання хронічного недоїдання, забезпечення виживання та базового відтворення населення;

мінімальний (пороговий) рівень – визначається середньодобовим споживанням у межах 2500-2800 ккал на людину, що дозволяє уникнути голоду і сприяє зростанню населення;

достатній рівень – це споживання від 2800 до 3600 ккал на одну людину, яке, хоч і може бути незбалансованим за поживними речовинами, підтримує виживання, але не сприяє здоровому способу життя або довголіттю;

раціональний (нормативний) рівень – середньодобове споживання в межах 3200-3600 ккал на людину, що забезпечує баланс білків, вітамінів та інших важливих компонентів і використовується для соціально-економічних розрахунків в умовах стабільної економіки;

оптимальний рівень – передбачає споживання екологічно чистих продуктів із відповідністю раціональному рівню за калорійністю та збалансованістю;

стратегічний рівень – це такий стан продовольчої безпеки, який сприяє розвитку особистості, підтримує активну життєдіяльність і підвищує середню тривалість життя для всіх соціальних верств населення.

На сьогодні в Україні існують лише мінімальні норми харчування, які

використовуються для розрахунку мінімального споживчого кошика. Варто відзначити, що існує значна кількість підходів до визначення раціональних норм харчування (понад 450 індикаторів) [685]. При вивченні сучасних методів оцінки та вимірювання продовольчої безпеки важливо враховувати показники, які застосовуються міжнародними організаціями та закріплені в українській практиці. Наприклад, методологія FAO дозволяє оцінювати рівень продовольчої безпеки як на глобальному, так і на національному рівнях.

Однією з ключових ініціатив збору даних щодо продовольчої безпеки на національному рівні є програма FAO Country STAT [4]. Ця мережева інформаційна система забезпечує доступ до статистики щодо продовольства та сільського господарства на національному та регіональному рівнях. FAO також застосовує низку додаткових показників, зокрема: відсоток населення, що ризикує мати дефіцит калорій; середній рівень енергетичної адекватності харчування; обсяг виробництва продуктів харчування на душу населення; споживання білків та білків тваринного походження на людину; густота дорожньої мережі; індекс внутрішніх цін на продукти харчування тощо. Важливими показниками FAO є також поширеність анемії серед вагітних жінок і частка населення, яке регулярно переїдає. Використання цих індикаторів дозволяє порівнювати різні країни та аналізувати зміни у продовольчій безпеці з плином часу. Однак, вони не надають загальної інтегральної оцінки продовольчої безпеки окремих країн.

Стан продовольчої безпеки в Україні можна розглянути на основі Глобального індексу продовольчої безпеки (Global Food Security Index – GFSI), який є визнаною міжнародною системою оцінки, що формує рейтинг країн світу за рівнем їх продовольчої безпеки [6].

2019-2020 роки стали одними з найуспішніших для сільського господарства України за період її незалежності. Врожай зернових досяг рекордних обсягів: 72,5 млн тонн у 2019 р. та 65,5 млн тонн у 2020 р., зокрема пшениці – 28 млн тонн у 2019 р. та 25,2 млн тонн у 2020 р., що забезпечило Україні 5-е місце у світі. Країна також

закріпила лідерські позиції як найбільший експортер соняшникової олії (1-е місце у світі з часткою 56,4% світового ринку) і стала другим за обсягом експортером ячменю (18,5%). Україна увійшла до четвірки найбільших експортерів кукурудзи та п'ятірки найбільших експортерів пшениці, а також потрапила до десятки лідерів з експорту ще дев'яти аграрних товарів [321].

У 2020 р. Україна зайняла 76-те місце серед 113 країн, набравши 57,1 бала, поступившись Індії (72-ге місце) та Гондурасу (73-тє місце). Для порівняння, Катар, попри складні умови для сільськогосподарського виробництва, зайняв 13-те місце.

У 2022 р. Україна займала такі позиції серед 113 країн: за доступністю продовольства – 65-те місце (порівняно з 66-м у 2018 р.), за наявністю продовольства – 93-тє місце (проти 73-го у 2018 р.), за якістю та безпекою харчових продуктів – 52-ге місце (порівняно з 46-м у 2018 р.), а за природними ресурсами та стійкістю до змін клімату – 94-те місце (порівняно з 76-м у 2018 р.) [175; 9].

Ці показники є універсальними, оскільки мають однакову вагу для всіх країн, незалежно від їхніх національних чи регіональних особливостей, рівня добробуту населення або наявності військових конфліктів. Водночас слід зазначити, що продовольча нестача в країнах, які постраждали від військових конфліктів, продовжує зростати. Це підкреслює необхідність подальших гуманітарних зусиль для надання допомоги та забезпечення засобів до існування. Останній звіт з питань продовольчої безпеки, представлений Раді безпеки ООН, охопив 16 країн, серед яких Афганістан, Бурунді, Центральноафриканська Республіка, Демократична Республіка Конго, Гвінея-Бісау, Гаїті, Ірак, Ліван, Ліберія, Малі, Сомалі, Південний Судан, Судан, Сирія, Україна, Ємен та транскордонні території навколо озера Чад. За оцінками FAO, у шести з цих країн понад 25% населення перебуває на межі кризового або надзвичайного рівня голоду [175].

Щорічні оцінки показують, що Україна належить до країн із середніми показниками економічної доступності, достатньої кількості продуктів харчування та рівня якості й безпеки харчових продуктів для населення. Проте війна на території

України підкреслила важливість продовольчої безпеки, виявивши руйнівний вплив конфлікту та демонструючи тривожні тенденції зростання деструктивних процесів через російську агресію.

Серед ключових викликів фахівці виділяють такі: зупинка роботи частини аграрних підприємств, що, за даними FAO, торкнулася понад 150 тис. працівників; третина сільськогосподарських земель стала зоною ризикованого ведення господарства через підвищення рівня токсичних речовин; різке зростання рівня бідності серед населення (з 5,5% до 24,1%); скорочення посівних площ на 25% та зміна структури вирощуваних культур; значна частина виробленої продукції була знищена або викрадена; екоцид, спричинений руйнуванням Каховського водосховища, що призводить до масштабних екологічних ризиків, таких як опустелювання, скорочення водних ресурсів для поливу, деградація ґрунтів і природного середовища; тимчасова окупація південних областей і бойові дії можуть спричинити дефіцит фруктів та овочів на внутрішньому ринку [44].

Статистичні дані свідчать, що позиції України в рейтингу GFSI (Global Food Security Index – Глобальний індекс продовольчої безпеки, розроблений для оцінки рівня продовольчої безпеки в різних країнах світу) за останні три роки демонструють негативну динаміку – жоден з індикаторів не досягає високого рівня, перевищуючи 75 балів. Це вказує на відсутність сильних факторів, які б сприяли зміцненню продовольчої безпеки.

У період з 2020 по 2022 роки Україна втратила 17 позицій у світовому рейтингу продовольчої безпеки, опустившись із 54-го на 71-е місце. Погіршення спостерігалось за всіма чотирма основними компонентами: економічною та фізичною доступністю ресурсів, якістю і безпекою продуктів, а також стійкістю природних ресурсів.

Внаслідок військової агресії проблеми з фізичною та економічною доступністю харчових продуктів в Україні загострилися, що призвело до погіршення рейтингових показників. Зокрема, за показником фізичної доступності продуктів Україна отримала 48,1 бала зі 100, посівши 93-є місце у світі та останнє серед 26 європейських країн.

Серед основних індикаторів впливу варто виділити такі: неможливість ведення бізнесу в ключових аграрних регіонах, локальний дефіцит продуктів харчування в окремих населених пунктах, скорочення внутрішнього ринку для деяких груп товарів, недостатній розвиток інфраструктури для збуту продукції та відсутність державних програм соціального захисту населення.

У 2022 р. найбільше негативне зміщення було зафіксоване в показнику економічної доступності продуктів харчування (-7,3 бала). Значні розбіжності в рівнях доходів населення України підкреслюють проблему доступу до збалансованого харчування. Це відображає зв'язок між вартістю продуктів харчування та фінансовими можливостями домогосподарств, що оцінюється часткою витрат на харчування в загальній структурі витрат.

Для порівняння, середньосвітова частка витрат на харчування на одну людину становить 25,5%. За цим показником Україна у 2021 р. посіла 92-е місце, перебуваючи між Ефіопією (41,3% витрат, 245 доларів на людину) та Камбоджею (42,7%, 546 доларів на людину). Це свідчить про низький рівень життя та високий відсоток витрат на харчування порівняно з іншими країнами.

Найгірші результати в індексі спостерігаються у категорії «стійкість ресурсів», яка оцінює здатність країни адаптуватися до природних і ресурсних ризиків, пов'язаних із глобальним потеплінням. Україна отримала 43,5 бала, що на 6,8 бала менше за три роки, і це вказує на проблеми з охороною водних ресурсів та неефективність управління в умовах надзвичайних ситуацій.

Оцінка якості та безпеки харчових продуктів є важливою складовою продовольчої безпеки (71,3 бала, 52-ге місце у рейтингу). Експерти відзначають, що, попри достатнє споживання білків, раціон українців залишається дисбалансованим за багатьма поживними компонентами. Асортимент продуктів не забезпечує необхідного балансу поживних речовин, біологічно активних сполук, макро- та мікроелементів, що може призводити до зниження імунітету та негативно впливати на якість і тривалість життя.

До ключових чинників погіршення ситуації належать низький рівень валового внутрішнього продукту на душу населення, проблеми з постачанням продовольства в небезпечні регіони, зниження якості та асортименту продуктів, а також недостатні урядові заходи щодо поліпшення стандартів харчування і відсутність стратегії продовольчої безпеки та відповідальності уряду за її реалізацію [9].

Незважаючи на значний аграрний потенціал, Україна за показниками ООН увійшла до двадцятки країн, що можуть зіткнутися з ризиком голоду. Це вказує на те, що, попри високий рівень виробництва продовольства та самодостатність у виробництві основних продуктів, рівень продовольчої безпеки в країні погіршується, особливо через військову агресію.

Війна стала поворотним моментом в історії України. Держава відіграє ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки, і адміністративно-правове регулювання цієї сфери є надзвичайно важливим.

На початку війни держава вжила низку заходів для забезпечення продовольчої безпеки України. Зокрема, 24 березня 2022 р. Верховна Рада ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану». Закон спрямований на швидке залучення сільськогосподарських земель для виробництва продукції в умовах воєнного стану. Основний принцип закону полягає в пріоритеті суспільних інтересів над приватними в умовах війни, що передбачає тимчасове призупинення деяких правових механізмів захисту приватних інтересів. Закон також запроваджує інструменти, які надають пріоритет суспільним інтересам у використанні сільськогосподарських земель для продовольчого виробництва [489].

Агропродовольча політика України зазнала значних змін в умовах воєнного стану і спрямована на підтримку малих та середніх сільськогосподарських виробників із річним оборотом до 20 мільйонів євро, які обробляють до 10 000 гектарів землі.

Зокрема, підприємства з річним оборотом менше ніж 10 мільярдів гривень (340 мільйонів доларів США) отримали право сплачувати 2% податку з обороту та

звільнені від сплати ПДВ і податку на прибуток; скасовано акциз на паливо та знижено ПДВ з 20% до 7%; скасовано імпорتنі мита на більшість товарів (окрім алкоголю та тютюну); запроваджено фіксований валютний курс; встановлено граничні націнки на критично важливі товари; введено заборону на імпорт товарів з Росії; сільськогосподарські підприємства можуть клопотати про тимчасове звільнення працівників від військової служби за певних умов.

Уряд України вжив низку заходів для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану. Зокрема, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 р. №327-р затверджено план дій, який охоплює такі напрями, як адміністрування системи продовольчої безпеки, забезпечення територіальних громад продовольчими товарами та регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

В умовах війни передбачено такі кроки [514]

1. Моніторинг стану продовольчої безпеки, включаючи аналіз прогнозованого балансу попиту і пропозиції основних сільськогосподарських продуктів, визначення соціально важливих товарів, регулювання цін і націнок на певні види продукції, товарів і послуг.

2. Забезпечення безперервного виробництва сільськогосподарської та харчової продукції, зокрема складання переліку ключових підприємств, важливих для агропромислового комплексу, і надання їм рекомендацій щодо фінансування для покращення виробництва (переробки) сільськогосподарської продукції, а також забезпечення доступу до фінансування чи кредитування.

3. Задоволення потреб населення в харчових продуктах, особливо в зонах активних бойових дій, через закупівлю продуктів тривалого зберігання з урахуванням кількості населення, яке потребує забезпечення продовольством.

4. Створення мережі для зберігання запасів сировини та продовольства для стратегічних потреб держави, включаючи забезпечення переробки зерна на борошно та крупи, а також компенсацію витрат переробникам.

5. Формування можливостей продовольчого самозабезпечення для

територіальних громад і домогосподарств через реалізацію регіональних програм.

6. Забезпечення потреб агропромислових підприємств в імпортних компонентах та створення переліку продуктів харчування критичного імпорту для населення.

7. Регулювання наповнення внутрішнього ринку продуктами власного виробництва і забезпечення належних обсягів експорту [671].

У період воєнного стану були спрощені процедури в агропродовольчому секторі, включаючи сертифікацію насіння [505], маркування імпортованих продуктів, контроль за використанням пестицидів [502], дотримання фітосанітарних норм [503] та реєстрацію сільськогосподарської техніки [490].

Україна також приєдналася до Дорожньої карти для забезпечення глобальної продовольчої безпеки, розробила стратегічний план трансформації продовольчих систем до 2030 року та затвердила постанову «Про забезпечення стабільної роботи виробників продовольства в умовах воєнного стану». Була створена Національна платформа продовольчої безпеки на базі Держпродспоживслужби, а також представлено проєкт загальнодержавної програми використання та охорони земель до 2033 року. Меморандум, підписаний найбільшими торговельними мережами, такими як АТБ, Сільпо, Ашан і Novus, сприяє врегулюванню відносин між торговельними мережами та постачальниками, що демонструє готовність галузі до саморегулювання та координації [190].

Усі ці заходи спрямовані на забезпечення продовольством населення України, підвищуючи економічну та фізичну доступність основних продуктів харчування в умовах воєнного часу.

2.2 Поняття адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки

Термін «адміністративно-правове забезпечення» все частіше застосовується для позначення адміністративно-правових процесів, явищ і видів діяльності, що виникають або реалізуються в різних галузях державного управління. Питання адміністративно-правового забезпечення поступово набуває статусу постійного об'єкта сучасних досліджень у сфері адміністративного права. Більше того, існує обґрунтоване припущення, що це поняття стане ключовим у рамках адміністративного права [241, с. 37].

Як зазначає І. Шопіна, «в останні роки спостерігається зростання значущості категорії «адміністративно-правове забезпечення». Її особливістю є зміщення акценту в процесі прийняття рішень від волі держави до інтересів людини та громадянського суспільства. Адміністративно-правове забезпечення передбачає, що мета прийняття правових норм формується насамперед у рамках системи публічного адміністрування. Цю мету визначають суб'єкти громадянського суспільства та підприємницької діяльності, для яких певні зміни в структурі суспільних відносин є необхідними. В такому контексті завданням держави є створення або зміна умов за допомогою правових інструментів, що дозволять найбільш ефективно досягти поставлених цілей цих суб'єктів» [771, с. 143].

Загальні аспекти та правові засади адміністративно-правового забезпечення були розглянуті в роботах таких дослідників, як О. Бандурка, Ю. Дубко, І. Зозуля, Р. Калюжний, О. Комісаров, В. Крутов, С. Кузнichenko, В. Олефір, О. Остапенко, В. Петков, А. Подоляка, О. Ярмиш та інших. Усі ці автори відзначають, що як у науковій сфері адміністративного права, так і в практиці державних органів відсутнє чітке визначення терміну «адміністративно-правове забезпечення».

Визначення терміна «адміністративно-правове забезпечення продовольчої

безпеки» як етап у дослідженні загальної проблематики цього забезпечення потребує аналізу сучасних підходів до поняття «правове забезпечення».

Методологія дослідження також вимагає виокремлення ознак «адміністративно-правового забезпечення» та зближення цього терміна з поняттям «продовольча безпека». Результатом аналізу і синтезу зазначених понять повинно стати формулювання нового, якісно відмінного визначення «адміністративно-правове забезпечення продовольчої безпеки».

У сучасній науковій літературі термін «правове забезпечення» використовується досить широко. Раніше стверджувалося, що правове забезпечення охоплює сукупність правил управлінського порядку, які можуть і повинні бути впорядковані за допомогою правових норм і засобів. Деякі вчені трактують це поняття як реалізацію, захист і охорону прав і свобод або як їх закріплення. Окремі представники юридичної науки повністю прирівнюють це поняття до категорії «охорона» [292, с. 14].

В. Ліпкан вважає, що правове забезпечення слід розуміти як створення та підтримання на належному рівні конструктивних організаційно-функціональних характеристик систем управління через вплив і впорядкування всього спектра юридичних засобів, таких як правові норми, правовідносини, права та обов'язки, акти тощо [700, с. 520].

У деяких дослідженнях зміст аналізованої категорії пояснюється через сутнісне трактування понять «право» та «забезпечувати» [768, с. 35-36; 256, с. 50-51].

Так, аналізуючи правовий компонент у цій концептуальній конструкції, автори мали на увазі об'єктивне право в усій його багатогранності [768, с. 35-36]. У свою чергу, термін «забезпечувати» вони трактували як надання чогось у необхідній кількості; створення повного і достатнього комплексу умов для реалізації чогось; а також як надання гарантій [195, с. 124].

З огляду на викладене, можна зробити висновок, що «правове забезпечення» є складною та багатогранною юридичною категорією.

Другий елемент цієї категорії, термін «забезпечити», у вітчизняних словниках трактується як «створювати надійні умови для виконання чогось; гарантувати щось; захищати чи охороняти когось або щось від небезпеки» [110, с. 281]. Він проявляється через три складові: 1) закріплювати; 2) гарантувати; 3) охороняти.

Цілком логічним виглядає поширене в юридичній літературі твердження, що правове забезпечення слід розглядати у двох аспектах. По-перше, як діяльність уповноважених державних органів у виконанні їхніх функцій. По-друге, як результат цієї діяльності, що проявляється у фактичному здійсненні правових норм, а також прав і свобод громадян [63].

У деяких джерелах підкреслюється необхідність врахування двоїстого характеру терміна «забезпечення»: це як сукупність гарантій, так і процес, діяльність органів державної влади зі створення умов, необхідних для реалізації прав і свобод громадян [256, с. 51]. Отже, слід розглядати статичний і динамічний аспекти поняття «правове забезпечення». Зокрема, встановлені державою гарантії виступають як статична складова, а діяльність державних органів у процесі їх реалізації – як динамічна [240, с. 37].

Як справедливо відзначив К. Степаненко, загальновизнано, що дослідження цієї правової категорії, проведені в радянський і сучасний періоди, призвели до: 1) виокремлення двох окремих блоків цього процесу – гарантування прав і свобод та створення умов для їх реалізації; 2) включення до поняття забезпечення таких елементів, як компетенція, охорона та захист. Сучасний період вирізняється різноманітністю визначень і тлумачень терміна «забезпечення» в національних нормативно-правових актах [692, с. 8].

У юридичній літературі також існують інші визначення терміна «правове забезпечення»: це вплив на права і свободи громадян через використання певних юридичних інструментів, насамперед правових норм [404, с. 160]; а також цілеспрямований вплив на поведінку людей та суспільні відносини за допомогою правових (юридичних) засобів [738, с. 52].

М. Прохоренко вважає, що правове забезпечення являє собою сукупність організаційно-правових заходів, спрямованих на нормативне врегулювання, належне застосування та реалізацію правових норм з метою забезпечення законності в діяльності державного органу. Науковець підкреслює, що до складу правового забезпечення входять такі заходи: нормативне врегулювання – комплекс дій щодо прийняття, зміни чи скасування актів уповноваженими суб'єктами за встановленою процедурою; нормативне застосування – владно-організаційна діяльність уповноважених органів і посадових осіб щодо прийняття індивідуально-правових рішень у процедурно-процесуальному порядку; реалізація норм – дотримання, виконання та використання правових норм суб'єктами у їх практичній діяльності [587, с. 251-254].

К. Барсуков пропонує розглядати поняття «правове забезпечення» у двох аспектах: 1) як діяльність державних органів, уповноважених виконувати свої функції; 2) як результат цієї діяльності, що знаходить вираження у фактичному здійсненні правових норм, а також прав і свобод громадян [63].

О. Костюченко пропонує дещо інший підхід до правового забезпечення. Описуючи його ключові ознаки, автор зазначає: «Якщо виключити правові норми, які формують умови для реалізації прав і свобод, забезпечення втратить свою нормативність і перестане бути правовим. Без засобів реалізації прав і свобод закріплені норми права втрачають свою дієвість, а відсутність гарантій позбавляє державу обов'язку створювати умови для користування правами і свободами. Відсутність охорони не дозволяє запобігати порушенням, а без захисту неможливо відновити порушені права. Вилучення з цього процесу безперервної діяльності суб'єктів права робить неможливим саме забезпечення – від створення правових умов для реалізації прав і свобод до їх охорони і, в разі необхідності, захисту порушених прав». Таким чином, за словами автора, правове забезпечення – це безперервна діяльність суб'єктів права в межах їх компетенції, яка включає створення правових

умов і використання всіх правових засобів для закріплення, реалізації, гарантування, охорони та захисту прав і свобод осіб і їхніх груп» [292, с. 15].

Підтримуючи цей підхід, звернемо увагу на аналіз його похідного поняття – «адміністративно-правове забезпечення».

Адміністративно-правове забезпечення як галузеве поняття здебільшого не отримує належного висвітлення в наукових роботах. Дослідження з адміністративного права зазвичай не пропонують чіткого визначення цього терміна, залишаючи його на розсуд читача та зосереджуючись лише на окремих аспектах або ознаках адміністративно-правового забезпечення.

Зокрема, С. Лукаш у своїй праці «Нормативно-правове забезпечення ефективності управлінської діяльності ОВС України» досліджує стан правового забезпечення управлінської діяльності в ОВС України, розглядає нормативне забезпечення як ключовий інструмент управління в органах внутрішніх справ, а також аналізує теоретичні та практичні аспекти ефективності управлінської діяльності та основні напрямки вдосконалення нормативно-правового забезпечення для підвищення її ефективності [341].

Н. Тиндик у своєму дослідженні адміністративно-правового забезпечення імміграційного процесу правоохоронними органами в Україні зосередила увагу на міжнародному та національному досвіді адміністративно-правового регулювання імміграційних процесів, а також проаналізувала адміністративно-правові аспекти механізму протидії нелегальній імміграції в Україні [704].

М. Запорожець, досліджуючи адміністративно-правове забезпечення діяльності місцевих загальних судів України, приділив увагу внутрішньоорганізаційній діяльності судів як об'єкту адміністративно-правового регулювання. Він також розглянув окремі внутрішньоорганізаційні відносини в місцевих загальних судах та їх адміністративно-правове регулювання, а також питання адміністративної відповідальності в контексті адміністративно-правових засобів забезпечення діяльності судів [225].

У сучасній науковій літературі спостерігається розмаїття підходів до тлумачення поняття адміністративно-правового забезпечення. Це зумовлено як багатоаспектністю предмету дослідження, так і його застосуванням у різних сферах державного управління.

1. Функціональний підхід. До цієї групи належать автори, які акцентують увагу на державній діяльності як процесі впорядкування суспільних відносин. Так, О. Дручек, Г. Римарчук, І. Хитра, А. Матвійчук і В. Сірко трактують адміністративно-правове забезпечення як діяльність уповноважених органів, що реалізується через спеціальні правові механізми, спрямовані на юридичне закріплення, реалізацію, охорону та розвиток відповідних правовідносин [195, с. 126-127; 640, с. 8; 733, с. 6-7; 357, с. 110; 666].

2. Інструментально-нормативний підхід. Цей підхід базується на розумінні адміністративно-правового забезпечення як сукупності адміністративно-правових норм, засобів і процедур. Його представниками є І. Ієрусалімова, І. Шопіна, Т. Корж-Ікаєва, І. Личенко. У їхніх роботах акцент зроблено на значенні правових інструментів, які створюють умови для ефективної реалізації, охорони та захисту прав людини, громадянина чи окремих груп (наприклад, неповнолітніх) [242, с. 83; 771, с. 143-144; 286, с. 45; 337, с. 165-168].

3. Організаційно-процедурний підхід. Орієнтований на організаційні аспекти реалізації адміністративно-правового впливу, представлений у працях В. Бойка, В. Марчука, В. Головка. Вони розглядають адміністративно-правове забезпечення як координаційну, регламентуючу та нормотворчу діяльність публічної адміністрації, спрямовану на створення та підтримку умов функціонування відповідних правових режимів (наприклад, у сфері дорожнього руху або управління) [79, с. 97-98; 356, с. 9; 141, с. 7].

4. Комплексний підхід. Окрему групу становлять науковці, які прагнуть інтегрувати функціональні, інструментальні та організаційні аспекти у межах одного визначення. Зокрема, О. Гумін і Є. Пряхін надають узагальнене бачення

адміністративно-правового забезпечення як цілісного процесу, який включає впорядкування відносин, закріплення результатів у правовій формі, а також гарантії охорони й розвитку цих відносин [170].

У наукових працях, присвячених питанням адміністративно-правового забезпечення, дослідники звертають увагу на ключові характеристики цього феномену, що дозволяє виокремити його як окрему правову категорію. Аналіз існуючих підходів засвідчує, що поняття «адміністративно-правове забезпечення» має унікальну конструкцію та виявляє самостійність у межах правової термінології, попри відсутність нормативно закріпленого визначення.

Сучасна наукова доктрина демонструє тенденцію до зосередження уваги не лише на об'єкті правового впливу (у даному випадку – продовольчій безпеці), а й на особливостях самого механізму правового регулювання. Дослідження адміністративно-правового забезпечення нерідко акцентують на автономності адміністративного права як галузі, що виконує стабілізуючу, регулятивну та організаційну функцію в межах державного управління. У цьому контексті адміністративно-правове забезпечення розглядається як сукупність інструментів, за допомогою яких виконавчі органи реалізують свої повноваження в межах правових рамок, забезпечуючи належний правопорядок та ефективне функціонування публічного сектору [90, с. 24].

Термінологічний аналіз окремих складових поняття «адміністративно-правове забезпечення» дозволяє сформулювати узагальнене розуміння його змісту. Зокрема, у сучасному українському мовному вжитку термін «адміністративний» характеризує відношення до управлінської або організаційної сфери [110, с. 12], а «правовий» – до норм права та їх реалізації [110, с. 1101]. Слово «забезпечення» охоплює значення, пов'язані із створенням умов, гарантуванням, охороною чи наданням необхідного для досягнення визначеної мети [110, с. 375]. Таким чином, «адміністративно-правове забезпечення» можна розглядати як системну діяльність уповноважених органів, що має правовий характер і спрямована на організацію та підтримку функціонування

певної сфери (наприклад, безпеки, економіки, соціального захисту тощо) відповідно до публічного інтересу.

Автори Великого тлумачного словника сучасної української мови також зазначають, що «організаційне забезпечення» є сукупністю документів, які визначають організаційну структуру, права та обов'язки персоналу і користувачів під час експлуатації системи» [110, с. 375].

Вказівка на адміністративно-правовий характер забезпечення дозволяє виокремити його основні риси, такі як: державна значущість, публічно-правова природа; регламентованість нормами адміністративного права; використання різноманітних адміністративно-правових засобів (норм, форм і методів діяльності суб'єктів, адміністративно-правових відносин тощо); багатосуб'єктність; переважно імперативний характер, пов'язаний із забезпеченням адміністративного впливу; захищеність від правопорушень, головним чином нормами адміністративного права та іншими [329, с. 10].

Специфіка «адміністративно-правового забезпечення» полягає у тому, що:

1) адміністративне право за своєю суттю повинно визначатися як «право забезпечення і захисту прав людини», що є ключовою ідеєю сучасної трансформації теорії та практики українського адміністративного права [23, с. 67];

2) адміністративне право охоплює правовідносини, що стосуються державного управління;

3) однією з найважливіших правових форм управління є створення правових актів, оскільки вони є основним організаційним засобом для вирішення завдань, поставлених перед управлінськими органами;

4) адміністративне право регулює суспільні відносини управлінського характеру, що виникають у процесі організації та здійснення виконавчої і розпорядчої діяльності органами виконавчої влади, а також в межах внутрішньоорганізаційної діяльності інших державних органів [254].

З викладеного можна зробити висновок, що особливість адміністративно-правового забезпечення полягає не лише в особливостях адміністративних норм та адміністративно-правового регулювання, але й у тому, що саме адміністративне право дозволяє розкрити форми та методи діяльності органів державної влади. На нашу думку, адміністративно-правове забезпечення – це безперервна діяльність суб'єктів права в сфері державного управління, спрямована на створення правових умов для закріплення, реалізації, гарантування, охорони та захисту прав і свобод осіб та їхніх груп.

Конкретний зміст поняття «адміністративно-правове забезпечення» значною мірою залежить від того, який суб'єкт (або суб'єкти) його здійснює, а також від вектора його спрямованості, тобто від об'єкта або конкретного предмета адміністративно-правового впливу. У нашому випадку об'єктом адміністративно-правового забезпечення є таке важливе і складне явище суспільного та державного життя, як продовольча безпека.

Серед особливостей продовольчої безпеки, які необхідно врахувати при формулюванні поняття «адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки», можна виділити наступні:

1. Суб'єкт права забезпечує своє існування та захист законних інтересів шляхом протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам як у поточний, так і в майбутній періоди, задля сталого розвитку. Економічна свобода визначається рівнем свободи та функціональними можливостями суб'єкта, тобто правомочностями, що закладені в праві та пов'язані з доступом до ресурсів. Рівень продовольчої безпеки відіграє ключову роль у виборі форм, методів, способів і заходів для її забезпечення. Протидія загрозам поза межами правового поля неможлива, що робить правову складову важливим елементом продовольчої безпеки.

2. Продовольча безпека постійно змінюється, тому вимагає постійного управління.

3. Суб'єкти, відповідальні за забезпечення продовольчої безпеки, наділені законом повноваженнями для безперервної діяльності. Це твердження базується на тому, що продовольча безпека є невід'ємною частиною національної безпеки, а суб'єкти, які її забезпечують, визначені Законом України «Про основи національної безпеки України».

З огляду на вищезазначені особливості продовольчої безпеки та наведене визначення поняття «адміністративно-правового забезпечення», пропонується розуміти адміністративно-правове забезпечення продовольчої безпеки як діяльність уповноважених суб'єктів, що здійснюється в межах єдиної державної політики у сфері продовольчої безпеки. Ця діяльність спрямована на формування адміністративно-правової бази для забезпечення продовольчої безпеки, включаючи закріплення системи адміністративно-правових засобів (адміністративно-правових норм, правовідносин, індивідуальних розпоряджень тощо). Вона забезпечує результативний нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини для їх впорядкування, охорони та розвитку відповідно до потреб суспільства у сфері продовольчої безпеки, а також створення і підтримку необхідного рівня захищеності.

Адміністративно-правова основа забезпечення продовольчої безпеки являє собою сукупність взаємопов'язаних і внутрішньо узгоджених базових нормативно-правових актів, які містять юридичні принципи та норми, спрямовані на адміністративно-правове регулювання суспільних відносин у сфері продовольчої безпеки з метою їх впорядкування, захисту та розвитку відповідно до потреб суспільства.

Держава регулює суспільні відносини у сфері забезпечення продовольчої безпеки за допомогою правових норм, які виникають, змінюються та припиняються внаслідок впливу на процеси, що відбуваються в житті суспільства і держави.

Розглянемо структуру адміністративно-правового забезпечення, зокрема в контексті продовольчої безпеки. Погляди науковців з цього питання є неоднорідними.

Досліджуючи питання адміністративно-правового забезпечення прав людини, І. Ієрусалімова робить висновок, що воно передбачає насамперед регулювання суспільних відносин, які виникають у процесі реалізації прав і свобод людини та громадянина, за допомогою норм адміністративного права, а також вплив на них через елементи, передбачені законодавством. Крім того, важливим засобом адміністративно-правового забезпечення прав і свобод є реалізація адміністративно-правових норм та гарантії їх здійснення, під якими розуміються умови, засоби та способи, що забезпечують повну реалізацію й комплексний захист прав і свобод особи [242, с. 13].

Отже, у структурі адміністративно-правового забезпечення науковець виокремлює такі ключові елементи: правове регулювання за допомогою адміністративно-правових норм, реалізація цих норм, а також гарантії їх виконання, закріплені адміністративним правом.

В. Марчук включає до структури механізму адміністративно-правового забезпечення встановленого порядку управління такі елементи: правові норми (адміністративно-правові норми), правові відносини (адміністративно-правові відносини), принципи функціонування механізму забезпечення порядку управління, стадії порядку управління та їх забезпечення, гарантії виконання порядку управління, а також акти застосування правових норм [356, с. 9].

Однак, як зауважує Р. Ігонін, недоліком такого підходу до розуміння поняття «адміністративно-правове забезпечення» є ігнорування суб'єктів владних повноважень (публічного управління), які реалізують норми адміністративного права у своїй діяльності. На його думку, адміністративно-правове забезпечення функціонування системи судів загальної юрисдикції слід розглядати як діяльність суб'єктів державних владних повноважень, регламентовану адміністративно-правовими нормами, спрямовану на створення необхідних умов для належного функціонування цієї системи [240, с. 36-40].

О. Костюченко дотримується подібних поглядів, зазначаючи, що виключення з

ключових ознак правового забезпечення безперервної діяльності суб'єктів права робить неможливим увесь процес забезпечення. Це стосується всього циклу – від створення правових умов для реалізації прав і свобод до охорони цих прав та захисту порушених прав [292, с. 11-16].

В. Ліпкан, досліджуючи адміністративно-правові основи забезпечення національної безпеки, зазначає, що її забезпечення, включаючи такі складові, як воєнна безпека і оборона, неможливе без адміністративно-правового регулювання. Це регулювання виступає як механізм впорядкування суспільних відносин у сфері національної безпеки, де постає необхідність комплексу заходів, спрямованих як на формування системи нормативних актів, об'єднаних спільними цілями та завданнями для ефективного управління національною безпекою, так і на створення відповідної системи забезпечення з чітким визначенням статусу кожного суб'єкта, що входить до неї [338, с. 11].

Отже, на думку науковця, елементами адміністративно-правового забезпечення національної безпеки є: адміністративно-правове регулювання національної безпеки, система нормативних актів, а також суб'єкти забезпечення національної безпеки з чітко визначеним статусом і повноваженнями.

Для всебічного вивчення сутності та компонентів адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки як цілісної правової категорії необхідно розглянути дискусійне питання щодо його співвідношення з правовим (адміністративно-правовим) регулюванням. У наукових дослідженнях, присвячених адміністративно-правовому забезпеченню різних сфер суспільних відносин, існують розбіжності в поглядах учених на це співвідношення.

Більшість науковців вважають, що адміністративно-правове регулювання є складовою частиною структури адміністративно-правового забезпечення. Адміністративно-правове забезпечення включає правове регулювання як один із своїх елементів, що передбачає комплекс заходів, спрямованих на регулювання суспільних відносин [733, с. 7], впорядкування цих відносин уповноваженими державними

органами та їх юридичне закріплення за допомогою правових норм [170, с. 48], а також діяльність, спрямовану на упорядкування чи регулювання публічно-правових відносин [232, с. 24].

Прихильники другого підходу фактично ототожнюють ці поняття, досліджуючи адміністративно-правове забезпечення лише через призму правового (адміністративно-правового) регулювання. Наприклад, О. Осауленко визначає правове регулювання як упорядкування відповідних суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорону та розвиток, що здійснюється державою за допомогою права і сукупності правових норм [413, с. 256]. Подібну точку зору підтримує О. Мельник, яка вважає правове регулювання державно-владним впливом на суспільні відносини через систему юридичних засобів з метою їх упорядкування, закріплення, охорони та розвитку [362, с. 31].

І. Шопіна вважає, що правове регулювання полягає в упорядкуванні суспільних відносин за допомогою спеціальних юридичних засобів, яке включає їх юридичне закріплення, охорону, контроль за стабільністю та відновлення у разі порушень [770, с. 51]. В. Плавич зазначає, що правове регулювання – це впорядкування суспільних відносин, здійснюване державою за допомогою права та сукупності правових засобів, що забезпечують їх юридичне закріплення, охорону та розвиток [455, с. 7].

С. Стеценко, розглядаючи поняття «адміністративно-правове регулювання» в більш широкому контексті, відзначає сукупність правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання управлінських відносин у сфері адміністративного права [693, с. 65-66].

Сучасна наука адміністративного права розглядає адміністративно-правове забезпечення як цілеспрямований вплив норм адміністративного права на суспільні відносини для гарантування прав, свобод та публічних законних інтересів фізичних і юридичних осіб, а також для забезпечення нормального функціонування громадянського суспільства та держави через адміністративно-правові заходи [126, с. 88-89].

У юридичній науковій літературі наводяться визначення поняття «адміністративно-правове регулювання», які за своєю суттю схожі з визначеннями «адміністративно-правового забезпечення». Обидва поняття розглядаються як цілеспрямований державний, нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини з метою їх регулювання, упорядкування, закріплення, реалізації, охорони, розвитку та гарантування.

Поряд із зазначеними підходами існує точка зору, згідно з якою адміністративно-правове забезпечення розглядається як складова частина механізму адміністративно-правового регулювання. Цей механізм включає сукупність адміністративно-правових норм, що регламентують особливості діяльності у певній сфері суспільних відносин [588, с. 64-69]. Однак такий підхід не отримав широкої підтримки серед науковців і практиків.

Попри різноманітність наукових поглядів, адміністративно-правове забезпечення є ширшим поняттям, ніж адміністративно-правове регулювання. Адміністративно-правове регулювання виступає лише одним із елементів адміністративно-правового забезпечення, за допомогою якого адміністративні норми регулюють суспільні відносини у певній сфері.

Р. Ігонін, аналізуючи співвідношення цих понять, зауважує, що на відміну від адміністративно-правового регулювання, яке здебільшого означає процес впливу на суспільні відносини з метою їх упорядкування, адміністративно-правове забезпечення є постійною діяльністю суб'єктів, спрямованою на більш практичне здійснення (реалізацію) правових приписів [240, с. 36-40]. Отже, вчений визначає адміністративно-правове забезпечення як сукупність усіх правових методів, засобів і способів впливу суб'єктів публічного управління (владних повноважень) на суспільні відносини, а не лише як вплив з метою їх впорядкування (регулювання).

О. Гумін і Є. Пряхін, проаналізувавши наукові праці, присвячені адміністративно-правовому забезпеченню різних сфер суспільних відносин, виділяють п'ять основних елементів структури адміністративно-правового

забезпечення: 1) об'єкт адміністративно-правового забезпечення; 2) суб'єкт(и) адміністративно-правового забезпечення; 3) норми права (адміністративного права); 4) адміністративно-правові відносини та їхній зміст; 5) гарантії, заходи, засоби, форми та методи адміністративно-правового забезпечення [170, с. 46-50].

Загалом погоджуючись із наведеною позицією науковців, проаналізуємо структуру адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки через його основні елементи.

Об'єктом адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки є публічна управлінська діяльність держави, тобто суспільні відносини у сфері продовольчої безпеки, які потребують правового регулювання та реалізації через норми адміністративного права. Загалом адміністративно-правові норми регулюють різні сфери публічного управління, включаючи управління у сфері продовольчої безпеки.

Продовольча безпека розглядається як широкий спектр суспільних відносин, що охоплюють практично всі аспекти життя суспільства, і являє собою комплекс різноманітних суспільних відносин, які виникають у процесі діяльності держави. Ці відносини охоплюють систему політичних, правових, економічних, соціальних, наукових, науково-технічних, інформаційних, організаційних та інших заходів, здійснюваних державою.

Суб'єктами адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки є учасники адміністративних правовідносин, наділені владними повноваженнями, правами та обов'язками у сфері продовольчої безпеки. Суб'єкт адміністративного права зазвичай визначається як учасник суспільних відносин, який має суб'єктивні права і виконує суб'єктивні обов'язки, встановлені адміністративно-правовими нормами [32, с. 214-215]. Суб'єкти адміністративного права можуть бути як індивідуальними (громадяни, іноземці, особи без громадянства), так і колективними, що поділяються на державні (державна та створені нею державні органи) і недержавні організації [106, с. 41].

Серед суб'єктів адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки першочергово слід виділити державу та уповноважені нею органи, які наділені владними повноваженнями щодо правового регулювання, реалізації, охорони та захисту суспільних відносин у сфері продовольчої безпеки. В сучасних умовах лише держава здатна забезпечити продовольчу безпеку, а її органи є ключовими суб'єктами цього процесу.

Державний вплив на суспільні відносини у сфері продовольчої безпеки здійснюється через норми адміністративного права. Оскільки суспільні відносини в цій сфері є частиною публічного управління, за своєю правовою природою вони належать до адміністративно-правових відносин і регулюються відповідними нормами адміністративного права.

Норма права – це встановлене державою загальнообов'язкове правило поведінки, забезпечене передусім юридичними засобами, включаючи можливість застосування державного примусу. Це також стосується норм адміністративного права. Адміністративно-правова норма – це правова норма, яка регулює суспільні відносини в сфері публічного (державного) управління, а також управлінські відносини, пов'язані з внутрішньою організацією діяльності органів виконавчої влади, діяльністю законодавчих і судових органів, здійсненням державної служби, а також організацією адміністративного судочинства.

Адміністративно-правові норми виконують регулятивну функцію в сфері продовольчої безпеки, спрямовану на впорядкування, організацію та вдосконалення суспільних відносин у публічному управлінні продовольчою безпекою. Вони також забезпечують охорону та захист цих відносин від порушень. Ці норми передбачають утримання від протиправних дій і регулюють застосування адміністративних заходів у разі посягання на відносини в сфері продовольчої безпеки, тим самим виконуючи охоронну та захисну функції.

Отже, норми адміністративного права є складовою адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. Вони регулюють суспільні відносини у цій сфері,

забезпечують реалізацію, охорону та відновлення правовідносин у разі їх порушення.

Суспільні відносини у сфері продовольчої безпеки, врегульовані нормами адміністративного права, створюють адміністративно-правові відносини між суб'єктами, відповідальними за забезпечення продовольчої безпеки. В теорії адміністративного права адміністративно-правові відносини концептуально розглядаються як врегульовані правовими нормами відносини, що виникають і діють між суб'єктами публічного права, маючи на меті впорядкування суспільних відносин, забезпечення правопорядку, добробуту та безпеки громадян і суспільства засобами державного примусу [730, с. 8].

Адміністративно-правові відносини у сфері продовольчої безпеки – це правові зв'язки, врегульовані нормами адміністративного права, які виникають, розвиваються та припиняються між суб'єктами, що забезпечують продовольчу безпеку, у процесі реалізації цих норм.

Щодо виділення О. Гуміним та Є. Пряхіним такого елемента адміністративно-правового забезпечення, як «гарантії, заходи, засоби, форми та методи адміністративно-правового забезпечення» [170], на нашу думку, заходи, засоби, форми та методи є складовими частинами самих гарантій. У сучасній юридичній літературі під гарантіями розуміють умови, засоби та способи, що забезпечують реалізацію, всебічну охорону та захист прав особи [781, с. 555; 403, с. 251], а також законних прав та інтересів суб'єктів правовідносин. У цьому контексті гарантії розглядаються як складова адміністративно-правового забезпечення, що передбачає повну реалізацію і всебічну охорону прав та свобод [242, с. 83].

У найширшому розумінні, гарантії охоплюють усі об'єктивні та суб'єктивні фактори, які створюють необхідні умови і сприяють реалізації прав і законних інтересів, усуваючи можливі перешкоди для їх повного або належного здійснення. Гарантії поділяються на загальні (ідеологічні, політичні, економічні) та правові (юридичні), які перебувають у постійному взаємозв'язку, взаємодіючи та впливаючи один на одного.

Правові (юридичні) гарантії (від фр. *garantie* – запорука, умова, забезпечувати щось) – це засоби, закріплені законом, для забезпечення реалізації, дотримання, виконання і застосування правових норм. Вони поділяються на два основних види: нормативно-правові та організаційно-правові гарантії [781, с. 555-556].

Правові (юридичні) гарантії – це закріплені в законодавстві засоби захисту суб'єктивних прав громадян та організацій, способи їх реалізації, а також механізми забезпечення законності, охорони правопорядку та інтересів особистості, суспільства і держави. Гарантії включають правові засоби, способи, заходи, форми та методи адміністративно-правового впливу на суспільні відносини у сфері продовольчої безпеки, тобто забезпечення її адміністративно-правового регулювання. Значення гарантій для адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки полягає в тому, що вони як система особливих умов, засобів і способів сприяють реальному здійсненню та реалізації прав суб'єктів, відповідальних за продовольчу безпеку.

Гарантії, як елемент адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки (сукупність засобів, способів, форм та методів забезпечення), необхідні на всіх етапах цього процесу. Зокрема, на етапі врегулювання суспільних відносин (нормотворча діяльність), на етапі реалізації правовідносин і застосування правових норм (правозастосовна діяльність), а також на етапі охорони та захисту правовідносин і відновлення порушених прав у сфері продовольчої безпеки (охоронна діяльність).

Гарантії є необхідними для всіх суб'єктів адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки, щоб вони могли реалізувати свої повноваження, права та обов'язки у цій сфері. Наприклад, правові (юридичні) гарантії прав фермерів, які поділяються на нормативно-правові та організаційно-правові, одночасно є як гарантіями прав фермерів, так і гарантіями адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. Без реалізації цих гарантій громадяни України як суб'єкти продовольчої безпеки не зможуть повною мірою здійснювати свої права і обов'язки в цій сфері. Відсутність гарантій реалізації громадянами своїх прав і обов'язків у сфері продовольчої безпеки матиме негативні наслідки для адміністративно-правового

забезпечення цієї сфери загалом, оскільки один із суб'єктів забезпечення не зможе виконувати свої повноваження, права і обов'язки, визначені адміністративно-правовими нормами та законодавством.

Отже, гарантії як елемент адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки, через правові засоби, способи, форми та методи адміністративно-правового впливу, фактично забезпечують реалізацію державної політики у сфері продовольчої безпеки на практиці, дозволяючи суб'єктам забезпечення виконувати свої повноваження та досягати суспільного інтересу в цій сфері.

2.3 Принципи адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки

Адміністративно-правове забезпечення будь-якої сфери чи галузі повинно базуватися на певних ключових принципах, які визначають його суть, функціональне призначення та напрямок розвитку. Тому при аналізі різних підходів до визначення сутності адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки необхідно враховувати основні принципи, на яких воно будується. Дослідження наукової літератури з питань продовольчої безпеки показує відсутність єдиної позиції щодо визначення цих принципів у вітчизняних наукових джерелах [42].

Зокрема, Римська декларація з всесвітньої продовольчої безпеки містить наступні ключові принципи забезпечення продовольчої безпеки:

Принцип 1. Інвестування в реалізацію національних планів, розроблених самими країнами, які передбачають виділення ресурсів та чітко визначені цілі і партнерські відносини, орієнтовані на конкретні результати.

Принцип 2. Посилення стратегічної координації на національному, регіональному та глобальному рівнях для покращення регулювання, більш ефективного розподілу ресурсів, уникнення дублювання зусиль та виявлення прогалин у наявних засобах.

Принцип 3. Забезпечення продовольчої безпеки через подвійний підхід: 1) негайні заходи для пом'якшення проблеми голоду для найбільш вразливих верств населення, 2) середньострокові та довгострокові програми для розвитку сталого сільського господарства та усунення корінних причин голоду та бідності, включно з реалізацією права на достатнє харчування.

Принцип 4. Посилення ролі багатосторонньої системи через підвищення її ефективності, розширення можливостей реагування, покращення координації та підвищення результативності діяльності міжнародних організацій.

Принцип 5. Забезпечення стійких зобов'язань з боку всіх партнерів щодо інвестування в сільське господарство, продовольчу безпеку та харчування, з належним розподілом ресурсів, орієнтованим на довгострокові плани та програми, а також надійність і своєчасність фінансування [179].

Усі ці принципи є основоположними для забезпечення продовольчої безпеки, і на їхній основі науковці формують додаткові принципи. Тому при дослідженні принципів адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки варто з'ясувати, що саме означає поняття «принцип».

Слово «принцип» походить з латинської мови і має два основних значення. Перше означає «початок» або «основа» і охоплює такі визначення: а) основне положення в системі, теорії чи ідеології; б) правило або підхід, на якому базується певна діяльність; в) переконання або норма, що керує діями людини. Друге значення перекладається як «перший» і стосується давньоримських воїнів, які стояли на передовій лінії бою, використовуючи спеціальне озброєння [674].

Для нашого дослідження більш доцільним є перше значення терміну, яке асоціюється з основами та вихідними положеннями.

Принципи, як правова категорія, є фундаментальними характеристиками, які мають численні аспекти, і тому їх важко охопити однією загальною дефініцією. Вони є визначальними для організації та діяльності державних і громадських інституцій, відображаючи сутність і основні закономірності їх функціонування, а також відповідають на потреби та тенденції суспільного розвитку [231]. Принципи відіграють ключову роль в організації роботи будь-яких державних або громадських органів, оскільки саме в них найбільш повно виявляються основи діяльності цих структур.

Для вирішення наукових завдань проаналізуємо загальні теоретичні підходи до інституту принципів, а також поняття «принципів адміністративно-правового забезпечення». На основі цього аналізу буде розглянуто сутність поняття «принципи

адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки» та визначено групу основних принципів, що формують цей напрям адміністративної діяльності.

Щоб зрозуміти сутність терміна «принцип», звернемося до енциклопедичних джерел. В Українській радянській енциклопедії [718, с. 527], Політичному словнику [461, с. 527], Словнику іншомовних слів [672, с. 547] зазначено, що слово «принцип» (від латинського «*princīpiū*» – основа, початок) має такі значення: 1) основне положення будь-якої теорії, науки, світогляду чи політичної організації; 2) внутрішнє переконання, яке визначає ставлення людини до дійсності та її норми поведінки; 3) основоположне твердження, яке є основою наукової системи, теорії або ідеології.

Ю. Битяк розглядає принципи як об'єктивно зумовлені засади, які формують і впливають на функціонування системи [36, с. 29]. В. Колпаков вважає, що принципи – це закономірності, встановлені наукою та практикою, які закріплені в правових нормах, або узагальнення чинних у державі правових правил [274, с. 18].

О. Бандурка визначає принципи як основні правила і норми діяльності, що служать фундаментом для впровадження системи та управління загальними процесами [62, с. 49].

Поняття «принцип» також включає більш вузьке поняття «принцип права», яке враховує загальні риси терміна «принцип», але в контексті правового регулювання. Правові принципи не можуть бути ізольованими від загального поняття «принцип», оскільки між ними існує тісний зв'язок. Зокрема, В. Котюк підкреслює цю ідею, зазначаючи, що правові принципи відображають ключові вимоги до правової системи держави [293, с. 30-31].

Принципи права є основними джерелами інформації, що дозволяють теоретично осмислювати правову систему. Вони відображають як об'єктивні закономірності права, що відповідають потребам розвитку суспільства, так і його сприйняття членами суспільства, яке знаходить відображення в різноманітних правових доктринах, теоріях і напрямках правознавства [610].

На думку А. Колодія, принципи права є об'єктивно зумовленими історичними категоріями, що впливають із закономірностей суспільного життя. Водночас вони мають ідеологічну та політичну значущість, впливаючи на формування загальної ідеології та освітніх процесів [266, с. 21].

Колодій також підкреслює нормативно-регулятивний характер принципів права, який проявляється у здатності цих принципів регулювати суспільні відносини на більш абстрактному рівні порівняно з правовими нормами, та їх загальнообов'язковості, що надає їм статус загальних правил поведінки з державно-владним характером [266, с. 11].

Принципи права мають динамічний характер і змінюються відповідно до потреб суспільства та стадій розвитку держави. Вони зазвичай закріплюються на конституційному рівні і мають характер програмних положень, що передбачає їх поступову реалізацію [220, с. 45].

Аналізуючи вищезазначені визначення, можна виокремити ключові риси принципів права: 1) вони є фундаментальними ідеями та основоположними засадами у правовій системі; 2) виконують функцію керівних положень, що концентрують основний зміст права; 3) слугують основою правової системи, навколо якої формуються правові норми та інститути; 4) виступають носіями концентрованої інформації; 5) спрямовують процеси правотворчості та правозастосування, заповнюючи прогалини у праві та надаючи орієнтири для вирішення життєвих ситуацій; 6) можуть втілювати світовий досвід розвитку права і цивілізації; 7) формулюються як загальні вимоги до учасників суспільних відносин з метою забезпечення гармонії суспільних інтересів; 8) визначають особливості формування, розвитку та функціонування правової системи; 9) мають об'єктивний характер, впливаючи із закономірностей суспільного життя; 10) виконують ідеологічну та політичну функцію, здійснюючи інформаційно-виховний вплив на суспільство.

Принципи права, як правило, закріплюються в законодавчих актах або впливають із конкретних правових норм, відображаючи суспільні цінності та

забезпечуючи правове регулювання цих відносин. Особливе значення для розуміння цього терміну мають принципи адміністративного права, які є невід'ємною частиною цієї галузі. У загальній частині адміністративного права визначені основні принципи, що регулюють різні аспекти суспільних відносин у сфері адміністративного права, а в особливій частині ці принципи стосуються регулювання управлінських відносин в економіці, соціально-культурній і адміністративно-політичній сферах.

Зокрема, В. Авер'янов трактує принципи як ключові ідеї та вимоги, що відображають зміст галузі права та визначають механізми її регулювання. Принципи адміністративного права можуть виникати як із окремих правових норм, так і на основі сукупності норм певної галузі права, і тісно пов'язані з іншими принципами, що регулюють суспільні відносини [32, с. 43].

В. Галунько вважає, що характерні риси принципів адміністративного права включають: 1) спрямованість на захист прав і свобод людини та громадянина, а також на забезпечення нормального функціонування держави та громадянського суспільства; 2) встановлення керівних засад, що визначають основні правила для суб'єктів адміністративного права; 3) прогресивний характер, який відображає ідеали поведінки, що можуть бути реалізовані в сучасних умовах [127, с. 62].

Система принципів, що регулюють адміністративно-правове забезпечення продовольчої безпеки, не є статичною – вона постійно еволюціонує. Ці принципи можна вважати міжгалузевими, оскільки відносини у сфері продовольчої безпеки є комплексними за своєю природою. Важливо відзначити наявність двох ключових аспектів, які взаємодіють у цьому процесі: соціально-економічного та правового.

Так, Б. Пасхавер виокремлює низку показників, дотримання яких дозволяє забезпечити продовольчу безпеку країни. Мова йде про: 1) фізичний обсяг продовольчого споживання, що оцінюється за кількістю споживаних калорій; 2) доступність продовольства, яка визначається часткою витрат на харчування у загальних сімейних витратах; 3) продовольчу незалежність, яка вимірюється часткою вітчизняних продовольчих продуктів у загальному обсязі споживання [433].

О. Кочетков визначає кілька ключових аспектів продовольчої безпеки: 1) забезпеченість країни продуктами харчування національного виробництва; 2) наявність достатньої кількості продовольства на споживчому ринку (незалежно від походження продукції); 3) доступність продовольства для соціально вразливих верств населення [294, с. 43].

О. Царенко звертає увагу на важливість екологічності продуктів харчування, підкреслюючи відповідальність за їхню якість та вплив на довкілля в усіх ланках агропромислового виробництва [737, с. 16].

О. Гойчук виділяє системоутворюючі принципи продовольчої безпеки України, серед яких: фізична та економічна доступність якісних продуктів; підтримка вітчизняних виробників; економічна обґрунтованість потреб країни; достатність і стабільність продовольчих запасів; оперативність реагування на загрози; інтеграція України в міжнародну систему продовольчої безпеки; узгодженість дій органів влади та контроль за їх реалізацією [135].

І. Манзій зазначає, що ефективна система продовольчої безпеки повинна ґрунтуватися на таких принципах: самозабезпеченість (здатність країни або регіону задовольняти продовольчі потреби населення власними ресурсами); стабільність (наявність перехідних запасів продовольства, які зберігаються протягом років); незалежність (мінімальна залежність від імпортних поставок (не більше 20%); доступність (гарантування доступу населення до необхідних продовольчих ресурсів у кількості та якості, що відповідають науково обґрунтованим нормам); якість (забезпечення збалансованого раціону за рахунок високоякісних і безпечних для довкілля продуктів); збалансованість (споживання продуктів, які сприяють активному та здоровому способу життя); достатність (можливість всіх верств населення отримати доступ до продовольчих ресурсів відповідно до свого платоспроможного попиту) [352].

О. Скидан пропонує такі принципи продовольчої безпеки: 1) принцип соціальності, що акцентує на спрямованості системи та її складових на задоволення

харчових потреб населення; 2) принцип комплексності, який передбачає одночасний вплив на всі елементи системи; 3) принцип системності, що забезпечує інтегрований підхід до вирішення економічних, соціальних, екологічних та інших аспектів проблеми продовольчої безпеки; 4) принцип адекватності вибору регуляторів, який враховує різні етапи розвитку економіки та зміни кон'юнктури внутрішніх і зовнішніх ринків; 5) принцип стійкості системи, що підкреслює необхідність дотримання вищезазначених принципів незалежно від змін зовнішнього середовища [667].

Аналіз точок зору науковців-економістів щодо принципів продовольчої безпеки України, дозволяє виділити наступну їх систему: 1) принцип достатньої кількості продовольства; 2) принцип доступності продовольства; 3) принцип продовольчої незалежності держави; 4) принцип самозабезпеченості; 5) принцип екологічності продуктів харчування; 6) принцип якості та безпечності продовольства.

Розглянемо, як науковці-юристи визначають основні засади продовольчої безпеки. На думку Т. Курман, повноцінна система продовольчої безпеки України повинна включати кілька ключових складових: стабільну систему постачання продовольства, яка забезпечує населення необхідними продуктами; доступність продовольства як фізично, так і економічно для всіх категорій населення; контроль якості та безпечності продуктів на всіх етапах виробництва; захист вітчизняного аграрного виробника від імпоротної залежності; створення і підтримку резервних запасів продовольства на належному рівні; ефективну державну підтримку аграрного сектора; контроль за раціональним використанням природних ресурсів у процесі аграрного виробництва [316].

Також Т. Курман виділяє кілька ключових принципів забезпечення продовольчої безпеки: 1) пріоритет прав і свобод людини та громадянина; 2) принцип самозабезпеченості, що полягає в здатності аграрного сектора самостійно забезпечувати населення необхідними продуктами харчування без залежності від зовнішніх поставок, навіть у разі внутрішніх або зовнішніх загроз; 3) гарантія продовольчої незалежності держави, як одного з елементів її суверенітету; 4)

поєднання правового захисту суспільних інтересів із принципами свободи особистості та непорушності права приватної власності при забезпеченні продовольчої безпеки; 5) принцип доступності продовольства для всіх верств населення, як фізично, так і економічно; 6) принцип якості та безпечності продовольства; 7) забезпечення достатніх і стабільних запасів продовольства; 8) підтримка національних інтересів у системі міжнародної продовольчої безпеки, що включає раціональне регулювання експорту та імпорту, використання митно-тарифних інструментів, а також підтримку вітчизняних аграрних виробників; 9) інформаційне забезпечення щодо стану продовольчої безпеки України [320].

В. Курило підкреслював, що принципи забезпечення продовольчої безпеки повинні ґрунтуватися на загальних засадах управління в галузі сільського господарства. Він вважав, що принципи управління аграрним сектором є фундаментальними, науково обґрунтованими положеннями, закріпленими в законодавстві, які відображають закономірності взаємодії між державними органами та об'єктами управління. Серед основних принципів вчений виділяв: самозабезпечення основними продуктами харчування, економічну та фізичну доступність їжі, а також незалежність від зовнішніх і внутрішніх факторів впливу [307, с. 97].

Розвиваючи цю думку, А. Тригуб запропонував такі ключові принципи забезпечення продовольчої безпеки: 1) стабільне забезпечення доступності продовольства; 2) стійка продовольча незалежність держави; 3) гарантування якості, безпечності та корисності харчових продуктів; 4) забезпечення екологічної стабільності держави; 5) ефективне та стабільне функціонування ринку продукції агропромислового комплексу (АПК); 6) чітке розмежування повноважень і взаємодія органів державної влади у питаннях продовольчої безпеки; 7) пріоритетність соціального розвитку сільських територій; 8) врахування обмеженості ресурсів; 9) протекціонізм щодо вітчизняних виробників; 10) забезпечення сталих інтеграційних зв'язків між сільським господарством та переробними галузями АПК; 11) підтримка

наукових досліджень і впровадження новітніх технологій у сільськогосподарське виробництво [711, с. 152].

Дослідники мають різні підходи до визначення принципів, які необхідно враховувати для забезпечення продовольчої безпеки в Україні. Враховуючи аналіз наукових поглядів і чинних законодавчих норм, спробуємо сформулювати основні принципи адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. Ці принципи можна розглядати як ключові організаційно-правові основи функціонування системи адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки держави, які закріплені у відповідних правових актах.

Щодо класифікації цих принципів, варто зазначити, що в адміністративно-правовій науці немає єдиної точки зору. Наприклад, деякі дослідники пропонують поділ принципів на такі категорії: 1) конституційні, до яких відносяться законність, пріоритет прав і свобод людини і громадянина, гуманізм, демократичність у нормотворчості та реалізації прав; 2) організаційно-функціональні, що охоплюють підзвітність і підконтрольність органів влади, відкритість, прозорість, ефективність та неупередженість [215, с. 36; 656, с. 13; 705].

Ю. Пірожкова пропонує інший поділ принципів: загальні, що включають принципи системності, об'єктивності, саморегулювання, зворотного зв'язку, гласності, змагальності та стимулювання; часткові, що застосовуються в різних сферах суспільного життя (економічній, соціально-політичній, духовній) та при аналізі суспільних явищ, організацій і інститутів; а також організаційно-технологічні принципи, такі як єдиноначальність, поєднання державного, регіонального та місцевого регулювання, конкретність, ієрархія та делегування повноважень [443, с. 70].

Д. Павлов пропонує поділ принципів адміністративно-правового регулювання на кілька груп: структурно-цільові, які відображають взаємозв'язки та закономірності побудови «дерева» цілей; структурно-функціональні, що характеризують взаємозв'язки та закономірності функціональної структури; структурно-організаційні,

які стосуються побудови організаційної структури; структурно-процесуальні, що відображають основні закономірності та умови ефективної роботи органів державної влади та місцевого самоврядування [422, с. 269].

С. Ківалов пропонує іншу класифікацію цих принципів: 1) загальносистемні принципи, до яких належать об'єктивність, демократизм, розподіл влади, правова впорядкованість, законність та публічність; 2) структурно-цільові принципи, що включають узгодженість цілей, підпорядкованість приватних цілей загальним цілям державного регулювання; 3) структурно-функціональні принципи, які охоплюють диференціацію функцій, їх закріплення в компетенції державних органів, відповідність функцій реальним потребам об'єктів; 4) структурно-організаційні принципи, що передбачають єдність системи влади, врахування територіальних і галузевих особливостей, а також різноманітність організаційних зв'язків; 5) структурно-процесуальні принципи, які включають відповідність діяльності органів їхнім функціям, конкретизацію діяльності та особисту відповідальність за її результати [253, с. 165].

О. Запотоцька виділяє такі принципи адміністративно-правового забезпечення: верховенство права, що означає дотримання законів та адміністративних актів; об'єктивність, яка вимагає неупередженості у виконанні рішень; пропорційність, що передбачає відповідність масштабів рішень їхнім цілям; незловживання владою, що означає дію в межах, встановлених законодавством; ефективність, яка передбачає мінімізацію витрат при досягненні цілей; субсидіарність, що вимагає прийняття рішень на тому рівні, де їх виконання є найбільш ефективним [231].

О. Вараксіна класифікує принципи на організаційні та економічні. До організаційних вона відносить такі принципи, як системність, науковість, територіально-галузевий підхід, гнучкість та адаптивність, безперервність та надійність. Економічні ж принципи включають головну ланку, комплексність, ефективність, екологічність і безпечність [103].

Хоча кожна з цих класифікацій має власну наукову та практичну цінність, вони підкреслюють, що в науковому середовищі не існує єдиної думки щодо класифікації принципів адміністративно-правового забезпечення. Кожен дослідник пропонує власну систему принципів, яка може відрізнятися від інших.

На нашу думку, для визначення системи принципів адміністративно-правового забезпечення варто застосовувати простіший підхід, розділяючи принципи на загальні, характерні для будь-якого адміністративно-правового регулювання, та спеціальні, притаманні конкретним видам такого забезпечення.

До загальних принципів можна віднести: об'єктивність, демократизм, законність, відкритість, соціальна спрямованість, науковість, оптимізація регулюючого впливу, комплексність, контрольованість, правопорядок, розподіл влади, плановість, системність, централізація та децентралізація.

Щодо спеціальних принципів адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки, вони вже знаходять відображення у чинному законодавстві, зокрема в таких актах, як Закон України «Про фермерське господарство», Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію», Закон України «Про племінну справу у тваринництві» та Закон України «Про насіння і садивний матеріал». До спеціальних принципів можна також віднести принципи державної служби, управління персоналом, інформаційного забезпечення, діяльності виконавчих органів влади та прийняття управлінських рішень [359, с. 38].

Однак, в українському законодавстві щодо адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки існує певна недосконалість через відсутність узгодженості між чинними принципами, закріпленими в різних нормативно-правових актах. Також є недостатньо опрацьоване питання впровадження нових принципів, що відповідають сучасним умовам.

Зокрема, ратифікація Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у 2014 р. вимагає подальшої адаптації національного законодавства до норм ЄС. Відтак, майбутнє закріплення принципів адміністративно-правового забезпечення

продовольчої безпеки має враховувати вимоги європейського законодавства. Проблеми нормативного закріплення цих принципів також зумовлені відсутністю базового законодавчого акта щодо продовольчої безпеки, який би чітко визначав ці принципи. Подальший розвиток українського законодавства у цій сфері повинен ґрунтуватися на загальних основоположних принципах, які відповідають стратегічним цілям державної продовольчої політики в контексті євроінтеграції.

Для законодавчого закріплення адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки необхідно визначити такі основні принципи:

1. Пріоритет прав і свобод людини та громадянина. Цей принцип базується на положеннях Конституції України, зокрема статті 1, де Україну визначено демократичною, соціальною та правовою державою, а також статті 3, яка встановлює, що життя, здоров'я та безпека людини є найвищими соціальними цінностями, а забезпечення прав і свобод є головним обов'язком держави.

2. Принцип самозабезпеченості, який полягає у здатності держави самостійно забезпечувати своє населення достатньою кількістю якісних і безпечних продуктів харчування, незалежно від зовнішніх поставок, навіть за умов внутрішніх чи зовнішніх загроз.

3. Гарантування продовольчої незалежності. Продовольча незалежність є ключовим чинником суверенітету держави. Відповідно до статті 17 Конституції України, захист суверенітету та забезпечення економічної безпеки, до якої входить продовольча безпека, є важливими функціями держави і спільним завданням усього українського народу.

4. Взаємодія публічного та приватного права. Забезпечення продовольчої безпеки повинно базуватися на органічному поєднанні правового захисту загальних інтересів суспільства, характерного для публічного права, з принципами свободи особистості та захисту права приватної власності, властивими приватному праву.

5. Принцип продовольчої доступності. Продовольство має бути доступним для всіх категорій населення як з фізичної, так і з економічної точки зору.

6. Принцип якості та безпечності продовольства. Законодавство України розрізняє поняття якості та безпечності харчових продуктів. Відповідно до Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів», безпечність продуктів означає, що їх виробництво і обіг здійснюються згідно з вимогами санітарних заходів, що гарантує відсутність шкоди для здоров'я. Якість, у свою чергу, відображає ступінь досконалості характеристик продукту, здатних задовольнити потреби споживачів.

7. Достатність та стабільність продовольчих запасів. Законодавчо передбачено створення стратегічних запасів продовольства. Згідно зі статтею 1 Закону України «Про державні резерви», державний матеріальний резерв – це «запас матеріальних цінностей, що складається із запасів сировинних, паливно-енергетичних, матеріально-технічних ресурсів, промислових і продовольчих товарів, лікарських засобів та медичних виробів, призначених для використання у мирний час, а також в особливий період». Цей Закон визначає стратегічні потреби держави в запасах сировинних, матеріально-технічних та продовольчих ресурсів, лікарських засобів та медичних виробів, необхідних для забезпечення національної безпеки, стабілізації економіки та виконання першочергових робіт під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій.

Законодавство встановлює економічно обґрунтовані обсяги державного продовольчого резерву, необхідного для забезпечення продовольчої безпеки країни. Відповідно до підпункту 9.3.1 пункту 9.3 статті 9 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України», Аграрний фонд формує державний продовольчий резерв з метою підтримки стабільної продовольчої безпеки. Цей резерв повинен становити не менше 20% річного внутрішнього споживання окремих об'єктів державного цінового регулювання.

8) захист інтересів України у системі міжнародної продовольчої безпеки. Цей принцип передбачає розвиток державної політики, спрямованої на збалансування експорту та імпорту сільськогосподарської сировини та продовольства; використання митно-тарифного регулювання для підтримки продовольчої безпеки; оперативне впровадження заходів торгового захисту у випадку демпінгового або субсидованого

імпорту; захист прав та підтримку вітчизняних агровиробників, які постачають продукцію для державного резерву, а також зниження залежності агропромислового комплексу від імпорту техніки, обладнання та технологій тощо;

9) інформаційна відкритість щодо стану продовольчої безпеки. Стаття 50 Конституції України гарантує кожному громадянину право на доступ до інформації про стан довкілля, якість і безпеку харчових продуктів, а також право на поширення такої інформації, яка не може бути засекречена.

2.4. Зарубіжні моделі правового забезпечення продовольчої безпеки

Основним завданням будь-якої держави є забезпечення населення надійним постачанням продовольства, що має стратегічне значення, оскільки впливає не тільки на продовольчу, але й на економічну та національну безпеку країни. У цьому контексті доцільно вивчити міжнародний досвід регулювання продовольчої безпеки та визначити найбільш підходящі підходи для адаптації в Україні.

Міжнародна практика свідчить, що більшість країн здійснює державне регулювання продовольчих систем. Для ефективного функціонування продовольчого забезпечення необхідні відповідні заходи державного регулювання сільськогосподарського виробництва, що є важливою складовою продовольчої безпеки. У розвинених країнах продовольча безпека розглядається як ключова умова соціальної та політичної стабільності, а також економічної незалежності.

Зокрема, у США високий рівень продовольчого забезпечення є головним пріоритетом аграрної політики. Ефективна система державного регулювання та підтримки сільського господарства дозволила не тільки забезпечити широкий асортимент продуктів за відносно низькими цінами, але й досягти лідерства на світовому ринку сільськогосподарської продукції.

У 1990-х роках у США було запроваджено комплекс заходів із державного регулювання аграрної системи країни. У середині цього десятиліття на фінансування відповідних державних програм витрачалося близько 4,5% бюджету. Внутрішня політика у сфері продовольчої безпеки була спрямована на підтримку аграрного сектору, зокрема для забезпечення стабільності внутрішнього ринку продовольства [376].

У 1997 році Міністерство сільського господарства США вперше представило стратегічний план розвитку галузі, в якому були визначені ключові напрями діяльності. Основними пріоритетами було окреслено поліпшення якості життя

населення через підтримку сільськогосподарського виробництва, забезпечення широкого доступу до безпечного та поживного харчування, ефективне використання земельних ресурсів, сприяння економічному розвитку сільських територій, розширення експортного потенціалу аграрної і лісової продукції, а також зменшення масштабів недоїдання як у країні, так і за її межами.

Продовольча безпека США забезпечується на основі розгалуженої нормативно-правової бази. Серед основоположних документів слід відзначити закони «Про продовольчу безпеку» (1985 рік) і «Про вдосконалення продовольчої безпеки» (1986 рік). У 2011 році набув чинності Закон про модернізацію системи харчової безпеки, який розширив регуляторні повноваження FDA щодо всіх етапів виробництва продуктів харчування – від вирощування сировини до її переробки. Крім того, в 2016 році був прийнятий «Глобальний закон про продовольчу безпеку», спрямований на підтримку стабільності продовольчих систем у світі [405].

У новітній історії США спостерігається переорієнтація аграрної політики на комплексний підхід до продовольчого сектору. Замість акценту виключно на підтримці фермерства, увага зосереджується на всьому ланцюзі забезпечення продовольством. Особлива роль надається вивченню взаємозалежностей між продовольчим ринком і національною економікою, регуляторним механізмам стабілізації, а також взаємодії внутрішнього і глобального агропродовольчого середовища [376].

Стимулювання сільськогосподарського виробництва у США є результатом послідовної фінансово-кредитної політики. Значну частину ресурсів спрямовано на реалізацію загальнонаціональних програм, що передбачають підтримку фермерських доходів, розвиток аграрної науки, екологічну модернізацію сільгоспугідь тощо.

На державному рівні функціонує понад десять масштабних програм, що охоплюють різні сфери аграрного сектору. Серед них – заходи з консервації земель, продовольчої допомоги, маркетингового нагляду, а також ініціативи соціального зміцнення сільських громад. Основним оператором розподілу бюджетних коштів є Міністерство сільського господарства США, яке реалізує програми через систему

підзвітних агентств, зокрема товарно-кредитну корпорацію. Однією з ключових є програма «Стабілізація доходів», що включає інструменти підтримки цін, страхування врожаю та фермерське кредитування [382].

Усі ці заходи сприяли укрупненню аграрних господарств та трансформації ринку. Замість орієнтації на дрібні фермерські господарства акцент змістився у бік великих підприємств, що мають доступ до технологій, інфраструктури та державних ресурсів. Саме вони виступають основними провайдерами продовольчої безпеки як на внутрішньому, так і на зовнішньому рівнях.

Програма кредитування за Законом «Про продовольчу допомогу» спрямована на стимулювання країн-імпортерів до довгострокових закупівель американських продуктів харчування. З 1986 р. діє механізм державної компенсації фермерам, який покриває різницю між ціною продажу на світових ринках та заставною ціною через експортну компенсаційну надбавку. Цей інструмент за допомогою державних субсидій дозволяє зберігати рентабельність фермерських господарств і забезпечувати високі обсяги експорту незалежно від коливань ринкової кон'юнктури. Як наслідок, США займають 40-60% світового ринку експорту багатьох видів сільськогосподарської продукції.

Аграрна кредитна політика США має на меті підвищення ефективності ринку кредитування, посилення конкуренції між кредиторами, зниження вартості кредитів і покращення інформаційної підтримки для позичальників. У рамках державного фінансування фермери отримують можливість придбати необхідні засоби виробництва, а також діють диференційовані ціни на дизельне паливо для сільськогосподарських підприємств [382].

Соціальна складова стратегії продовольчої безпеки в США реалізується через низку державних програм продовольчої допомоги населенню, затверджених Конгресом у 1960-х роках у рамках концепції «Великого суспільства». Хоча спочатку ці програми мали декларативний характер, у 1980-1990-х роках вони стали стратегічним пріоритетом через загострення соціальних проблем. Міністерство

сільського господарства розробило політику їх фінансування та впровадження, а ключові завдання були покладені на Службу з питань продовольства і споживчих послуг [147].

З 1989 р. в США реалізується 16 програм продовольчої допомоги для населення. Однією з ключових є програма «Продовольча допомога», яка спрямована не лише на сільську місцевість, але й на все малозабезпечене населення країни. До цієї програми входять такі ініціативи, як «Шкільні сніданки», «Продовольчі купони» та інші [147].

У США також створена ефективна система контролю якості та безпеки харчових продуктів. 21 грудня 2010 р. Конгрес прийняв Закон про продовольчу безпеку, який зосереджує увагу на запобіганні забрудненню продуктів, а не лише на реагуванні на такі випадки. Закон посилює нагляд за імпортованими продуктами харчування, які складають 15% від загального обсягу продуктів, що надходять до країни. Крім того, закон передбачає можливість надання грантів на підготовку, проведення інспекцій, посилення потенціалу лабораторій і реалізацію програм для забезпечення безпеки харчових продуктів [734].

У Канаді питання забезпечення продовольчої безпеки отримало концептуальне закріплення у «Канадському плані дій щодо продовольчої безпеки», що був розроблений ще у 1998 році. Незважаючи на те, що Канада вже тривалий час входить до числа держав із розвиненим аграрним сектором, основний акцент цього стратегічного документа зроблено не на зростанні виробництва, а на посиленні доступу до продовольства та зміцненні добробуту населення. План містить комплекс заходів, реалізація яких здійснюється через взаємодію федеральних структур, органів влади провінцій та громадських організацій.

Система державної підтримки аграрного сектора Канади функціонує на двох рівнях: національному (федеральному) та регіональному (провінційному). На федеральному рівні реалізується низка програм, спрямованих на забезпечення

стабільності доходів фермерів і підтримку конкурентоспроможності аграрного виробництва.

Серед ключових інструментів можна виокремити:

- програму стабілізації чистого доходу, яка дозволяє виробникам сільськогосподарської продукції формувати накопичення та гарантує, що в разі економічних чи природних форс-мажорів їхній дохід не опуститься нижче середнього рівня останніх трьох років;

- механізм єдиної стартової ціни через державну зернову структуру (Пшеничну палату), що забезпечує фермерам можливість реалізувати зерно за стабільною ціною незалежно від ринкових коливань;

- програму авансових виплат, відповідно до якої фермери можуть отримати фінансування під заставу зерна, що зберігається на їхніх господарствах. Фінансування, як правило, надається в осінній період, а реалізація програми регулюється окремим законодавчим актом – Актом про програми реалізації сільськогосподарської продукції;

- модель регулювання обсягів виробництва через квотування, що стосується таких галузей як виробництво молочної продукції та птахівництво. Виробники, які мають відповідні квоти, отримують гарантований збут продукції на внутрішньому ринку за цінами, які розраховуються відповідно до прогнозованого попиту.

Прикладом програм провінційної підтримки є ініціативи, що впроваджуються в провінції Альберта через діяльність Фінансової корпорації з надання послуг сільському господарству. Серед таких програм: стабілізація доходів фермерів, надання кредитів, зокрема для фермерів-початківців, страхування врожаю та компенсація збитків, завданих дикими тваринами.

Одним із ключових напрямів державної політики Канади є забезпечення продовольчих поставок для населення, яке проживає на північних територіях та в арктичному регіоні країни. Ця ініціатива є продовженням програми «Продовольство поштою», що діяла з 1986 р., в межах якої уряд субсидував доставку продовольчих посилок до віддалених населених пунктів.

В Європейському Союзі після Другої світової війни, на тлі дефіциту продовольства, виникла ідея створення єдиної європейської системи продовольчої безпеки. Це було зроблено для захисту від дешевого імпорту та підтримки власних виробників і експорту продовольства в країнах ЄС. Як результат, у 1957 р. шість країн (ФРН, Франція, Італія, Нідерланди, Бельгія та Люксембург) підписали Римський договір, що сприяв створенню Європейського співтовариства. Договір передбачав розробку єдиної продовольчої політики з метою: підвищення продуктивності сільського господарства через технічне переоснащення та раціональний розвиток, забезпечення належного рівня життя сільських жителів, стабілізацію аграрних ринків, гарантоване постачання продовольства та доступні ціни для споживачів.

Продовольча політика ЄС спрямована на досягнення високих стандартів безпеки харчових продуктів, охорону здоров'я споживачів і захист навколишнього середовища. Хоча систему продовольчої безпеки ЄС вважають однією з найкращих у світі, останнім часом вона зазнала значних покращень, які мають враховувати виробники харчових продуктів.

Європейська комісія розробила «Білу книгу з продовольчої безпеки» (White Paper on Food Safety), яка визначає заходи для вдосконалення системи та гарантування контролю за всіма етапами обігу продовольства – від виробництва кормів до доставки готового продукту споживачеві. У цьому документі запроваджена концепція «від ферми до столу» [405].

Одним із ключових механізмів забезпечення продовольчої безпеки в ЄС є фінансова підтримка фермерів, розмір якої у 2016 р. становив 500 млн доларів США, із врахуванням площі сільськогосподарських угідь та кількості худоби. Того ж року Єврокомісія представила новий пакет заходів, що дозволить фермерам отримати понад 1 млрд євро. Цей пакет передбачає 150 млн євро на заохочення скорочення виробництва молочної продукції, 350 млн євро дотацій, які країни-члени можуть доповнити власними фінансовими ресурсами. План включає також технічні заходи, спрямовані на підвищення гнучкості, розвиток механізмів безпеки та полегшення

фінансових потоків. Наприклад, це перенесення виплат сільськогосподарських дотацій, авансові виплати та дотації на зберігання молочного порошку. Найбільші дотації, ймовірно, отримає Німеччина (58 млн євро), за нею – Франція (49,9 млн євро), при цьому основна увага приділяється молочному сектору.

У ЄС діють не лише загальні нормативні акти, а й численні специфічні вимоги та норми, що забезпечують безпеку харчових продуктів. Основні принципи регулювання викладені в Законі «Про харчові продукти» та Постанові Європейського парламенту і Ради ЄС №178/2002/ЄС, які встановлюють загальні принципи та вимоги у сфері харчових продуктів. Ці нормативні акти діють безпосередньо в усіх країнах-членах ЄС, без необхідності їх імплементації в національне законодавство.

Політика Франції у сфері продовольчої безпеки базується на Стратегії внутрішньої продовольчої безпеки. Відповідно до цієї стратегії, забезпечення продовольчої безпеки є відповідальністю Міністерства сільського господарства, продовольства, рибальства, сільського та регіонального планування. Серед напрямів його діяльності – підтримка вітчизняних виробників, розвиток рибальства й аквакультури, ветеринарний нагляд та захист рослин. Також у Франції працюють науково-дослідні центри та агентства, які займаються дослідженням у цій галузі [67, с. 182].

Закон «Про забезпечення стабільності сільськогосподарського виробництва» доручає Міністерству сільського господарства розробку та реалізацію національної аграрної політики. Держава підтримує конкурентоспроможність сільськогосподарського виробництва, регулює внутрішній ринок, стежить за тим, щоб імпорт не шкодив національним виробникам, і контролює, щоб ціни на імпортовані товари не були нижчими за світові та внутрішні ринкові ціни. Французькі фермери отримують субсидії на підвищення ефективності виробництва, поліпшення умов життя, відновлення орних земель та підтримку родючості, а також компенсації за роботу в регіонах зі складними природними умовами.

У Німеччині, згідно із Законом «Про сільське господарство» 1955 р., держава зобов'язана розглядати продовольче забезпечення населення як стратегічне питання, формувати продовольчі резерви та забезпечувати продовольчу безпеку незалежно від зовнішніх чинників. Прийнята в Німеччині Стратегія продовольчої безпеки передбачає три рівні регулювання: загальноєвропейський (Європейська комісія, Європейське агентство з продовольчої безпеки, Продовольчий та ветеринарний офіс ЄС), федеральний (Федеральне міністерство продовольства, сільського господарства та захисту прав споживачів, Німецький федеральний інститут оцінки ризиків, Німецьке федеральне управління споживчого захисту і безпеки харчових продуктів) і місцевий (федеральні дослідні інститути, міністерства земель федерації, уряди земель федерації). Ця стратегія поєднує теоретичні та практичні підходи до забезпечення продовольчої безпеки, захисту прав споживачів і якості продуктів [94, с. 58].

У Швеції Закон «Про раціоналізацію сільського господарства» 1947 р. спрямований на підтримку конкурентоспроможності національних виробників через встановлення квот і мит на імпорт продовольчої сировини. Прибутки фермерів мали бути не нижчими за середню заробітну плату кваліфікованих працівників [698].

Японія запровадила жорстку політику обмеження імпорту продовольства, особливо на продукти, які можуть конкурувати з внутрішнім виробництвом. Наприклад, імпорт рису практично заборонено, оскільки держава закуповує його на внутрішньому ринку за значно вищими цінами, ніж світові. Державне регулювання в Японії охоплює ціноутворення, зовнішньоторговельну діяльність, продовольчий ринок і структурні програми [720].

У 1995 р. в Японії прийнято Закон «Про продовольство», який спрямований на підтримку балансу попиту та пропозиції на продовольчому ринку. Закон передбачає надання субсидій аграрним підприємствам, фінансування інноваційних технологій у тваринництві, а також реєстрацію та ліцензування учасників ринку.

Стратегія продовольчої безпеки Японії базується на принципах захисту внутрішнього ринку. У 1999 р. був ухвалений закон «Про продовольство, сільське

господарство та розвиток сільських районів», який визначає продовольство як ключовий пріоритет для забезпечення життєдіяльності та здоров'я населення [382]. Цінове регулювання на внутрішньому ринку тісно пов'язане з регулюванням зовнішньої торгівлі [405].

Стратегія продовольчої безпеки Японії є частиною ширшої концепції національної безпеки, прийнятої у 1980 р. Вона спрямована на протидію головній загрозі – нестачі власних ресурсів. Основною метою є збалансування рівня самозабезпеченості та імпорту, розвиток міжнародної співпраці й оптимізація використання внутрішніх ресурсів.

Важливою складовою стратегії є формування державних продовольчих резервів, які доповнюються запасами місцевих органів влади, аграрних організацій, харчових компаній та домогосподарств. Особлива увага приділяється інформаційному забезпеченню, що включає вдосконалення роботи урядових структур, які аналізують попит і пропозицію продовольства на світових ринках.

З 2009 р. в КНР діє Закон «Про безпеку харчової продукції», основною метою якого є забезпечення безпеки харчових продуктів для здоров'я та життя людей. У статті 99 цього закону наведено визначення безпечної харчової продукції як такої, що є нетоксичною, нешкідливою, відповідає встановленим стандартам поживності та не спричиняє гострих чи хронічних захворювань.

Згідно зі статтею 20, стандарти безпеки харчової продукції охоплюють такі аспекти, як допустимий рівень патогенних мікроорганізмів, залишків пестицидів, ветеринарних препаратів, важких металів та інших шкідливих речовин; перелік та норми використання харчових добавок; вимоги до вмісту поживних речовин у харчових продуктах, зокрема для дітей до 7 років; правила маркування, інструкцій та етикеток; гігієнічні вимоги до виробництва і торгівлі харчовими продуктами; а також методи і процедури перевірки продукції.

Стаття 50 цього закону встановлює, що медикаменти не можуть додаватися до харчових продуктів, за винятком речовин, які традиційно розглядаються як харчові продукти та засоби традиційної китайської медицини.

В Індії Закон «Про продовольчу безпеку та стандарти» набув чинності у 2006 р. Цей акт об'єднав нормативні акти щодо продовольства та продовольчої безпеки, встановив науково обґрунтовані стандарти для регулювання виробництва, зберігання, розподілу, продажу та імпорту продуктів харчування з метою забезпечення їх безпечності та якості для споживання людиною.

До основних термінів цього закону належать «продовольство» та «продовольча безпека». Продовольством вважається будь-яка оброблена, частково оброблена або необроблена речовина (наприклад, дитяче харчування, питна вода, алкогольні напої, жувальна гумка та інші), призначена для споживання людиною. Однак до продовольства не належать лікарські засоби, косметика, наркотичні та психотропні речовини. Продовольча безпека забезпечується, коли продукт не завдає шкоди людині при його належному використанні за призначенням.

Згідно з розділом 3 цього закону, основними принципами продовольчої безпеки є: забезпечення належного рівня захисту життя та здоров'я людей, захист прав споживачів, включаючи чесну торговельну практику щодо стандартів безпеки харчових продуктів; управління ризиками на основі оцінки ризиків та інших факторів. У разі виявлення потенційного ризику для здоров'я можуть бути вжиті тимчасові заходи для забезпечення належного рівня охорони здоров'я до отримання додаткової наукової інформації для повної оцінки ризику. Заходи мають бути пропорційними та мінімально обмежувальними для торгівлі, враховуючи технічні та економічні можливості, і реалізовуватися в розумні терміни.

Якщо є підстави вважати, що певний продукт може бути шкідливим для здоров'я, відповідні органи зобов'язані вжити заходів для інформування громадськості про характер ризику та можливі дії для його запобігання або

зменшення. Будь-який продукт, який не відповідає вимогам безпеки, вважається таким, що не відповідає стандартам, доки не буде доведено протилежне.

Багато країн пострадянського простору виявляють інтерес до вивчення досвіду державної підтримки сільськогосподарських виробників у розвинених державах, і окремі його елементи можуть бути успішно адаптовані до українських умов. Хоча масштаби фінансової підтримки аграрного сектору, характерні для економічно розвинених країн, є занадто великими для бюджету України, такі заходи, як підтримка цінового паритету, пільгове кредитування, зниження податкового навантаження та інші кроки, спрямовані на забезпечення стабільної продовольчої безпеки, є надзвичайно важливими.

Світова практика демонструє, що законодавство розвинених країн приділяє значну увагу безпечності та якості сільськогосподарської продукції. В Україні варто впроваджувати економіко-правові механізми, що сприяють тривалому користуванню земельними ділянками одним господарем, налагоджуючи ефективну взаємодію між власником землі та орендарем. Це стимулюватиме відповідальне ставлення обох сторін до виконання своїх зобов'язань, зокрема щодо збереження якості ґрунтів, що сприятиме підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва.

Висновки до розділу 2

1. Враховуючи досвід зарубіжних країн, необхідно виділити ключові елементи їхньої політики забезпечення продовольчої безпеки, які мають бути враховані Україною. Це, зокрема: інтеграція національної економіки у міжнародний поділ праці, визначення експортних завдань, контроль над іноземним капіталом (інвестиції, захист від валютних коливань тощо), розвиток виробничого потенціалу (його якісний стан, темпи зростання, ефективне використання), а також контроль за якістю продукції, виробничими витратами та цінами. Сьогодні першочерговим питанням державного

регулювання є забезпечення населення достатньою кількістю якісних і безпечних продуктів харчування.

2. Потреба в основних життєвих засобах, таких як їжа, одяг та житло, є постійною, тому їх надання повинно бути надійним, стабільним та безперебійним. Для забезпечення соціальної стабільності та продовольчої безпеки розвинені країни регулюють ситуацію на продовольчому ринку, підтримуючи платоспроможний попит населення та надаючи підтримку своїм сільськогосподарським виробникам.

3. Світовий досвід свідчить про відсутність єдиних підходів до державного регулювання продовольчої безпеки. Стратегії продовольчої безпеки залежать від ресурсів і національних інтересів, які враховують поставлені стратегічні цілі. Економічно розвинені країни з аграрними перевагами підтримують вільну торгівлю продовольством, орієнтуючись на конкурентоспроможність своєї аграрної продукції. Така політика сприяє світовій продовольчій безпеці через ефективне використання ресурсів, зростання доходів і зайнятості населення, а також стимулювання економічного розвитку. Інші країни розробляють власні механізми державного регулювання, спрямовані на захист вітчизняних виробників і розвиток імпорто-орієнтованої торгової політики для досягнення стійкого розвитку та продовольчої безпеки.

Основні положення даного розділу знайшли відображення в роботах автора [4; 5; 6; 9; 10; 11; 18].

РОЗДІЛ 3

МЕХАНІЗМ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

3.1 Нормативно-правове забезпечення продовольчої безпеки

Однією з ключових складових адміністративно-правового механізму забезпечення продовольчої безпеки є нормативно-правова база, яка створює офіційну інституційну основу для розвитку правовідносин у цій сфері. Нормативно-правове регулювання продовольчої безпеки можна розглядати на кількох рівнях. Зокрема, С. Лушпаєв виділяє такі групи нормативно-правових актів: ті, що регулюють загальні питання продовольчої безпеки; ті, що визначають правовий статус і повноваження органів державного регулювання в цій сфері; ті, що встановлюють вимоги до безпечності та якості сільськогосподарської продукції й харчових продуктів; ті, що регламентують виробництво окремих видів сільськогосподарської продукції та харчових продуктів; а також ті, що регулюють формування державного матеріального резерву та державного інтервенційного фонду [348, с. 419].

Деякі дослідники пропонують доповнити цю класифікацію окремою групою нормативно-правових актів, які передбачають заходи юридичної відповідальності за порушення законодавства у сфері продовольчої безпеки [67, с 20].

Розглянемо основні нормативно-правові акти за цими групами.

До першої групи, яка регулює загальні питання продовольчої безпеки, відносяться такі законодавчі акти:

Конституція України від 28 червня 1996 р.;

Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» від 15 травня 1992 р.;

Закон України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» від 22 грудня 1998 р.;

Закон України «Про прожитковий мінімум» від 15 липня 1999 р.;

Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 р.;

Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18 жовтня 2005 р.;

Закон України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» від 25 червня 2009 р.;

Закон України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» від 15 січня 2015 р.;

Закон України «Про публічні закупівлі» від 25 грудня 2015 р.;

Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку» від 20 березня 2018 р.;

Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» від 23 травня 2017 р. та інші.

У статті 1 Конституції України проголошується, що Україна є соціальною державою. Згідно зі статтею 3 Конституції, людина, її життя і здоров'я, безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Однією з важливих гарантій цього є обов'язок держави охороняти генофонд Українського народу, що закріплено у статті 16.

Відповідно до частини 1 статті 17 Конституції України, захист суверенітету та територіальної цілісності України, а також забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є головними функціями держави. Це також підтверджується статтею 48, яка гарантує кожному право на достатній рівень життя для себе і своєї сім'ї, включно з достатнім харчуванням, одягом і житлом. Стаття 50 Конституції надає кожному право на доступ до інформації про якість продуктів харчування.

У преамбулі Закону України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу» від 15 травня 1992 р. зазначено, що соціальний розвиток села та агропромислового комплексу є пріоритетним через його важливість

у забезпеченні життєдіяльності людини та суспільства. Високий рівень соціального розвитку села є ключовою умовою для забезпечення країни продовольством і сировиною.

Закон України «Про державну підтримку сільського господарства» від 24 червня 2004 р. є одним із важливих у контексті продовольчої безпеки. У статті 2 цього Закону вперше надано визначення продовольчої безпеки як «захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається в гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності». Проте, це визначення охоплює лише аспект економічної доступності продуктів харчування, не враховуючи інших аспектів, таких як принципи забезпечення продовольчої безпеки чи функціональний механізм її реалізації.

Закон України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» від 25 червня 2009 р. регулює питання створення та функціонування оптових ринків для сільськогосподарської продукції. Протягом тривалого часу в Україні спостерігалася нестабільність цін на аграрному ринку, викликана спекулятивними діями та недостатньо розвиненою інфраструктурою. Відсутність організованих центрів закупівлі продукції, виробленої в приватних господарствах, та монополізація мереж збуту призвели до значних коливань цін, що ускладнювало реалізацію продукції та загрожувало продовольчій безпеці України, особливо після її вступу до Світової організації торгівлі.

Серед підзаконних нормативно-правових актів, що регламентують питання продовольчої безпеки, можна виділити:

постанови КМУ:

«Про Аграрний фонд» від 6 липня 2005 р. №543;

«Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» від 19 вересня 2007 р. №1158;

«Деякі питання продовольчої безпеки» від 5 грудня 2007 р. №1379;

розпорядження КМУ: «Про затвердження Концепції поліпшення продовольчого забезпечення та якості харчування населення» від 26 травня 2004 р. №332-р.;

наказ Міністерства економіки України: «Про затвердження Методичних рекомендацій складання прогнозних балансів попиту і пропозиції продовольчих ресурсів» від 18 грудня 2009 р. №1426;

наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах і енергії» від 3 вересня 2017 р. №1073 та інші.

Оцінка стану продовольчої безпеки в Україні здійснюється за Методикою визначення основних індикаторів продовольчої безпеки, затвердженою постановою КМУ «Деякі питання продовольчої безпеки» від 5 грудня 2007 р. №1379. Ця методика визначає такі індикатори: добову енергетичну цінність раціону, де пороговий критерій встановлено на рівні 2,5 тис. ккал на добу, з яких 55% мають забезпечуватися продуктами тваринного походження; забезпеченість раціону основними продуктами, що порівнюється з раціональними нормами споживання; запаси продовольчого зерна у державних ресурсах, де граничним критерієм є 17%, що відповідає 60 дням споживання; економічна доступність продуктів, де витрати на харчування не повинні перевищувати 60% загальних витрат домогосподарств; диференціація вартості харчування за соціальними групами; ємність внутрішнього ринку для окремих продуктів, що визначається на основі споживання і чисельності населення; продовольча незалежність за окремими продуктами, де пороговим критерієм є 30% рівня імпорту від ємності внутрішнього ринку [188].

Зазначені індикатори неодноразово піддавались критиці фахівців через те, що вони не охоплюють питання якості та безпеки харчових продуктів, а також не враховують розвиток агропродовольчого сектору, який є важливим елементом системи продовольчої безпеки. Критерії економічної доступності харчових продуктів та продовольчої незалежності вважаються надто високими. Існуючий метод розрахунку

економічної доступності має обмеження, які не дозволяють адекватно відобразити сутність цієї категорії. Більш доцільним було б обчислювати диференціацію вартості харчування за соціальними групами через порівняння вартості харчування для 10% домогосподарств з найвищими доходами та 10% домогосподарств з найнижчими доходами, замість 20%, як це робилося раніше [669].

Варто зазначити, що у міжнародній практиці для визначення мінімального рівня продовольчої безпеки використовують два основні показники: енергетична цінність добового раціону (не менше 2,5 тис. ккал) та частка витрат на харчування (не більше 60% сімейного бюджету). Крім того, частка імпорту певних продуктів, особливо тих, які не вирощуються в країні, не повинна перевищувати 25-30% на внутрішньому ринку [433]. Дослідники також рекомендують закріпити на законодавчому рівні додаткові критерії продовольчої безпеки [136].

Відповідно до наказу Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах і енергії» від 3 вересня 2017 р. №1073 встановлені добові потреби в білках, жирах, вуглеводах та енергії для різних вікових груп населення, а також потреби у мінеральних речовинах та вітамінах для дітей і дорослих [510].

Наразі є необхідність вдосконалення системи моніторингу балансу між потребами та фактичним виробництвом продуктів харчування. Існуючі набори продуктів харчування для різних соціальних і демографічних груп частково відповідають сучасним умовам. Тому слід внести зміни до Методичних рекомендацій з складання прогнозних балансів попиту і пропозиції продовольчих ресурсів, затверджених наказом Міністерства економіки України від 18 грудня 2009 р. №1426.

До другої групи нормативно-правових актів, які визначають правовий статус та компетенцію органів державного регулювання у сфері продовольчої безпеки, належать закони та підзаконні акти, які уточнюють повноваження органів загальної та спеціальної компетенції. Зокрема, постановами Кабінету Міністрів України затверджені повноваження Міністерства економіки України, Державної служби

України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, Міністерства охорони здоров'я, Державного агентства з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм, а також Державного агентства резерву України.

Зокрема, постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2014 р. №517 визначає компетенцію Державного агентства резерву щодо правового регулювання продовольчої безпеки. Постановою від 2 вересня 2015 р. №667, затверджено Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, яке визначає її функції, включаючи: реалізацію державної політики у галузі санітарного та епідеміологічного захисту, забезпечення якості харчових продуктів, контроль за дотриманням санітарного законодавства та здійснення метрологічного нагляду.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про Аграрний фонд» від 6 липня 2005 р. №543 визначає Аграрний фонд як установу, уповноважену реалізовувати цінову політику в агропромисловому комплексі, зокрема шляхом формування інтервенційного фонду та здійснення товарних інтервенцій для стабілізації цін на аграрному ринку [462].

До третьої групи нормативно-правових актів, що регулюють вимоги до безпечності та якості сільськогосподарської продукції і харчових продуктів, а також визначають правила виробництва окремих їх видів, належать:

Закон України «Про пестициди та агрохімікати» від 2 березня 1995 р.;

Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» від 23 грудня 1997 р.;

Закон України «Про захист рослин» від 14 жовтня 1998 р.;

Закон України «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» від 14 січня 2000 р.;

Закон України «Про бджільництво» від 22 лютого 2000 р.;

Закон України «Про питну воду та питне водопостачання» від 10 січня 2002 р.;

Закон України «Про зерно та ринок зерна в Україні» від 4 липня 2002 р.;

Закон України «Про насіння та садивний матеріал» від 26 грудня 2002 р.;

Закон України «Про рибу, інші водні живі ресурси та продукцію з них» від 6 лютого 2003 р.;

Закон України «Про молоко та молочні продукти» від 24 червня 2004 р.;

Закон України «Про виноград та виноградне вино» від 16 червня 2005 р.;

Закон України «Про карантин рослин» від 19 січня 2006 р.;

Закон України «Про ветеринарну медицину» від 16 листопада 2006 р.;

Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31 травня 2007 р.;

Закон України «Про стандартизацію» від 5 червня 2014 р.;

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо харчових продуктів» від 22 липня 2014 р.;

Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з питань ідентифікації та реєстрації тварин» від 14 серпня 2014 р.;

Закон України «Про побічні продукти тваринного походження, не призначені для споживання людиною» від 7 квітня 2015 р.;

Закон України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» від 18 травня 2017 р.;

Закон України «Про безпечність та гігієну кормів» від 21 грудня 2017 р.;

Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» від 10 липня 2018 р.;

Закон України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» від 06 грудня 2018 р.;

Закон України «Про систему громадського здоров'я» від 6 вересня 2022 р. та інші.

Зокрема, Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» від 23 грудня 1997 р. регулює відносини між органами виконавчої влади, операторами ринку харчових продуктів і споживачами. Він визначає порядок забезпечення безпечності та окремих показників якості харчових продуктів, що виробляються, перебувають в обігу, ввозяться на митну територію України чи вивозяться з неї. Закон охоплює санітарні заходи, вимоги до якості харчових продуктів і обов'язки операторів ринку.

Одним із ключових елементів правового забезпечення безпечності харчових продуктів в Україні є закріплення на законодавчому рівні принципів державної політики у цій сфері. Згідно зі статтею 3 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», державна політика базується на пріоритеті охорони здоров'я людини, відповідальності виробників за дотримання вимог безпеки, державному нагляді за всіма етапами обігу харчових продуктів та сировини, а також на впровадженні науково обґрунтованих і екологічно безпечних технологій у сфері харчового виробництва. Окрема увага приділяється координації діяльності органів виконавчої влади, громадському контролю, а також стимулюванню розвитку інновацій у галузі.

Однак після ухвалення нової редакції закону від 6 вересня 2005 р. ці принципи були виключені, що створило певну проблему у регулюванні відносин щодо забезпечення якості харчових продуктів.

Закон України «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» від 14 січня 2000 р. регламентує процедури вилучення і утилізації небезпечної продукції з метою запобігання її негативному впливу на здоров'я людей та довкілля.

Серед підзаконних актів, що регулюють заходи щодо забезпечення якості та безпечності харчових продуктів, можна виділити постанови Кабінету Міністрів України та накази Міністерства аграрної політики та продовольства України, зокрема:

постанови КМУ:

«Про затвердження Положення про державний санітарно-епідеміологічний нагляд в Україні» від 22 червня 1999 р. №1109;

«Про затвердження Порядку етикетування харчових продуктів, які містять генетично модифіковані організми або що вироблені з їх використанням та вводяться в обіг» від 13 травня 2009 р. №468;

«Про затвердження Порядку видачі експлуатаційного дозволу, форми експлуатаційного дозволу та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України» від 11 листопада 2015 р. №930;

накази Міністерства аграрної політики та продовольства України:

«Про затвердження Вимог щодо розробки, впровадження та застосування постійно діючих процедур, заснованих на принципах Системи управління безпечністю харчових продуктів (НАССР)» від 01 жовтня 2012 р. №590;

«Про затвердження Порядку проведення державної реєстрації потужностей, ведення державного реєстру потужностей операторів ринку та надання інформації з нього заінтересованим суб'єктам» від 10 лютого 2016 р. №39;

«Про затвердження Порядку ведення реєстру операторів ринку та потужностей, на які видано експлуатаційний дозвіл» від 10 лютого 2016 р. №40;

«Про затвердження методик розроблення критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю), а також уніфікованих форм актів, що складаються за результатами проведення планових (позапланових) заходів державного нагляду (контролю)» від 10 травня 2018 р. №342;

«Про затвердження Методів відбору зразків для визначення максимально допустимих рівнів певних забруднюючих речовин у харчових продуктах для цілей державного контролю» від 25 червня 2018 р. №288;

«Про затвердження Методів відбору зразків для визначення максимально допустимих рівнів залишків пестицидів у продуктах рослинного та тваринного походження для цілей державного контролю» від 25 червня 2018 р. №289;

«Деякі питання здійснення планових заходів державного контролю Державною службою з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів» визначено періодичність здійснення планових заходів державного контролю відповідності діяльності операторів ринку (потужностей) вимогам законодавства про харчові продукти, корми, здоров'я та благополуччя тварин, які здійснюються Державною службою з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, та критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від її провадження» від 31 жовтня 2018 р. №896;

«Про затвердження форми акта, складеного за результатами проведення заходу державного контролю у формі аудиту постійно діючих процедур, заснованих на принципах НАССР» від 8 серпня 2019 р. №446;

наказ Міністерства охорони здоров'я України: «Про затвердження Переліку харчових продуктів, щодо яких здійснюється контроль вмісту генетично модифікованих організмів» від 9 листопада 2010 р. №971 та інші.

Так, постановою КМУ від 31 жовтня 2018 р. №896 «Деякі питання здійснення планових заходів державного контролю Державною службою з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів» визначено частоту проведення планових перевірок відповідності діяльності операторів ринку вимогам законодавства щодо харчових продуктів, кормів, здоров'я та благополуччя тварин. Ці перевірки здійснює Державна служба з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів на основі критеріїв, за якими оцінюється ризик господарської діяльності.

Критерії оцінки ризику включають: ризики, пов'язані з тваринами, харчовими продуктами, кормами, операторами ринку та процесами, які можуть вплинути на безпеку харчових продуктів, здоров'я і благополуччя тварин; результати попередніх перевірок; ефективність заходів, які оператори ринку застосовують для дотримання вимог законодавства; інформацію, що вказує на можливу невідповідність діяльності вимогам законодавства.

До четвертої групи нормативно-правових актів, які спрямовані на забезпечення формування державного матеріального резерву та державного інтервенційного фонду,

відносяться: Закон України «Про державні резерви» від 09 серпня 2023 р., постанова КМУ «Деякі питання використання зерна державного інтервенційного фонду» від 27 грудня 2008 р. №1128, наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Порядку розробки номенклатури матеріальних цінностей державного резерву і норм їх накопичення, у тому числі незнижуваного запасу» від 28 грудня 2018 р. №2003 та інші.

Так, Закон України «Про державні резерви» від 09 серпня 2023 р. регулює правові, організаційні та фінансово-економічні аспекти створення, зберігання та управління матеріальними цінностями державних резервів, а також створення Єдиного реєстру державних резервів. Відповідно до статті 1 Закону, державний резерв – це «особливі державні запаси матеріальних цінностей, призначені для цільового використання в порядку, встановленому цим Законом». Резерв поділяється на державний матеріальний резерв і мобілізаційний резерв.

Державний матеріальний резерв призначається для: «1) забезпечення потреб України в особливий період; 2) забезпечення стратегічних потреб України; 3) надання гуманітарної допомоги. До державного матеріального резерву відноситься запас матеріальних цінностей, що складається із запасів сировинних, паливно-енергетичних, матеріально-технічних ресурсів, промислових і продовольчих товарів, лікарських засобів та медичних виробів, призначених для використання у мирний час, а також в особливий період».

Мобілізаційний резерв являє собою спеціально сформований запас матеріальних ресурсів, який створюється з метою забезпечення оперативного переходу держави до функціонування в умовах особливого періоду. До складу резерву можуть входити ресурси, необхідні для налагодження виробництва оборонної та іншої критично важливої продукції, забезпечення ремонту техніки, підтримки транспортної, енергетичної, комунікаційної інфраструктури, а також для надання медичної допомоги та підтримки життєдіяльності населення.

До п'ятої групи нормативно-правових актів, що встановлюють заходи юридичної відповідальності за порушення вимог законодавства у сфері продовольчої безпеки, належать: Цивільний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс України, «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції» від 19 травня 2011 р., Закон України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 р., «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» від 14 січня 2000 р., «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» від 18 травня 2017 р.

Отже, правове регулювання продовольчої безпеки в Україні ґрунтується на різних законах і підзаконних актах. Проте, в Україні досі немає спеціалізованого нормативно-правового акту, який би комплексно регулював питання продовольчої безпеки. У юридичній літературі неодноразово піднімалося питання про необхідність прийняття такого спеціального закону (А. Берlach, А. Статівка, Т. Курман). Незважаючи на це, спроби ухвалити відповідний закон не увінчалися успіхом. Наприклад, у 2012 р. проєкт закону «Про продовольчу безпеку» був повернутий Президентом України до парламенту з зауваженнями. Як наслідок, відносини в сфері продовольчої безпеки залишаються недостатньо врегульованими на законодавчому рівні.

Як відомо, ефективність виконання будь-якої функції публічної адміністрації неможлива без належного адміністративно-правового механізму. Це особливо важливо з огляду на конституційну вимогу, за якою органи державної влади та місцевого самоврядування і їх посадові особи мають діяти в межах повноважень та у спосіб, передбачений законодавством. Це стосується і публічного адміністрування в сфері продовольчої безпеки в Україні.

Проект Закону України «Про продовольчу безпеку України» 2011 р. мав як позитивні, так і негативні аспекти. Серед переваг варто відзначити його комплексний

підхід до визначення поняття «продовольча безпека», закладення правової основи для формування продовольчої безпеки в країні та визначення системи принципів, на яких базується продовольча безпека України.

Однак, серед недоліків цього законопроекту можна виділити його недостатню відповідність принципам продовольчої безпеки, що діють у законодавстві Європейського Союзу. Крім того, проєкт не повністю врегульовував питання взаємодії між інститутами громадянського суспільства та органами публічної адміністрації під час розробки стратегій і тактичних заходів державної політики у сфері продовольчої безпеки.

Закон мав би чітко окреслити цілі та завдання публічного адміністрування у цій галузі, а також визначити компетенції та повноваження органів, відповідальних за забезпечення продовольчої безпеки. Важливо також врахувати систему принципів публічного адміністрування у цій сфері відповідно до європейських стандартів. Крім того, законопроект мав передбачати правові основи для співпраці України з країнами ЄС та на міжнародному рівні щодо дотримання європейських і міжнародних стандартів продовольчої безпеки.

Окрему увагу слід було приділити забезпеченню доступності продовольства та основних товарів для кожного громадянина. Це включає регулювання процесів ціноутворення, встановлення прожиткового мінімуму та підтримку малозабезпечених верств населення. Крім того, потрібно було забезпечити належне функціонування продовольчої системи України, яка має гарантувати достатню кількість продуктів для задоволення базових потреб населення. Важливо також враховувати ефективну взаємодію між публічною адміністрацією та інститутами громадянського суспільства [303].

Аналізуючи правову систему забезпечення продовольчої безпеки України на початок 2022 р., можна відзначити її стабільний стан. Україна залишалася надійним експортером сільськогосподарської продукції, водночас задовольняючи внутрішній попит на продовольство як за кількістю, так і за якістю. Значний позитивний вплив на

цю систему мав Саміт ООН з продовольчих систем, який відбувся у вересні 2021 р. За його підсумками було прийнято низку нормативно-правових актів, зокрема Указ Президента України №41/2022 від 07 лютого 2022 р. «Питання національних пріоритетів трансформації продовольчих систем в Україні» та відповідний план заходів Кабінету Міністрів України щодо трансформації продовольчих систем на період до 2030 року. Крім того, постановою КМУ від 03 березня 2021 р. №179 було затверджено Національну економічну стратегію до 2030 року, що базується на стратегічних перевагах України, таких як природні ресурси, географічне положення та якість людського капіталу, які можуть стати основою для швидкого економічного розвитку держави [509].

Події 24 лютого 2022 р. суттєво вплинули на підходи до функціонування системи продовольчої безпеки в Україні. Військова агресія російської федерації проти України створила серйозні виклики, що потребували оперативної та ефективної реакції з боку держави. Відповідно до чинного законодавства України, на територіях, де введено воєнний стан, можуть бути запроваджені заходи для стабілізації ситуації та відновлення життєдіяльності суспільства. Зокрема, важливим є впровадження нормованого забезпечення населення основними продовольчими та непродовольчими товарами, порядок якого встановлюється Кабінетом Міністрів України [556].

Розпорядженням КМУ від 24 лютого 2022 р. №181 «Питання запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні» передбачено, за потреби, нормоване забезпечення населення продуктами та товарами першої необхідності. Також прийнято ряд нормативних актів, таких як розпорядження КМУ від 28 лютого 2022 р. №196 «Про утворення Координаційного центру з питань забезпечення продовольчими продуктами, ліками, питною водою та паливом, і постанова КМУ від 20 березня 2022 р. №328 «Деякі питання забезпечення населення продовольчими товарами тривалого зберігання в умовах воєнного стану» від 20 березня 2022 р. №328.

Обов'язок формування обсягів продовольчих потреб населення покладається на обласні та міські військові адміністрації, які також відповідають за зберігання зерна та його переробку на борошно і крупи. Уряд також встановив максимальні строки для розрахунків за поставлені товари соціальної значущості, щоб уникнути продовольчої кризи [779]. Окрім того, до вищезгаданого переліку включені різноманітні як продовольчі, так і непродовольчі одиниці, починаючи від продуктів харчування, закінчуючи пальним.

У зв'язку з запровадженням правового режиму воєнного стану було внесено зміни до регулювання господарської діяльності. Згідно з постановою КМУ від 18 березня 2022 р. №314, у період дії воєнного стану суб'єкти господарювання можуть розпочинати діяльність на основі подання декларації до Міністерства економіки, а суб'єкти, що займаються охоронною діяльністю, – до Міністерства внутрішніх справ. Це дозволяє їм провадити діяльність без необхідності отримання дозвільних документів, ліцензій чи інших формальних дозволів [186].

Окрім цієї процедури, нормативно встановлено перелік видів господарської діяльності, які не можуть здійснюватися на підставі поданої декларації в умовах воєнного стану та вимагають отримання відповідних дозвільних документів залежно від типу діяльності.

Декларацію про провадження господарської діяльності можна подати одним із двох способів: 1) через центр надання адміністративних послуг, незалежно від місця реєстрації, місця проживання, місця здійснення діяльності або розташування відповідного об'єкта; 2) через Єдиний державний вебпортал електронних послуг, зокрема за допомогою мобільного додатку «Дія».

Зазначені нововведення залишаються чинними до завершення або скасування правового режиму воєнного стану [186].

05 березня 2022 р. КМУ скасував квоти на експорт значної частини сільськогосподарської продукції, що стало необхідним кроком для забезпечення продовольчої безпеки на глобальному рівні. Водночас було запроваджено заборону на

вивезення деяких товарів, таких як жива худоба, м'ясо та м'ясні субпродукти, гречка, жито, цукор, овес, просо та інші. Згодом, частину обмежень було знято, і експорт багатьох видів продукції, зокрема пшениці, було знову дозволено [491].

Постановою КМУ від 07 березня 2022 р. №220 затверджено порядок надання гуманітарної та іншої допомоги цивільному населенню під час дії воєнного стану. Зокрема, визначено, що кошти, які надходять на рахунок для допомоги постраждалим у період воєнного стану, у першу чергу використовуються для забезпечення продовольчих потреб. Це включає закупівлю продуктів харчування, дитячого харчування, питної води та їх доставку до місць призначення [448].

Також Постановою КМУ від 07 березня 2022 р. №224 було затверджено перелік категорій товарів, які автоматично визнаються гуманітарною допомогою без необхідності проходження процедури визнання у кожному конкретному випадку протягом дії воєнного стану. До цього переліку входять різні види м'яса, риби, молочних продуктів, субпродуктів великої рогатої худоби та птиці, овочів, фруктів, горіхів, круп та інших продовольчих товарів. Пропуск зазначених товарів через митний кордон України здійснюється за спрощеною процедурою – шляхом подання товаросупровідних документів або декларації, яку заповнює перевізник [511].

22 березня 2022 р. КМУ прийняв рішення про спрощення процедури ввезення гуманітарної допомоги з-за кордону. Відповідно до цієї постанови, з 23 березня для ввезення гуманітарних вантажів необхідно подати лише одну декларацію, яка оформлюється безпосередньо на митниці. Крім того, було скасовано перелік товарів, що визнавалися гуманітарною допомогою, що дозволяє ввозити будь-які легальні товари, спрямовані в Україну як гуманітарна допомога, без додаткових обмежень. Отримання довідок від державних органів для ввезення таких вантажів більше не є обов'язковим [722].

Не менш важливим залишається питання врегулювання земельних відносин під час воєнного стану. 24 березня 2022 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення

продовольчої безпеки в умовах воєнного стану», який визначає особливості регулювання правовідносин, що стосуються земельних ділянок державної, комунальної та приватної власності.

Основна мета цього Закону – забезпечити сприятливі умови для проведення успішної посівної кампанії 2022 р. та вирішити нагальні питання щодо використання земель сільськогосподарського призначення для аграрного виробництва в умовах війни. Для досягнення цієї мети до законодавства були внесені зміни, зокрема до Земельного кодексу України (включно з його Перехідними положеннями) та до законів України «Про оренду землі» і «Про землеустрій» [642].

Детальний аналіз Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» свідчить, що зміни стосуються переважно земельного законодавства. Це включає питання оформлення та поновлення чинних договорів оренди, призупинення роботи Державного земельного кадастру, зупинку електронних торгів, а також ведення Книги реєстрації землеволодінь і землекористувань під час воєнного стану тощо [221].

Однак, цей Закон не вирішує питання забезпечення продовольчої безпеки та не формує правовий механізм її гарантування, особливо в умовах воєнного стану. Навпаки, відсутність альтернативних способів укладення договорів оренди земельних ділянок може створювати умови для зловживань. Наприклад, формування земельних ділянок для сільськогосподарського виробництва без присвоєння кадастрових номерів і без узгодження з даними Державного земельного кадастру створює ризики використання земель не за їх цільовим призначенням, що особливо актуально для сільськогосподарських угідь [639].

Прийняті законодавчі новели були спрямовані на оперативну адаптацію вимог законодавства до актуальної ситуації та вирішення нагальних проблем для запобігання продовольчій кризі в умовах воєнного стану. Однак, ці заходи не повністю відповідають науково обґрунтованому та системному підходу, ігнорують потреби

євроінтеграційних змін, а також необхідність стратегічних реформ у сфері екологізації сільського господарства, сталого розвитку агросектору та протидії негативним кліматичним змінам. Продовольча безпека повинна забезпечуватися наявністю відповідних ресурсів, потенціалом внутрішнього виробництва, здатністю підтримувати позитивну демографічну динаміку, стабільність, продовольчу незалежність та суверенітет.

Таким чином, на сьогодні є надзвичайно актуальною проблема створення цілісного і ефективного механізму правового забезпечення продовольчої безпеки в Україні. Усі вищезазначені аспекти мають бути враховані при якісному та системному оновленні національного законодавства, що регулює цю сферу, з метою створення надійного механізму гарантування продовольчої безпеки.

Законодавчі зміни в сфері продовольчої безпеки, прийняті в умовах воєнного стану, мають тимчасовий характер і спрямовані на стабілізацію та розвиток цього сектору економіки під час військової агресії росії проти України. Після повернення до мирного життя країна знову застосовуватиме звичні правові процедури для регулювання питань продовольчої безпеки та забезпечення нормального функціонування суспільства. Однак, для забезпечення довготривалої стабільності необхідно ухвалити Закон України «Про продовольчу безпеку», який визначить стратегічні напрямки державної політики в цій сфері. Розробці цього закону повинна передувати підготовка та прийняття національної стратегії забезпечення продовольчої безпеки на довгострокову перспективу.

3.2 Суб'єкти адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки

У впровадженні норм у сфері продовольчої безпеки важливу роль відіграють державні органи та інші установи, наділені відповідними управлінськими повноваженнями, характерними для публічно-правових відносин у цій сфері на національному, регіональному, місцевому та галузевому рівнях.

Проблема продовольчої безпеки є складною та багаторівневою, що вимагає розгляду й вирішення на різних взаємопов'язаних ієрархічних рівнях. Класифікація цих рівнів може базуватися на інтересах різних груп суб'єктів, кожна з яких має свої унікальні підходи до забезпечення продовольчої безпеки. Кожен рівень має свої специфічні завдання та методи їх вирішення, що сприяють розробці й реалізації заходів із забезпечення продовольчої безпеки.

На глобальному рівні продовольча безпека забезпечується через діяльність міжнародних організацій. О. Приходько відзначає: «Процес інтеграції національних економік у світову систему об'єктивно зумовлюється поєднанням специфічних для кожної країни чинників продовольчої безпеки, особливостями національних економічних інтересів та відмінностями різних країн у підходах до забезпечення продовольчої безпеки» [479].

Національні особливості забезпечення продовольчої безпеки залежать від економічних і політичних інтересів різних держав. Країни з розвиненою агропромисловістю та сприятливими природними умовами для сільськогосподарського виробництва мають певні переваги. Водночас є держави з менш сприятливими природно-кліматичними умовами, обмеженими ресурсами або ринками, що перебувають у процесі становлення, зокрема країни з перехідною економікою.

Суб'єктами, відповідальними за забезпечення продовольчої безпеки в Україні, є Президент України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки та оборони України, а також центральні органи виконавчої влади. Їхнє завдання полягає у формуванні та реалізації державної політики, ефективній координації діяльності різних суб'єктів для стабільного економічного розвитку, створення й підтримання стратегічних запасів продовольства, а також забезпечення балансу попиту і пропозиції на внутрішньому ринку.

На регіональному рівні за впровадження продовольчої безпеки відповідають місцеві органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Вони реалізують загальнодержавну політику у цій сфері з урахуванням місцевих особливостей, співпрацюючи з центральними органами влади для забезпечення продовольчої безпеки на своїй території.

Регіональна політика у цій сфері впливає як на місцевий, так і на загальнодержавний рівень продовольчого забезпечення. Основною метою на регіональному рівні є формування та розподіл продовольчих ресурсів серед населення для забезпечення їх життєдіяльності на рівні, не нижчому за необхідний мінімум, при збереженні належної якості.

Місьцеве самоврядування відіграє ключову роль в організаційно-правовому забезпеченні продовольчої безпеки, спираючись на принципи, викладені у Всесвітній Декларації місцевого самоврядування, схваленій Комітетом Міністрів Ради Європи у 1985 р. та ратифікованій Україною 15 липня 1997 р., а також на принципи Європейської хартії місцевого самоврядування, прийнятої Радою Європи 15 жовтня 1985 р. і ратифікованої Верховною Радою України того ж року. Принципи формування органів місцевого самоврядування, їх повноваження та сфери компетенції визначаються в розділі IX Конституції України.

Конституція є основним нормативно-правовим актом у сфері місцевого самоврядування, водночас вона залишає простір для подальшого законодавчого врегулювання через інші акти, зокрема Закон України «Про місцеве самоврядування в

Україні» від 21 травня 1997 р. та Закон України «Про Автономну Республіку Крим» від 17 березня 1995 р.

Відповідно до цих законів, місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ та міст як безпосередньо, так і через місцеві ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси громад. Згідно зі статтями 140 та 143 Конституції України, територіальні громади мають право самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах чинного законодавства. Це включає управління комунальним майном, об'єднання фінансових ресурсів аграрних виробників з іншими підприємствами та бюджетами для розвитку соціальної й виробничої інфраструктури, будівництва доріг, сховищ та переробних підприємств, забезпечуючи продовольчу безпеку на місцевому рівні.

Для більш комплексного дослідження організаційно-правової системи у сфері забезпечення продовольчої безпеки, вищезазначений вертикальний поділ суб'єктів необхідно доповнити класифікацією за правовою природою на органи загальної та спеціальної компетенції.

До органів державної влади із загальною компетенцією належать Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України, а також місцеві органи виконавчої влади. Детально розглянемо кожен із цих органів державної влади, щоб визначити їхні повноваження, завдання та функції у сфері забезпечення продовольчої безпеки країни.

Верховна Рада України є єдиним законодавчим органом, який в межах повноважень, визначених статтею 85 Конституції України, виконує наступні функції у сфері правового регулювання продовольчої безпеки: ухвалює закони, визначає основи внутрішньої та зовнішньої політики, та надає згоду на обов'язковість міжнародних договорів України в установлені строки.

Президент України, як глава держави (згідно зі ст. 102 Конституції України) та Голова Ради національної безпеки і оборони України, виступає гарантом державного

суверенітету, дотримання Конституції, а також захисту прав і свобод людини та громадянина. Відповідно до статті 106 Конституції України, Президент відповідає за забезпечення національної безпеки, складовою якої є продовольча безпека.

Кабінет Міністрів України, як найвищий орган виконавчої влади, відповідно до Закону України «Про Кабінет Міністрів України» від 27 лютого 2014 р., здійснює заходи щодо зміцнення національної безпеки, включаючи забезпечення продовольчої безпеки.

Кабінет Міністрів України забезпечує:

забезпечення державного суверенітету та економічної самостійності України, реалізацію внутрішньої та зовнішньої політики держави, а також дотримання Конституції, законів України та актів Президента;

впровадження бюджетної, фінансової, цінової, інвестиційної (включаючи амортизаційну), податкової та структурно-галузевої політики, а також політики в сферах праці, зайнятості населення, соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, науки, культури, охорони природи, екологічної безпеки та раціонального природокористування;

розробку та реалізацію загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, культурного розвитку та охорони довкілля, а також створення, затвердження і виконання інших державних цільових програм;

забезпечення розвитку та державної підтримки науково-технічного й інноваційного потенціалу країни;

організацію та підтримку зовнішньоекономічної діяльності та митної справи;

координацію та контроль роботи міністерств та інших органів виконавчої влади, а також здійснення нагляду за їхньою діяльністю;

контроль за дотриманням законодавства органами виконавчої влади та їх посадовими особами, включаючи органи місцевого самоврядування в межах делегованих їм повноважень, і виконання заходів, спрямованих на забезпечення продовольчої безпеки держави.

Відповідно до статті 20 вказаного закону Кабінет Міністрів України:

забезпечує виконання державної економічної політики, прогнозування та регулювання національної економіки, а також розробку і реалізацію загальнодержавних програм економічного та соціального розвитку;

визначає доцільність розробки державних цільових програм відповідно до загальнодержавних пріоритетів і контролює їх виконання;

відповідає за впровадження державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності;

забезпечує захист та підтримку національних виробників;

захищає права споживачів та підвищує рівень їхнього життя;

визначає обсяги продукції, робіт і послуг для державних потреб, розробляє порядок формування та розміщення державних замовлень, вирішує інші питання, пов'язані з державними потребами, створює державні резервні фонди та приймає рішення щодо їх використання;

реалізує державну аграрну політику та забезпечує продовольчу безпеку країни;

контролює формування цін і впровадження державної політики у сфері ціноутворення;

здійснює зовнішньоекономічну політику України та регулює зовнішньоекономічну діяльність у межах закону;

організовує та контролює митну діяльність;

впроваджує соціальну політику, підвищує реальні доходи населення та забезпечує соціальний захист громадян;

готує проєкти законів щодо соціальних стандартів і гарантій;

втілює політику у сферах охорони здоров'я, материнства, дитинства, освіти, а також санітарно-епідемічного благополуччя;

забезпечує реалізацію екологічної політики, охорону природи та раціональне використання природних ресурсів.

Рада національної безпеки і оборони України (ст. 107 Конституції України) є спеціальним органом державної влади, що координує і контролює роботу органів виконавчої влади у сфері національної безпеки, включаючи питання продовольчої безпеки. Її функції та повноваження регламентовані Законом України «Про Раду національної безпеки і оборони України» від 5 березня 1998 р.

Згідно з цим законом, РНБО у сфері продовольчої безпеки: визначає стратегічні національні інтереси у цій галузі; формує концептуальні підходи і напрями забезпечення продовольчої безпеки; розробляє проекти нормативних актів з відповідних питань; удосконалює систему забезпечення продовольчої безпеки, включаючи створення, реорганізацію та ліквідацію органів виконавчої влади у цій сфері; координує та контролює діяльність органів виконавчої влади щодо захисту населення, забезпечення його життєдіяльності, охорони життя, здоров'я, конституційних прав, свобод та законних інтересів.

Місцеві державні адміністрації як органи виконавчої влади на місцях відіграють важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки. Згідно зі статтею 13 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 р., в межах повноважень, визначених Конституцією та законами України, вони займаються питаннями сільського господарства, включаючи забезпечення продовольчої безпеки. Відповідно до статті 16 цього ж закону, місцеві адміністрації контролюють дотримання виробниками стандартів, технічних умов, санітарних і ветеринарних правил, а також законодавства щодо захисту прав споживачів та правил торгівлі на підпорядкованих територіях. Стаття 20 передбачає, що місцеві державні адміністрації організовують роботу підприємств громадського харчування незалежно від форми власності та координують сертифікацію продукції підприємств, які надають торговельні послуги населенню. Відповідно до статті 21 цього закону, місцева державна адміністрація має право в установленому порядку подавати пропозиції щодо призупинення діяльності підприємств, установ та організацій будь-якої форми власності у разі порушення ними санітарних норм.

На сьогодні до спеціально уповноважених органів державної влади, відповідальних за формування та забезпечення продовольчої безпеки України, входять Міністерство аграрної політики та продовольства, Міністерство економіки, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство закордонних справ, Міністерство соціальної політики, Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів, а також Державна служба з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, Державне агентство з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм, Державне агентство резерву. Ці установи спільно реалізують державну політику в галузі продовольчої безпеки, координуючи та контролюючи діяльність, що стосується забезпечення продовольчої стабільності.

Міністерство аграрної політики та продовольства є провідним органом серед спеціалізованих центральних органів влади, відповідальних за забезпечення продовольчої безпеки країни та реалізацію аграрної політики.

Згідно з Положенням про Міністерство аграрної політики та продовольства України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2021 р. №124, основним завданням Міністерства є формування та реалізація державної аграрної політики, а також політики у сфері сільського господарства та продовольчої безпеки. Крім того, до його функцій належать охорона прав на сорти рослин, розвиток тваринництва, рослинництва, сільських територій, садівництва, виноградарства, харчової та переробної промисловості, технічна політика в агропромисловому секторі, розвиток фермерства та кооперації, моніторинг і управління родючістю ґрунтів сільськогосподарських земель, а також питання насінництва та розсадництва [184].

До додаткових завдань Мінагрополітики, що стосуються забезпечення продовольчої безпеки, відносяться:

розробка та реалізація державної політики в галузі рибного господарства, охорони та відтворення водних біоресурсів, регулювання рибальства, забезпечення продовольчої безпеки та безпеки мореплавства суден рибного флоту, а також у сфері земельних відносин, землеустрою, ведення Державного земельного кадастру,

контролю за дотриманням земельного законодавства і охорони земель всіх категорій та форм власності;

впровадження державної політики у сфері національної інфраструктури геопросторових даних;

формування політики у сфері нагляду та контролю за інженерно-технічним забезпеченням і інноваційним розвитком агропромислового комплексу;

розробка та реалізація державної політики в галузі меліорації земель і управління державними водогосподарськими об'єктами, міжгосподарськими зрошувальними та осушувальними системами;

впровадження політики у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції;

формування політики у сфері безпеки харчових продуктів, карантину та захисту рослин;

розробка та впровадження державної політики у сфері ветеринарної медицини.

З урахуванням завдань та повноважень щодо забезпечення якісним і безпечним продовольством населення функції цього відомства можна розділити на: організаційну, регулюючу, адміністративну, облікову, контрольну, планувальну, прогнозну, координаційну та інформаційну.

Функція організаційна:

участь у формуванні та реалізації державної політики в різних сферах: бюджетній, ціновій, лізинговій, інноваційній, інвестиційній, страховій, гендерній, а також у сфері інформатизації та технічного захисту інформації, розвитку сільського туризму;

розраховує поточні та прогнозні потреби агропромислових галузей у спеціалістах та кваліфікованих робітниках;

розробляє та впроваджує заходи щодо нарощування експортного потенціалу агропромислового виробництва, а також освоєння нових ринків;

координує створення загальнодержавних та міжрегіональних балансів попиту і пропозиції основних видів сільськогосподарської продукції, здійснює їх моніторинг;
видає дозвільні документи, сертифікати та ліцензії згідно з законодавством;
організовує розподіл обсягів виробництва цукру;
забезпечує діяльність представників України у міжнародних організаціях з охорони нових сортів рослин;

організовує роботу з підготовки кадрів для державної системи охорони прав на сорти рослин, а також післяреєстраційне вивчення сортів;

підтримує розвиток насінництва, розсадництва та племінної справи у тваринництві;

сприяє реалізації інноваційно-інвестиційних проєктів у аграрному секторі та підвищенню енергоефективності підприємств;

організовує заходи з розвитку біопаливної сировинної бази та підтримує енергоефективність агропідприємств;

забезпечує впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та створення національних інформаційних ресурсів;

організовує ярмарки та виставки у сфері агропромисловості;

впроваджує державну політику у сфері освіти та підготовки кадрів для агропромислового комплексу;

сприяє розвитку фізичної культури і спорту в сільській місцевості, а також оздоровленню дітей працівників агропромислового комплексу;

організовує заходи з захисту населення від надзвичайних ситуацій та здійснює цивільний захист у межах своїх повноважень;

готує пропозиції щодо міжнародних договорів та забезпечує виконання міжнародних зобов'язань України у аграрній сфері;

координує співпрацю з міжнародними організаціями та донорами для залучення міжнародної технічної допомоги в агропромисловий сектор;

забезпечує інтеграцію до ЄС шляхом адаптації законодавства та підтримки галузевого співробітництва;

розглядає звернення громадян з питань, пов'язаних з діяльністю Міністерства; управляє об'єктами державної власності, що належать до сфери його компетенції;

уповноважує підприємства на діяльність у сфері насінництва та розсадництва, затверджує відповідні форми документації;

розробляє рекомендації щодо забезпечення родючості ґрунтів та ефективного використання агрохімікатів.

Функція регулювання:

аналізує практику застосування законодавства в межах компетенції Мінагрополітики, розробляє пропозиції щодо його вдосконалення та подає їх на розгляд Президента України та Кабінету Міністрів України;

розробляє проєкти законів і нормативно-правових актів з питань, що входять до його компетенції;

узгоджує проєкти законів та інших нормативних актів, що надходять від інших міністерств та центральних органів виконавчої влади, і готує висновки та пропозиції щодо цих документів у межах своїх повноважень, передбачених законом. Також надає свої пропозиції до проєктів законів, поданих до Верховної Ради України іншими суб'єктами законодавчої ініціативи, та до нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

готує зауваження і пропозиції до законів, прийнятих Верховною Радою України, що надходять на підпис Президентів України, у межах повноважень, визначених законодавством.

Функція адміністрування:

перевіряє, переглядає та скасовує галузеві нормативні документи у сфері стандартизації в межах своїх повноважень, визначених законом;

виконує функції технічного регулювання відповідно до законодавства, замовляє розробку національних стандартів та кодексів ustalеної практики;

впроваджує заходи економічного стимулювання виробників харчових продуктів для задоволення потреб населення та насичення продовольчого ринку;

бере участь у реалізації державної політики щодо виробництва дитячого харчування;

визначає обсяги вирощування цукрових буряків для виробництва цукру;

здійснює державне управління у сфері ідентифікації та реєстрації тварин, встановлює порядок їх здійснення, оформлення документів, ведення Єдиного державного реєстру тварин і користування його даними, а також порядок реєстрації господарств і переміщення тварин;

розробляє та виконує державні цільові й галузеві програми охорони, захисту, використання та відтворення лісів;

розробляє і реалізує програми розвитку агропромислового комплексу, розвитку сільських територій і вдосконалення управління агропромисловим сектором;

регулює дорадчу діяльність, координує роботу саморегулювних організацій, що об'єднують суб'єктів цієї діяльності;

забезпечує підтримку підприємств агропромислового сектору, особистих селянських і фермерських господарств, а також сільськогосподарської кооперації;

бере участь у регулюванні організованого аграрного ринку, зокрема у проведенні фінансових і товарних інтервенцій;

нормативно-правове регулювання питань, що належать до компетенції Міністерства;

здійснює управління та регулювання у сфері насінництва та розсадництва, видає та скасовує сертифікати в цій сфері;

забезпечує розробку, затвердження, перевірку, перегляд і внесення змін до стандартів у сфері землеустрою та охорони земель.

Функція обліку:

веде інформаційний банк даних про стан ґрунтів земель сільськогосподарського призначення;

веде галузевий фонд нормативних документів у сфері стандартизації;

веде реєстри сільськогосподарських дорадників, експертів-дорадників та дорадчих служб, а також Державний реєстр заявок на сорти рослин, Державний реєстр прав власників сортів рослин, Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні, Реєстр представників з питань інтелектуальної власності на сорти рослин;

веде державні книги племінних тварин, Державний реєстр суб'єктів племінної справи у тваринництві та Державний реєстр селекційних досягнень у тваринництві, а також Державний реєстр технічних засобів для агропромислового комплексу України та інші реєстри відповідно до закону;

видає сертифікати на право надання дорадчих послуг;

забезпечує ведення основного реєстру складських документів на зерно та зерна, прийнятого на зберігання;

реєструє насадження технічних і столових сортів винограду у господарствах різних форм власності та списує виноградники, закладені за державні кошти.

здійснює державну реєстрацію суб'єктів племінної справи у тваринництві, племінних і підконтрольних тварин та селекційних досягнень у тваринництві;

проводить державний перепис виноградників;

визначає зони виробництва винограду з виділенням їх у натурі;

визначає перелік інформації, що подається до Єдиного державного реєстру тварин;

формує перелік технічних засобів і технологій їх обслуговування, а також нових технологій виробництва, зберігання та переробки сільськогосподарської продукції, що підлягають державному прийманню та оцінці відповідності стандартам і технічним умовам;

забезпечує ведення Реєстру суб'єктів насінництва та розсадництва, Реєстру аудиторів із сертифікації, Реєстру органів з оцінки відповідності та Реєстру сертифікатів на насіння і садивний матеріал, а також забезпечує відкритість та доступність цих реєстрів.

Функція контролю:

бере участь у розробці та реалізації заходів з формування державного інтервенційного фонду Аграрного фонду, а також контролює його створення і використання;

забезпечує проведення породовипробувань та апробації селекційних досягнень;

організовує державну апробацію та реєстрацію сортів сільськогосподарських рослин, порід тварин та мікробіологічних препаратів, створених на основі генетично модифікованих організмів;

проводить моніторинг ґрунтів та агрохімічну паспортизацію земель сільськогосподарського призначення;

здійснює державну науково-технічну експертизу сортів рослин як об'єктів інтелектуальної власності;

визначає процедуру присвоєння відповідного статусу суб'єктам племінної справи у тваринництві;

проводить бонітування тварин та веде племінний облік;

сертифікує племінні (генетичні) ресурси і присвоює відповідний статус суб'єктам племінної справи у тваринництві;

проводить атестацію племінних бджолорозплідників і племінних пасік;

у межах законодавчих повноважень забезпечує державний нагляд та контроль у визначених законом сферах;

контролює дотримання умов виробництва та реалізації цукру у межах своїх повноважень.

Функція планування:

готує пропозиції щодо розвитку ринкових механізмів для забезпечення агропромислового комплексу технічними засобами, обладнанням (включно з біопаливними установками), запчастинами, паливом та іншими енергоресурсами;

впроваджує заходи для вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності, захисту інтересів вітчизняних сільгоспвиробників на зовнішніх ринках та підтримки розвитку внутрішнього ринку;

розробляє та впроваджує заходи щодо розвитку інфраструктури аграрного та продовольчого ринку, включаючи біржові майданчики, оптові ринки сільськогосподарської продукції, кооперативи, кредитні спілки, страхові компанії, виставки та ярмарки;

підтримує розвиток виробництва і використання альтернативного палива та відновлюваних джерел енергії у межах законодавчих повноважень;

організовує розробку національних і регіональних програм відновлення родючості сільськогосподарських земель та виступає замовником робіт з районування цих земель у межах законодавчих повноважень;

готує річний план стандартизаційних робіт (наукових розробок), узгоджений з відповідними бюджетними програмами;

визначає поточні та перспективні потреби сільгоспвиробників у мінеральних добривах та засобах захисту рослин;

організовує заходи мобілізаційної підготовки у сферах агропромислового комплексу відповідно до закону;

забезпечує проведення землеустрою, розробляє та виконує загальнодержавні та регіональні програми землеустрою та відновлення родючості ґрунтів;

формує державний резервний насіннєвий фонд, контролює його використання та сприяє розвитку ринку насіння і садивного матеріалу як в Україні, так і за її межами;

проводить моніторинг аграрного і продовольчого ринків, створює та підтримує інформаційну систему для діяльності оптових ринків сільськогосподарської продукції у межах законодавчих повноважень;

розробляє та впроваджує державні програми розвитку селекції, насінництва та розсадництва;

організовує визначення сортових та посівних якостей насіння і товарних якостей садивного матеріалу.

Функція прогнозування:

аналізує діяльність агропромислових сфер, визначає пріоритети, стратегії та прогнозує їх подальший розвиток;

здійснює моніторинг забезпеченості соціальною інфраструктурою в сільських територіях, розробляє та впроваджує заходи для їх комплексного розвитку, а також подає відповідні пропозиції на розгляд Кабінету Міністрів України.

Функція координації:

координує діяльність підприємств щодо проведення державних випробувань сортів сільськогосподарських рослин;

сприяє функціонуванню та розвитку ринку сортів рослин як об'єктів інтелектуальної власності, налагоджує співпрацю з міжнародними організаціями, підприємствами, іноземними фізичними та юридичними особами у сфері охорони прав на сорти рослин;

вживає заходів для технічного та технологічного оновлення агропромислових виробництв, підтримує розвиток машинобудування для агропромислового комплексу, енергозбереження, а також координує інноваційні проєкти;

виконує роль державного замовника науково-дослідних робіт у визначених сферах, фінансує їх та координує виконання, сприяє впровадженню сучасних розробок і передового досвіду у виробництво;

координує діяльність наукових та науково-дослідних установ у межах своїх повноважень, встановлює та затверджує пріоритети розвитку аграрної науки.

Функція інформаційна:

публікує офіційні дані про подані заявки, видані патенти та свідоцтва про авторство на сорти рослин, а також забезпечує видання Каталогу сортів рослин, придатних для поширення в Україні;

організовує та підтримує соціальний діалог на галузевому рівні.

У процесі виконання своїх функцій Міністерство аграрної політики та продовольства України взаємодіє з іншими державними структурами, консультативними та допоміжними органами, створеними Президентом та Кабінетом Міністрів України. Мінагрополітики також співпрацює з органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, профспілками, організаціями роботодавців, міжнародними організаціями, а також з іноземними органами, підприємствами, установами та організаціями.

Діючи в межах своїх повноважень, Міністерство видає накази, які ґрунтуються на Конституції, законах України, актах Президента, рішеннях Верховної Ради та Кабінету Міністрів України, і забезпечує їх виконання. Усі накази, видані в межах законних повноважень, є обов'язковими для центральних органів виконавчої влади, їхніх територіальних підрозділів, місцевих державних адміністрацій, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, а також для громадян.

У складі Міністерства аграрної політики та продовольства України діють кілька агентств та державних установ, які відповідають за регулювання, контроль і нагляд у сфері продовольчої безпеки країни. Зокрема, Державне агентство України з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм, як центральний орган виконавчої влади, діяльність якого координується Кабінетом Міністрів через Міністра аграрної політики та продовольства, виконує такі завдання:

реалізація державної політики в сфері рибного господарства та рибної промисловості, охорони, використання і відтворення водних біоресурсів, регулювання рибальства, продовольчого забезпечення, меліорації земель та управління державними

водогосподарськими об'єктами комплексного призначення, міжгосподарськими зрошувальними та осушувальними системами [517];

взаємодія з Комітетом рибного господарства Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН, а також з іноземними органами влади та міжнародними організаціями, що займаються управлінням рибальством та аквакультурою, зокрема з питань екологічної безпеки та охорони праці в рибному господарстві;

участь у контролі якості та безпеки рибної продукції на всіх етапах її виробництва, зберігання, транспортування, реалізації, використання та утилізації.

Основним завданням агентства є підвищення конкурентоспроможності української продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках у контексті гармонізації законодавства з вимогами ЄС після набуття чинності Угоди про асоціацію з ЄС та функціонування зони вільної торгівлі. Для цього передбачається створення системи сертифікації рибного виробництва та якості продукції.

Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (Держпродспоживслужба) є центральним органом виконавчої влади, підпорядкованим та координуваним Кабінетом Міністрів України. Вона реалізує державну політику в таких сферах: ветеринарна медицина; безпечність і якість харчових продуктів; карантин та захист рослин; ідентифікація та реєстрація тварин; санітарне законодавство, санітарне та епідемічне благополуччя населення (крім епідеміологічного нагляду і гігієни праці); контроль за цінами; боротьба з вживанням тютюнових виробів та їх шкідливим впливом; метрологічний та ринковий нагляд; сертифікація насіння та садивного матеріалу; реєстрація і облік машин в агропромисловому комплексі; нагляд у сфері агропромислового комплексу, захисту прав на сорти рослин, насінництва і розсадництва; захист прав споживачів і контроль за рекламою в цій сфері; якість зерна та продуктів його переробки; нагляд за біологічною і генетичною безпекою при використанні генетично модифікованих

організмів у сільському господарстві; радіаційний контроль за рівнем забруднення сільськогосподарської продукції та харчових продуктів [519].

Територіальні органи Держпродспоживслужби затверджуються Кабінетом Міністрів і підпорядковуються Головному управлінню Держпродспоживслужби в області. Управління в містах і районах також підпорядковуються головному обласним управлінням.

Держпродспоживслужба публікує звітність на своєму офіційному сайті на основі даних, отриманих від територіальних органів.

Заходи державного управління у сфері безпеки та якості харчових продуктів поділяються на дві групи: 1) сервісні заходи (видача дозволів, ліцензій, квот і сертифікатів ринковим операторам); 2) управлінські заходи (контроль, нагляд і притягнення до адміністративної відповідальності у цій сфері).

Міністерство економіки України виконує такі функції у сфері продовольчої безпеки:

розробляє методологію та складає загальнодержавні баланси попиту і пропозиції за ключовими видами промислової продукції, продовольства та паливно-енергетичних ресурсів;

проводить розрахунки та моніторинг індикаторів продовольчої безпеки;

координує взаємодію центральних органів виконавчої влади для виконання Угоди про асоціацію з ЄС в економічній та секторальній сферах;

забезпечує співпрацю з центральними органами виконавчої влади щодо створення та функціонування зони вільної торгівлі та розвитку людського потенціалу;

розробляє пропозиції щодо вдосконалення механізму взаємодії центральних органів виконавчої влади з інституціями ЄС [447].

Міністерство охорони здоров'я України виконує такі функції:

встановлює норми харчування та затверджує обов'язкові параметри безпечності харчових продуктів і санітарних об'єктів, а також мінімальні стандарти якості харчових продуктів;

розробляє правила та належні практики для виробництва харчових продуктів з метою забезпечення здоров'я людей;

погоджує тексти реклами для спеціальних дієтичних продуктів, функціональних харчових продуктів і дієтичних добавок;

координує діяльність виконавчих органів щодо безпечності та якості харчових продуктів;

затверджує переліки харчових продуктів, що представляють високий або низький ризик для здоров'я людей;

затверджує тексти етикетування для харчових продуктів спеціального дієтичного споживання, функціональних харчових продуктів та дієтичних добавок [523].

Міністерство закордонних справ України відповідає за формування та реалізацію державної політики у сфері зовнішніх зносин. Основні завдання Міністерства полягають у забезпеченні зовнішньополітичного курсу України, який спрямований на розвиток політичних, економічних, гуманітарних, правових, наукових та інших відносин з іноземними державами та міжнародними організаціями, а також аналіз відповідних глобальних тенденцій.

Міністерство також бере участь у реалізації державної зовнішньоекономічної політики та сприяє інтеграції національної економіки до світової економічної системи. Воно сприяє впровадженню державної політики, спрямованої на інтеграцію України до європейського політичного, економічного та правового простору з метою досягнення членства в ЄС.

Відповідно до своїх завдань, МЗС проводить аналіз політичного та соціально-економічного розвитку іноземних держав, оцінюючи їх вплив на національні інтереси України. Міністерство також аналізує економічні процеси в ключових партнерських державах і їхній вплив на двостороннє торговельне та інвестиційне співробітництво. Окрім того, МЗС здійснює моніторинг світових економічних процесів, основних

тенденцій на міжнародних ринках та практики регулювання зовнішньоекономічної діяльності [522].

Міністерство соціальної політики України відповідає за формування та реалізацію державної політики у сферах праці, соціального захисту та пенсійного забезпечення. В рамках своїх обов'язків щомісяця визначає фактичний розмір прожиткового мінімуму на одну особу та для основних соціальних і демографічних груп населення. Також Міністерство готує та подає пропозиції щодо встановлення розміру прожиткового мінімуму в державному бюджеті з урахуванням прогнозованого індексу споживчих цін [524].

Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України виконує такі функції:

формує державну політику у сферах охорони навколишнього середовища, екологічної, біологічної та генетичної безпеки, управління відходами (включно з радіоактивними), використання пестицидів та агрохімікатів, розвитку водного господарства і меліорації земель;

забезпечує державний нагляд та контроль за дотриманням законодавства щодо раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів;

здійснює нормативно-правове регулювання у сферах раціонального використання та охорони об'єктів тваринного і рослинного світу, біологічного та ландшафтного різноманіття, формування, збереження та використання екологічної мережі;

регулює питання біологічної та генетичної безпеки, охорони і раціонального використання земель, включно з визначенням територій, де діють обмеження на вирощування генетично модифікованих рослин [187].

Державне агентство резерву України є центральним органом виконавчої влади, що підпорядковується та координується Кабінетом Міністрів України через Першого віце-прем'єр-міністра – Міністра економіки і відповідає за реалізацію державної політики у сфері державного матеріального резерву.

Держрезерв виконує такі основні функції в межах своїх повноважень:

керує державним резервом та планує щорічні обсяги поставок матеріальних цінностей до нього, відповідно до рівнів накопичення, затверджених Кабінетом Міністрів України;

вибирає постачальників матеріальних цінностей для укладення державних контрактів у порядку, визначеному законом;

організовує облік запасів державного матеріального резерву, контролює їх рух та подає відповідні звіти до державних органів;

керує діяльністю підприємств, установ та організацій, що підпорядковуються Держрезерву, з питань формування, зберігання, використання, поповнення і оновлення запасів державного резерву, а також забезпечує дотримання нормативних умов їх зберігання [516].

Державна служба статистики України:

виконує державну політику у сфері статистики та в межах своїх повноважень здійснює заходи з співпраці з ЄС, а також проводить міжнародні та міжрегіональні статистичні порівняння. Готує аналітичну інформацію щодо: характеристик домогосподарств; загальної структури витрат домогосподарств; структури ресурсів домогосподарств; розподілу населення за рівнем середньодушових доходів; споживання харчових продуктів у домогосподарствах та інших показників [518].

Після аналізу системи та повноважень державних органів, відповідальних за правове регулювання відносин у сфері продовольчої безпеки України, перейдемо до класифікації цих органів.

Зокрема, пропонується поділити органи державної влади, що діють у сфері продовольчої безпеки, на дві категорії: перша – це суб'єкти зі спеціальними повноваженнями, які безпосередньо забезпечують продовольчу безпеку, а друга – це суб'єкти, які додатково сприяють її забезпеченню.

Суб'єктами зі спеціальною правосуб'єктністю є: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство аграрної політики та

продовольства України, Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів і захисту споживачів, Державне агентство України з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм, а також місцеві державні адміністрації.

Суб'єктами, що додатково сприяють забезпеченню продовольчої безпеки України, є: Рада національної безпеки і оборони України, Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру, Державна митна служба України, Міністерство економіки України, Міністерство закордонних справ України, Міністерство охорони здоров'я України, Державна податкова служба України, Національний банк України, суди загальної юрисдикції, прокуратура та органи місцевого самоврядування.

З огляду на їхнє місце в системі державної влади України, можна виділити такі суб'єкти: Президент України; Верховна Рада України; суб'єкти виконавчої влади (Кабінет Міністрів України, Міністерство аграрної політики та продовольства України, Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, Державне агентство України з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм, Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру, Державна митна служба України, Міністерство економіки України, Міністерство закордонних справ України, Міністерство охорони здоров'я України, Державна податкова служба України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування; суб'єкти судової влади (суди загальної юрисдикції); суб'єкти зі спеціальним статусом: Національний банк України, прокуратура.

За територіальним принципом можна виділити такі рівні органів влади:

центральні органи влади: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство аграрної політики та продовольства України, Державна служба з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, Державне агентство з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих

програм, Державна служба з питань геодезії, картографії та кадастру, Державна митна служба, Міністерство економіки, Міністерство закордонних справ, Міністерство охорони здоров'я, Державна податкова служба, Верховний суд, Національний банк, Генеральна прокуратура;

місцеві органи влади: місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, місцеві суди, територіальні органи центральних органів виконавчої влади, діяльність яких координується Кабінетом Міністрів через Міністерство аграрної політики та продовольства, а також територіальні органи інших міністерств, відомств, Національного банку та прокуратури.

За правовим статусом можна виокремити такі категорії органів влади:

конституційні органи: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України;

координаційні органи: Рада національної безпеки і оборони України;

спеціально уповноважені органи: Міністерство аграрної політики та продовольства України, Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, Державне агентство України з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм;

додаткові органи: Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру, Державна митна служба України, Міністерство економіки України, Міністерство закордонних справ України, Міністерство охорони здоров'я України, Державна податкова служба України, Національний банк України, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування;

правозахисні органи: суди загальної юрисдикції, прокуратура.

Відповідно до виконуваних функцій можна виділити такі групи суб'єктів:

суб'єкти, що здійснюють законодавчу функцію: Верховна Рада України;

суб'єкти, відповідальні за кадрову політику: Президент України;

суб'єкти, що виконують управлінські функції: Кабінет Міністрів України, Міністерство аграрної політики та продовольства України, Державне агентство з

розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм, місцеві державні адміністрації;

суб'єкти, які виконують допоміжні функції: Державна служба з питань геодезії, картографії та кадастру, Державна митна служба, Міністерство економіки, Міністерство закордонних справ, Міністерство охорони здоров'я, Державна податкова служба, Національний банк, органи місцевого самоврядування, суди загальної юрисдикції;

суб'єкти, що виконують контрольні функції: Державна служба з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів, прокуратура.

Виходячи з їхньої ролі у забезпеченні продовольчої безпеки, можна виділити такі групи органів:

загальні органи: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України;

ключові органи: Міністерство аграрної політики та продовольства України;

додаткові органи: Державна служба України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів, Державне агентство України з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм, місцеві державні адміністрації;

опосередковані органи: Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру, Державна митна служба України, Міністерство економіки України, Міністерство закордонних справ України, Міністерство охорони здоров'я України, Державна податкова служба України, Національний банк України, органи місцевого самоврядування, суди загальної юрисдикції, прокуратура.

3.3 Адміністративно-правові форми, методи та засоби забезпечення продовольчої безпеки

Забезпечення продовольчої безпеки є складним і багатогранним явищем, яке проявляється через різноманітні форми та методи, зокрема адміністративно-правового характеру.

В економічному словнику «форма» (лат. forma – вигляд, різновид, устрій, вид, тип) розглядається як: «структура відповідних процесів, а також порядок чогось; метод – як спосіб досягнення якої-небудь мети, вирішення конкретного завдання або ж сукупність прийомів освоєння дійсності» [417, с. 184].

Тлумачний словник української мови розглядає «форму» як: «тип, будова, спосіб організації чого-небудь; зовнішній вияв якого-небудь явища, пов'язаний з його сутністю, змістом; спосіб існування змісту, його внутрішня структура, організація і зовнішній вираз; спосіб здійснення, виявлення будь-якої дії» [677, с. 617]. Тоді як методом визнається: «спосіб пізнання явищ природи та суспільного життя; прийом або система прийомів, що застосовується в якій-небудь галузі діяльності (науці, виробництві тощо); спосіб дії» [678, с. 692]. Таким чином, форма, в загальному сенсі, є зовнішнім проявом реалізації змісту певного явища, тоді як метод означає спосіб або сукупність способів діяльності, спрямованих на досягнення визначеної мети.

У теорії адміністративного права немає єдиного підходу до розуміння сутності адміністративно-правових форм і методів. І. Шамрай вважає, що «у контексті розгляду форм і методів адміністративної діяльності у сфері забезпечення прав та свобод громадян, вони не протиставляються одне одному, а знаходяться у тісній взаємодії. Формами є зовнішні прояви узгодженого функціонування складових елементів механізму забезпечення прав і свобод громадян, спрямовані на перетворення закріплених у законі прав та свобод у дійсність. Тобто форма дає уявлення про структурну діяльність, ті шляхи, якими уповноважені суб'єкти впливають на об'єкт, а

метод показує, якими прийомами чи засобами ці суб'єкти реалізують свої повноваження. Вибір відповідних форм проводиться з урахуванням конкретної ситуації, вимог ефективності та доцільності. Вид конкретної форми визначається характером дій суб'єктів адміністративної діяльності у сфері забезпечення прав та свобод громадян» [747, с. 752].

А. Румянцева-Козовник визначає форму адміністративної діяльності як «сукупність однорідних за своєю правовою природою та характером груп адміністративних дій, які провадяться з метою забезпечення громадської безпеки та охорони громадського порядку. Формам діяльності органів внутрішніх справ, на думку авторки, притаманна універсальність, оскільки діяльність ОВС щодо реалізації їх завдань та функцій здійснюється в рамках тих форм, які визначено для них законом» [650, с. 117-118].

Автори підручника з адміністративної діяльності поліції трактують форму адміністративної діяльності поліції як «однорідні за своїм характером та правовою природою групи адміністративних дій, що мають зовнішній вираз, і за допомогою яких забезпечуються охорона прав громадян, громадський порядок, громадська безпека, здійснюється протидія правопорушенням, надаються адміністративні послуги та забезпечується керівництво службами та підрозділами поліції» [28, с. 72].

В загальному сенсі адміністративно-правову форму забезпечення продовольчої безпеки держави варто розглядати як прояв функціональної діяльності суб'єктів, уповноважених законодавством на її реалізацію, спрямованої на виконання визначених завдань з метою досягнення єдиної мети – забезпечення продовольчої безпеки держави.

У вузькому сенсі форми забезпечення продовольчої безпеки держави слід розуміти як встановлені нормами чинного законодавства зовнішні способи реалізації завдань та функцій уповноважених владних суб'єктів, спрямовані на забезпечення продовольчої безпеки держави.

Форми забезпечення продовольчої безпеки держави повинні бути встановлені

виключно на законодавчому рівні України. Вони безпосередньо залежать від обсягу повноважень суб'єктів, які їх застосовують, і є складовою частиною їх адміністративно-правового статусу.

Форми адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки можуть бути класифіковані за різними критеріями:

1) за ступенем юридичного вираження: основні (правові акти) і похідні, що ґрунтуються на перших, тобто це різні дії, що викликають певні правові наслідки (реєстраційні, дозвільні, наглядові, попереджувальні, забезпечувальні та ін.);

2) за результатами: позитивне регулювання (затвердження необхідних програм розвитку публічного управління у сфері громадської безпеки); видання компетентними органами відповідних приписів; застосування заходів адміністративно-правової відповідальності;

3) за спрямованістю: зовнішні та внутрішні;

4) за колом осіб: загальнообов'язкові та такі, що адресовані конкретним суб'єктам;

5) за характером та методами вирішення питань у межах компетенції: процедурні (спрямовані на підготовку та ухвалення адміністративних рішень) та процесуальні (у межах управлінсько-деліктних дій);

6) за суб'єктним складом: односторонні, двосторонні або багатосторонні;

7) за суб'єктом ініціативи: форми, які здійснюються публічною адміністрацією за власною ініціативою, або форми, які здійснюються публічною адміністрацією за ініціативою інших суб'єктів (за зверненнями фізичних чи юридичних осіб);

8) за умовами застосування: в умовах звичайного громадського життя та надзвичайного стану;

9) за юридичним змістом: зобов'язуючі, забороняючі та дозволяючі.

Правознавці також вказують на інші критерії для диференціації форм: за значущістю наслідків, що виникають після застосування конкретної форми, тобто за наявністю правового ефекту; а також за рівнем правового регулювання їх

застосування.

За значущістю наслідків, що виникають в результаті застосування форм, виділяють правові та неправові форми публічного управління. До правових форм належать ті, використання яких призводить до юридичних наслідків, таких як ухвалення правових актів, застосування примусових заходів тощо. Ці форми виступають юридичними фактами і здатні створювати адміністративно-правові відносини. Неправові форми, навпаки, не мають безпосередньої юридичної значущості та не призводять до утворення таких відносин. Вони використовуються до виникнення правових відносин, наприклад, під час проведення ревізії, або після них, як, наприклад, наради для вирішення питань щодо реалізації вже прийнятих рішень.

За ступенем правового регулювання розрізняють такі форми: встановлення норм права, тобто видання нормативних актів публічного управління; застосування правових норм, включаючи публікацію ненормативних актів публічного управління та актів застосування норм права; укладення адміністративних правочинів; проведення реєстраційних та інших юридично значущих дій; здійснення організаційних заходів; виконання матеріально-технічних операцій.

З огляду на вищезазначене, ці форми доцільно розподілити на такі: 1) участь у формуванні державної політики у сфері продовольчої безпеки (розробка проєктів нормативно-правових актів, їх погодження, узагальнення практики застосування законодавства); 2) превентивні форми (виявлення причин і умов, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень, моніторинг причин і умов, які їх спричинили, визначення стану продовольчої безпеки в державі або на окремій території, вжиття заходів для усунення загроз продовольчій безпеці тощо); 3) провадження у справах про адміністративні правопорушення, включаючи їх виявлення, припинення, розгляд і застосування адміністративних заходів впливу; 4) охоронна діяльність; 5) контрольна діяльність.

Види адміністративно-правових форм, що відображають певні юридично значущі дії, відрізняються за обсягом і функціональною спрямованістю суб'єктів, які

їх здійснюють. Їх можна поділити на форми, пов'язані з ухваленням правових норм (нормотворчі форми), та форми, пов'язані із застосуванням цих норм (нормозастосовчі форми).

Нормотворчі форми полягають у здійсненні повноважень суб'єктів щодо ухвалення нормативно-правових актів різних рівнів і змісту в сфері забезпечення продовольчої безпеки держави. До нормотворчих форм повинні застосовуватися певні вимоги: по-перше, суб'єкти, які приймають такі акти, повинні бути компетентними; по-друге, ухвалені норми повинні відповідати Конституції та законам України. Важливо зазначити, що не кожен суб'єкт забезпечення продовольчої безпеки має право використовувати нормотворчі форми діяльності, а лише той, хто наділений відповідними публічно-владними повноваженнями для їх реалізації.

Нормозастосовчі форми виражаються в застосуванні контрольних, координаційних та інших заходів уповноважених суб'єктів, спрямованих на виконання завдань у сфері забезпечення продовольчої безпеки держави.

Розглянемо адміністративно-правові методи забезпечення продовольчої безпеки. У літературі з цього питання існують різні точки зору: «під методами державного управління розуміються засоби і способи практичного здійснення органами виконавчої влади та їхніми посадовими особами владно-організуючого впливу на керовані об'єкти відповідно до наданих їм повноважень» [656, с. 51].

І. Зозуля акцентує увагу на тому, що «в адміністративному праві саме методи виражають змістовий бік управлінського впливу. Вони є волею держави, конкретизованою відповідним управлінським органом у межах наданих йому юридично-владних повноважень. А тому методи державного управління – це різні способи, прийоми та засоби цілеспрямованого, організуючого впливу суб'єктів управління на об'єкти, які віднесені до їх відання і спрямовані на досягнення поставлених цілей та вирішення виниклих завдань» [237, с. 59].

А. Боровик та М. Макаренко трактують адміністративно-правові методи як «передбачені законом засоби, способи та прийоми практичного здійснення владно-

організаційного впливу уповноважених суб'єктів, в межах компетенції, на конкретних суб'єктів, об'єкти чи суспільні відносини для виконання визначених завдань та досягнення бажаної мети. При цьому адміністративно-правові методи, на думку авторів, мають відповідати таким вимогам: 1) мають здатність формувати та забезпечувати реалізацію правозахисних впливів; 2) мають бути різними і пристосованими до широкого використання; 3) мають бути реальними та гнучкими» [86, с. 62-63].

Методи забезпечення продовольчої безпеки держави являють собою сукупність законодавчо визначених прийомів і способів впливу на поведінку осіб, залучених до механізму її забезпечення. Ці прийоми та способи впливу належать до повноважень суб'єктів, які наділені владними повноваженнями згідно з чинним законодавством і чия діяльність спрямована на гарантування продовольчої безпеки держави.

Методи адміністрування закріплені відповідними адміністративно-правовими нормами, що надає їм чіткого юридичного оформлення, і відображають повноваження відповідних виконавчих органів.

Методи адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки характеризуються багатогранністю й можуть бути класифіковані за низкою ознак:

1. За формою вираження:

правові методи – передбачають реалізацію управлінського впливу шляхом прийняття нормативно-правових або індивідуальних адміністративних актів, що породжують юридичні наслідки;

неправові методи – пов'язані з організаційною та координаційною діяльністю суб'єктів публічної адміністрації (зокрема, проведенням нарад, інструктажів, робочих зустрічей), яка не має самостійного правового результату, але сприяє реалізації правових рішень.

2. За ступенем владного впливу на об'єкти регулювання:

імперативні методи – передбачають надання обов'язкових до виконання приписів, що не допускають альтернативної поведінки (заборони, зобов'язання,

санкції);

уповноважувальні методи – полягають у наданні суб'єктам правових підстав для вчинення певних дій, тобто реалізують механізми дозволу;

заохочувальні методи – спрямовані на стимулювання правомірної поведінки шляхом установлення певних пільг, переваг або інших форм позитивного впливу (премії, винагороди, подяки тощо).

3. За правовими характеристиками:

нормативні методи – застосовуються під час підготовки і прийняття нормативно-правових актів загального характеру, що регламентують поведінку невизначеного кола осіб;

індивідуальні методи – використовуються при ухваленні адміністративних актів, адресованих конкретним суб'єктам і спрямованих на вирішення окремих управлінських ситуацій [].

Як акцентує Л. Могілевська: «загальними методами державного управління, які використовуються в усіх галузях та сферах, на всіх її рівнях, а також визначають зміст та конкретний прояв інших методів, є переконання та примус. Ці методи найпослідовніше відбиваються через механізм прав та обов'язків, підкреслюють особливості відносин влади і підпорядкування» [379, с. 193].

Окремими авторами виділяються й інші їх види, серед яких, крім переконання та примусу, зазначається виховна робота, заохочення, профілактика порушень прав та свобод. Однак саме методи переконання та примусу найширше застосовуються в усіх сферах управлінської діяльності і становлять систему засобів впливу держави (в особі її відповідних органів та посадових осіб) на свідомість і поведінку людей [379, с. 194].

Методи адміністративно-правового впливу є ключовими засобами впорядкування соціальних процесів, які забезпечують стабільність функціонування держави, органів влади та інституцій громадянського суспільства. Саме через реалізацію таких методів держава підтримує суспільний порядок, гарантує дотримання встановлених норм, сприяє збереженню трудової дисципліни, належних

умов життя та створенню безпечного соціального середовища.

Примус і переконання, як зазначає С. Дембіцька: «розглядаються як методи державного управління, які взаємно доповнюють одне одного, оскільки за змістом є системою заходів, у яких конкретизується управлінський вплив з метою забезпечення можливої або належної поведінки суб'єктів публічно-правових відносин. І переконання, і примус є методами впливу держави на свідомість, а через неї на права й поведінку людини. Проте, якщо переконання здійснюється як психічний вплив, у процесі якого особа добровільно схиляється до думки суб'єкта правового впливу, свідомо привласнюючи цю думку як особисту цінність, із розумінням ставлячись до цієї думки, а також до такої поведінки, яка цій думці відповідає, то примус допускає заперечення волі підвладної особи й зовнішній вплив на її поведінку.

Авторка вважає, що переконання є найбільш прогресивним методом державного управління. Це метод правового й неправового характеру, який здійснюється державними та недержавними органами й полягає в застосуванні виховних, заохочувальних, роз'яснювальних заходів з метою формування у громадян розуміння необхідності виконання правових приписів» [180, с. 133-134].

Вибір методів забезпечення продовольчої безпеки залежить передусім від поставлених цілей та завдань, які необхідно вирішити під час їх застосування. Зокрема, для боротьби з правопорушеннями у сфері продовольчої безпеки використовуються методи адміністративного примусу. У правовій літературі справедливо зазначено, що серед адміністративно-правових засобів боротьби з правопорушеннями ключову роль відіграють заходи адміністративного примусу. Їх застосування дозволяє безпосередньо попереджати, виявляти та припиняти порушення правових норм, притягати винних до відповідальності та усувати шкідливі наслідки правопорушень, що охоплює всі основні завдання правоохоронної діяльності [28, с. 71-72].

Варто зазначити, що в сфері забезпечення продовольчої безпеки держави використовуються як методи примусу, так і переконання. Зокрема, методи

переконання включають вплив державних органів на свідомість осіб, залучених до забезпечення продовольчої безпеки. Прикладами таких методів є пропаганда законної поведінки, інформування про наявні та потенційні загрози, а також проведення відповідних навчальних заходів.

Зважаючи на те, що переконання є одним із адміністративно-правових методів, варто зазначити, що його вплив на свідомість особи не завжди виявляється достатньо ефективним. У випадку, коли переконання не призводить до позитивних результатів, необхідно вдаватися до примусових заходів, які перебувають у компетенції відповідних суб'єктів і спрямовані на впорядкування суспільних відносин відповідно до правових норм. Застосування примусових адміністративно-правових методів полягає у фізичному, матеріальному чи психологічному впливі на свідомість та поведінку особи з метою запобігання порушенню правових норм та забезпечення невідворотності покарання за протиправні дії [427, с. 95].

Вибір методів забезпечення продовольчої безпеки держави визначається багатьма чинниками, серед яких: мета та завдання, сфера використання, повноваження суб'єкта, який має право їх застосовувати, а також конкретні обставини ситуації. Оптимальний вибір методу залежить від ретельної оцінки всіх цих факторів, що, своєю чергою, забезпечує ефективне виконання поставлених завдань у даній сфері.

Спеціальні методи державного управління є частиною загальних методів, деталізуються ними та разом забезпечують загальне регулювання відповідної сфери. Далі розглянемо детальніше характеристики кожного з цих спеціальних методів.

Метод видання наказів, розпоряджень та вказівок є одним із основних. Його основна мета – забезпечити виконання суб'єктами господарювання вказівок, що сприятимуть позитивному розвитку продовольчої безпеки та запобігання правопорушенням. Наприклад, державні інспектори Держпродспоживслужби видають накази, розпорядження та приписи щодо вилучення з обігу тварин, харчових продуктів і неїстівних продуктів тваринного походження, а також розпорядження і приписи щодо призупинення, припинення, поновлення або анулювання

експлуатаційних дозволів і ветеринарних документів.

Одним із важливих спеціальних методів є перевірка документації, що забезпечує належне функціонування сільськогосподарських об'єктів. Зокрема, державні інспектори Держпродспоживслужби, у межах своїх повноважень, можуть затримувати об'єкти регулювання для проведення інспекції та фітосанітарної експертизи у разі їх переміщення без необхідних фітосанітарних документів тощо.

До спеціальних методів належить реєстрація суб'єктів та об'єктів господарської діяльності. Так, Держпродспоживслужба веде загальнонаціональний реєстр осіб, що здійснюють діяльність, пов'язану з виробництвом і обігом регульованих об'єктів. Органи державного технічного нагляду в системі інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу реєструють та ведуть облік сільськогосподарської техніки, видають номерні знаки та необхідні реєстраційні документи, а також систематизують дані про власників цієї техніки.

Моніторинг, як ключовий метод, спрямований на своєчасний збір, обробку та аналіз необхідної інформації для запобігання негативним процесам у сільському господарстві країни. Отримана інформація в рамках цієї системи спостережень повинна слугувати сигналом або попередженням про будь-які зміни в стані об'єктів сільського господарства. Наприклад, інспекційні органи Держпродспоживслужби в межах своїх повноважень координують моніторинг, виявляючи та ідентифікуючи регульовані шкідливі організми.

Законодавчо визначені гарантії права на продовольчу безпеку реалізуються за допомогою системи засобів. Засіб – це «спосіб, прийом, захід, якась спеціальна дія, що дає можливість здійснити що-небудь, досягти чогось» [110, с. 420].

У юридичній літературі виділяють такі ознаки правових засобів: забезпечення приватних і публічних інтересів суб'єктів права; відображення соціальних, інструментальних та особистісних цінностей права; визначення правових режимів галузей права в різних комбінаціях; виступають основними елементами механізму правового регулювання; забезпечення функціонування правової системи; підвищення

ефективності правового регулювання через постійний взаємозв'язок між собою; підтримка з боку держави [267, с. 261].

Слід зазначити, що в сучасних наукових дослідженнях відсутній єдиний підхід до трактування поняття «адміністративно-правові засоби», що призводить до нечіткості в його визначенні. Деякі вчені розглядають адміністративно-правові засоби як систему адміністративно-правових норм, оцінюючи їх з позиції функціонального призначення для вирішення певного кола завдань та регулювання відповідних суспільних відносин [278, с. 44].

Інша група науковців, спираючись на розробки представників інструментальної теорії права щодо розуміння правових засобів, визначає їх як сукупність прийомів і способів, за допомогою яких здійснюється вплив на суспільні відносини в певній сфері з метою її нормального функціонування. Це включає формування в учасників правовідносин звички добровільно виконувати вимоги правових норм, попередження та припинення порушень загальнообов'язкових правил, норм і стандартів, а також притягнення винних до відповідальності [655, с. 27-28].

Аналіз цих визначень у сучасних наукових працях свідчить, що більшість вчених трактує адміністративно-правові засоби як сукупність прийомів, інструментів та способів адміністративно-правового впливу, які застосовуються суб'єктами публічного адміністрування для реалізації своїх повноважень та ефективного адміністративно-правового регулювання в певній сфері.

В. Комзюк зазначає, що адміністративно-правові засоби в комплексі є одним із ефективних структурних елементів охоронної діяльності державних органів, спрямованої на формування та розвиток суспільних відносин у різних галузях, зокрема у сфері митної справи, на належній нормативній основі. Їх застосування тісно пов'язане із забезпеченням належного порядку в сфері державного управління. Значення, цілеспрямованість, особливості змісту та порядок застосування адміністративно-правових засобів закріплені в адміністративному законодавстві України (законах та урядових постановах), а деталізацію вони отримують у відомчих

нормативних актах і рішеннях місцевих органів влади та самоврядування [277, с. 123].

В юридичній науці відзначається, що адміністративне право виступає ключовим інструментом правового оформлення публічного інтересу в сфері публічного управління. Як зазначають В. Колпаков та О. Кузьменко, саме через адміністративно-правові конструкції – зокрема норми, юридичні відносини, компетенцію уповноважених суб'єктів і передбачені законодавством механізми реалізації – здійснюється правове вираження публічного інтересу та забезпечується ефективне управління у публічній сфері [274, с. 31].

У літературі неодноразово підкреслювалося, що засоби адміністративно-правового впливу становлять складну, структурно пов'язану систему, яка взаємодіє з іншими галузями права (зокрема кримінальним, фінансовим), а також з організаційними інструментами державної діяльності. Їх результативність залежить від доцільного, контекстуально обґрунтованого використання – з урахуванням функцій органу, змісту правовідносин і актуальних завдань, які стоять перед публічною адміністрацією. Належне застосування правових засобів сприяє досягненню очікуваних управлінських результатів і загалом зміцнює механізми правового регулювання [278, с. 44-48].

Юридична природа адміністративно-правових засобів розкривається через їхні характерні ознаки. У науковій літературі при аналізі адміністративно-правових засобів виділяють низку загальних ознак: 1) вони призначені для охорони суспільних відносин, що складаються у сфері державного управління та інших сферах, встановлені державою, яка визначає цілі, підстави та порядок їх застосування. Використовуються в процесі виконавчо-розпорядчої діяльності та мають владно-примусовий характер; 2) за своїм змістом полягають у зовнішньому державно-правовому (психічному і фізичному) впливі на свідомість і поведінку людей у формі обмежень (позбавлень) особистого, організаційного та майнового характеру; 3) призначені для охорони законності і правопорядку, попередження та припинення явищ, що перешкоджають або можуть перешкоджати нормальному управлінському

процесу; 4) норми, які визначають їх застосування, звернені не до осіб, щодо яких вони застосовуються, а до органів і посадових осіб, що їх здійснюють. Саме ці органи та посадові особи, а не громадяни, визначають наявність необхідних умов правомірності застосування таких заходів, час і порядок їх здійснення; 5) містять значно менший обсяг правообмежень порівняно з кримінальними покараннями та застосовуються в найбільш динамічній сфері суспільного життя – державному управлінні; 6) порядок їх застосування відрізняється оперативністю та відносною простотою [274, с. 42].

Ю. Якимець серед ознак адміністративно-правових засобів виділяє такі: а) це складна багаторівнева система способів; б) вони нормативно визначені й процесуально регламентовані; в) застосовуються системою публічних органів управління (державні органи та органи місцевого самоврядування) та їх посадовими особами в межах компетенції, визначеної нормативно-правовими актами. [784, 80].

Н. Осипенко до важливих ознак адміністративно-правових засобів відносить їх цільове призначення, тобто їх дію стосовно конкретної сфери, універсальність дії та застосування такими засобами широким колом суб'єктів. Ці ознаки, за словами авторки, дозволяють їх застосування в усіх сферах державного управління [414, с. 72-73].

Безперечно, адміністративно-правові засоби забезпечення продовольчої безпеки мають загальні ознаки адміністративно-правових засобів, але особливість досліджуваного об'єкта надає цим ознакам певної специфіки.

Аналіз правової природи адміністративно-правових засобів забезпечення продовольчої безпеки, а також наукових джерел, присвячених цій тематиці, дозволяє виділити такі характерні ознаки: 1) адміністративно-правові засоби виступають як найефективніші способи адміністративно-правового впливу на суспільні відносини у сфері забезпечення продовольчої безпеки з метою їх створення, зміни або припинення; 2) вони визначені у нормах адміністративного права, переважно в підзаконних нормативно-правових актах, що зумовлено специфікою адміністративно-правового регулювання; 3) у поєднанні із засобами інших галузей права вони створюють

цілісний правовий режим забезпечення продовольчої безпеки; 4) застосовуються уповноваженими суб'єктами у сфері публічного адміністрування, тобто їм притаманна правозастосовна спрямованість, обумовлена специфікою виконавчо-розпорядчої діяльності; 5) їх застосування спрямоване на підвищення ефективності адміністративно-правового регулювання з метою підтримання належного рівня захищеності продовольчої сфери, попередження і припинення правопорушень у цій сфері, притягнення винних до адміністративної відповідальності, а також виявлення та усунення причин і умов, що сприяють їх вчиненню; 6) адміністративно-правові засоби у сфері забезпечення продовольчої безпеки складають комплекс засобів, пов'язаних з адміністративним примусом, а також засобів непримусового характеру.

Особливістю адміністративно-правових засобів забезпечення продовольчої безпеки є те, що вони характеризуються множинністю нормативно-правових актів, які визначають умови і порядок їх застосування, а також великою кількістю суб'єктів, уповноважених на їх реалізацію.

Отже, адміністративно-правові засоби забезпечення продовольчої безпеки – це сукупність прийомів і способів діяльності суб'єктів продовольчих відносин, урегульованих нормами адміністративного права, що застосовуються з метою реалізації права на продовольчу безпеку, підтримання належного рівня захищеності об'єктів продовольчої сфери, попередження і припинення правопорушень у цій сфері, притягнення винних до адміністративної відповідальності, а також виявлення та усунення причин і умов, що сприяють їх вчиненню.

3.4 Адміністративні процедури у сфері продовольчої безпеки

На сьогоднішній день в Україні постала необхідність комплексного та якісного оновлення системи публічного управління. Держава стикається з викликами, які вимагають поглиблення партнерських відносин між органами публічного адміністрування та приватними особами, а також розробки нових правил взаємодії між громадянами та державою, які отримують нормативне закріплення в різних адміністративних процедурах.

Термін «процедура» походить від латинського слова «procedo», що означає «йти вперед» або «просуватися» [673, с. 470; 782, с. 234]. В українську мову це поняття увійшло через французьке «procedure», що має аналогічне значення [301, с. 156]. За довідковими джерелами, процедура – це офіційно встановлений або звичний порядок здійснення, виконання чи оформлення певних дій [73, с. 451].

Велика українська юридична енциклопедія подає адміністративну процедуру у двох аспектах: широкому та вузькому. У широкому значенні адміністративна процедура охоплює всі правові норми, закріплені в джерелах права, які регулюють порядок прийняття будь-яких рішень та вчинення дій суб'єктами публічного управління. У вузькому значенні під адміністративною процедурою розуміють норми, що стосуються прийняття індивідуальних рішень суб'єктами публічного управління, які мають зовнішнє спрямування, та пов'язані з наданням прав або покладанням обов'язків на приватних осіб [109, с. 19].

Н. Галіцина виділяє такі основні ознаки адміністративних процедур:

- 1) застосовуються у публічній сфері і надають управлінській діяльності публічної адміністрації правову форму, що сприяє чіткому функціонуванню органів управління;

2) регулюють порядок правозастосовної діяльності та визначають послідовність дій і прийняття рішень компетентними органами та посадовими особами у відповідь на конкретні правові ситуації;

3) спрямовані на управлінську діяльність позитивного характеру, тобто на створення умов для ефективної реалізації прав та законних інтересів громадян і організацій, визначених матеріальними нормами права;

4) встановлюють чіткий порядок дій, оскільки метою адміністративних процедур є упорядкування діяльності органів влади та залучених осіб, що підвищує ефективність і якість роботи суб'єктів публічної адміністрації;

5) особливий суб'єктний склад, в якому одна зі сторін завжди представлена суб'єктом публічної адміністрації;

6) регулюються адміністративно-процедурними нормами, що визначають порядок застосування матеріальних норм адміністративного та інших галузей права (цивільного, господарського, трудового тощо) і регламентують діяльність компетентних органів і посадових осіб, надаючи обслуговуючий характер [122].

І. Бойко визначає такі ознаки адміністративної процедури: 1) правовий характер, що включає норми, які регламентують як діяльність суб'єктів публічного адміністрування, так і поведінку приватних осіб; 2) спрямованість на прийняття адміністративного акта суб'єктом владних повноважень; 3) застосування для вирішення конкретної адміністративної справи; 4) головна мета – забезпечення ефективної реалізації прав приватних осіб та запобігання їх порушенням; 5) процедура має зовнішні наслідки: її застосування створює права та обов'язки для осіб поза системою публічного адміністрування; 6) зазвичай безспірний характер: через адміністративну процедуру вирішуються позитивні управлінські справи, за винятком оскарження рішень або дій суб'єктів публічного адміністрування [80, с. 7-8].

У Великій українській юридичній енциклопедії виділяються сім основних ознак адміністративної процедури: 1) правовий характер, оскільки принципи і правила

адміністративної процедури закріплені в нормативно-правових актах; 2) наявність норм, що регламентують діяльність суб'єктів публічного управління та поведінку приватних осіб; 3) спрямованість на прийняття адміністративного акта суб'єктом публічного управління; 4) застосування для вирішення конкретної адміністративної справи; 5) головне призначення – забезпечення ефективної реалізації прав приватних осіб і запобігання їх порушенням; 6) наслідком процедури є виникнення прав і обов'язків для осіб поза системою публічного управління; 7) безспірний характер у більшості випадків, оскільки через адміністративну процедуру вирішуються позитивні управлінські справи, за винятком процедури оскарження, де сторони можуть мати різні погляди на вирішення конкретної адміністративної справи [109, с. 19-20].

У статті 2 Закону України «Про адміністративну процедуру» від 17 лютого 2022 р. №2073-IX адміністративна процедура нормативно визначається як порядок, встановлений законом для розгляду та вирішення справи [480]. Цей нормативний підхід узгоджується з науковими концепціями, сформованими В. Тимощуком, який досліджує співвідношення категорій «процедура» та «провадження», розглядаючи їх як статику та динаміку адміністративно-процесуальних правовідносин [703, с. 66].

О. Миколенко пропонує трактувати адміністративну процедуру як регламентовану діяльність органів влади, спрямовану на правотворчість і правозастосування, з прийняттям адміністративних актів індивідуальної або загальної дії [372, с. 20]. Н. Галіцина у рамках адміністративно-процесуальної діяльності виокремлює адміністративно-юрисдикційні та адміністративно-процедурні повноваження [122, с. 171]. Ю. Легеза обґрунтовує доцільність визначення адміністративної процедури як сукупності форм реалізації повноважень суб'єктів державної влади, місцевого самоврядування та інших делегованих суб'єктів, що здійснюється у порядку, визначеному чинним законодавством. Результатом цієї діяльності є прийняття адміністративного акта чи іншого управлінського рішення [331, с. 221-222].

Зазначене вище дозволяє зробити висновок про необхідність розуміння адміністративної процедури як комплексу визначених законодавством форм нормотворчої, правозастосовчої та правореалізуючої діяльності органів влади, спрямованих на вирішення адміністративних справ і ухвалення управлінських актів індивідуальної або загальної дії.

З урахуванням наукових підходів, система адміністративних процедур у сфері продовольчої безпеки охоплює сукупність дозвільно-ліцензійних, контрольних, наглядових, адміністративно-деліктних та інформаційно-просвітницьких процесів, передбачених законодавством. Вони стосуються управління продовольчою безпекою, забезпечення безпеки використання природних ресурсів і об'єктів, поводження з небезпечними речовинами (хімікатами, ядерними матеріалами, пестицидами, агрохімікатами) та контролю за дотриманням ліцензійних вимог.

Для цілісного розуміння природи адміністративних процедур доцільним є їх системне групування за низкою критеріїв, що відображають функціональні, структурні та суб'єктно-об'єктні особливості адміністративної діяльності. Зокрема, адміністративні процедури можуть бути класифіковані за такими підставами: 1) за характером функціонального навантаження (відповідно до видів управлінської діяльності органів публічної влади); 2) залежно від наявності або відсутності правового конфлікту між суб'єктом владних повноважень і приватною особою; 3) за суб'єктом ініціювання адміністративного процесу; 4) за рівнем впливу на права та свободи; 5) за організаційно-правовими формами діяльності органів публічної адміністрації; 6) за змістовною спрямованістю процедури – відповідно до суті адміністративних правовідносин між владним органом і фізичною або юридичною особою.

У контексті функціонального призначення доцільно виділити дві великі групи адміністративних процедур: внутрішньоорганізаційні (внутрішні) та зовнішні [766, с. 84].

1) внутрішньоорганізаційні (внутрішні) адміністративні процедури реалізуються виключно у структурі самої публічної адміністрації, без залучення зовнішніх суб'єктів. Прикладом таких процедур є виконання доручень або розпоряджень між органами виконавчої влади, що перебувають у вертикальній ієрархії.

2) зовнішні адміністративні процедури, які передбачають участь не лише адміністративного органу, але й приватної (фізичної або юридичної) особи [326].

С. Гончарук класифікує адміністративні процедури на такі категорії: процедури у справах за зверненнями громадян; процедури у справах про адміністративні правопорушення; заохочувальні процедури; дозвольно-реєстраційні процедури; контрольно-наглядові процедури; установчі процедури; процедури з підготовки та прийняття управлінських актів; процедури щодо застосування заходів адміністративного припинення; процедури діловодства та документообігу; кадрові процедури; процедури внутрішньоапаратної діяльності; процедури щодо індивідуальних звернень юридичних осіб з питань управління [145, с. 87-88].

У наукових публікаціях також розглядаються інші критерії класифікації адміністративних процедур: характер адміністративної справи, функціональний зміст діяльності адміністративних органів, наявність спору, ініціатор провадження, спрямованість правових наслідків, рівень врегульованості та мета адміністративної процедури [169].

В адміністративному праві усталеною є класифікація адміністративних процедур за суб'єктом ініціативи на заявні та втручальні [268, с. 222; 766, с. 89; 123, с. 56; 29, с. 24; 726, с. 55; 125, с. 201; 81, с. 33].

Заявні процедури – це ті, що ініціюються приватною особою (фізичною або юридичною) шляхом подання заяви до органу публічної адміністрації [268, с. 222]. І. Бойко, О. Зима та О. Соловійова уточнюють, що характерною ознакою заявних процедур є їх початок з ініціативи приватної особи, яка звертається до органу публічного адміністрування з метою реалізації своїх прав або подання скарги на

порушення її прав через дії чи бездіяльність органів влади, або коли на приватну особу накладається необґрунтований обов'язок. У таких випадках орган публічної адміністрації зобов'язаний виконати певні дії або прийняти рішення для забезпечення прав заявника, як фізичних, так і юридичних осіб [80, с. 8].

Правове регулювання заявних адміністративних процедур наразі визначається Законом України «Про звернення громадян», який класифікує такі процедури на: 1) звернення за адміністративними послугами; 2) пропозиції та зауваження; 3) скарги на дії або бездіяльність адміністративного органу [529].

Відповідно до Закону України «Про адміністративну процедуру», адміністративне провадження може починатися за заявою особи для забезпечення реалізації її прав, законних інтересів або виконання законодавчо визначених обов'язків, включно з отриманням адміністративних послуг [480]. Отже, заявні адміністративні процедури можна визначити як такі, що ініціюються заінтересованою особою або іншим органом, який не є суб'єктом цієї процедури [123, с. 56].

Втручальні процедури – це вид адміністративних процедур, які ініціюються органом публічної адміністрації у разі необхідності захисту публічних інтересів, забезпечення прав і свобод громадян або припинення адміністративних правопорушень [268, С. 222; 125, с. 201].

Підставою для застосування втручальних процедур є рішення адміністративного органу або певна дія, при цьому такі процедури повинні здійснюватися у межах правової визначеності (включаючи виконання обов'язків та доручень, наданих суб'єктами публічного адміністрування) [326, с. 17].

Таким чином, втручальні адміністративні процедури – це такі, що розпочинаються за ініціативою органу, який здійснює їх реалізацію, і поділяються на: 1) позитивні (сприяючі), які не накладають на приватну особу додаткових обов'язків і не обмежують її права, свободи чи інтереси; 2) негативні (обтяжуючі), які супроводжуються певними обмеженнями прав, свобод або інтересів приватних осіб чи покладенням на них додаткових обов'язків [268, с. 219].

Адміністративні процедури можна класифікувати за ступенем обмеження прав приватних осіб на дозвільні та повідомні.

Дозвільна система в адміністративному праві – це сукупність матеріальних і процесуальних норм, а також правовідносин, що виникають між державними органами та фізичними або юридичними особами. Вона регулює процес відкриття та діяльності певних підприємств і організацій, виробництво, придбання, зберігання і використання визначених предметів або речовин, виконання певних видів робіт, а також видачу дозволів на право виконання визначених дій, контроль та відповідальність за їх здійснення. Основною метою дозвільної системи є забезпечення безпеки особи, суспільства та держави, захист їхніх майнових інтересів, а також виконання управлінських функцій разом з органами державної влади. Вона діє в сферах, де необхідне суворе дотримання встановлених норм та вимог. Проте не всі адміністративні процедури потребують отримання дозволу на здійснення певної діяльності – у деяких випадках достатньо повідомлення.

Терміни «повідомний порядок» та «дозвільний порядок» часто зустрічаються в законодавстві та судовій практиці, що підтверджує правомірність класифікації адміністративних процедур на дозвільні та повідомні. Згідно із Законом України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності», дозвільна система у цій сфері – це сукупність відносин, врегульованих законодавством, які виникають між дозвільними органами, державними адміністраторами та суб'єктами господарювання у зв'язку з видачею, переоформленням, анулюванням документів дозвільного характеру або видачею їх дублікатів [504].

Дозвільна (погоджувальна) процедура – це сукупність дій, які виконують суб'єкти господарювання, державні адміністратори та дозвільні органи під час погодження, розгляду, оформлення та надання висновків, що передують отриманню дозвільного документа. Дозвільний документ – це документ, який видається дозвільним органом і надає суб'єкту господарювання право здійснювати певні види

діяльності. Без такого документа суб'єкт не може провадити відповідну господарську діяльність [504].

Сутність дозвільної процедури полягає в законодавчо встановленому порядку дій, які виконують приватна особа та дозвільні органи для отримання дозвільного документа. Без цього документа суб'єкт не має права здійснювати певні дії.

Повідомна процедура полягає в інформуванні відповідного органу публічної адміністрації про певний юридичний факт, що не впливає на правовий статус суб'єкта. Це сукупність дій, пов'язаних з поданням приватною особою інформації до уповноваженого органу [268, с. 223; 123, с. 56].

Адміністративні процедури публічної адміністрації можуть класифікуватися за такими формами: а) прийняття нормативних адміністративних актів; б) прийняття індивідуальних адміністративних актів; в) укладення адміністративних договорів; г) здійснення організаційних дій; д) виконання технічних дій [268, с. 222; 767, с. 123; 726, с. 53].

О. Миколенко, А. Шарая та Г. Фоміч розрізняють правотворчі та правозастосовні адміністративні процедури [373, с. 168; 748, с. 95]. А. Школик зазначає: «Поділ адміністративних процедур за критерієм регулювання тієї чи іншої форми діяльності публічної адміністрації ґрунтується на теоретико-правовому розмежуванні правотворчості та правозастосування в діяльності державних органів та інших уповноважених суб'єктів... Таким чином, залежно від виду юридичних актів, цю класифікацію, хоч і спрощено, можна звести до процедур прийняття нормативних актів та процедур прийняття індивідуальних актів суб'єктами публічного адміністрування» [766, с. 78].

Залежно від характеру адміністративної процедури (тобто діяльності органів публічної адміністрації у відносинах з приватними особами), дослідники виділяють різні її види. Наприклад: реєстраційні, дозвільні, ліцензійні, контрольно-наглядові, екзаменаційні, акредитаційні, приватизаційні, процедури з розгляду скарг (В. Бойко, О. Зима, О. Соловйова) [80, с. 11]; реєстраційні, дозвільні, інспекційні, екзаменаційні,

акредитаційні, ліцензійні (В. Галуцько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко, С. Стеценко) [125].

Є. Легеза виділяє окремий вид адміністративних процедур – адміністративні процедури, пов’язані з наданням публічних послуг [330]. Вчений обґрунтовує власний підхід до визначення публічних послуг як діяльності органів публічної адміністрації, врегульованої публічно-правовими нормами, яка спрямована на задоволення публічного інтересу та розглядає заяви фізичних або юридичних осіб щодо видачі адміністративних актів (рішень, дозволів, ліцензій, сертифікатів, актів, посвідчень, проведення реєстрації тощо). Ця діяльність забезпечує права та законні інтереси заявників і/або виконання їх обов’язків згідно із законом, фінансується за рахунок публічних коштів.

Ознаками публічних послуг, за Ю. Легезою, є: публічний інтерес, ініціативність, нормативна регламентація, чітко встановлена процедура надання, результат у вигляді індивідуального акта (рішення, дозвіл, ліцензія, сертифікат, акт, посвідчення, проведення реєстрації тощо), індивідуальність, доступність, прозорість, та фінансування за рахунок публічних коштів [330, с. 33].

За наявності чи відсутності спору між адміністративним органом і приватною особою, адміністративні процедури можуть поділятися на юрисдикційні та неюрисдикційні. Такий поділ підтримують С. Стеценко [693] та Т. Коломоець [268].

О. Кузьменко пропонує розрізняти адміністративні провадження за ступенем конфлікту на неконфліктні (неспірні) та конфліктні (спірні) [302].

С. Стеценко відносить до неюрисдикційних адміністративних процедур: нормотворчі процедури (діяльність уповноважених органів або посадових осіб щодо підготовки та ухвалення правових актів); установчі процедури (діяльність щодо створення, реорганізації або ліквідації підприємств, установ, організацій та інших структур); реєстраційні процедури (дії, спрямовані на офіційне визнання законності певних дій або нормативно-правових актів); атестаційні процедури (оцінка відповідності об’єктів атестації вимогам, необхідним для їх діяльності у певній сфері).

До юрисдикційних адміністративних процедур С. Стеценко включає: правозастосовчі процедури (вирішення адміністративних справ із застосуванням норм адміністративного права); контрольно-наглядові процедури (здійснення контролю та нагляду у сфері державного управління); адміністративно-деліктні процедури (дії владних органів щодо припинення правопорушень) [693, с. 267].

Неюрисдикційні процедури визначаються як встановлений законодавством порядок публічно-сервісної діяльності органів публічної адміністрації, що стосується вирішення індивідуально визначених справ без суперечок і прийняття індивідуальних адміністративних актів [123, с. 56]. Це підкреслює партнерські, а не контрольно-наглядові відносини між учасниками таких процедур.

Учені також виділяють різновиди неюрисдикційних проваджень. Наприклад, у підручнику «Курс адміністративного права України» (автори В. Колпаков, О. Кузьменко, І. Пастух, В. Сущенко та ін.) класифікуються такі неюрисдикційні провадження: 1) нормотворче; 2) дозвоільне; 3) реєстраційне; 4) контрольне; 5) атестаційне [322, с. 213].

Автори підручника «Адміністративне право» під редакцією Ю. Битяка, В. Гаращука та В. Зуя виділяють такі види неюрисдикційних проваджень: відпрацювання та прийняття нормативних актів; прийняття індивідуальних актів управління; розгляд звернень громадян; застосування адміністративно-попереджувальних заходів і заходів адміністративного припинення; реалізація контрольно-наглядових повноважень; реєстраційно-дозвоільне провадження; приватизація державного майна; діловодство; установче провадження [36, с. 229].

Т. Коломєць виділяє найбільшу кількість неюрисдикційних проваджень: обробка та прийняття нормативних актів; прийняття адміністративних актів; розгляд заяв і пропозицій громадян; застосування адміністративно-попереджувальних заходів; застосування заходів адміністративного припинення; реєстраційне провадження; дозвоільне провадження; установче провадження; реалізація контрольно-наглядових повноважень; виконавче провадження; атестаційне провадження; приватизація

державного майна; провадження у земельних, екологічних, фінансових, бюджетних та податкових справах; діловодство [268, с. 219].

А. Шарая до неюрисдикційних процедур відносить: дозвільні; ліцензійні; реєстраційні; контрольно-наглядові; заохочувальні; атестаційні; надання адміністративних послуг; відповідь на запити про надання публічної інформації; укладання адміністративних договорів [748, с. 95]. Я. Іваненко досліджуючи неюрисдикційні адміністративні провадження, пропонує їх обмежити чотирма видами: заявні; контрольні; правообмежувальні; регулятивні [238, с. 9].

Юрисдикційні процедури мають наступні ознаки: 1) визначають порядок діяльності юрисдикційних органів; 2) регулюють взаємовідносини сторін у конфлікті, при цьому обов'язковою характеристикою є змагальність сторін; 3) встановлюють порядок застосування санкцій, передбачених матеріальними нормами; 4) відзначаються високим рівнем правової регламентації (наприклад, у Кодексі України про адміністративні правопорушення та Кодексі адміністративного судочинства України); 5) завершуються обов'язковим прийняттям рішення у формі юридичного акта [268, с. 219; 123, с. 56].

До різновидів юрисдикційних процедур належать процедури: у справах про адміністративні проступки, що розглядаються позасудовим порядком; у справах про дисциплінарні проступки; адміністративне оскарження; г) виконавче провадження тощо [748, с. 96].

Адміністративні процедури у сфері продовольчої безпеки мають здійснюватися в межах встановленого регламенту з дотриманням стадійності та етапів. За словами В. Авер'янова, ці стадії – це «відносно відмежовані, виділені в часі й логічно пов'язані сукупності процесуальних дій (процедур), які відрізняються колом суб'єктів і закріплюються відповідними процесуальними актами» [32, с. 488].

О. Кузьменко розуміє під стадіями адміністративної процедури цілеспрямовану діяльність владного суб'єкта, яка функціонально забезпечує вирішення адміністративної справи [301].

Отже, адміністративні процедури у сфері забезпечення продовольчої безпеки включають: 1) ініціювання провадження, яке передбачає реєстрацію заяви (статті 42-44 Закону України «Про адміністративну процедуру»); 2) прийняття адміністративним органом рішення про відкриття провадження (статті 47-48 Закону України «Про адміністративну процедуру»); 3) дослідження матеріалів справи адміністративним органом (глава 3 розділу IV Закону України «Про адміністративну процедуру») та проведення громадських обговорень (глава 5 розділу IV Закону України «Про адміністративну процедуру»); 4) зупинення адміністративної процедури (є не обов'язковим, але вимагає відповідного обґрунтування з боку адміністративного органу); 5) прийняття управлінського рішення; 6) оскарження управлінського рішення (є не обов'язковим та може здійснюватися в адміністративному порядку або через адміністративне судочинство; 7) відкликання або визнання адміністративного акта недійсним у зв'язку з нововиявленими або іншими обставинами, що свідчать про неправомірність його прийняття (факультативна стадія); 8) виконання рішення в адміністративній справі (розділ VIII Закону України «Про адміністративну процедуру»).

Висновки до розділу 3

1. Належне правове регулювання виробництва якісних та безпечних продуктів харчування є ключем до продовольчої безпеки держави. Українське законодавство в цій сфері постійно розвивається, зокрема з урахуванням міжнародних зобов'язань. Історично виділяють два етапи розвитку законодавства про продовольчу безпеку: радянський та сучасний періоди. Проте в обидва періоди не було створено єдиного акту про продовольчу безпеку, а відповідні норми закріплені у різних нормативно-правових актах, переважно стосовно агропромислового комплексу. Забезпечення продовольчої безпеки входить до ключових напрямів державної політики у сфері національної безпеки.

2. В Україні, окрім відсутності окремого закону «Про продовольчу безпеку», створено достатнє правове поле для регулювання права людини на достатнє та якісне харчування. З правової точки зору Україні приділяється більше уваги до цього питання, ніж деяким країнам ЄС, але можливості реалізації цього права, особливо в частині компенсацій, є обмеженими. Державний контроль за якістю сільськогосподарської продукції потребує посилення, а також варто впровадити інформаційну базу щодо її обігу та якості відповідно до стандартів ЄС. Основна мета – забезпечення якості та безпеки харчових продуктів, що важливо для розвитку села, охорони довкілля та захисту споживачів. Новий закон має враховувати принципи ЄС щодо захисту споживачів, прозорості та відповідальності підприємців.

3. Система забезпечення продовольчої безпеки охоплює політичні, економічні, соціальні та нормативні аспекти. Механізм забезпечення залежить як від внутрішніх, так і зовнішніх факторів, таких як російська агресія та світова економічна криза. Оптимізація цієї системи повинна враховувати суспільно-політичну ситуацію та реформування правової системи.

4. Форми забезпечення продовольчої безпеки держави – це закріплені в законодавстві методи реалізації завдань та функцій уповноважених органів. Вони повинні бути визначені на рівні законів України і залежати від повноважень органів, що їх застосовують.

5. Методи забезпечення включають законодавчо закріплені прийоми впливу на суб'єктів, що беруть участь у забезпеченні продовольчої безпеки. Ці методи ґрунтуються на адміністративно-правових механізмах переконання та примусу і регулюються відповідно до конкретних ситуацій.

Основні положення даного розділу знайшли відображення в роботах автора [7; 8; 15; 20; 21; 33; 35; 36].

РОЗДІЛ 4

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

4.1 Дозвільно-реєстраційні засоби забезпечення продовольчої безпеки

Адміністрування продовольчої безпеки в Україні неможливе без ефективного впровадження дозвільно-реєстраційних процедур, які регламентуються нормативно-правовими актами, орієнтованими на забезпечення балансу між приватними та публічними інтересами.

У науковій літературі підходи до ролі дозвільно-реєстраційних механізмів у забезпеченні продовольчої безпеки суттєво відрізняються. Одні дослідники зосереджуються на реєстраційних інструментах, таких як паспортизація небезпечних об'єктів, сертифікація, підтвердження відповідності, ліцензування та реєстрація екологічно небезпечних джерел [199, с. 126]. Інші акцентують увагу виключно на дозвільних механізмах [245, с. 40]. Є також підхід, що передбачає одночасне врахування як дозвільних, так і реєстраційних засобів, що вважається найбільш доцільним для комплексного забезпечення продовольчої безпеки [449, с. 13].

Зважаючи на юридичну природу дозвільної та реєстраційної діяльності, яка передбачає офіційне визнання певних прав або правового статусу у сфері продовольчої безпеки, доцільно говорити про існування дозвільно-реєстраційних механізмів у цій галузі. Аналіз нормативно-правових актів свідчить про використання як дозвільних [549], так і реєстраційних [553] засобів для забезпечення продовольчої безпеки.

Зокрема, С. Лихачов визначає дозвільні процедури як сукупність реєстраційно-ліцензійних повноважень, що надають право на володіння, користування та розпорядження певним майном чи ресурсами [336, с. 145]. Г. Завірюха трактує

дозвільні процедури як процес видачі адміністративним органом правовстановлюючого документа, що, на її думку, повинен супроводжуватися погоджувальними процедурами [216, с. 4].

Наразі в Україні відсутній окремий законодавчий акт, який би комплексно регулював дозвільно-реєстраційні процедури у сфері продовольчої безпеки. У зв'язку з цим, для врегулювання таких питань використовуються положення Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» (2005 р.). Цей закон визначає дозвільні процедури як комплекс дій, що здійснюються адміністраторами та дозвільними органами під час розгляду, оформлення та надання висновків, які передують отриманню дозвільного документа.

У сфері продовольчої безпеки застосовуються такі основні дозвільно-реєстраційні акти:

дозвіл – адміністративний акт, що підтверджує спеціальне право на використання природних ресурсів або здійснення визначеної діяльності;

ліцензія – адміністративний акт, який надає право на провадження певного виду господарської діяльності на визначений строк за умови дотримання встановлених вимог.

Дозволи є важливим інструментом адміністративно-правового регулювання, що сприяє забезпеченню соціальної свободи та активності особи. Юридична сила дозволу виникає з моменту його закріплення у правових нормах як суб'єктивного права, яке реалізується через його використання і залежить від волі суб'єкта, якому це право надано. Дозвіл забезпечує суб'єкту право самостійно обирати варіанти поведінки, передбачені правовими нормами [229].

У науці адміністративного права В. Колпаков і О. Кузьменко визначають дозволи як юридичну можливість здійснювати певні дії або утримуватися від них відповідно до норм права. Вони зазначають, що дозволи є одним із ключових методів правового регулювання поряд із приписами та заборонами [274, с. 35].

А. Комзюк, Р. Миронюк і В. Бевзенко трактують дозволи як правову норму, що надає суб'єктам можливість здійснювати конкретні дії або утримуватися від них у межах законної поведінки [280, с. 85].

У теорії дозвільна система визначається як сукупність норм, які регламентують процедури отримання дозволів для здійснення визначених дій. Це включає правила виготовлення, придбання, використання, зберігання та транспортування об'єктів, які потребують особливого нагляду. Основною метою дозвільної системи є забезпечення громадської безпеки, запобігання злочинному використанню об'єктів та захист інтересів держави і громадян [229; 787, с. 200].

О. Запотоцька виділяє такі основні елементи дозвільної системи: суб'єкт владних повноважень – орган, уповноважений здійснювати дозвільну діяльність і видавати відповідні дозволи; суб'єкт-заявник – особа, яка звертається до уповноваженого органу для отримання дозволу; об'єкт дозволу – діяльність або ресурс, що регулюється дозволом; предмет дозволу – юридичне право, яке надається заявникові; правовідносини – взаємодія між суб'єктом владних повноважень і заявником; правозастосовний акт – документ, що регламентує порядок реалізації дозволу [229].

З огляду на зазначені елементи, розглянемо основні аспекти дозвільної діяльності у сфері продовольчої безпеки.

Відповідно до Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності», дозвільна система визначається як врегульовані законодавством відносини між дозвільними органами, державними адміністраторами та суб'єктами господарювання. Ці відносини виникають у процесі видачі, переоформлення, отримання дублікатів або анулювання документів дозвільного характеру.

Метою дозвільної системи є забезпечення чіткого порядку: виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, обліку та використання визначених предметів, матеріалів і речовин; функціонування підприємств, майстерень, лабораторій, які мають підвищені ризики для громадської безпеки; захисту інтересів громадян шляхом

регулювання діяльності у сфері продовольчої безпеки.

До документів дозвільного характеру належать: дозволи; висновки; рішення; погодження; свідоцтва; інші документи, які можуть оформлюватися як у паперовій, так і електронній формах (зокрема, записи у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань). Ці документи надаються уповноваженими дозвільними органами та дозволяють суб'єктам господарювання здійснювати конкретні дії або провадити визначені види діяльності, які в іншому випадку були б заборонені [504].

Дозвільні документи, що використовуються у сфері забезпечення продовольчої безпеки, є різновидом адміністративно-правових актів: вони є управлінськими рішеннями, що приймаються у правовій формі та тягнуть за собою юридичні наслідки; видаються органами виконавчої влади або їх посадовими особами в межах законодавчо встановленої компетенції; слугують засобом офіційного вираження юридично владного рішення уповноваженого органу; ухвалюються в односторонньому порядку; забезпечують право на здійснення певних видів господарської діяльності; мають підзаконний і державно-владний характер; видаються відповідно до встановлених процедур, передбачених чинним законодавством, і можуть бути оскаржені у законному порядку [61, с. 340-346].

Науковці поділяють дозвільні документи у сфері продовольчої безпеки на три основні групи: дозволи, визначені законодавством як офіційні акти, що надають суб'єктам спеціальні права; документи дозвільного характеру, до яких належать висновки, погодження, ліміти та інші акти, передбачені нормативними документами; ліцензії, що регламентують здійснення окремих видів господарської діяльності у визначених законодавством умовах [271].

У сфері продовольчої безпеки об'єктом виступають відносини між органами публічної адміністрації, операторами ринку харчових продуктів та споживачами, що регулюють дотримання стандартів безпеки та якості харчової продукції. Це стосується продукції, яка виробляється, перебуває в обігу, імпортується або експортується на

митну територію України.

Предметом дозволів у цій сфері є забезпечення права на здійснення господарської діяльності, що включає виробництво та/або зберігання харчових продуктів тваринного походження, а також їх реалізацію, зокрема оптову торгівлю сільськогосподарською продукцією в спеціально обладнаних місцях.

Суб'єктами, які мають право видавати такі дозволи, є посадові особи територіальних органів Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів.

На сьогодні у сфері продовольчої безпеки функціонує складна дозвільно-реєстраційна система. Її адміністрування здійснюється різними представниками публічної влади, які видають численні види дозвільних документів, що забезпечують контроль за дотриманням вимог законодавства у цій галузі.

Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів і захисту споживачів уповноважена видавати наступні дозвільні документи у сфері безпечності та якості харчової продукції:

висновки державної санітарно-епідеміологічної експертизи (для ввезення, реалізації та використання іноземної продукції у разі відсутності підтвердження її безпечності для здоров'я населення; для продукції, напівфабрикатів, матеріалів та небезпечних факторів, використання яких може становити загрозу здоров'ю людей);

дозволи на проведення діагностичних, експериментальних та випробувальних робіт на підприємствах, діяльність яких пов'язана з використанням біологічних агентів, хімічної сировини, продукції та речовин із джерелами іонізуючого або неіонізуючого випромінювання; на ввезення продукції, створеної із використанням генетично модифікованих організмів (ГМО) для наукових цілей;

експлуатаційні дозволи (з ведення їхнього реєстру; для операторів потужностей (об'єктів), що займаються виробництвом харчових продуктів);

дозволи на ввезення (харчових продуктів, тварин, продуктів тваринного походження, репродуктивного матеріалу, біологічних продуктів, ветеринарних

препаратів та кормів із веденням відповідного обліку; незареєстрованих ветеринарних препаратів, кормових добавок та преміксів);

дозволи на заходи із залученням тварин.

Відповідно до положень Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», документи дозвільного характеру видаються таким суб'єктам господарювання:

операторам ринку харчових продуктів – суб'єктам, які ведуть діяльність з метою або без мети отримання прибутку та мають потужності для первинного виробництва, обробки, реалізації та/або обігу харчових продуктів чи інших об'єктів санітарних заходів (окрім матеріалів, що контактують із харчовими продуктами). Несуть відповідальність за дотримання законодавчих вимог щодо безпечності та якості харчових продуктів. До цієї категорії належать як юридичні, так і фізичні особи, які займаються виробництвом або обігом харчових продуктів;

агропродовольчим ринкам – суб'єктам господарювання, які забезпечують належні умови для оптової чи роздрібної реалізації сільськогосподарської продукції, включно з харчовими продуктами. Організують реалізацію продукції на спеціально обладнаних місцях відповідно до чинного законодавства.

Відповідно до Закону України «Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності», оператори ринку харчових продуктів та агропродовольчі ринки мають право отримувати експлуатаційні дозволи для таких видів діяльності: виробництво та/або зберігання харчових продуктів тваринного походження; функціонування потужностей (об'єктів) для переробки неїстівних продуктів тваринного походження; виготовлення, змішування та приготування кормових добавок, преміксів і кормів.

Експлуатаційний дозвіл є документом дозвільного характеру, який видається територіальним органом компетентного органу після проведення інспекції потужностей оператора ринку. Цей документ засвідчує право оператора здійснювати діяльність, пов'язану з виробництвом та/або зберіганням харчових продуктів

тваринного походження. Дозвіл надається для конкретного об'єкта за визначеною адресою із зазначенням виробничих ліній та харчових продуктів відповідно до виду діяльності оператора ринку [545].

Таким чином, система документів дозвільного характеру включає не лише дозволи, але й інші види документів, зокрема висновки та погодження. Водночас основна частина дозвільних документів стосується саме дозволів, наприклад: дозвіл на виробництво харчових продуктів; дозвіл на введення в обіг харчових продуктів; дозвіл на ввезення заборонених харчових продуктів тваринного походження; дозвіл на імпорт та експорт харчових продуктів і об'єктів санітарних заходів в та з України.

Окрім видачі дозвільних документів, адміністративно-правове забезпечення продовольчої безпеки включає також проведення реєстраційних дій.

У словниках термін «реєстрація» визначається як «внесення кого-небудь або чогось (що-небудь) у список, книгу для запису справ, документів, майна, земельних угод тощо з метою обліку або надання йому законної чинності (облік земельної ділянки або внесення запису про державний акт), водночас, реєстр – це список, письмовий облік кого-небудь або чого-небудь» [719, с. 484]; «списання або внесення до списку; запис фактів з метою обліку і надання цим фактам законності» [466, с. 423].

Отже, згідно зі словниковою літературою, реєстрація передбачає: по-перше, дію, що виконується певною особою; по-друге, ця дія засвідчує юридичний факт; по-третє, визначені юридичні факти вносяться у предметно визначений список у певній послідовності.

У теорії адміністративного права поняття «реєстрація» має різні наукові трактування. В. Степаненко називає реєстрацією одну з форм і методів державного управління, зокрема як правовий режим, адміністративну послугу, правовий інститут, інструмент контролю, адміністративну процедуру та провадження [691]. О. Запотоцька визначає реєстрацію як засіб адміністративно-правового характеру, що дозволяє юридичному факту набути офіційного статусу [231, с. 195].

Важливим аспектом цього поняття є процесуальна природа реєстрації, яка

виконується уповноваженими органами публічної адміністрації шляхом здійснення реєстраційних дій [230].

М. Гурковський [173], О. Добров [219], Т. Мехтієва [370], Д. Мовчан [378] та інші вважають, що державна реєстрація є важливим правовим інститутом адміністративного права. Вона забезпечує фіксацію фактів, явищ, відомостей або матеріальних об'єктів з метою державного обліку та контролю, підтверджує їхню дійсність, надає законний статус і, як наслідок, породжує юридичні наслідки.

А. Правдюк визначає державну реєстрацію як офіційний акт, що визнає законність існування конкретних матеріальних об'єктів або юридичних фактів. В адміністративному законодавстві перелічені численні об'єкти, які підлягають реєстрації, а також органи виконавчої влади, відповідальні за її проведення. У певних випадках реєстраційні процедури прирівнюються до обліку, що є схожим правовим інструментом [475, с. 15].

С. Савченко пропонує вважати державну реєстрацію інструментом регулювання суспільних відносин і функцією державного управління, яка доповнює основні функції, такі як регулювання, контроль та облік [654, с. 7].

С. Ківалов розглядає державну реєстрацію у двох аспектах: як правову форму (юридично значущі дії) та як неправову форму (матеріально-технічні операції, що виконуються в межах державного управління) [33].

С. Лихачов визначає реєстраційну діяльність як процес, спрямований на фіксацію юридичних фактів, що відображають зміни у статусі суб'єкта підприємництва. Головною метою реєстрації, за його словами, є легітимація певного виду діяльності конкретного суб'єкта [336, с. 49, 82].

О. Запотоцька акцентує увагу на ролі реєстрації як інструменту адміністративно-правового контролю, що забезпечує подальший облік суб'єкта [230].

А. Кисіль додає, що державна реєстрація може виступати в різних ролях: як форма державного регулювання суспільних відносин, адміністративна послуга, правовий режим, правовий інститут або засіб контролю, залежно від контексту та мети

дослідження [252, с. 36].

Згідно зі статтею 62 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», обов'язковій державній реєстрації у сфері безпечності харчових продуктів підлягають: новітні харчові продукти; харчові добавки; ароматизатори (за винятком окремих груп, визначених центральним органом у сфері охорони здоров'я); ензими; допоміжні матеріали для переробки та матеріали, що контактують з харчовими продуктами, які вперше вводяться в обіг або використовуються в Україні; води природні мінеральні.

Основні риси процесу реєстрації: 1) вона відбувається на основі звернення суб'єкта до уповноваженого органу для надання юридичного статусу об'єкту реєстрації; 2) є інструментом публічного адміністрування; 3) здійснюється уповноваженими органами державної адміністрації; 4) є видом адміністративної послуги, яка дає фізичним і юридичним особам право звертатися для задоволення своїх публічних інтересів [231].

Процедура реєстрації визначається Законом України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» і відповідними підзаконними актами.

Відповідно до положень цього закону, об'єктами державної реєстрації є:

потужності, для яких було прийнято рішення про видачу експлуатаційного дозволу (наприклад, споруди, приміщення, обладнання, транспортні засоби та інші елементи, що застосовуються у виробництві чи обігу санітарних об'єктів);

потужності, що здійснюють виробництво або обіг харчових продуктів, які не потребують експлуатаційного дозволу (наприклад, виробництво продуктів тваринного походження, зберігання й транспортування первинної продукції за певних температурних умов);

транспортні засоби, які використовуються для реалізації харчових продуктів кінцевим споживачам або виключно для перевезення харчових продуктів;

новітні харчові продукти;

харчові добавки – речовини, що додаються з технологічною метою під час виробництва й стають частиною кінцевого продукту, за винятком певних речовин (наприклад, пестицидів або добавок для поліпшення поживності);

ароматизатори (крім окремих груп, визначених органами охорони здоров'я);

ензими – природні білкові каталізатори, що функціонують у живих організмах;

матеріали для переробки та контакту з харчовими продуктами, які вводяться в обіг або використовуються в Україні вперше;

питна вода, яка підлягає віднесенню до категорії «вода природна мінеральна» [545].

Транспортні засоби, які оператор ринку використовує у зв'язку з експлуатацією іншого зареєстрованого об'єкта або об'єкта, що має експлуатаційний дозвіл, не підлягають окремій державній реєстрації.

У реєстраційних адміністративних процедурах зазвичай беруть участь орган виконавчої влади, який виконує реєстраційні дії, та фізична особа або суб'єкт господарювання, що звертаються для офіційного підтвердження законності матеріальних об'єктів, юридичних фактів, станів чи дій. Представник заявника може брати участь у цій процедурі на підставі довіреності, а також до процесу можуть залучатися спеціалісти та експерти.

Залежно від предмета реєстраційного провадження у сфері продовольчої безпеки, виконання реєстраційної діяльності публічної адміністрації покладається на два суб'єкти:

1. Міністерство охорони здоров'я України – центральний орган виконавчої влади, відповідальний за розроблення та реалізацію державної політики у сфері охорони здоров'я. Міністерство здійснює реєстрацію та ведення реєстрів новітніх харчових продуктів, харчових добавок, ароматизаторів, ензимів та мінеральних питних вод, керуючись визначеними законодавством критеріями.

2. Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів – центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну

політику з питань безпечності та окремих показників якості харчових продуктів. Ця служба відповідає за реєстрацію в таких напрямках: затвердження експортних потужностей, внесення та виключення об'єктів із реєстру, проведення консультацій із міжнародними органами щодо еквівалентності санітарних заходів для укладання відповідних угод, а також ведення державного реєстру потужностей операторів ринку, пов'язаних із виробництвом та обігом харчових продуктів, і надання інформації з нього зацікавленим сторонам.

Реєстраційні органи виконують такі функції: здійснення реєстраційних дій; видача свідоцтв про проведення реєстраційних дій; анулювання реєстрації у випадках, передбачених законодавством; ведення єдиних реєстрів; контроль за дотриманням встановлених вимог і умов під час проведення реєстраційних процедур; забезпечення відкритого та безкоштовного доступу до реєстрів; надання зацікавленим сторонам інформації з реєстру.

Як зазначає О. Запотоцька, реєстраційні процедури у сфері продовольчої безпеки охоплюють такі стадії [231]:

1. Стадія відкриття реєстраційної справи, яка включає збирання необхідних документів, визначених центральним або територіальним органом; подання заяви для державної реєстрації потужностей, задіяних у виробництві чи обігу харчових продуктів і санітарних об'єктів, а також перевірку поданої заяви та супровідних документів на відповідність встановленим вимогам.

2. Стадія розгляду заяви та документів, яка передбачає аналіз поданих матеріалів, систематизацію отриманої інформації та підготовку проєкту рішення.

3. Стадія прийняття рішення, на якій компетентний орган ухвалює рішення про державну реєстрацію потужностей та санітарних об'єктів або про відмову в реєстрації.

Територіальний орган може відмовити у державній реєстрації, якщо заява не відповідає встановленій формі або містить неповну інформацію. У разі отримання відмови суб'єкт має право оскаржити це рішення в установленому законодавством порядку.

Підставами для відмови у реєстрації санітарних об'єктів можуть бути докази їхньої невідповідності встановленим стандартам безпечності або якості. Щодо матеріалів для переробки, тих, що контактують із харчовими продуктами, або питної води, відмова може бути обґрунтована наявністю підтверджень їхньої невідповідності вимогам безпечності, передбаченим законодавством або нормативними актами [545].

4. Стадія оскарження рішення у справі передбачає: подання скарги на рішення уповноваженого органу публічної адміністрації, перевірку законності прийнятого рішення, проведення незалежної експертизи, а також ухвалення рішення щодо скарги.

Оскарження рішень є конституційним правом особи, закріпленим у статті 55 Конституції України. Кожен громадянин має право звернутися до суду для захисту своїх прав і свобод у разі порушень з боку органів державної влади, місцевого самоврядування, посадових чи службових осіб. Крім того, Конституція гарантує право на захист своїх прав та свобод усіма законними засобами, які не заборонені законом.

Порушення строків видачі свідоцтва про державну реєстрацію, ненадання повідомлення про відмову в реєстрації або залишення документів без розгляду прирівнюється до відмови у проведенні реєстрації. Такі дії можуть бути оскаржені у судовому порядку. Відповідно до статті 20 Кодексу адміністративного судочинства України, спори щодо рішень або бездіяльності реєстраційних органів розглядаються в окружних адміністративних судах [486].

5. Стадія виконання рішення передбачає: видачу свідоцтва про державну реєстрацію, внесення необхідних даних до відповідного реєстру, а також передачу інформації про реєстрацію до органів публічної адміністрації, якщо це передбачено чинним законодавством.

На офіційному вебсайті Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів наразі представлені такі реєстри: Державний реєстр потужностей операторів ринку, Реєстр затверджених експортних потужностей (харчові продукти), Реєстр операторів ринку та потужностей харчових продуктів, що мають експлуатаційний дозвіл, а також Реєстр операторів потужностей

(об'єктів), який до 2015 р. знаходився у віданні Державної ветеринарної та фітосанітарної служби України.

Забезпечення продовольчої безпеки належить до категорії специфічних видів діяльності, оскільки від її належного виконання безпосередньо залежать життя та здоров'я населення. Така особливість обумовлює необхідність встановлення суворішого державного контролю в цій сфері порівняно з іншими видами господарської діяльності. З огляду на це, законодавець визначив забезпечення продовольчої безпеки як один із видів діяльності, що підлягає обов'язковому ліцензуванню [388, с. 65].

Термін «ліцензія» має латинське походження й утворене від терміна «*licentia*», що перекладається як «свобода» [717, с. 191]. Залежно від контексту застосування, це поняття набуває різних значень. У словниках його визначають, зокрема, як «дозвіл на ввезення або вивезення якого-небудь товару» [677, с. 289] або «дозвіл, який видається уповноваженою особою іншим особам на виконання дій або використання прав» [781, с. 321].

Отже, у словниках терміни «ліцензія» і «дозвіл» нерідко використовуються як синоніми, маючи спільну функцію – надання правового статусу для здійснення конкретних видів діяльності.

У науці адміністративного права існують різні підходи до визначення поняття «ліцензія». Так, І. Пастух визначає ліцензію як «документ державного зразка, що видається компетентним органом чи уповноваженою особою для підтвердження права його власника на здійснення зазначеного в ньому виду діяльності, виконання певних дій чи використання прав» [432, с. 52-57].

На думку В. Чорної, яка досліджувала ліцензування у сфері позашкільної освіти, ліцензія є «документом державного зразка, виданим уповноваженим органом публічного управління, що підтверджує право на здійснення освітніх послуг у позашкільних навчальних закладах» [745, с. 144].

Л. Шестак розглядає ліцензію як елемент правового інституту ліцензування.

На її думку, ліцензія – це «документ державного зразка, виданий уповноваженим державним виконавчим органом фізичній чи юридичній особі. Він засвідчує та надає право здійснювати зазначений у ньому вид господарської діяльності, виконувати визначені дії чи використовувати права у межах визначеного строку за умови дотримання встановлених ліцензійних вимог» [761, с. 56].

Кожен із підходів демонструє, що ліцензія виконує важливу юридичну функцію – підтверджує право суб'єкта на здійснення діяльності, яка регламентована нормативно-правовими актами та вимагає відповідності встановленим державою умовам. Отже науковці акцентують увагу на юридичних характеристиках ліцензії як правової категорії, що визначає виникнення у її власників певних прав та обов'язків.

На законодавчому рівні поняття «ліцензування» конкретизоване в статті 1 Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності». Воно трактується як «засіб державного регулювання провадження видів господарської діяльності, спрямований на забезпечення безпеки та захисту економічних і соціальних інтересів держави, суспільства, прав та законних інтересів, життя і здоров'я людини, екологічної безпеки та охорони навколишнього природного середовища». Такий підхід відображає ключову роль ліцензування як механізму контролю та регулювання діяльності, що має потенційний вплив на суспільно важливі інтереси та загальну безпеку.

Ліцензія має низку юридичних ознак, що визначають її правову природу. По-перше, це офіційний документ, виданий уповноваженим органом державного управління. По-друге, вона регулює конкретний вид господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню. По-третє, ліцензія може бути оформлена як електронний запис у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців або у вигляді паперового документа.

Отже, ліцензія є правовим документом, що видається на запит суб'єкта господарювання та підтверджує його право на здійснення визначеного виду діяльності, яка без ліцензії є недоступною. Установлюючи систему ліцензування,

держава не лише покладає на суб'єктів господарювання обов'язок дотримуватися певних вимог, а й приймає на себе частину ризиків, пов'язаних із цією діяльністю.

Натомість держава отримує фіскальні надходження, такі як плата за ліцензії, збори за забруднення, ресурсні податки, моноресурсні ренти тощо. Водночас, допускаючи діяльність із потенційно високими ризиками, держава зобов'язується забезпечувати ефективну систему контролю, нагляду і регулювання, що відповідає її обов'язкам і реалізує конституційне право громадян на безпеку.

Відповідно до чинного законодавства, ліцензування охоплює такі процедури: видачу, переоформлення, анулювання ліцензій, видачу їхніх дублікатів, ведення ліцензійних справ і реєстрів, контроль за дотриманням ліцензійних умов, а також надання розпоряджень щодо усунення порушень ліцензійних вимог і норм законодавства у сфері ліцензування. Аналіз видів господарської діяльності, які підлягають ліцензуванню, свідчить, що деякі з них, зокрема ті, що стосуються об'єктів підвищеної небезпеки, можуть негативно впливати на продовольчу безпеку.

Суб'єктами ліцензійних правовідносин виступають, з одного боку, владні органи державної влади, уповноважені здійснювати функції з видачі, переоформлення та анулювання ліцензій, ведення ліцензійних справ і реєстрів, контролю за виконанням ліцензійних умов, а також з надання розпоряджень щодо усунення порушень у цій сфері. З іншого боку, у цих правовідносинах беруть участь суб'єкти господарювання, які, відповідно до Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності», виступають як здобувачі ліцензій або ліцензіати.

Об'єктом ліцензійних правовідносин виступає право на здійснення певного виду діяльності, яка підлягає ліцензуванню відповідно до вимог законодавства.

Ліцензійні правовідносини, маючи спільні риси з іншими правовідносинами, одночасно характеризуються низкою специфічних особливостей, які вирізняють їх серед інших:

1. Ліцензійні правовідносини мають владно-ієрархічний характер. Вони побудовані за принципом владопідпорядкування, коли їх учасники перебувають у

нерівноправних статусах. Ліцензійний орган виступає суб'єктом влади, наділеним контрольними та регулятивними повноваженнями. Його завдання полягає у забезпеченні відповідності діяльності суб'єктів господарювання ліцензійним умовам. Зокрема, орган має право здійснювати перевірки, зупиняти або припиняти діяльність, передбачену ліцензією, якщо виявлено порушення встановлених норм. Цей аспект відображає ключову особливість адміністративних правовідносин, де обов'язковим учасником є державний орган. Важливо зауважити, що ліцензійні відносини виникають виключно між державним органом і суб'єктом господарювання, а не між самими господарюючими суб'єктами.

2. Ліцензійні правовідносини мають обов'язковий характер і є умовою здійснення певних видів господарської діяльності, визначених законодавством. Згідно зі статтею 7 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності», перелік таких видів є вичерпним, що виключає можливість застосування ліцензування до інших видів діяльності. Для здійснення таких видів діяльності суб'єкт господарювання повинен вступити у правовідносини з органом ліцензування та отримати відповідну ліцензію. Таким чином, ліцензійні правовідносини є механізмом, який підтверджує правомірність участі суб'єкта у господарських відносинах через державне регулювання його діяльності.

У процесі легітимації суб'єктів господарської діяльності в Україні застосовуються різні підходи, залежно від особливостей конкретного виду діяльності. Серед таких підходів можна виділити:

державну реєстрацію, яка використовується для видів діяльності, які не потребують ліцензування або патентування. Це базова процедура, що підтверджує правосуб'єктність господарюючого суб'єкта та його право здійснювати підприємницьку діяльність відповідно до законодавства;

державну реєстрацію і ліцензування, які застосовуються для видів діяльності, що потребують спеціального дозволу у вигляді ліцензії. Такий підхід застосовується до господарської діяльності, що має потенційні ризики для безпеки, здоров'я людей,

навколишнього середовища чи суспільного порядку;

державну реєстрацію, ліцензування і патентування, які передбачені для видів діяльності, що потребують додаткового правового регулювання у вигляді патентування. Це стосується, зокрема, специфічних видів діяльності, пов'язаних із використанням об'єктів інтелектуальної власності чи ексклюзивних прав [149, с. 49].

3. Ліцензійні правовідносини безпосередньо пов'язані з механізмом реалізації конституційного права на підприємницьку діяльність. Згідно зі статтею 42 Конституції України, кожна особа має право на підприємницьку діяльність, якщо вона не заборонена законом. У свою чергу, стаття 6 Господарського кодексу України визначає свободу підприємницької діяльності в межах, встановлених законом, як один із фундаментальних принципів господарювання. Аналогічний підхід закріплено в статті 3 Цивільного кодексу України, яка відносить цей принцип до основоположних засад цивільного законодавства.

Ліцензування слугує важливим механізмом, що об'єднує публічний та приватний інтерес. Воно не лише сприяє реалізації права суб'єктів господарювання на здійснення певних видів діяльності, але й забезпечує державний контроль за відповідністю їхньої діяльності встановленим кваліфікаційним вимогам [55].

4. Ліцензійні правовідносини характеризуються процедурним характером, оскільки ліцензування виступає дозвільною процедурою, яка передбачає обов'язкові та факультативні етапи. Процес ліцензування регулюється нормами спеціального ліцензійного законодавства, яке забезпечує правову визначеність та законність дій органів державної влади у цій сфері. Діяльність ліцензуючих органів обмежується положеннями ліцензійного права, що зумовлює значний обсяг правозастосовних документів, які створюються у процесі видачі, переоформлення, анулювання ліцензій або контролю за їх дотриманням.

5. Правовідносини, що виникають у процесі видачі ліцензій, формуються виключно за ініціативою суб'єкта господарювання, який добровільно звертається до органу ліцензування з метою отримання відповідного дозволу на здійснення

визначеного виду діяльності. Аналогічно, на підставі заяви ліцензіата можуть бути здійснені переоформлення або анулювання ліцензії, якщо це передбачено нормами чинного законодавства. Таким чином, ініціатива суб'єкта господарювання є обов'язковою передумовою виникнення цих правовідносин, що підкреслює добровільний характер вступу в ліцензійний процес.

Аналіз функцій органів державної виконавчої влади у сфері забезпечення продовольчої безпеки дозволяє окреслити перелік суб'єктів, уповноважених здійснювати ліцензування в цій галузі. До таких органів належать: Міністерство аграрної політики та продовольства України, яке координує політику в агропромисловому секторі; Міністерство економіки України, яке відповідає за розвиток економічної політики; Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, яке забезпечує екологічний контроль; Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, уповноважена на здійснення державного нагляду за дотриманням стандартів безпечності харчових продуктів; а також Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру, яка виконує супутні функції в межах своєї компетенції.

Процес ліцензування регулюється Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності». Першим етапом цього процесу є ініціювання ліцензійної процедури, яке розпочинається з подання суб'єктом господарювання заяви про видачу ліцензії. Згідно зі статтею 11 зазначеного закону, здобувач ліцензії має подати заяву до відповідного органу ліцензування у формі, визначеній ліцензійними умовами.

На цьому етапі не передбачається обов'язкове ухвалення будь-яких актів з боку органу ліцензування. Для подання заяви здобувач ліцензії має надати лише необхідні елементи, включаючи інформацію про себе та вид господарської діяльності, яка підлягає ліцензуванню. Перелік цих елементів визначається Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності». Типова форма заяви додається до ліцензійних умов, затверджених для конкретної діяльності.

Перелік документів, що додаються до заяви та підтверджують здатність

заявника здійснювати ліцензовану діяльність, визначається встановленими ліцензійними умовами. Законодавство також вимагає надання копії паспорта керівника підприємства або уповноваженої особи, а також опису поданих документів у двох примірниках для отримання ліцензії.

Органи ліцензування та їх посадові особи зобов'язані діяти в межах законодавства і не мають права вимагати від суб'єктів господарювання жодних документів чи інформації, які не передбачені нормативними актами. Заборонено також запитувати у здобувачів ліцензії документи, які можуть бути отримані від інших державних органів чи органів місцевого самоврядування, такі як виписки, витяги, довідки, листи чи інші підтвердження інформації про суб'єкта господарювання.

Здобувачі ліцензій та ліцензіати мають право подавати документи, передбачені законодавством, до органів ліцензування у зручний для них спосіб. Це може бути здійснено в електронному форматі через портал електронних сервісів, що обслуговує юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців і громадські формування, поштою з описом вкладення або особисто, згідно із Законом України «Про адміністративні послуги». Вибір способу подання документів залишається за здобувачем ліцензії або ліцензіатом, залежно від їхніх потреб і зручності.

Подання документів в електронній формі до органу ліцензування здійснюється відповідно до Порядку подання органу ліцензування документів в електронній формі, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №363 від 24 травня 2017 р. Відповідно до цього Порядку, заяви та інші передбачені законом і ліцензійними умовами документи подаються через Єдиний державний портал адміністративних послуг або інтегровані з ним інформаційні системи органів ліцензування, адміністрування яких покладається на відповідні органи. Після подання електронного документа орган ліцензування автоматично надсилає заявникові повідомлення про його прийняття. Від моменту відправлення такого повідомлення документ вважається офіційно прийнятим для розгляду.

Документи в електронному вигляді, які подають заявники або ліцензіати до органів ліцензування, повинні відповідати встановленим законодавством вимогам до електронних документів. Усі документи, незалежно від форми подання, мають бути оформлені державною мовою та засвідчені підписом уповноваженої особи.

Відповідно до пункту 3 частини другої статті 6 Закону України «Про адміністративні послуги», органи, які надають адміністративні послуги, зобов'язані організувати прийом громадян згідно з графіком, затвердженим керівником відповідного органу. Час прийому повинен становити щонайменше 40 годин на тиждень. Адміністративні послуги можуть надаватися як безпосередньо органами ліцензування, так і через центри надання адміністративних послуг, забезпечуючи доступність для заявників.

На другій стадії орган ліцензування здійснює перевірку інформації, поданої заявником у документах для отримання ліцензії, з метою встановлення її відповідності ліцензійним умовам, визначеним для відповідного виду господарської діяльності. Після надходження повного пакету документів орган ліцензування проводить перевірку на предмет наявності підстав для залишення заяви без розгляду. Така перевірка триває до трьох робочих днів з моменту отримання документів. У разі виявлення підстав для відмови в розгляді заяви протягом цього строку має бути прийнято відповідне обґрунтоване рішення.

Відповідно до статті 12 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності», перелік підстав для залишення заяви без розгляду є вичерпним, і орган ліцензування не має права відмовляти у розгляді заяви на інших підставах, не передбачених цим законом.

Орган ліцензування може залишити заяву на отримання ліцензії без розгляду у таких випадках: якщо здобувач ліцензії не надав повний пакет підтвердних документів, визначених законом та ліцензійними умовами; документи подані із порушенням встановлених законодавством строків; не дотримано вимог до оформлення заяви та підтвердних документів, або відсутня необхідна інформація,

передбачена законом та ліцензійними умовами; здобувач ліцензії не має статусу юридичної особи або фізичної особи-підприємця чи його реєстрацію скасовано.

Для перевірки зазначених підстав орган ліцензування звертається до даних Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. У разі наявності однієї із зазначених підстав орган ліцензування ухвалює рішення про залишення заяви без розгляду, яке має бути обґрунтованим і доведено до відома заявника.

Третя стадія процедури ліцензування передбачає ухвалення рішення щодо видачі або відмови у видачі ліцензії. Після того як орган ліцензування підтвердив відсутність підстав для залишення заяви без розгляду, розпочинається детальна перевірка наданих документів.

Орган ліцензування ретельно перевіряє всі надані матеріали на предмет відповідності встановленим ліцензійним умовам. Також здійснюється перевірка документів за допомогою державних паперових та електронних інформаційних ресурсів, що допомагає виявити можливі порушення або недоліки. У разі виявлення підстав для відмови у видачі ліцензії орган ліцензування зобов'язаний ухвалити мотивоване рішення про відмову, зазначивши конкретні причини. Таке рішення має бути оформлено у встановленому порядку і доведено до відома заявника.

Підставами для відмови у видачі ліцензії можуть бути виявлення невідповідності встановленим ліцензійним умовам або подання недостовірних даних. В обох випадках орган ліцензування зобов'язаний надати заявнику обґрунтоване рішення з поясненням причин відмови, що дозволяє суб'єкту господарювання виправити недоліки або оскаржити рішення у встановленому порядку.

Правові наслідки відмови у видачі ліцензії визначаються причинами, що стали підставою для ухвалення такого рішення: у разі якщо підставою для відмови стала невідповідність здобувача ліцензії встановленим ліцензійним вимогам, суб'єкт має право усунути зазначені недоліки та повторно подати заяву на отримання ліцензії. Якщо відмову обґрунтовано наявністю недостовірної інформації в підтвердних

документах, здобувач ліцензії може подати нову заяву лише після закінчення тримісячного терміну з дня ухвалення рішення про відмову. Такі обмеження спрямовані на забезпечення належного рівня добросовісності у взаємодії між суб'єктами господарювання та органами ліцензування, а також гарантують законність і прозорість ліцензійної діяльності.

Після завершення перевірки заяви на отримання ліцензії та підтверджуючих документів, якщо відсутні підстави для залишення заяви без розгляду або для відмови у видачі ліцензії, орган ліцензування приймає рішення про видачу ліцензії. Таке рішення має бути ухвалене протягом десяти робочих днів з моменту отримання заяви.

Відповідно до процедури, орган ліцензування вносить інформацію про надання ліцензії до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. З моменту внесення таких даних суб'єкт господарювання набуває право здійснювати відповідний вид діяльності, що потребує ліцензування.

У день ухвалення рішення воно підлягає оприлюдненню на порталі електронних сервісів відповідно до порядку, встановленого Міністерством юстиції України, що забезпечує прозорість і публічність ліцензійного процесу.

Ліцензія на здійснення визначеного виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, оформлюється органом ліцензування у формі електронного документа. Відомості про ліцензію відображаються у виписці з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. Ця виписка надається ліцензіату безкоштовно і обов'язково публікується на порталі електронних сервісів відповідно до порядку, встановленого Міністерством юстиції України.

Форма та зміст ліцензії затверджуються Міністерством економіки України та Державною регуляторною службою України, що забезпечує уніфікацію та відповідність документу законодавчим вимогам. У разі відмови у видачі ліцензії заявник має право оскаржити це рішення. Розгляд таких справ здійснюється адміністративними судами, що забезпечує захист прав суб'єктів господарювання у

правовому полі.

Окрім можливості судового оскарження, чинне законодавство України передбачає процедуру позасудового оскарження рішень органів ліцензування. Здобувач ліцензії або ліцензіат має право звернутися до Експертно-апеляційної ради з питань ліцензування з апеляцією або скаргою на дії чи рішення органу ліцензування, якщо вони порушують норми законодавства у сфері ліцензування.

Апеляція подається у довільній формі, з додаванням підтвердних документів, які обґрунтовують її зміст. Експертно-апеляційна рада розглядає скарги суб'єктів господарювання, забезпечуючи дотримання принципів законності та об'єктивності при прийнятті рішень у сфері ліцензування, що створює додаткові гарантії захисту прав і законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності.

За видачу ліцензії встановлюється разова плата, розмір якої відповідає прожитковому мінімуму для працездатних осіб, чинному на день ухвалення відповідного рішення органом ліцензування, якщо інше не передбачено законодавством. У разі, якщо ліцензія видається Радою міністрів Автономної Республіки Крим або місцевим органом виконавчої влади, розмір плати становить 10% від цього прожиткового мінімуму.

Переоформлення ліцензії здійснюється безкоштовно. Ліцензіат зобов'язаний сплатити визначену суму за видачу ліцензії протягом 10 робочих днів із дня публікації рішення про її надання на порталі електронних сервісів. Водночас органу ліцензування заборонено вимагати здійснення будь-яких платежів до моменту ухвалення рішення про видачу ліцензії, що гарантує дотримання принципів прозорості та правомірності у сфері ліцензування.

Фінальною стадією ліцензійного провадження є реалізація ухваленого рішення. На цьому етапі суб'єкт господарювання набуває статусу ліцензіата, що зобов'язує його суворо дотримуватися встановлених ліцензійних умов і вимог. Одночасно орган виконавчої влади забезпечує контроль за виконанням цих вимог. Ця стадія характеризується добровільною зміною правового статусу заявника, яка надає

йому ексклюзивне право здійснювати визначений ліцензією вид господарської діяльності, заборонений для інших осіб. Водночас ліцензіат приймає на себе додаткові обов'язки, що не поширюються на суб'єктів, які не провадять ліцензовану діяльність, підкреслюючи специфічність і відповідальність такого виду господарювання.

Аналіз чинного законодавства та наукових підходів дає підстави зробити висновок, що механізми дозвільно-реєстраційного регулювання продовольчої безпеки реалізуються через процедуру отримання таких дозвільних документів: дозволи на здійснення господарської діяльності (зокрема, використання, переміщення, перевезення тощо); дозволи на використання природних ресурсів; документи, що надають спеціальні права; ліцензії на провадження визначених видів діяльності.

З огляду на актуальність та особливості дозвільних процедур у сфері продовольчої безпеки, доцільним є закріплення відповідних норм у Законі України «Про продовольчу безпеку». Пропонується включення до цього закону окремого розділу «Дозвільна діяльність у сфері продовольчої безпеки», який би систематизував перелік дозвільних документів, а також визначав види діяльності, для здійснення яких необхідне їхнє отримання. Такий підхід забезпечить правову визначеність та ефективність регуляторного впливу у цій сфері.

4.2 Стандартизація, сертифікація та моніторинг стану продовольчої безпеки

З огляду на те, що продовольча безпека повинна забезпечувати не лише доступність, різноманітність та економічну досяжність продуктів харчування, але й їх високу якість та безпечність для здоров'я людини, ефективна система контролю за якістю і безпечністю харчових продуктів є ключовим елементом у формуванні продовольчої безпеки.

З урахуванням принципів сталого розвитку, якість та безпечність харчових продуктів мають бути визначені як стратегічні пріоритети державної політики у цій сфері. Одним із основних інструментів державного регулювання, спрямованого на забезпечення цих показників, виступають стандартизація та сертифікація. Вони дозволяють створити чіткі вимоги до харчових продуктів, сприяючи досягненню балансу між інтересами виробників, споживачів та держави, а також забезпечуючи відповідність національної системи продовольчої безпеки міжнародним стандартам.

Стандартизація (від англ. *standard* – норма, зразок, мірило) є процесом встановлення єдиних обов'язкових норм і вимог до готової продукції, напівфабрикатів, сировини та матеріалів. Метою стандартизації є створення уніфікованих підходів до виробництва, які забезпечують раціональнішу організацію виробничих процесів та високу якість продукції [672].

Стандарт у широкому розумінні – це зразок, еталон або модель, що використовується як вихідна основа для порівняння інших об'єктів із метою встановлення їхньої відповідності визначеним вимогам [672]. Стандартизація сприяє підвищенню ефективності виробництва, забезпечує контроль якості продукції та створює умови для її безпечного використання, що є критично важливим у сфері продовольчої безпеки.

У сучасних адміністративно-правових дослідженнях стандартизація розглядається як процес розробки, прийняття та затвердження правил, норм, еталонів і стандартів, які визначають порядок здійснення певних процедур, процесів чи дій незалежно від суб'єктів, що їх виконують.

Основна увага приділяється двом ключовим аспектам: 1) прийняття та затвердження стандартів. Вони можуть бути прийняті колегіальними органами (наприклад, спеціальними комітетами чи радами) або затверджені одноосібно уповноваженими особами, залежно від об'єктів стандартизації та сфери їх застосування; 2) обов'язковість дотримання стандартів. Виконання встановлених стандартів є обов'язковим для всіх суб'єктів, на яких поширюється регуляторний вплив органів чи осіб, що затвердили ці стандарти. При цьому виконання відповідних процедур, процесів чи дій не залежить від статусу чи характеристик суб'єктів, що їх здійснюють. Такий підхід забезпечує уніфікованість і передбачуваність адміністративних процедур, що є важливим елементом забезпечення правової визначеності та ефективного державного регулювання [750, с. 130].

В Україні правове регулювання стандартизації у сфері продовольчої безпеки здійснюється як через нормативно-правові акти загального характеру, так і через акти спеціального характеру.

До актів загального характеру належать: Господарський кодекс України, Закон України «Про стандартизацію», Закон України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» та інші законодавчі акти, що регулюють стандартизацію та технічну оцінку.

До нормативно-правових актів спеціального характеру відноситься: Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», який безпосередньо визначає вимоги та механізми забезпечення якості та безпечності харчових продуктів.

Таке поєднання загального та спеціального законодавства створює комплексний підхід до регулювання стандартів у сфері продовольчої безпеки, що сприяє ефективному функціонуванню системи державного контролю.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про стандартизацію» від 5 червня 2014 р., стандартизація визначається як «діяльність, що полягає в установленні положень для загального та неодноразового використання щодо наявних чи потенційних завдань і спрямована на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері».

Згідно з положеннями цього закону, основною метою стандартизації в Україні є: 1) забезпечення відповідності об'єктів стандартизації своєму призначенню; 2) керування різноманітністю, застосовність, сумісність, взаємозамінність об'єктів стандартизації; 3) забезпечення раціонального виробництва шляхом застосування визнаних правил, настанов і процедур; 4) забезпечення охорони життя та здоров'я; 5) забезпечення прав та інтересів споживачів; 6) забезпечення безпечності праці; 7) збереження навколишнього природного середовища і економія всіх видів ресурсів; 8) усунення технічних бар'єрів у торгівлі та запобігання їх виникненню, підтримка розвитку і міжнародної конкурентоспроможності продукції.

Таким чином, стандартизація в Україні слугує комплексним інструментом для підвищення ефективності виробництва, забезпечення безпеки та конкурентоспроможності, а також сприяє інтеграції української продукції у світові ринки.

Державна політика у сфері стандартизації ґрунтується на таких ключових принципах, спрямованих на забезпечення ефективності, відкритості та міжнародної інтеграції:

участі зацікавлених осіб (забезпечення участі фізичних і юридичних осіб у процесі розробки національних стандартів і кодексів усталеної практики);

прозорості та відкритості (гарантування відкритості процедур розробки та прийняття національних стандартів із врахуванням інтересів усіх сторін);

неупередженості та консенсусу (прийняття стандартів на основі консенсусу, без упередженості);

добровільного застосування (можливість добровільного використання національних стандартів, якщо інше не передбачено законодавством);

відповідності законодавству (стандарти мають відповідати чинним нормативно-правовим актам);

сприяння інноваціям (адаптація стандартів до сучасних науково-технічних досягнень для впровадження інновацій і підвищення конкурентоспроможності продукції);

доступності (забезпечення відкритого доступу до національних стандартів і інформації про них);

пріоритетності міжнародних стандартів (використання міжнародних і регіональних стандартів як основи для національних);

відповідності міжнародним правилам (дотримання міжнародних і регіональних правил і процедур у сфері стандартизації);

міжнародної співпраці (активна участь України в міжнародній та регіональній стандартизації);

прийняття і дотримання суб'єктами стандартизації Кодексу добродійної практики з розробки, прийняття та застосування стандартів відповідно до Угоди Світової організації торгівлі про технічні бар'єри у торгівлі, що є додатком до Марракеської Угоди про заснування Світової організації торгівлі від 15 квітня 1994 р.

Відповідно до статті 6 Закону України «Про стандартизацію», залежно від суб'єкта, який затверджує стандарти, передбачено два рівні стандартизації:

національні стандарти та кодекси усталеної практики, які приймаються національним органом стандартизації та мають загальнодержавний характер. Ці стандарти спрямовані на забезпечення відповідності продукції, процесів та послуг загальнонаціональним вимогам і регулювання їх якості та безпечності;

стандарти, кодекси усталеної практики та технічні умови, прийняті підприємствами, установами та організаціями, що затверджуються суб'єктами господарювання, що здійснюють діяльність у сфері стандартизації. Вони мають локальний характер і діють у межах конкретних підприємств чи галузей, враховуючи їхні специфічні потреби та вимоги.

Національна система стандартизації України являє собою організовану систему, яка визначає основні цілі, принципи управління, форми, а також загальні організаційно-технічні правила виконання всіх видів робіт у сфері стандартизації. Ця система включає комплекс взаємопов'язаних правил і положень, що регламентують організацію та порядок здійснення робіт, пов'язаних із стандартизацією, на національному рівні.

Стандартизація підприємств, установ та організацій, що здійснюють стандартизацію, застосовується безпосередньо суб'єктами господарювання. Результатом цієї діяльності є нормативно-технічні документи які використовуються суб'єктами господарювання, що належать до сфери управління органу, який прийняв ці документи. Вони можуть поширюватися на підприємства-суміжники або інші суб'єкти господарювання, діяльність чи результати діяльності яких потрапляють під дію цих нормативно-технічних документів, а також застосовуватися іншими суб'єктами господарювання виключно за умови отримання згоди органу, що затвердив відповідні нормативно-технічні документи.

Згідно зі статтею 5 Закону України «Про стандартизацію», об'єктами стандартизації виступають такі категорії:

матеріали, складники, обладнання, системи та їх сумісність, що забезпечує можливість гармонійної взаємодії різних елементів у процесі виробництва, експлуатації та обігу продукції;

правила, процедури, функції, методи, діяльність або її результати, до яких також належить продукція, персонал, системи управління тощо. Це спрямовано на

забезпечення високого рівня організації та ефективності виробничих та управлінських процесів;

вимоги до термінології, позначення, фасування, пакування, маркування, етикетування та інших аспектів ідентифікації продукції. Це сприяє забезпеченню прозорості, безпечності та зручності використання продукції для споживачів і суб'єктів господарювання.

Варто зазначити, що чинний Закон України «Про стандартизацію» не містить положень, які визначають роль технічного регулювання у досягненні цілей та виконанні завдань забезпечення продовольчої безпеки держави. Це створює нормативно-правовий вакуум, оскільки технічне регулювання відіграє важливу роль у встановленні вимог до якості та безпеки харчових продуктів, матеріалів, технологій і процесів, що є ключовими елементами продовольчої безпеки.

Результати аналізу наукових і фахових джерел, присвячених проблемам продовольчої безпеки, свідчать про те, що ці питання здебільшого розглядаються крізь призму економічної, соціальної та юридичної науки. Водночас технічні та технологічні аспекти, які є невід'ємною частиною гарантування безпечності та якості харчових продуктів, висвітлюються недостатньо або розглядаються фрагментарно.

Таким чином, для забезпечення ефективного регулювання в сфері продовольчої безпеки необхідно інтегрувати технічне регулювання як складову державної політики та нормативно-правової бази у цій сфері, що сприятиме встановленню комплексного підходу до забезпечення безпеки харчових продуктів.

Суб'єктами стандартизації в Україні є:

центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері стандартизації (визначає стратегію розвитку стандартизації, формує нормативно-правову базу, забезпечує адаптацію національних стандартів до міжнародних та регіональних норм);

центральный орган исполнительной власти, что реализует государственную политику в сфере стандартизации (обеспечует внедрения принятых политических решений, координует деятельность в разработке и применения стандартов);

национальный орган стандартизации (главный уполномоченный субъект, что осуществляет принятия национальных стандартов, организует деятельность технических комитетов, обеспечивает взаимодействие с международными организациями в стандартизации);

технические комитеты стандартизации (специализированные органы, что создаются для разработки стандартов в определенных сферах или отраслях, проводят экспертизу и анализ проектов стандартов);

иные субъекты, что занимаются стандартизацией (предприятия, учреждения, организации, что осуществляют разработку стандартов, технических регламентов или нормативно-технических документов в пределах своей деятельности).

Основными задачами субъектов стандартизации Украины є:

участие в формировании государственной политики в сфере стандартизации, метрологии, защиты прав потребителей и управления качеством (субъекты способствуют определению стратегических целей, разработке нормативно-правовых актов и внедрению международных стандартов в национальную практику);

обеспечение реализации государственной политики в указанных сферах (осуществляют внедрения утвержденных стандартов, организацию обучения и информационного обеспечения для субъектов хозяйствования, внедрения инноваций в процессы стандартизации);

осуществления государственного надзора за соблюдением законодательства в сфере стандартизации и подтверждения соответствия (контролируют правильность и полноту применения стандартов, соответствие продукции, процессов и услуг установленным требованиям);

осуществления государственного метрологического надзора (обеспечивают проверку средств измерений, контроль точности и достоверности результатов измерений в пределах метрологических требований).

Орган стандартизації – це інституція, що виконує діяльність у сфері стандартизації, і визнана національним, регіональним або міжнародним рівнем. Основними функціями органу стандартизації є: розроблення стандартів (створення технічних і регламентних документів, що визначають вимоги до продукції, процесів, послуг або діяльності), схвалення стандартів (перевірка і затвердження проєктів стандартів відповідно до встановлених процедур), затвердження стандартів (офіційне прийняття стандартів як нормативних документів, обов’язкових або рекомендованих до виконання).

Після здобуття Україною незалежності було створено Державний комітет стандартизації, метрології та сертифікації України (Держстандарт України). Цей орган функціонував як центральний орган виконавчої влади, відповідальний за реалізацію державної політики у сфері стандартизації, метрології, підтвердження відповідності та захисту прав споживачів.

До 2003 р. Держстандарт України виконував ключову роль у формуванні національної системи стандартизації та її гармонізації з міжнародними стандартами. Його діяльність регулювалася і координувалася Кабінетом Міністрів України через Міністра економіки та з питань європейської інтеграції України.

Це стало важливим етапом у становленні інституційної основи для забезпечення якості продукції, послуг та захисту споживчих прав, що відповідало новим викликам незалежної держави.

У період з 2003 до 2011 р. функції у сфері стандартизації виконував Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики (Держспоживстандарт України). Цей орган займався питаннями стандартизації, метрології, сертифікації та захисту прав споживачів, а також забезпечував державний нагляд за дотриманням встановлених стандартів та нормативних вимог.

На сьогоднішній день реалізацію політики у сфері стандартизації, метрології та сертифікації забезпечує Міністерство економіки України як центральний орган виконавчої влади.

Важливу роль у формуванні напрямів державної політики у сфері стандартизації та суміжних галузях відіграє Державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» (ДП «УкрНДНЦ»). Ця установа є провідним центром у галузі стандартизації, сертифікації та управління якістю, забезпечуючи наукову підтримку та координацію робіт з гармонізації національних стандартів із міжнародними.

Згідно з Переліком сфер діяльності, в яких центральні органи виконавчої влади та Служба безпеки України здійснюють функції технічного регулювання, Міністерство аграрної політики та продовольства України відповідає за технічне регулювання у таких галузях:

агропромислове виробництво (тваринництво, рослинництво, садівництво, виноградарство, виноробство, хмелярство)

рибне господарство та рибна промисловість (у тому числі вимоги до маркування, етикетування, позначень, пакування продукції агропромислового виробництва, насінництва та розсадництва, продукції рибного господарства та рибної промисловості);

технічна політика у сфері агропромислового комплексу та машинобудування для агропромислового комплексу;

харчова і переробна промисловість, включаючи: виробництво та обіг органічної продукції (у тому числі вимоги до виробництва та обігу органічної продукції і вимоги до маркування, етикетування, позначень, пакування продукції харчової та переробної промисловості, а також органічної продукції).

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері стандартизації, виконує такі функції:

забезпечує нормативно-правове регулювання у сфері стандартизації;

визначає пріоритетні напрямки розвитку у сфері стандартизації;

інформує та надає роз'яснення щодо реалізації державної політики у сфері стандартизації;

узагальнює практику застосування законодавства у сфері стандартизації, розробляє пропозиції щодо його вдосконалення та виносить на розгляд відповідні проекти законодавчих актів;

погоджує програми робіт із національної стандартизації.

Центральний орган виконавчої влади, що відповідає за реалізацію державної політики у сфері стандартизації, здійснює низку ключових повноважень. Зокрема, до його функціональних завдань належить забезпечення дотримання суб'єктами стандартизаційної діяльності вимог Кодексу добросовісної практики щодо розроблення та застосування стандартів. Цей кодекс розроблено відповідно до положень Угоди СОТ про технічні бар'єри у торгівлі (додатку до Марракеської угоди про заснування Світової організації торгівлі від 15 квітня 1994 року). Крім того, даний орган здійснює нагляд за дотриманням встановлених процедур національним органом стандартизації.

Контроль відповідності продукції вимогам у сфері харчової безпеки покладено на Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, яка виконує функції з моніторингу стандартів та нормативів у відповідному секторі.

Функції національного органу стандартизації покладено на спеціалізоване державне підприємство, яке не підлягає приватизації та створене центральним органом виконавчої влади.

До компетенції цього органу належать: організація і координація робіт із розроблення, перегляду, скасування й поновлення дії національних стандартів, а також забезпечення їх гармонізації з міжнародними і регіональними документами. Також він відповідає за розроблення національних стандартів спільно з профільним міністерством, адаптацію стандартів до сучасних науково-технічних вимог і забезпечення їх відповідності чинному законодавству.

Серед інших функцій – формування та затвердження програм робіт у сфері стандартизації, створення та ліквідація технічних комітетів, визначення їх повноважень, сприяння участі України у міжнародних стандартизаційних ініціативах,

забезпечення взаємодії між усіма суб'єктами стандартизації, а також заохочення представників малого і середнього бізнесу до участі у процесі національної стандартизації. Окремим обов'язком є підготовка щорічного звіту про діяльність національного органу стандартизації.

Центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері стандартизації, створює технічні комітети, які займаються розробкою, розглядом та погодженням міжнародних (регіональних) та національних стандартів.

Технічні комітети стандартизації виступають координаційною формою взаємодії різних суб'єктів, зацікавлених у розробці, перегляді й удосконаленні стандартів на національному, регіональному та міжнародному рівнях. Їх діяльність спрямована на узгоджене опрацювання стандартів у конкретних галузях або щодо окремих об'єктів стандартизації.

Формування їх складу здійснюється з урахуванням принципу інклюзивності, що передбачає представництво широкого кола стейкхолдерів – від державних установ та органів місцевого самоврядування до суб'єктів підприємницької діяльності, професійних об'єднань, академічної спільноти, наукових інституцій, громадських організацій та незалежних експертів.

Організаційно-методичне забезпечення технічних комітетів покладається на їхні секретаріати, функціонування яких може здійснювати або сам національний орган стандартизації, або окрема юридична особа-резидент, що виявила ініціативу, підтвердила свою спроможність (у тому числі фінансову) та отримала відповідне погодження.

У межах своєї компетенції технічні комітети: беруть участь у роботі відповідних міжнародних та регіональних технічних комітетів; ініціюють, розробляють і погоджують проекти національних стандартів та змін до них; долучаються до формування річних і середньострокових програм національної стандартизації; здійснюють перегляд чинних нормативних документів, ініціюють їх оновлення, скасування чи відновлення дії.

Технічні комітети не є юридичними особами та не мають права провадити прибуткову діяльність. Право власності на створені ними стандарти та інші нормативні документи закріплено за державою.

Чинна до недавнього часу система стандартизації, що базувалася на адміністративно-плановому управлінні радянських часів, обмежувала гнучкість і динамізм харчової промисловості. Відмова від обов'язкових стандартів на користь більш гнучкої концепції ринкових стандартів є важливим кроком до зменшення бюрократичних перепон і стимулювання інновацій у виробництві харчової продукції. Така зміна підходу дозволяє виробникам більш вільно адаптуватися до потреб ринку, зберігаючи при цьому високу якість та безпеку продукції.

Стандарти в такій концепції не є обмеженнями, а швидше інструментами для досягнення ефективності та розвитку. Вони можуть бути гнучкими і адаптивними, дозволяючи компаніям створювати нові продукти та покращувати існуючі, враховуючи сучасні вимоги ринку та споживачів. Існуючи на різних рівнях – національному, регіональному та міжнародному – стандарти допомагають забезпечити ефективну інтеграцію між різними ринками, сприяючи розвитку експорту та зміцненню міжнародної співпраці.

Можна навіть уявити більш інтерактивну систему стандартизації, де виробники, споживачі та регулятори взаємодіють через цифрові платформи для швидшого оновлення стандартів, оцінки впливу нових технологій на харчову промисловість або навіть створення адаптивних стандартів для майбутніх інновацій, таких як нові методи вирощування чи переробки продуктів.

Стандарти на агропродукцію, залежно від її особливостей, містять такі групи положень або вимог:

- класифікація (поділ продукції на класи за певними ознаками, наприклад, якість, розмір, сорт;

- основні параметри і (або) розміри (визначення характеристик та розмірів продукції, які є критичними для її класифікації і використання);

загальні технічні умови (основні вимоги до якості продукції, її відповідності встановленим стандартам);

вимоги безпеки (встановлення норм і стандартів, що забезпечують безпеку продукції для споживачів та навколишнього середовища);

вимоги охорони довкілля (вимоги щодо мінімізації негативного впливу на довкілля під час вирощування, обробки або транспортування продукції);

маркування (правила щодо позначення товару, що забезпечують його ідентифікацію, походження та інші важливі відомості для споживачів);

пакування (вимоги до пакування, яке забезпечує збереження якості продукції та відповідає стандартам збереження та транспортування);

правила транспортування та зберігання (встановлення норм і вимог до умов, за яких продукція має транспортуватися і зберігатися для збереження її властивостей);

методи контролювання (визначення методів для перевірки якості продукції, відповідності стандартам та вимогам);

правила приймання (процедури та критерії для приймання продукції, що забезпечують її відповідність встановленим вимогам на етапі доставки або введення в оборот);

правила утилізації (вимоги до утилізації продукції або її упаковки після використання для забезпечення екологічної безпеки).

Щодо агропродукції існують такі стандарти: на насіння; зерно та продукти його переробки; овочі та фрукти; корми та комбікорми; м'ясо та молоко. Важливо зазначити, що до сьогодні на більшість цієї продукції діють стандарти, розроблені ще в період існування СРСР у 60-80 роках минулого століття. Ці стандарти практично не оновлювалися, а перегляд обмежувався лише продовженням терміну їх дії. Тому вимоги щодо показників якості, закладені в цих стандартах, в багатьох випадках є застарілими та не відповідають сучасним вимогам, що негативно впливає на якість продукції та конкурентоспроможність на ринку.

У контексті формування системи продовольчої безпеки важливим є не лише визначення стандарту залежно від його цільового спрямування, але й комплекс заходів у сфері технічного регулювання. Йдеться, зокрема, про національні стандарти, технічні умови, а також інші нормативи, що стосуються як сільськогосподарської сировини, так і готової харчової продукції. При цьому раціональні норми харчування хоча й не є предметом прямої стандартизації, однак їх встановлення спирається на стандартизовані методи контролю фізико-хімічних параметрів.

Важливою складовою державної продовольчої політики є забезпечення функціонування резервного фонду, для чого необхідно створювати умови тривалого зберігання продовольства в спеціалізованих сховищах. Це вимагає розроблення окремих нормативів, які б регламентували не лише вимоги до таких продуктів, а й правила їх використання після ротації.

Безпечність харчової продукції визначається на підставі вимог європейського законодавства, а також відповідних національних актів, включаючи технічні регламенти з маркування. Одним із ключових елементів у цій сфері є впровадження системи управління безпечністю, зокрема принципів HACCP, які реалізуються відповідно до стандарту ISO 22000 та інших нормативів.

Оцінка якості як харчових продуктів, так і діяльності підприємств, залучених до забезпечення продовольчої безпеки, здійснюється на основі міжнародних і національних стандартів у сфері управління якістю, зокрема серії ISO 9000. Якість харчової продукції також регулюється положеннями Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» і конкретизується через галузеві стандарти та технічні умови, включаючи норми для органічного виробництва та функціональних товарів.

Історично в Україні політика у сфері продовольчої безпеки здійснювалася здебільшого на рівні центральної влади, часто у закритому режимі, з огляду на стратегічний характер продовольчого резерву. Втім, сучасні реалії потребують переосмислення підходів до публічної комунікації в цій сфері. Зокрема, важливо

забезпечити доступ до інформації щодо вимог до якості, безпеки, асортименту продукції, а також прозорість щодо соціокультурних, екологічних і етичних чинників, що впливають на споживання. Такий підхід сприятиме не лише фізичній безпеці продуктів, але й відповідатиме культурним очікуванням населення.

Звісно, такі відкриті аналізи мають проводитися згідно з визнаними методиками, що зазвичай викладені в міжнародних стандартах. У міжнародній практиці основою для впровадження безпечності харчових продуктів, з акцентом на принципи, що діють на ринках Європейського Союзу, є наступні міжнародні стандарти та інструменти: Codex Alimentarius, HACCP, ISO 22000, IFS та інші аналогічні стандарти. Крім того, важливими є стандарти, що застосовуються в ланцюгу постачання сільськогосподарської продукції, призначеної для подальшої переробки, такі як Global G.A.P. та QS.

Codex Alimentarius є збірником міжнародно схвалених принципів безпечності харчової продукції. Ці принципи закріплені на законодавчому рівні в багатьох країнах і є обов'язковими для виконання, що дозволяє забезпечити безпеку харчових продуктів на глобальному рівні, встановлюючи єдині стандарти для виробництва та обігу харчових товарів.

Управління Codex Alimentarius здійснюється Комісією Codex Alimentarius за участі FAO та WHO. Codex Alimentarius діє на міжнародному рівні з 1963 р. з метою гармонізації принципів безпечності харчових продуктів і в даний час використовується в 188 країнах світу для захисту здоров'я споживачів та забезпечення принципів чесної торгівлі.

Положення Codex Alimentarius мають рекомендаційний характер, тобто їх недотримання не передбачає юридичної відповідальності ані для країн, ані для підприємств. Однак ці положення є надзвичайно корисними в багатьох аспектах. Наприклад, WTO використовує принципи Codex Alimentarius при вирішенні арбітражних суперечок між країнами. Крім того, в більшості країн керівні принципи

Codex Alimentarius схвалені для забезпечення безпеки харчових продуктів і використовуються в національних системах регулювання харчової безпеки.

Діяльність Комісії Codex Alimentarius спрямована на захист здоров'я споживачів і забезпечення чесних практик у торгівлі продовольчими товарами; координацію розроблення харчових стандартів, що здійснюється міжнародними урядовими й неурядовими організаціями; визначення пріоритетів, ініціювання й керівництво підготовкою проєктів стандартів через відповідні органи; остаточне редагування таких стандартів і публікацію їх у Codex Alimentarius після ухвалення урядами; а також удосконалення опублікованих стандартів на основі відповідного перегляду.

Codex Alimentarius охоплює стандарти для всіх основних категорій харчових продуктів – від сирих і напівоброблених до перероблених, що постачаються кінцевому споживачеві. Матеріали, які підлягають подальшій переробці, включено в обсязі, достатньому для досягнення цілей Кодексу. Документ містить положення щодо гігієни харчових продуктів, харчових добавок, залишків пестицидів, контамінантів, маркування й представлення товарів, а також методів аналізу та відбору. Крім того, у Codex Alimentarius передбачені рекомендаційні положення (правила, норми, настанови й інші документи), якими міжнародна спільнота повинна керуватися, щоб захищати здоров'я споживачів і підтримувати єдині торговельні практики.

Стандарти Codex Alimentarius встановлюють вимоги до харчових продуктів, що гарантують їх безпечність, якість та захищеність від фальсифікації, а також належне маркування й представлення для споживачів. Кожен стандарт, розроблений в межах Кодексу для конкретного продукту або групи продуктів, відповідає затверджену формату й містить необхідні критерії.

Починаючи з 2005 р., на законодавчому рівні в країнах ЄС запроваджено обов'язкове застосування принципів НАССР для всіх харчових підприємств, зокрема й тих, що експортують свою продукцію до ЄС. Україна також ухвалила Закон «Про

основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», який встановлює обов'язкове впровадження системи НАССР на внутрішньому ринку.

Принципи НАССР лежать в основі сучасних систем управління безпечністю харчових продуктів і водночас є гнучкими, тому можуть бути адаптовані для підприємств різних розмірів і специфіки діяльності:

1. Ідентифікація небезпечних чинників, які необхідно уникати, виключати або знижувати до прийнятного рівня (аналіз ризиків). Мова йде про визначення будь-яких можливих небезпек, які можуть виникнути під час виробництва, переробки, зберігання, транспортування або реалізації харчової продукції. Під «небезпечним чинником» (або «ризиком») розуміють будь-який біологічний, хімічний чи фізичний агент, який може спричинити шкоду здоров'ю споживача.

2. Визначення критичних точок контролю (КТК) на всіх процесах виробництва. Критична точка контролю – це конкретний етап, операція або процедура у виробничому процесі, де необхідний контроль для запобігання або усунення небезпечного чинника чи зведення його до прийнятного рівня.

3. Встановлення критичних меж для КТК. Критичні межі – це точні кількісні або якісні показники, які визначають, коли небезпека перебуває під контролем. Якщо значення виходить за ці межі, це означає, що КТК не контролюється, і ризик збільшується.

4. Встановлення та впровадження системи моніторингу КТК. Моніторинг – це спостереження або вимірювання показників, пов'язаних з критичною точкою контролю, аби забезпечити вчасне виявлення відхилень від встановлених меж.

5. Визначення коригувальних дій, у разі, якщо в ході моніторингу було виявлено, що КТК вийшли з-під контролю. Коригувальні дії – це конкретні кроки, які слід виконати, якщо моніторинг показав, що КТК вийшла за межі встановлених критеріїв. Вони мають повертати процес під контроль і гарантувати безпечність кінцевого продукту.

6. Встановлення регулярних процедур перевірки для визначення відповідності правилам, викладеним у принципах 1-5. Перевірка (верифікація) передбачає систематичні дії для підтвердження того, що впроваджена система НАССР працює належним чином і всі її принципи реалізуються ефективно.

7. Розроблення документації та ведення записів, які можуть продемонструвати відповідність принципам 1-6. Записи мають відповідати типу і розміру харчового підприємства.

Окрім цього, харчові підприємства можуть добровільно пройти аудит у незалежних органах сертифікації. У разі позитивних результатів вони отримують відповідний сертифікат, який додатково засвідчує дотримання принципів НАССР третьою стороною. Це підвищує прозорість і гарантує, що постачальники працюють згідно з визначеними правилами в ланцюгах постачання.

У 2005 р. Міжнародна організація з стандартизації (ISO) вперше видала стандарт ISO 22000, який забезпечує виробників харчової продукції інструментами для гарантування безпечності продуктів на визначеному рівні. Цей стандарт став доступним для всіх зацікавлених сторін і є добровільним до впровадження. У вересні 2018 р. він був переглянутий, у результаті чого вийшла нова редакція – ISO 22000:2018.

Стандарт ISO 22000:2018 чітко визначає вимоги до системи управління безпечністю харчових продуктів та містить умови, дотримуючись яких організація може отримати сертифікацію. У ньому описано, які саме заходи повинна впровадити компанія, щоб довести здатність ефективно контролювати ризики, пов'язані з безпечністю харчової продукції. Оскільки вимоги стандарту є універсальними, він підходить для організацій будь-якого розміру та будь-якої ланки в ланцюгу постачання харчових продуктів.

За структурою ISO 22000 складається з двох основних компонентів: Принципів НАССР та системи управління якістю, викладеної в стандарті ISO 9001. Якщо організація повністю виконує вимоги ISO 22000, вона фактично реалізує і принципи

НАССР. У такому разі додаткове впровадження системи управління якістю за ISO 9001, як правило, не є необхідним.

На початку 2000-х років Федеральний німецький союз із питань торгівлі (HDE) та Об'єднання підприємств з торгівлі й збуту (FCD) Франції розробили так званий Міжнародний стандарт харчових продуктів (IFS), покликаний уніфікувати процес перевірки систем якості й харчової безпеки постачальників власних торговельних марок. Стандарт уперше опублікували у 2003 р. Згодом, у результаті подальшого розвитку та вдосконалення систем забезпечення безпечності харчових продуктів у ланцюгу їхнього виробництва, під егідою IFS було створено низку нових стандартів і програм, об'єднаних під загальною назвою International Featured Standards (IFS). Для розрізнення сфер застосування кожен з них отримав відповідні позначення, наприклад, IFS Food, IFS Logistics тощо. Цифра «7» у назві IFS Food 7 означає сьому, вдосконалену версію, оприлюднену в жовтні 2020 р.

Основна мета IFS Food 7 – це забезпечення безпеки харчових продуктів, а також контроль технологічної якості виробництва й характеристики самих продуктів у контексті потенційних ризиків забруднення та недозволених добавок. Цей стандарт призначений насамперед для підприємств, що переробляють харчову продукцію, а також тих, що займаються пакуванням неупакованих продуктів. Сертифікація IFS є обов'язковою умовою для імпорту харчових товарів із України до Європейського Союзу.

IFS Food 7 передбачає низку методів і засобів, які забезпечують дотримання вимог безпеки та якості продукції у таких напрямках:

управління підприємством (забезпечення участі керівництва в формуванні культури харчової безпеки і реалізації політики якості на всіх рівнях компанії);

управління ресурсами (постійна наявність достатніх фінансових, кадрових ресурсів, належних умов праці та дотримання вимог гігієни й відповідного технічного оснащення для підтримання харчової безпеки);

оптимізація виробничих процесів (організація ефективних із точки зору витрат і водночас безпечних та якісних технологічних процесів задля отримання високоякісних продуктів);

система управління якістю на підприємстві (врахування світового досвіду застосування систем управління якістю, що допомагає дотримуватися вимог законодавства, галузевих норм у сфері харчової безпеки та технічних специфікацій замовників);

план захисту харчових продуктів (food defence) (цей компонент пропонує інструменти й технології, завдяки яким підприємство може підтримувати прозорість, надійність і результативність власної діяльності та продукції);

безперервний процес оптимізації (проведення вимірювань, аналізів, інспекцій, валідації процесів, управління рекламаціями, реалізація заходів з удосконалення – все це дозволяє визначати ключові точки слабкості й розробляти конкретні плани дій для покращення якості виробництва).

GlobaLG.A.P. – це приватна міжнародна система сертифікації якості та безпечності сільськогосподарської продукції. Вона сформувалася в 1997 р., коли Робоча група з роздрібної торгівлі (EUREP) об'єднала існуючі ініціативи європейських супермаркетів (які на початку 1990-х років розробляли власні стандарти для забезпечення мінімальних вимог безпечності сільськогосподарської сировини) і створила єдиний стандарт під назвою EuroG.A.P. У 2007 р. цей стандарт перейменували на GlobaLG.A.P., а станом на 2015 р. у світі було видано понад 160 тисяч сертифікатів цього стандарту в 124 країнах.

Абревіатура G.A.P. (Good Agricultural Practice) означає «належна сільськогосподарська практика». Основне завдання GlobaLG.A.P. – гарантувати високий рівень безпечності харчових продуктів на рівні фермерських господарств завдяки чітким і конкретним вимогам. Сьогодні більшість харчових стандартів (наприклад, IFS) вимагають, щоб сировина для подальшої переробки була

сертифікована за GlobalG.A.P. Це дає змогу зберігати безперервність і дотримуватися вимог безпеки на всіх етапах ланцюга постачання – «від поля до переробки».

Крім забезпечення безпечності харчових продуктів, GlobalG.A.P. має й інші важливі цілі: сприяння сталим методам виробництва, включно з відповідальним споживанням води та піклуванням про довкілля; дотримання стандартів соціальної відповідальності перед працівниками; благополуччя худоби на фермах; ефективне використання ресурсів шляхом раціонального застосування мінеральних добрив та інтегрованої боротьби зі шкідниками; підвищення результативності й конкурентоспроможності сільськогосподарських виробників.

Цей стандарт працює за будь-яких кліматичних, ґрунтових і економічних умов, пропонуючи універсальний набір інструментів для належної виробничої практики та спрямовуючи фермерів на безпечні й сталі підходи до господарювання. Під дію GlobalG.A.P. підпадають такі категорії продукції, як фрукти й овочі, тваринництво, квітникарство та аквакультура. При цьому стандарт охоплює всі стадії вирощування – починаючи з насіння, посадкового матеріалу і кормів, та закінчуючи контролем за подальшою обробкою продукції в ланцюгу постачання.

Система QS забезпечує контроль харчової продукції на всіх етапах – від ферми до полиці магазину. Заснована у 2001 р., вона передбачає суворий контроль, прозору простежуваність та чітке маркування виробів. Система QS охоплює весь ланцюг виробництва: м'ясо (кормова база, вирощування тварин, транспортування, забій і переробка) та фрукти й овочі (вирощування, зберігання, попередня обробка, транспортування).

В Україні триває процес реформування сфери стандартизації з акцентом на гармонізацію вітчизняних норм із європейськими шляхом інтеграції відповідних положень у національне законодавство. Завдяки активним нововведенням створюються передумови для розвитку вітчизняного виробництва та підвищення його конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках.

Водночас, правове регулювання якості та безпечності аграрної продукції значною мірою залежить від загального підходу до технічного регулювання в державі, а саме: прискорення розроблення технічних регламентів на ключові види продукції, які слугують базовими нормативно-правовими актами для оцінки відповідності; створення умов для гармонізації національних стандартів із міжнародними; забезпечення в перехідний період державного ринкового нагляду за європейським зразком, належним державним фінансуванням відбору зразків та проведенням випробувань продукції.

Одним із адміністративно-правових механізмів гарантування продовольчої безпеки є сертифікація, яка традиційно використовується насамперед для підтвердження дотримання вимог безпеки. Її базове визначення уперше надано спеціальним Комітетом ISO (Міжнародна організація зі стандартизації) з питань сертифікації СЕРТИКО (тепер КАСКО) та викладено в Інструкції №2 ISO (IEC 2) від 1982 р. У цьому документі зазначено, що сертифікація відповідності – це дія, що засвідчує через сертифікат відповідності чи знак відповідності, що виріб чи послуга відповідають визначеним стандартам чи іншому нормативному документу» [682].

Згідно з енциклопедичними джерелами, термін «сертифікація» (від французького *certification* та пізньолатинського *certificatio* – «засвідчення», що походить від латинських слів *certum* – «вірно, дійсно» та *facere* – «робити») охоплює два значення: 1) у широкому розумінні – діяльність компетентних державних органів, установ, організацій та їх посадових осіб, пов'язана з видачею й отриманням юридичними або фізичними особами відповідного сертифіката; 2) у вузькому розумінні – підтвердження відповідності якісних характеристик продукції визначеним вимогам (нормативам) або рівню, встановленому стандартами [780].

З погляду права, сертифікація виступає як правова процедура, підсумком якої є оформлення сертифіката відповідності. Такий сертифікат видається відповідно до правил затвердженої системи сертифікації й посвідчує, що продукція відповідає встановленим вимогам [342, с. 70].

На думку С. Вітвіцького, найбільш поширеним методом засвідчення якості товарів або послуг є сертифікація, тобто процедура підтвердження того, що продукція відповідає визначеним стандартам чи вимогам. Ця діяльність сама по собі має контрольний характер, здійснюється уповноваженими органами з сертифікації і завершується видачею відповідного документа – сертифіката. Зазвичай, таким документом може слугувати також товарний знак якості. Для органів контролю у такому разі предметом перевірки є те, чи відповідає продукція сертифікату та/або знаку якості, а також чи чинний сам сертифікат [113, с. 76].

Згідно з поглядами С. Орехова, сертифікація розглядається як особливий інструмент регулювання господарської діяльності та водночас складова національної системи технічного регулювання. На його думку, сертифікація проводиться як стосовно самої діяльності, так і стосовно її результатів [409, с. 51].

У статті 1 Закону України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» міститься легальне визначення терміна «сертифікація»: це підтвердження відповідності третьою стороною, яке стосується продукції, процесів, послуг, систем або персоналу.

Загальною метою сертифікації є: забезпечення національної безпеки та недопущення підприємницьких практик, що вводять в оману споживачів (користувачів); запобігання обігу продукції, яка може становити загрозу життю, здоров'ю та майну громадян, а також навколишньому середовищу; створення умов для залучення суб'єктів підприємницької діяльності до міжнародного економічного й науково-технічного співробітництва та ведення міжнародної торгівлі [257, с. 278].

Об'єктом (предметом) сертифікації є конкретні результати здійснюваної діяльності – якість вироблених товарів або наданих послуг. Наявність сертифіката стає обов'язковою умовою для виробництва та реалізації певної продукції, а метою сертифікації є запобігання появі на ринку держави сумнівних товарів (послуг) [409, с. 52].

Отже, сертифікація – це процедура, під час якої спеціально уповноважений орган перевіряє та документально підтверджує відповідність продукції вимогам, встановленим законодавством, що діє на території України.

Сертифікація є дієвим методом, який широко застосовується у світовій практиці. Її суть полягає в проведенні досліджень продукції у спеціалізованих лабораторіях (центрах), що дає змогу захищати права споживачів шляхом надання їм достовірної та об'єктивної інформації про характеристики продукції та її відповідність встановленим стандартам. Сертифікація спонукає виробників задовольняти потреби споживачів і ринку, а також удосконалювати організаційно-технічний рівень виробництва, що сприяє випуску конкурентоспроможної продукції та розширенню зовнішніх ринків збуту. Види й порядок проведення сертифікації визначаються законом [228].

Сертифікація переслідує такі цілі: підтвердження задекларованих виробником показників якості продукції та послуг; допомога споживачеві під час вибору товарів і послуг; запобігання продажу продукції, небезпечної для життя, здоров'я й майна споживачів або довкілля; забезпечення прав споживачів на якісні й безпечні товари; формування конкурентних переваг завдяки належній якості продукції; створення передумов для участі виробників у міжнародному економічному та науково-технічному співробітництві й виходу на світові ринки.

Сертифікація спрямована на забезпечення випуску продукції стабільної якості, що відповідає технічним нормам. Її результатом є сертифікат відповідності – офіційний документ, що засвідчує відповідність товару або послуги встановленим стандартам. Такий сертифікат видається незалежною організацією, яка не є виробником або покупцем продукції.

Система сертифікації – це комплекс процедур, що регламентують проведення оцінки відповідності та забезпечують достовірність результатів. Вона охоплює широкий спектр аспектів: виробничі процеси, методи контролю якості, метрологічне забезпечення та правові вимоги. З технологічного боку сертифікат підтверджує, що всі

етапи виготовлення продукції відповідають встановленим стандартам, а матеріали та операції не порушували вимог до безпеки та стабільності виробництва. З метрологічної точки зору сертифікат є підтвердженням того, що вимірювальні засоби і контрольні процедури відповідають належним характеристикам точності, що забезпечує достовірність технічних вимірювань на всіх етапах виробництва. З правової позиції сертифікат відповідності засвідчує дотримання чинних нормативно-правових актів та вимог технічної документації.

Сертифікація виконує як соціальну, так і економічну функцію. У соціальному вимірі вона сприяє підвищенню стандартів якості, безпеки життя та охороні довкілля. Водночас вона допомагає забезпечити захист здоров'я громадян шляхом встановлення вимог до якості харчових продуктів. З економічного боку сертифікація стимулює виробників до вдосконалення продукції відповідно до очікувань споживача, сприяє зменшенню витрат, підвищенню рівня продажів і прибутковості, а також створює конкурентні переваги.

Сьогодні сертифікацію харчової продукції можуть проводити як державні органи, так і приватні компанії, що мають відповідну акредитацію. Водночас обов'язкова сертифікація проводиться виключно у державній системі і включає перевірку, випробування продукції та технічний нагляд.

Об'єктами сертифікації можуть бути товари, послуги, процеси, персонал, а також системи управління якістю та охороною довкілля.

Серед ключових переваг сертифікації для підприємства слід відзначити: поліпшення системи управління, підвищення задоволеності клієнтів, зміцнення позицій на ринку та розширення його частки.

Відповідно до чинного законодавства сертифікацію визначають як процедуру офіційного підтвердження відповідності продукції чи систем управління встановленим нормам. Це може бути частиною санітарного контролю або окремим етапом у забезпеченні якості, що виконується незалежною стороною.

Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» прямо не містить визначення сертифікації, що створює прогалину в регулюванні добровільного підтвердження відповідності харчової продукції.

Процедура сертифікації зазвичай включає кілька послідовних етапів: подання заявки, аналіз документації, визначення схеми сертифікації, випробування зразків, атестація виробництва, оформлення сертифіката, технічний нагляд та, за потреби, припинення його дії.

Схема сертифікації визначається залежно від типу продукції: для одиничних виробів – перевірка кожного зразка; для партій – випробування відібраних зразків та атестація виробництва; для серійного виробництва – три рівні складності сертифікації, залежно від терміну дії сертифіката (до 1, 2 або 3 років).

Обстеження виробництва – це перевірка стану підприємства на предмет його готовності дотримуватись стандартів, що включає аналіз документації, обладнання, систем контролю сировини та метрологічної забезпеченості. За результатами складається акт обстеження.

Атестація виробництва дозволяє оцінити, чи спроможне підприємство стабільно виготовляти продукцію відповідно до вимог. Результати оформлюються в атестаті і надаються заявникові.

Випробування продукції проводяться акредитованою лабораторією. Якщо хоча б один показник не відповідає вимогам, випробування зупиняються, а повторно вони можуть бути здійснені тільки після подання нової заявки.

Сертифікат відповідності оформлюється на підставі позитивних результатів випробувань, наявності атестата виробництва або сертифіката на систему якості. Документ реєструється та видається заявнику.

Технічний нагляд здійснюється органом, що видав сертифікат. У разі виявлення порушень нормативів, змін у технології або конструкції продукції дію сертифіката

може бути зупинено або припинено. В такому випадку заявник має право оскаржити рішення шляхом подання апеляції.

Для виявлення існуючих і потенційних внутрішніх і зовнішніх загроз у механізмі забезпечення продовольчої безпеки слід передбачити ефективну систему моніторингу.

Термін «моніторинг» (англ. *monitoring*, від лат. *monitor* – «застережливий») використовується для позначення спеціально організованого, регулярного спостереження за станом об'єктів, явищ або процесів із метою їх оцінювання, контролю чи прогнозування.

Моніторинг продовольчої безпеки – це комплекс заходів зі спостереження, збору, обробки, систематизації й аналізу даних про виробництво продуктів харчування, державний продовольчий резерв, управління запасами, якість і безпечність харчових продуктів, харчування населення тощо. На підставі інформації, зібраної під час моніторингу, уповноважені суб'єкти приймають відповідні рішення і вживають заходів для підтримання продовольчої безпеки окремого регіону або країни загалом.

Однією з головних цілей моніторингу стану продовольчої безпеки є отримання системи показників, що дають змогу обґрунтувати пріоритети продовольчої політики на коротко-, середньо- та довгострокову перспективу, а також урахувати інтереси всіх стейкхолдерів. Крім того, моніторинг допомагає визначити наявність виробничих ресурсів у продовольчій сфері, розрахувати потребу в додатковому залученні цих ресурсів і порівняти ефективність співпраці з вітчизняними та іноземними постачальниками.

Досягнення зазначених цілей забезпечується через низку взаємопов'язаних завдань, серед яких: порівняльний виробничо-господарський і фінансово-економічний аналіз діяльності вітчизняних виробників та іноземних постачальників; вивчення динаміки ключових показників розвитку продовольчого ринку України й головних

імпортерів; оцінювання актуальних і перспективних конкурентних переваг національних виробників та іноземних постачальників.

Моніторинг ефективності продовольчої безпеки держави можуть здійснювати як державні, так і громадські організації, а також окремі особи чи групи. Успіх моніторингу значною мірою залежить від правильної його організації, зокрема від наявності чіткої програми й схеми моніторингу.

Основна мета будь-якої моніторингової програми – отримання необхідної інформації про реалізацію критеріїв продовольчої безпеки та виявлення загроз, що заважають їх досягненню.

Відповідно, моніторингова програма у сфері продовольчої безпеки повинна забезпечити: збір даних щодо забезпечення продовольчої безпеки; виявлення ризиків і небезпек, які можуть перешкоджати досягненню встановлених рівнів критеріїв продовольчої безпеки, а також прогнозування змін цих чинників; надання інформації для різних зацікавлених аудиторій (громадськості, державних органів) і її поширення; обґрунтування заходів, спрямованих на поліпшення ситуації у забезпеченні продовольчої безпеки держави або окремих її регіонів.

Серед основних завдань моніторингу виокремлюють такі: оцінювання діяльності органів державного управління в межах їхньої компетенції щодо продовольчої безпеки; перевірка витрачання бюджетних коштів та інших ресурсів відповідними органами влади; визначення рівня кваліфікації посадових осіб, які відповідають за продовольчу безпеку; контроль виконання планів/програм органами влади для реалізації рішень вищих органів, забезпечення прав і свобод громадян, дотримання законності тощо; розроблення рекомендацій на основі результатів моніторингу з метою підвищення ефективності роботи державних чи місцевих органів влади.

Для державних і місцевих органів влади моніторинг слугує механізмом зворотного зв'язку з нижчими ланками управління, а також формою контролю за виконанням розпоряджень.

Недержавні організації використовують моніторинг для: контролю дотримання прав громадян, ефективності використання бюджетних коштів, виконання обіцянок виборним керівництвом тощо; розроблення методик оцінювання діяльності органів влади та проведення такої оцінки; контролю виконання програм або інших рішень, пов'язаних із забезпеченням якісними продуктами харчування (зокрема дитячого); підготовки рекомендацій для вдосконалення роботи органів влади з питань продовольчої безпеки.

Таким чином, у демократичній державі офіційний контроль із боку державних органів має доповнюватися громадським або незалежним контролем, орієнтованим на пріоритети та потреби населення.

Під час моніторингу діяльності органів влади вирішуються два основних завдання: збір інформації про об'єкт моніторингу, що включає факти й дані, отримані у процесі спостереження, та інтерпретація зібраної інформації, визначення ключових чинників, позитивних чи негативних тенденцій, прогнозування розвитку ситуації та підготовка рекомендацій для підтримання позитивних змін і запобігання негативним.

Моніторинг має відповідати критеріям репрезентативності, валідності й надійності. До розроблення моніторингової програми варто проаналізувати всю доступну інформацію за тематикою дослідження, враховуючи юридичні аспекти (правове регулювання земельних відносин, умови кредитування тощо). Результати цього попереднього аналізу дають змогу визначити об'єкти й індикатори моніторингу, а також, можливо, уникнути масштабних досліджень, одразу переходячи до стадії інтерпретації вже наявних даних, поширення інформації та взаємодії з державними органами.

Результатом первинного аналізу є встановлення пріоритетів моніторингової програми, зокрема визначення об'єктів моніторингу та індикаторів, що підлягають контролю. Буває й так, що зібраної в ході підготовчих (рекогносцирувальних) досліджень і статистичної інформації вже достатньо для того, щоб, не вдаючись до «повномасштабних» досліджень, переходити до наступних кроків програми. Це

можуть бути інтерпретація наявних даних, їх оформлення й поширення, а також взаємодія з державними установами, котрі опікуються питаннями забезпечення населення продовольством. Такий підхід дає змогу в короткі строки виявити найбільш нагальні проблеми, які раніше могли залишатися поза увагою державних органів.

Обов'язковим елементом моніторингу є механізм зворотного зв'язку, що дає можливість коригувати програму й визначати її слабкі місця. Залежно від застосовуваних методів і результатів початкових досліджень можуть бути переглянуті початкові пріоритети. Через певний час, коли накопичиться додатковий масив даних, виникає потреба повторно оцінити цілі програми та її узгодженість із доступними ресурсами. Ключовими умовами ефективності зворотного зв'язку є належна якість зібраних відомостей, а також коректність й обґрунтованість їхньої інтерпретації. Для глибшого аналізу окремих проблем може знадобитися залучення незалежних експертів. На цьому етапі велике значення має продумана організація обробки та зберігання первинних даних для подальших досліджень.

Фінальна стадія програми передбачає поширення зібраної інформації й розроблення на її основі рекомендацій для всіх зацікавлених сторін і організацій. Загалом моніторингова програма має відповідати науковим критеріям, бути гнучкою і відкритою до змін завдань і підходів з урахуванням нових результатів, економічною, а також цілком керованою й контрольованою в межах визначених ресурсів і часових обмежень.

4.3 Загальна характеристика контрольно-наглядових процедур у сфері продовольчої безпеки

Контроль і нагляд виступають важливими інструментами в системі публічного управління будь-якою сферою. Адже будь-яка норма, дотримання якої не перевіряється та не підкріплена механізмом примусу, особливо з урахуванням індивідуальних і суспільних особливостей менталітету в Україні, на практиці лишається лише декларативним положенням. Безперечно, питанню здійснення контролю й нагляду в адміністративно-правовій доктрині приділено значну увагу в працях науковців, проте воно зберігає свою актуальність і нині. Серед основних причин – наявність дискусій щодо правової природи, дефініцій та співвідношення понять «контроль» і «нагляд».

Перш ніж зосередитися безпосередньо на суті цієї теми, слід з'ясувати базові терміни. У сучасній українській мові «контроль» розуміють як «перевірку, облік діяльності кого- або чого-небудь, нагляд за кимось або чимось» [678, с. 271]. У науковій літературі чимало дослідників трактують контроль як перевірку певних об'єктів або ж як систему спостережень і перевірок [244]. Водночас низка авторів звертає увагу на те, що в дефініціях «контролю» перевага часто надається саме поняттю «перевірка», порівнюючи його зі «спостереженням» («контроль – перевірка, а також спостереження з метою перевірки») або протиставляючи їх («контроль – перевірка або спостереження з метою перевірки») [610].

Стаття 1 Лімської декларації керівних принципів контролю 1977 р. підкреслює, що контроль не є самоціллю, а виступає невіддільною частиною регуляторної системи. Його мета полягає в тому, щоб на ранньому етапі виявляти відхилення від встановлених стандартів, а також порушення принципів законності, ефективності й економного використання матеріальних ресурсів. Це дає змогу оперативно вживати коригувальних заходів, у певних випадках притягувати винних до відповідальності,

одержувати відшкодування завданих збитків чи реалізувати превентивні заходи для запобігання подібним порушенням у майбутньому [334].

Контроль є невіддільною характеристикою державного управління, відображаючи його складний і багатогранний характер. Саме тому в науковій літературі він розглядається з різних точок зору, зокрема: як форма або вид управлінської діяльності (В. Гаращук, Р. Ємець, О. Кацуба, С. Косінов, О. Банчук), як метод управління (О. Євтушевська), як функція управління (О. Андрійко, А. Гетьман, Т. Єдинак, О. Павлишен, С. Кохан, В. Мурза, О. Павлюх, О. Піддубний), як елемент (складова) управлінського процесу (Л. Савченко), як цілеспрямована система всіх соціальних регуляторів (В. Сіренко) чи як спосіб та інструмент забезпечення законності й дисципліни в межах реалізації державної виконавчої влади (В. Курило) [84].

Згідно з підходом С. Косінова, контроль як форма юридичної діяльності характеризується низкою специфічних ознак: «1) контроль є виключною компетенцією органів державної влади або спеціально уповноважених ними суб'єктів, яким такі повноваження делеговані і результат діяльності яких забезпечується державою; 2) контроль є нормативно врегульованою і такою, що спрямована на досягнення певного результату правового характеру, діяльністю; 3) контроль є елементом механізму правового регулювання суспільних відносин, що спрямований на охорону різноманітних соціальних благ, забезпечення стабільності та захист суспільних відносин; 4) контроль являє собою систему послідовно здійснюваних суб'єктами права у встановлених процесуальних формах дій; активну, динамічну сторону контролю як юридичної діяльності становлять правові дії та операції; 5) об'єктом контролю як виду юридичної діяльності є певні суспільні відносини, на які безпосередньо він спрямований; 6) контроль має функціональну спрямованість, яка безпосередньо пов'язана із завданнями та цілями, що розв'язуються і стоять перед цим видом юридичної діяльності; 7) контроль має вторинний щодо управління характер; 8) державний контроль має своє оформлення в офіційних документах, що містять

визначення характеру контролюючих дій, інформацію про стан справ і юридичні наслідки» [291, с. 68].

У контексті нашого дослідження контроль розуміється як правова форма реалізації управлінської діяльності. Йдеться про комплекс дій, які здійснюють уповноважені державні органи та їхні посадові особи з метою перевірити фактичну відповідність результатів діяльності підконтрольних суб'єктів очікуваним цілям. Також вони оцінюють, наскільки застосовані шляхи й засоби досягнення цих цілей відповідають вимогам законодавства, і за підсумками перевірки можуть ухвалювати відповідні рішення або вживати необхідних заходів.

Щодо поняття «нагляд», то в українській мові воно походить від слова «наглядати», яке означає «пильнувати, слідкувати за ким-, чим-небудь для контролю, забезпечення порядку і т. ін.» [676, с. 49]. У словниках «нагляд» тлумачиться як: «1) дія за значенням наглядати; 2) (збірне) група осіб чи органи влади, що наглядають за ким-, чим-небудь» [676, с. 49; 110, с. 555].

Із визначень, наведених вище, випливає, що нагляд — це насамперед спостереження за кимось або чимось, контроль за дотриманням порядку і правил, а також перевірка конкретних дій (діяльності) й поведінки. Правом здійснювати нагляд наділені як юридичні, так і фізичні особи, котрі володіють відповідними владними повноваженнями [788]. Як зазначає О. Бондар: «Саме такі розуміння нагляду в частині «для контролю», а контролю як «нагляд за кимось, чимось» і послугувало підставою для виникнення триваючих дискусій щодо співвідношення цих двох понять» [84].

Деякі науковці вважають, що наведені вище поняття тотожні. Зокрема, на думку Х. Ярмачі, підставою для такої оцінки слугує позиція, згідно з якою основна відмінність контролю полягає у праві втручатися в оперативну діяльність підконтрольного суб'єкта. Він зазначає: «нагляд» припускає «контроль», як і «контроль» припускає «нагляд», що зазначено як у переважній більшості доктринальних тлумачень цих термінів, так і в цілому ряді нормативно-правових актів, зокрема, і законодавчого рівня... Звідси будь-який суб'єкт контролю наділений

наглядовими повноваженнями, а суб'єкт нагляду контрольними повноваженнями не наділений» [787, с. 10]. На цю ж тему висловлюється М. Руденко, який зазначає, що через відповідні служби, інспекції, комітети, комісії, управління, відділи держава здійснює контроль (нагляд) за додержанням правових приписів [643, с. 29].

Крім цього, у чинному законодавстві досить часто терміни «контроль» і «нагляд» використовуються як синоніми, що лише ускладнює їх розмежування. Це повною мірою стосується й актів, що регулюють забезпечення продовольчої безпеки. До того ж в одному й тому самому нормативно-правовому документі інколи йдеться винятково про «контроль», а в інших положеннях цього ж акта вживають «контроль (нагляд)» як єдине поняття.

У статті 1 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» словосполучення «державний нагляд (контроль)» виступає єдиним поняттям. Цим терміном охоплено діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їхніх територіальних підрозділів, державних колегіальних органів, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій і органів місцевого самоврядування (у межах передбаченої законом компетенції). Основне завдання такої діяльності – виявляти й запобігати порушенням законодавства суб'єктами господарювання, а також захищати суспільні інтереси, зокрема забезпечувати належну якість продукції, робіт і послуг та підтримувати безпечний рівень для населення і довкілля.

Отже, у цьому важливому для досліджуваної сфери законі контроль і нагляд розглядаються законодавцем як різновид єдиної діяльності.

Законом України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» передбачено визначення поняття «державний контроль». Це діяльність компетентного органу, його територіальних підрозділів, державних інспекторів і ветеринарних інспекторів, а також помічників останніх і уповноважених осіб. Таку діяльність здійснюють для перевірки, наскільки діяльність операторів

ринку відповідає вимогам законодавства про харчові продукти, корми, здоров'я й благополуччя тварин, а також для усунення наслідків невідповідностей і притягнення до відповідальності за порушення відповідних вимог. Крім того, до складу державного контролю входять заходи з перевірки дотримання норм законодавства про побічні продукти тваринного походження під час ввезення (пересилання) таких продуктів на митну територію України.

У наукових джерелах часто наголошується на потребі розмежування контролю та нагляду як самостійних адміністративно-правових заходів. Обидва мають на меті гарантувати законність і дисципліну, а також характеризуються в низці випадків подібними формами здійснення діяльності. Тож, з огляду на обсяг контролю, зазвичай розрізняють: власне контроль, у процесі якого перевіряються і законність, і доцільність дій, та нагляд, що обмежується лише перевіркою законності без можливості втручання в оперативно-господарську роботу об'єкта нагляду, тобто це діяльність, спрямована виключно на дотримання правових норм.

Так, В. Гаращук зауважує: «нагляд же здійснює єдиний державний орган – прокуратура (санітарний, пожежний нагляд і деякі інші види діяльності неточно називаються наглядом. Насправді ж – це контроль)» [35]. Водночас, Л. Сопільник вважає, що головна різниця між контролюючим органом і органом нагляду полягає в тому, що останній не має права безпосередньо усувати порушення закону, а реалізує це через інший уповноважений орган, посадову особу або ж у судовому порядку [681, с. 133].

В навчальному посібнику з адміністративного права наведено такі визначення та цілі державного контролю й адміністративного нагляду: «контроль – це органічна частина, функція управління. Складовою частиною завдань та владних повноважень органів та осіб, які покликані управляти, є організація та застосування контролю, підвищення його ефективності в інтересах поліпшення роботи підконтрольного об'єкта» [660, с. 251]. В свою чергу суть адміністративного нагляду полягає в тому, що «вищі органи владних повноважень наділені розпорядчими повноваженнями щодо

нижчих органів, в тому числі мають право скасовувати невідповідності закону, акти управління, що ними видаються» [660, с. 251].

Дехто з дослідників розглядає нагляд як певний різновид контролю, що є вужчим за своїми межами застосування [114; 140; 451; 661]. За цих обставин доцільно погодитися з твердженням А. Денисової, що обидва поняття слід розмежовувати, і таке розмежування залишається виправданим навіть тоді, коли законодавець використовує в нормативних актах одразу обидва терміни для регламентації повноважень тих чи інших органів. Визначальним тут виступає не сама назва («нагляд» чи «контроль»), а коло завдань, функцій, обов'язків і правової відповідальності відповідного державного чи громадського органу [181]. У контексті цих двох понять спільною рисою є саме мета – забезпечення законності та дисципліни в державному управлінні.

Якщо порівнювати нагляд і контроль за змістом, обсягом повноважень, суб'єктами й об'єктами перевірок, а також за правовими та організаційними формами, можна побачити низку особливостей, притаманних виключно нагляду. Водночас є підстави стверджувати, що нагляд є специфічним видом контролю:

1. Контроль охоплює перевірку дотримання як законності, так і доцільності. Нагляд же спрямований тільки на законність.

2. У процесі контролю уповноважені органи можуть втручатися в оперативно-господарську або виробничу діяльність об'єкта, що перевіряється, та застосовувати заходи дисциплінарного примусу. Органи нагляду подібних повноважень не мають: вони спостерігають, перевіряють дотримання певних норм, виявляють і припиняють правопорушення, а також можуть притягувати винних до адміністративної відповідальності.

3. Контроль зазвичай стосується конкретних органів, підприємств, установ, організацій та їхніх посадових осіб. Нагляд може здійснюватися щодо: невизначеного кола осіб (фізичних чи юридичних), перевіряючи виконання ними певних загальних правил; конкретно визначеного кола суб'єктів стосовно дотримання ними певних спеціальних норм (наприклад, щодо придбання або використання вогнепальної зброї).

4. Нагляд зазвичай поєднується із заходами адміністративного попередження, припинення й накладення адміністративних стягнень. Органи нагляду мають адміністративно-юрисдикційні повноваження. У той час як контрольні органи, як правило, можуть застосовувати лише заходи дисциплінарного стягнення.

Отже, на сьогодні гостро стоїть завдання пошуку оптимальних правових моделей взаємодії між суб'єктами публічного управління та приватними особами (фізичними й юридичними) у сфері продовольчої безпеки.

Стаття 42 Конституції України визначає, що держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю та безпечністю продукції, послуг і робіт, а також підтримує роботу громадських об'єднань споживачів. Ця конституційна норма реалізується шляхом застосування контролю й нагляду.

Контроль і нагляд у сфері продовольчої безпеки – це функції, метою яких є встановлення відповідності діяльності владних суб'єктів вимогам законодавства, що регулює суспільні відносини у згаданій сфері.

Контроль за реалізацією заходів у галузі продовольчої безпеки здійснюють Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України, центральні й місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування – у межах їхніх повноважень, визначених Конституцією та законами України.

Державний контроль ринку продовольства провадиться Кабінетом Міністрів України на засадах аналізу балансу виробництва й споживання на національному рівні. Він включає: облік виробництва продовольства, реалізації та товарних запасів, особливо життєво важливих продуктів харчування; моніторинг функціонування оптових сільськогосподарських і продовольчих ринків та відстеження ефективності каналів руху продукції від виробника до споживача; контроль імпорту й експорту найважливіших харчових продуктів відповідно до чинного законодавства.

Профільним органом виконавчої влади, відповідальним за формування та реалізацію аграрної політики, є Міністерство аграрної політики та продовольства

України. До кола його повноважень входять питання регулювання діяльності у сферах сільського господарства, продовольчої безпеки, охорони прав на сорти рослин, тваринництва, насінництва, рибної галузі, лісового та мисливського господарства, ветеринарної медицини, санітарного та карантинного контролю, топографо-геодезичної і картографічної діяльності, а також земельних відносин. Реалізація цих функцій здійснюється через підпорядковані центральні органи виконавчої влади, діяльність яких координується відповідним міністром.

Серед органів, що здійснюють контроль та нагляд у сфері сільського господарства, ключову роль відіграють Державна служба з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (Держпродспоживслужба) і Державна служба з питань геодезії, картографії та кадастру (Держгеокадастр).

Держпродспоживслужба є спеціалізованим центральним органом виконавчої влади, який впроваджує державну політику у сфері ветеринарії, санітарного законодавства, контролю якості та безпечності харчових продуктів, карантину і захисту рослин, обігу насіння і садивного матеріалу, реєстрації тварин, захисту прав споживачів та здійснення ринкового нагляду. Ця служба також виконує функції у сфері метрологічного нагляду, регулювання цін, ліцензування окремих видів діяльності та контролю за дотриманням відповідних ліцензійних умов. Особливу увагу вона приділяє контролю за біобезпекою, генетично модифікованими організмами в агросекторі та обігом органічної продукції. У сфері продовольчої безпеки Держпродспоживслужба виконує комплекс функцій, включаючи контроль за дотриманням стандартів у харчовому ланцюзі – від виробництва до реалізації.

Держгеокадастр, у свою чергу, відповідає за реалізацію політики у сфері земельних ресурсів, топографо-геодезичної та картографічної діяльності, ведення земельного кадастру та здійснення державного контролю за дотриманням земельного законодавства. До його завдань належить також моніторинг стану родючості ґрунтів, контроль за використанням земель відповідно до цільового призначення, нагляд за

виконанням умов щодо охорони родючого шару та експлуатації гідротехнічних споруд і захисних насаджень.

Таким чином, реалізація державної політики у сфері продовольчої безпеки охоплює не лише контроль за якістю продукції, але й належне управління земельними ресурсами, що є основою сталого сільського господарства.

Окрім названих служб, до системи контролю (нагляду) у сфері продовольчої безпеки залучені обласні й районні державні адміністрації, а також різні агентства.

Так, Державне агентство лісових ресурсів України, на яке покладено державний контроль за дотриманням законодавства в галузі мисливського господарства й полювання; в межах своїх повноважень, передбачених законом, разом з відповідними центральними органами виконавчої влади здійснює контроль за використанням державних коштів, передбачених для реалізації проєктів, виконання програм, у тому числі міжнародних; забезпечує в межах передбачених законом повноважень, реалізацію заходів щодо запобігання корупції і контроль за їх реалізацією в апараті Держлісагентства, його територіальних органах, на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери його управління, та ін.

Державний нагляд (контроль) у галузі охорони, використання й відтворення водних біоресурсів покладено на Державне агентство України з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм.

Державне агентство України з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра аграрної політики та продовольства і який реалізує державну політику у сфері рибного господарства та рибної промисловості, охорони, використання та відтворення водних біоресурсів, регулювання рибальства, продовольчого забезпечення, меліорації земель та експлуатації державних водогосподарських об'єктів комплексного призначення, міжгосподарських зрошувальних і осушувальних систем.

Громадяни можуть брати участь у заходах із нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності завдяки взаємодії з профільними державними органами. Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення органами державного нагляду (контролю) консультацій з громадськістю за ініціативою громадських об'єднань», до основних форм такої взаємодії належать зокрема консультації з громадськими організаціями та проведення публічного громадського обговорення.

З'ясувавши суть понять «контроль» і «нагляд» у сфері продовольчої безпеки, доцільно розглянути загальний порядок і підстави проведення перевірок суб'єктів господарювання в цій галузі.

Загальні засади проведення перевірок суб'єктів господарювання в Україні регламентуються Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», а також низкою інших нормативно-правових актів. У цьому Законі визначено правові та організаційні підвалини, ключові принципи та алгоритми реалізації контрольних функцій держави у сфері господарської діяльності. Закон надає деталізоване розмежування між плановими та позаплановими заходами контролю, серед яких можуть бути перевірки, обстеження, ревізії тощо.

Контрольні заходи, незалежно від їх виду, здійснюються виключно в робочий час суб'єкта господарювання, встановлений його внутрішніми правилами трудового розпорядку.

Тільки законами встановлюється обсяг повноважень контрольних органів щодо тимчасового припинення виробництва або реалізації продукції, переліку підстав для призупинення діяльності суб'єкта господарювання, а також процедури контролю, санкцій за порушення та випадків, за яких контролюючий орган має право видати припис чи інший розпорядчий акт.

Проведення перевірки допускається лише у присутності керівника підприємства, його заступника або іншого офіційно уповноваженого представника.

Планові перевірки здійснюються відповідно до річних або квартальних планів, затверджених не пізніше 1 грудня року, що передує плановому, або не пізніше 25 числа останнього місяця поточного кварталу. Орган контролю визначає рівень ризику, пов'язаний із діяльністю кожного суб'єкта, на основі затверджених критеріїв. Залежно від такого рівня ризику — високого, середнього чи незначного — визначається частота перевірок.

Про заплановану перевірку суб'єкта господарювання мають письмово поінформувати щонайменше за десять днів. Повідомлення обов'язково містить інформацію про дати початку й завершення перевірки, повні дані про суб'єкта господарювання, а також найменування контролюючого органу. Таке повідомлення може бути доставлене поштою, надане телефоном або вручено під підпис. У разі неотримання повідомлення суб'єкт господарювання має право відмовити у допуску до перевірки.

Строк проведення планової перевірки обмежено: він не може перевищувати 15 робочих днів, а для суб'єктів малого підприємництва — 5 днів, якщо інше не встановлено законом. Продовження цього строку чинним законодавством не допускається.

Підставою для початку перевірки є виданий наказ, у якому визначено об'єкт контролю та предмет перевірки. На підставі наказу оформлюється направлення, яке підписується керівником органу контролю й засвідчується печаткою.

Перед початком перевірки інспектори мають пред'явити керівнику підприємства як направлення, так і службові посвідчення. Копія направлення обов'язково залишається у підприємства.

У разі відсутності направлення або посвідчення особи інспектора, суб'єкт господарювання має повне право не допустити його до проведення перевірки.

Після завершення перевірки, якщо виявлено порушення, складається відповідний акт. Суб'єкт господарювання має право додати власні письмові зауваження до акта. Якщо він відмовляється підписати документ — про це робиться

спеціальна відмітка. Один примірник акта залишається в органі контролю, інший надається підприємству.

Позапланові заходи можуть бути проведені за таких умов: за ініціативою самого суб'єкта господарювання, коли він подає відповідну письмову заяву до уповноваженого органу; у разі виявлення та підтвердження, що в обов'язковій звітності, поданій суб'єктом господарювання, містяться неправдиві дані; з метою перевірки виконання суб'єктом господарювання приписів, розпоряджень чи інших документів, виданих на підставі результатів планових заходів, щодо усунення порушень законодавства; у відповідь на звернення фізичних або юридичних осіб стосовно можливих порушень суб'єктом господарювання вимог законодавства (такі позапланові перевірки проводять лише за згодою відповідного центрального органу виконавчої влади); за фактом неподання суб'єктом господарювання у встановлений строк обов'язкової звітності без поважних причин, а також за відсутності письмових пояснень щодо обставин, що завадили надати звітність своєчасно.

У процесі позапланового заходу перевіряються виключно ті питання, для з'ясування яких цей захід і було призначено. Ці питання обов'язково відображаються в посвідченні (направленні) на проведення державного нагляду (контролю). Позапланові заходи з інших підстав, не передбачених вищезгаданими нормами, проводити заборонено, якщо інше не встановлено законом або міжнародним договором, схваленим Верховною Радою України.

Суб'єкту господарювання зобов'язані надати копію відповідного документа, аби він міг ознайомитися з підставами проведення позапланової перевірки. Тривалість позапланового заходу не повинна перевищувати десяти робочих днів, а для суб'єктів малого підприємництва – двох робочих днів, якщо інше не передбачено законодавством. Продовження такого строку не допускається.

Якщо під час проведення планової чи позапланової перевірки посадова особа органу державного нагляду (контролю) виявляє порушення вимог законодавства, вона складає акт, що має містити такі відомості: дату його складання; вид заходу (плановий

чи позаплановий); конкретний різновид перевірки (ревізія, обстеження, огляд тощо); предмет державного нагляду (контролю); найменування відповідного органу та посаду, прізвище, ім'я й по батькові посадовця, котрий здійснював перевірку; а також дані про юридичну особу або прізвище, ім'я та по батькові фізичної особи – підприємця, діяльність яких перевірялася.

Таким чином, контроль і нагляд становлять невід'ємні компоненти ефективного адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. Чітке розмежування цих понять, їх належне законодавче регулювання й удосконалення організаційних механізмів залишаються пріоритетними напрямками для подальшого розвитку адміністративно-правової науки в Україні. Усе це зумовлює необхідність поглиблених досліджень контрольних та наглядових інститутів не лише з теоретичної, а й з практичної точки зору з метою підвищення дієвості державного управління й гарантування продовольчої безпеки України.

4.4 Напрями, форми та стадії здійснення окремих видів контролю і нагляду у сфері продовольчої безпеки

Проблеми практичного забезпечення контролю та нагляду в сфері продовольчої безпеки мають базуватись на важливості адаптації загальних теоретичних положень до реальних умов функціонування системи продовольчої безпеки України. Розглянемо детальніше особливості окремих видів контролю (нагляду) в сфері продовольчої безпеки.

Контроль у галузі ветеринарної медицини спрямований на забезпечення здоров'я тварин, запобігання поширенню інфекційних хвороб, гарантування безпечності продукції тваринного походження та захист населення від зоонозів (захворювань, що передаються від тварин до людини).

Контроль здійснюється відповідно до Закону України «Про ветеринарну медицину», Закону України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» та низки постанов Кабінету Міністрів України, які визначають порядок здійснення ветеринарного контролю, у тому числі в умовах воєнного стану.

Завданням контролю у галузі ветеринарної медицини є: контроль за дотриманням ветеринарно-санітарних вимог на об'єктах виробництва, переробки та реалізації продукції; запобігання поширенню інфекційних захворювань серед тварин; контроль за обігом ветеринарних препаратів; моніторинг і управління ризиками у сфері ветеринарної медицини; інспекція імпорту та експорту тварин і продукції тваринного походження.

Відповідно до завдань визначені напрямки ветеринарного контролю:

епізоотичний нагляд (моніторинг стану здоров'я тварин у господарствах; проведення профілактичних і карантинних заходів у разі виявлення небезпечних хвороб);

контроль за виробництвом і обігом продукції тваринного походження (перевірка дотримання санітарно-гігієнічних вимог на м'ясокомбінатах, молокозаводах, рибопереробних підприємствах; лабораторний аналіз продукції на наявність патогенних мікроорганізмів, залишків антибіотиків, токсинів);

контроль за обігом ветеринарних препаратів (перевірка умов зберігання, транспортування та використання лікарських засобів; ліцензування підприємств, що займаються виготовленням і продажем ветеринарних препаратів);

імпортно-експортний контроль (інспекція ввезення та вивезення тварин, кормів і продукції тваринного походження; перевірка наявності ветеринарних сертифікатів та дотримання міжнародних ветеринарних стандартів);

контроль за благополуччям тварин (перевірка умов утримання, годівлі, транспортування та поводження з тваринами).

До органів, що здійснюють ветеринарний контроль відносяться: Держпродспоживслужба (основний орган ветеринарного контролю в Україні, який забезпечує проведення державних інспекцій та лабораторних досліджень), ветеринарні лабораторії (проводять аналізи продукції та тестування тварин), Державна служба України з карантину тварин (організовує заходи для запобігання занесенню хвороб з-за кордону).

Ветеринарний контроль включає низку процедур, які охоплюють перевірку (інспектування), моніторинг, аналіз і документальне оформлення.

Під час планової або позапланової перевірки підприємств, що займаються вирощуванням тварин, виробництвом і переробкою продукції тваринного походження перевірки, здійснюється огляд приміщень, устаткування, умов транспортування та зберігання продукції; оцінюється стан тварин (наявність ознак хвороб, відповідність умов утримання стандартам благополуччя тварин); перевіряється стан виконання протиепізоотичних заходів (проведення вакцинацій, дезінфекційні заходи).

За результатами перевірки складаються акт інспекції із зазначенням виявлених порушень або відповідності стандартам та рекомендації чи приписи для усунення порушень.

Під час здійснення ветеринарного контролю здійснюється відбір зразків продукції тваринного походження, кормів, води та іншого. Зразки відбираються відповідно до затверджених методик, що забезпечує їх репрезентативність.

Лабораторних досліджень направлені на аналіз патогенних мікроорганізмів (сальмонела, лістерія тощо), наявність залишків антибіотиків, пестицидів або проведення генетичних досліджень.

Моніторинг епізоотичної ситуації направлений на раннє виявлення спалахів інфекційних хвороб і запобігання їх поширенню. Тому моніторингові процедури передбачають: регулярний збір даних про стан здоров'я тварин у господарствах; аналіз ризиків виникнення інфекційних захворювань; проведення моніторингових досліджень (аналіз крові тварин, тестування на специфічні захворювання (африканська чума свиней, пташиний грип тощо)).

За результатами моніторингу епізоотичної ситуації готуються звіти про епізоотичний стан регіону та рекомендації щодо профілактики та ліквідації можливих спалахів.

Контроль за обігом ветеринарних препаратів забезпечує безпечне використання ветеринарних препаратів і попередження їх зловживання. Цей контроль передбачає перевірки ліцензованих об'єктів (умови зберігання препаратів, наявність сертифікатів відповідності, використання відповідно до інструкцій), перевірки господарств на предмет правильного застосування препаратів (дотримання дозувань, ведення облікових журналів використання).

За результатами контролю за обігом ветеринарних препаратів вилучаються або знищуються неякісних чи прострочених препаратів, а також накладаються штрафні санкції за порушення).

Імпортно-експортний контроль у галузі ветеринарної медицини забезпечує відповідність ввезеної та вивезеної продукції ветеринарно-санітарним стандартам. Він пов'язаний з перевіркою ветеринарних сертифікатів (оцінка документів, що підтверджують здоров'я тварин і безпечність продукції), огляд вантажів (зовнішній стан тварин чи продукції, перевірка умов транспортування), відбором зразків для додаткових лабораторних досліджень.

В залежності від результатів імпорто-експортного контролю у галузі ветеринарної медицини видається дозвіл на імпорт/експорт або продукція, яка не відповідає вимогам, затримується чи повертається.

Контроль за благополуччям тварин передбачає забезпечення гуманного поводження з тваринами. Під час цього контролю здійснюється: перевірка умов утримання тварин (забезпечення достатнім простором, харчуванням, водою), перевірка транспортування (дотримання правил перевезення, уникнення травмування), оцінка забійних практик (дотримання стандартів гуманного забою).

За результатами надаються рекомендації чи приписи щодо покращення умов утримання або транспортування. У разі виявлення порушень застосовуються адміністративні заходи.

Контроль за безпечністю та якістю харчових продуктів і кормів має на меті гарантування безпечності харчових продуктів і кормів на всіх етапах виробництва, переробки, транспортування, зберігання та реалізації; забезпечення захисту здоров'я споживачів і тварин; контроль за відповідністю продукції вимогам національного законодавства та міжнародним стандартам.

Його здійснення регламентується Законом України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин», а також міжнародними стандартами, такими як принципи HACCP і Codex Alimentarius.

Напрямами контролю за безпечністю та якістю харчових продуктів і кормів є: перевірка виробництва харчових продуктів (на предмет відповідності санітарно-

гігієнічним нормам, дотримання правил поводження з сировиною, наявності належного обладнання для зберігання продукції); перевірка виробництва кормів (контроль якості кормів, які використовуються для годування сільськогосподарських тварин; аналіз на наявність шкідливих домішок, залишків пестицидів, важких металів, мікотоксинів); перевірка умов транспортування та зберігання харчових продуктів (температурний режим, уникнення контамінації продуктів під час перевезення); перевірка реалізації продукції (контроль за торгівельними мережами на предмет дотримання правил зберігання та маркування харчових продуктів; перевірка термінів придатності продукції); перевірка наявності та ефективності впровадження процедур, заснованих на принципах НАССР (ідентифікація ризиків, визначення критичних контрольних точок); постійний моніторинг і коригувальні дії.

До органів, що здійснюють контроль за безпечністю та якістю харчових продуктів і кормів, відносяться: Держпродспоживслужба (основний орган, відповідальний за державний контроль у сфері безпечності харчових продуктів і кормів), лабораторії з контролю якості (проводять аналізи зразків продукції на предмет відповідності стандартам), митні органи (контролюють ввезення та вивезення харчової продукції).

Процедури контролю за безпечністю та якістю харчових продуктів і кормів передбачають проведення: перевірки підприємств щодо дотримання санітарно-гігієнічних вимог; аудиту системи управління безпечністю харчових продуктів (аналіз документації, огляд технологічних процесів, інтерв'ю з персоналом); відбір проб харчових продуктів та кормів для лабораторних досліджень; моніторингової оцінки ризиків, пов'язаних із харчовими продуктами, на підставі зібраних даних, та впровадження профілактичних заходів для мінімізації ризиків; аналізу відповідності маркування вимогам законодавства (наявність інформації про склад продукту, терміни придатності, умови зберігання, відсутність вводної в оману інформації); перевірки сертифікатів відповідності та декларацій виробників; аналізу журналів обліку виробничих процесів, процедур очищення та дезінфекції.

Контроль за безпечністю та якістю харчових продуктів і кормів, які ввозяться або вивозяться за межі України, передбачає перевірку документації (ветеринарних сертифікатів, декларацій відповідності), візуальний огляд, відбір зразків для перевірки відповідності імпортованої продукції міжнародним стандартам. У разі виявлення невідповідностей приймається рішення про відмова у ввезенні/вивезенні.

Контроль за дотриманням санітарного законодавства спрямований на забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення. Він охоплює нагляд за дотриманням санітарних норм і правил, які регламентують безпечність умов праці, навчання, харчування, водопостачання, поводження з відходами та охорону навколишнього середовища.

Серед завдань контролю за дотриманням санітарного законодавства можна назвати: контроль за дотриманням санітарних норм на підприємствах, в організаціях та установах; нагляд за об'єктами, які впливають на здоров'я людей (школи, лікарні, громадське харчування тощо); моніторинг якості питної води, повітря, харчових продуктів; виявлення та ліквідація джерел санітарної небезпеки; контроль за санітарно-епідемічним станом територій та населених пунктів.

Відповідно напрямками цього виду контролю є: перевірка санітарно-гігієнічних умов на виробництві (рівень шуму, освітлення, вентиляції, наявність шкідливих хімічних або фізичних факторів); аналіз відповідності умов праці санітарним нормам; перевірка закладів харчування (ресторани, кафе, шкільні їдальні) на предмет дотримання правил зберігання та приготування їжі, наявність медичних книжок у працівників, якість харчових продуктів; контроль якості питної води (відбір проб для аналізу, перевірка відповідності води санітарно-гігієнічним вимогам, оцінка стану водопровідних систем); перевірка санітарного стану закладів освіти, лікарень та оцінка безпечності харчування дітей та пацієнтів; контроль за станом навколишнього середовища (моніторинг забруднення повітря, ґрунту, води; аналіз впливу відходів і викидів підприємств на екологію та здоров'я населення).

До органів контролю за дотриманням санітарного законодавства відносяться: Держпродспоживслужба (основний орган, що здійснює контроль за дотриманням санітарного законодавства), Міністерство охорони здоров'я України (розробляє санітарні норми та правила), Державна екологічна інспекція України (контролює вплив підприємств на довкілля, зокрема викиди шкідливих речовин у повітря, воду та ґрунт; перевіряє відповідність об'єктів господарювання екологічним стандартам), місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування (забезпечують санітарний стан громадських територій, водопостачання, транспорту), Митна служба України (контролює санітарний стан товарів, що ввозяться на територію України), спеціалізовані акредитовані лабораторії,

Процедури контролю за дотриманням санітарного законодавства передбачають проведення: перевірок об'єктів на предмет відповідності санітарним нормам; огляд приміщень, устаткування, санітарних вузлів, стану робочих зон; забір зразків води, повітря, харчових продуктів, матеріалів для лабораторного аналізу; лабораторні дослідження на наявність патогенних мікроорганізмів та вміст хімічних речовин; аналіз медичних книжок персоналу; оцінка документації щодо виконання санітарних заходів (протоколи очищення та дезінфекції, звіти про виконання профілактичних заходів); моніторинг епідеміологічної ситуації (збір інформації про інфекційні захворювання та випадки отруєнь, аналіз ризиків поширення інфекцій).

У разі виявлення порушень складається акт перевірки з приписом про усунення недоліків та конкретними строками виконання.

Контроль у сфері карантину та захисту рослин в Україні направлений на запобігання поширенню шкідливих організмів, хвороб рослин і бур'янів, які можуть завдати шкоди сільському господарству, екології та економіці країни, забезпечення якості та безпечності рослинної продукції, сприяння торгівлі рослинною продукцією відповідно до міжнародних стандартів.

Завданнями контролю у сфері карантину та захисту рослин є: контроль за ввезенням, вивезенням і переміщенням рослин та рослинної продукції; моніторинг

фітосанітарного стану територій; здійснення лабораторних досліджень рослин і ґрунту; впровадження профілактичних заходів щодо поширення карантинних об'єктів; забезпечення міжнародного співробітництва у сфері карантину рослин.

Відповідно до завдань визначені напрямки контролю у сфері карантину та захисту рослин: фітосанітарний контроль імпорту та експорту (перевірка вантажів на наявність шкідників, хвороб рослин і бур'янів; перевірка документів (фітосанітарних сертифікатів, карантинних дозволів), відбір зразків для лабораторних досліджень; оцінка відповідності продукції міжнародним фітосанітарним стандартам; оформлення фітосанітарних сертифікатів); моніторинг фітосанітарного стану територій (регулярне обстеження сільськогосподарських угідь, лісів та інших територій; виявлення та локалізація карантинних шкідників і хвороб; складання фітосанітарних карт регіонів); контроль за обігом рослинної продукції (перевірка складів, магазинів, ринків; контроль за переміщенням рослин та рослинної продукції всередині країни); лабораторні дослідження (виявлення карантинних шкідників, хвороб рослин, насіння бур'янів; аналіз якості ґрунту, насіння, садивного матеріалу); інспектування підприємств (перевірка дотримання правил зберігання, транспортування та обробки рослинної продукції; оцінка стану сільськогосподарських культур).

До органів, що здійснюють контроль у сфері карантину та захисту рослин відносяться: Держпродспоживслужба (основний орган, відповідальний за здійснення фітосанітарного контролю, який координує роботу з імпорту, експорту та внутрішнього обігу рослинної продукції), фітосанітарні лабораторії, митні органи (здійснюють контроль під час перетину рослинною продукцією митного кордону).

Контроль у сфері карантину та захисту рослин включає низку процедур, які охоплюють: перевірку документів, що підтверджують відповідність рослинної продукції вимогам законодавства: фітосанітарних сертифікатів, карантинних дозволів, сертифікатів походження; відбір зразків (проб) продукції, ґрунту, рослин для лабораторного аналізу; лабораторне дослідження на наявність шкідників (жуки, кліщі, нематоди тощо), хвороби рослин (грибкові, бактеріальні, вірусні), насіння бур'янів;

інспектування вантажів: огляд транспорту, пакування, умов перевезення рослинної продукції; виявлення ознак пошкодження продукції; локалізацію, ліквідацію карантинних об'єктів, впровадження карантинних заходів на уражених територіях: обробка пестицидами, знищення заражених рослин, встановлення карантинних зон тощо; профілактичні заходи: розробка та впровадження планів профілактики поширення шкідників і хвороб; освітні кампанії для аграріїв щодо дотримання фітосанітарних норм.

Контроль за пестицидами та агрохімікатами є ключовим елементом державної політики у сфері охорони навколишнього середовища, сільського господарства та здоров'я людей. Ця діяльність спрямована на регулювання виробництва, використання, зберігання, транспортування та реалізації цих речовин відповідно до законодавства України та міжнародних стандартів.

Завданнями контролю за пестицидами та агрохімікатами є: регулювання обігу пестицидів та агрохімікатів відповідно до встановлених норм; перевірка умов виробництва, зберігання, транспортування та застосування пестицидів та агрохімікатів; виявлення фальсифікованих або заборонених до використання препаратів; лабораторний аналіз залишків пестицидів у продуктах, воді, ґрунті; інформаційно-просвітницька робота серед аграріїв та населення.

Відповідно до завдань визначені напрямки контролю за пестицидами та агрохімікатами: контроль за виробництвом та обігом (перевірка виробничих потужностей на відповідність технологічним вимогам; перевірка дотримання правил маркування, пакування та сертифікації продукції; виявлення фальсифікованих препаратів або таких, що не відповідають стандартам); контроль за умовами зберігання (перевірка складів та інших приміщень, де зберігаються пестициди та агрохімікати; оцінка умов температурного режиму, вентиляції, безпеки для персоналу); контроль за використанням (інспекція сільськогосподарських підприємств, фермерських господарств, приватних осіб; перевірка дотримання норм і правил застосування пестицидів та агрохімікатів); контроль за транспортуванням

(перевірка відповідності транспорту вимогам безпеки для перевезення пестицидів та агрохімікатів; оцінка стану упаковки та маркування); лабораторні дослідження (аналіз вмісту активних речовин у пестицидах та агрохімікатах; перевірка залишків пестицидів у сільськогосподарській продукції, воді, ґрунті).

До органів, що здійснюють контроль за пестицидами та агрохімікатами відносяться: Держпродспоживслужба (основний орган, що здійснює державний контроль за обігом пестицидів та агрохімікатів, проводить інспекції, видає приписи, здійснює лабораторні дослідження); санітарно-епідеміологічні служби (перевіряють вплив пестицидів на здоров'я населення); лабораторії контролю якості (проводять тестування пестицидів на відповідність стандартам).

Контроль за пестицидами та агрохімікатами включає низку процедур, які охоплюють: документальний контроль (перевірка ліцензій на виробництво, транспортування, продаж та використання пестицидів; перевірка сертифікатів відповідності та висновків санітарно-епідеміологічних експертиз); інспектування об'єктів (відвідування підприємств, складів, ферм; оцінка відповідності умов зберігання, застосування та транспортування пестицидів та агрохімікатів нормативним вимогам); відбір зразків продукції, ґрунту, води для лабораторних досліджень; лабораторне дослідження на вміст залишкових кількостей пестицидів, важких металів, токсичних речовин; моніторинг даних про використання пестицидів у регіонах та оцінка впливу на довкілля та здоров'я населення; інформаційне забезпечення (надання рекомендацій щодо безпечного використання пестицидів, проведення тренінгів для аграріїв та інформування населення).

У сфері державного контролю за насінництвом і розсадництвом в Україні здійснюються спеціалізовані перевірки суб'єктів господарювання. Ці заходи спрямовані на забезпечення якості продукції рослинного походження та запобігання поширенню шкідливих організмів.

Фітосанітарний контроль включає такі основні заходи: інспектування, огляд, фітосанітарну експертизу, моніторинг.

Інспектування та огляд передбачають перевірку рослин, продуктів рослинного походження та інших об'єктів на наявність шкідливих організмів. Ці процедури здійснюються державними фітосанітарними інспекторами під час імпорту, експорту та внутрішнього переміщення продукції.

Фітосанітарна експертиза проводиться для виявлення та ідентифікації шкідливих організмів у зразках продукції. Порядок проведення таких експертиз затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2019 р. №1177 «Деякі питання реалізації Закону України «Про карантин рослин».

Моніторинг передбачає регулярне обстеження і спостереження за фітосанітарним станом територій та об'єктів з метою виявлення та локалізації шкідливих організмів.

Державний нагляд у цій сфері включає: сертифікацію насіння та садивного матеріалу, польове оцінювання, перевірку документів при імпорті та експорті.

Сертифікація насіння та садивного матеріалу є обов'язковою процедурою, яка забезпечує контроль за відповідністю їх сортових, посівних та товарних якостей встановленим стандартам. Цей процес регулюється Законом України «Про насіння і садивний матеріал», постановами Кабінету Міністрів України та іншими нормативними актами.

Порядок проведення сертифікації визначений постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2023 р. №1210 «Про затвердження Порядків проведення сертифікації, видачі та скасування сертифікатів на насіння та/або садивний матеріал та форм сертифікатів на насіння та/або садивний матеріал».

Метою сертифікації насіння та садивного матеріалу є: гарантування якості насіння та садивного матеріалу; забезпечення прав споживачів на якісну продукцію; контроль за дотриманням сортових, посівних та товарних характеристик; запобігання поширенню недоброякісного або фальсифікованого насіння.

Кожна партія насіннєвого матеріалу, що призначена для реалізації, повинна супроводжуватись відповідною документацією, яка підтверджує її якісні

характеристики. Зокрема, для насіння, виробленого в Україні, обов'язковою є наявність сертифікату про сортові властивості, а також сертифікату посівних якостей або завірених суб'єктом господарювання копій таких документів.

Сертифікаційна процедура передбачає встановлення сортових і посівних параметрів насіння та здійснюється поетапно. Спочатку суб'єкт господарювання подає заявку до відповідного органу сертифікації для оцінювання сортових характеристик. Після її розгляду здійснюється польове обстеження посівів, що проводиться фахівцями (аудиторами або агрономами-інспекторами), з метою перевірки дотримання вимог до чистоти сорту. Результатом цієї перевірки є акт, який слугує підставою для видачі сертифіката сортової відповідності.

Подальший етап охоплює відбір зразків для лабораторного аналізу та подання заявки на визначення посівних властивостей. Орган з оцінки відповідності перевіряє подану заявку, після чого проводить оцінювання посівних характеристик. За результатами цього аналізу видається сертифікат посівної якості.

Весь процес визначення як сортових, так і посівних якостей насіння розпочинається лише після офіційного укладення договору про надання сертифікаційних послуг між суб'єктом господарювання та уповноваженим органом з оцінки відповідності.

Результатом проходження всіх етапів сертифікації є оформлення відповідних сертифікатів – один на сортову якість насіння, інший – на посівні властивості.

Держпродспоживслужба проводить планові та позапланові перевірки сертифікованого насіння та садивного матеріалу.

У разі виявлення фальсифікації, невідповідності сертифікатів або порушень правил реалізації продукції, застосовуються санкції: штрафи, вилучення продукції з ринку, анулювання сертифікатів.

У січні 2024 року Кабінет Міністрів України затвердив нову редакцію Порядку перевірки документів та інформації, що супроводжують вантажі з насінням і садивним матеріалом, а також офіційні зразки, при здійсненні фітосанітарного

контролю (постанова Кабінету Міністрів України від 19.01.2024 №53). Цей Порядок визначає єдині вимоги до дій державного фітосанітарного інспектора, а також форми та способи подання інформації з використанням електронного ресурсу «Єдине вікно для міжнародної торгівлі».

Контроль здійснюється шляхом аналізу відповідності даних, зазначених у супровідних документах та на етикетках, закріплених на вантажах, у тому числі за допомогою фото- або відеофіксації. У разі виявлення невідповідностей, відсутності документів чи ознак зараження об'єктів регулювання, інспектор має право зупинити вантаж, вимагати надання необхідної інформації або ухвалити рішення про повернення продукції за межі України.

В окремих випадках, передбачених законодавством, проводиться фізична перевірка продукції із внесенням відповідних даних до акта встановленої форми. Порядок також встановлює, що ввезення насіння і садивного матеріалу можливе лише за наявності належного пакету документів, серед яких обов'язковими є фітосанітарний сертифікат, документи щодо якості, а також специфічні дозволи чи повідомлення для нестандартних ситуацій (наприклад, для дослідних зразків або сортів, що не включені до Реєстру).

Дія Порядку поширюється також на особливі умови, встановлені на період дії воєнного стану. Протягом зазначеного часу передбачено спрощення окремих процедур, зокрема щодо ввезення садивного матеріалу сортів суспільного надбання, за умови документального підтвердження.

За результатами перевірки інспектор складає акт у двох примірниках і вносить інформацію до електронної системи. Один примірник надається суб'єкту господарювання, інший зберігається у контролюючому органі.

Контроль за охороною прав на сорти рослин є важливим інструментом захисту інтелектуальної власності у сфері сільського господарства. Це сприяє розвитку селекції, стимулює інновації та забезпечує доступ аграрного сектора до якісного насіння та садивного матеріалу.

Контроль за охороною прав на сорти рослин спрямований на захист прав селекціонерів, запобігання незаконному використанню сортів і сприяння розвитку сільського господарства. Зокрема, контроль за охороною прав на сорти рослин: гарантує виключне право на використання сортів рослин їхнім власникам; запобігає незаконному відтворенню, продажу та використанню сортів; підтримує розвиток нових сортів рослин, що мають високий врожайний потенціал, стійкість до хвороб, кліматичних умов та інших негативних факторів; забезпечує відповідність сортового насіння заявленим характеристикам; захищає споживачів та агровиробників від недоброякісної продукції.

Цей контроль регулюється Законом України «Про охорону прав на сорти рослин», нормативними актами Кабінету Міністрів України, а також міжнародними договорами, до яких приєдналася Україна.

Сферами контролю за охороною прав на сорти рослин є: виробництво насіння і садивного матеріалу; реалізація та експорт продукції, отриманої із запатентованих сортів; перевірка відповідності сортів заявленим характеристикам під час подання заявки на реєстрацію; контроль за дотриманням правил ведення реєстраційних випробувань; верифікація ліцензійних угод між правовласниками та третіми особами; перевірка документів, які підтверджують право на використання сортів.

До органів, які здійснюють контроль за охороною прав на сорти рослин, відносяться: Держгеокадастр (здійснює контроль за дотриманням прав інтелектуальної власності на сорти рослин, веде Державний реєстр сортів рослин України), Держпродспоживслужба (перевіряє обіг насіння та садивного матеріалу, забезпечує контроль за маркуванням і сертифікацією продукції), державні установи з випробування сортів рослин (проводять лабораторні та польові випробування нових сортів для реєстрації, підтверджують відповідність сорту встановленим критеріям).

Контроль за охороною прав на сорти рослин починається з реєстраційних процедур, тобто з моменту подання селекціонером заявки на реєстрацію сорту рослини до Держгеокадастру. Заявка повинна включати: опис сорту (морфологічні,

генетичні, біологічні характеристики), документи про новизну сорту, зразки насіння для випробувань.

Під час експертних процедур перевіряються документи (формальна експертиза) та відповідність сорту критеріям новизни, відмінності, однорідності, стабільності та проводяться державні випробування сорту в лабораторних і польових умовах (досліджується врожайність, стійкість до хвороб, шкідників і кліматичних факторів, відповідність сортовим ознакам). У разі позитивних результатів сорту надається правова охорона і він вноситься до Державного реєстру сортів рослин України.

Надалі відбуваються контрольні процедури Держпродспоживслужби за використанням сортів рослин: перевіряється наявність ліцензій або дозволів на використання запатентованих сортів; здійснюється інспектування місць виробництва, зберігання та реалізації насіння; проводиться моніторинг ринків насіння і садивного матеріалу для виявлення незаконної продукції. Для аналізу на відповідність заявленим характеристикам та підтвердження оригінальності сорту можуть проводитися лабораторні дослідження та тестування.

Захищаючи права селекціонерів, контролюючі органи можуть: здійснювати розгляд скарг від правовласників на порушення їхніх прав; вилучати з обігу продукцію, отриману з порушенням прав на сорт; вживати заходів для притягнення порушників до відповідальності.

Державний контроль за дотриманням законодавства у сфері захисту прав споживачів здійснюється відповідно до Закону України «Про захист прав споживачів» та інших нормативно-правових актів. Органами, що проводять перевірки, є Держпродспоживслужба та її регіональні підрозділи. Ці перевірки спрямовані на забезпечення безпеки продукції та послуг, належної якості товарів і дотримання законних прав споживачів.

Держпродспоживслужба проводить планові перевірки згідно з річними або квартальними планами. Періодичність залежить від ступеня ризику діяльності

суб'єкта: високий ризик – перевіряється частіше (до 1 разу на рік); середній ризик – раз на 3 роки; незначний ризик – раз на 5 років.

Позапланові перевірки проводяться у разі: надходження скарг від споживачів щодо порушення їхніх прав; виявлення недостовірної інформації про продукцію або послуги; звернення органів влади або правоохоронних органів; наявності загрози здоров'ю або безпеці споживачів.

Позапланові перевірки проводяться без попереднього повідомлення суб'єкта господарювання.

Під час перевірок Держпродспоживслужби надаються документи, що підтверджують правомірність проведення перевірки: службове посвідчення інспектора; направлення на перевірку; план перевірки (у разі планового заходу).

Під час проведення перевірок: аналізуються документи (сертифікати відповідності, висновки санітарно-епідеміологічної експертизи, інструкції для користувача, гарантійні талони тощо); вивчається відповідність товару (відповідність маркуванню, технічним регламентам і стандартам); здійснюється огляд об'єктів, приміщень, обладнання; відбираються зразки продукції для проведення лабораторних випробувань і перевірки на відповідність санітарним нормам, стандартам якості та безпеки.

За результатами перевірки складається акт встановленої форми.

У разі виявлення порушень законодавства у сфері захисту споживачів можуть бути застосовані такі заходи: виданий припис про усунення виявлених порушень у визначений термін; накладення штрафу на суб'єкта господарювання, розмір якого залежить від тяжкості порушення; заборона реалізації продукції, яка не відповідає вимогам; продукція, що не відповідає вимогам безпеки, вилучається з обігу; передача справи до суду або інших органів для подальшого розгляду.

Інформація про небезпечну продукцію публікується на офіційних вебсайтах. У разі систематичних або грубих порушень підприємство може втратити право на здійснення відповідної діяльності.

В свою чергу, суб'єкти господарювання мають право: отримувати повну інформацію про підстави перевірки; оскаржувати дії інспекторів або результати перевірки; отримувати копію акта перевірки.

Контроль у сфері здійснення державного ринкового нагляду є системою заходів, спрямованих на забезпечення відповідності продукції, яка розміщується на ринку, встановленим вимогам безпечності. Основною метою є: захист здоров'я, життя громадян та довкілля; забезпечення відповідності продукції технічним регламентам; усунення небезпечної або фальсифікованої продукції з ринку.

До основних об'єктів ринкового нагляду відносяться: непродовольчі товари (електроніка, побутова техніка, дитячі іграшки, текстиль, меблі, засоби індивідуального захисту), продукти харчування та корми, продукція промислового призначення (машини, будівельні матеріали, транспортні засоби), імпортована продукція.

Органами, що здійснюють ринковий нагляд, є: Держпродспоживслужба (основний орган, що контролює безпечність продукції, харчових продуктів, кормів), Держпраці (контроль за засобами індивідуального захисту, технічним обладнанням), Державна митна служба (нагляд за ввезенням продукції на митну територію України), інші державні органи (відповідальні за специфічні види продукції).

Серед процедури державного ринкового нагляду можна виділити: моніторинг ринку (аналіз продукції, що перебуває в обігу; виявлення потенційно небезпечної або фальсифікованої продукції); інспекційні перевірки як планові (виробників, дистриб'юторів, продавців), так і позапланові (на підставі скарг споживачів, у разі виявлення невідповідної продукції); відбір зразків продукції для проведення лабораторних випробувань та аналізу на відповідність технічним регламентам; лабораторні дослідження (перевірка фізичних, хімічних та біологічних властивостей продукції; виявлення шкідливих домішок, небезпечних матеріалів або невідповідностей); документальний контроль (перевірка сертифікатів відповідності, декларацій про відповідність, інструкцій; аналіз маркування продукції, наявності

знаків відповідності, інформації про виробника/імпортера); інформування споживачів (публікація даних про небезпечну продукцію на офіційних вебсайтах, повідомлення через засоби масової інформації).

Контроль у сфері здійснення метрологічного нагляду є частиною державної політики, спрямованої на забезпечення єдності вимірювань, точності приладів і відповідності метрологічних характеристик національним та міжнародним стандартам. Ця діяльність регулюється Законом України «Про метрологію та метрологічну діяльність», постановами Кабінету Міністрів України та іншими нормативно-правовими актами.

Завданнями контролю у сфері здійснення метрологічного нагляду є: контроль за використанням законодавчо регульованих засобів вимірювальної техніки; перевірка відповідності метрологічних характеристик приладів установленим вимогам; забезпечення єдності вимірювань у сфері охорони здоров'я, торгівлі, безпеки; моніторинг умов проведення вимірювань; усунення неточностей у метрологічній діяльності.

Метрологічний нагляд здійснюється у сфері торгівлі, промисловості, охорони здоров'я, енергетики, екології та охорони довкілля.

До органів, що здійснюють метрологічний нагляд відносяться: Національний орган стандартизації (Держстандарт України) (розробка стандартів і технічних регламентів; організація системи метрологічного нагляду); Держпродспоживслужба (контроль за відповідністю засобів вимірювання у торгівлі); акредитовані лабораторії (проведення випробувань засобів вимірювальної техніки).

До процедур метрологічного нагляду належать: інспектування (перевірка об'єктів на відповідність засобів вимірювальної техніки метрологічним вимогам; виявлення невідповідностей у характеристиках засобів вимірювання); перевірка документації (аналіз технічних паспортів і сертифікатів відповідності засобів вимірювань, перевірка маркування засобів вимірювальної техніки); контроль умов проведення вимірювань (оцінка умов експлуатації вимірювальних приладів, перевірка

стану засобів вимірювальної техніки); проведення лабораторних випробувань зразків вимірювальної техніки, оцінка точності вимірювань.

Контроль у сфері дотримання вимог щодо формування, встановлення та застосування державних регульованих цін виконує наступні завдання: забезпечує прозоре та обґрунтоване формування цін на товари і послуги; захищає інтереси споживачів від необґрунтованого підвищення цін; попереджає і виявляє зловживання у формуванні та застосуванні регульованих цін.

До органів, що здійснюють контроль у сфері дотримання вимог щодо формування, встановлення та застосування державних регульованих цін, відносяться: Держпродспоживслужба (контролює правильність формування цін на соціально значущі товари і послуги), Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (регулює тарифи на енергоносії, житлово-комунальні послуги), Антимонопольний комітет України (виявляє порушення у сфері ціноутворення, зокрема зловживання монопольним становищем), місцеві органи влади (контролюють місцеві ціни).

Контроль у сфері дотримання вимог щодо формування, встановлення та застосування державних регульованих цін, включає низку процедур: постійний збір даних про рівень державних регульованих цін та аналіз відповідності фактичних цін встановленим тарифам та граничним показникам; інспектування (перевірки суб'єктів господарювання, що застосовують державні регульовані ціни, виявлення випадків перевищення граничних рівнів цін); перевірка документів, які підтверджують формування ціни; за необхідності проводяться дослідження якості товарів, щоб визначити їх відповідність заявленій ціні.

Нагляд (контроль) у системі інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу спрямований на забезпечення ефективного та безпечного використання технічних засобів і обладнання в сільському господарстві. Ця діяльність регулюється державними стандартами, технічними регламентами, а також галузевими правилами експлуатації машин та обладнання.

Завданнями нагляду (контролю) у системі інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу є: контроль за дотриманням правил експлуатації машин і обладнання; забезпечення безпеки праці у сфері агропромислового комплексу; попередження аварій і нещасних випадків на виробництві; забезпечення відповідності технічних засобів встановленим стандартам; виявлення і усунення порушень у сфері технічного забезпечення.

Відповідно до завдань визначені напрямки нагляду (контролю) у системі інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу: контроль за технічним станом сільськогосподарської техніки (оцінка відповідності технічних засобів нормам безпеки, перевірка справності машин та обладнання перед початком сезону, проведення періодичних оглядів технічного стану); контроль за технічним обслуговуванням і ремонтом (моніторинг дотримання графіків технічного обслуговування, перевірка якості ремонтних робіт, оцінка відповідності технічного обслуговування вимогам експлуатаційної документації); нагляд за дотриманням правил експлуатації (контроль за дотриманням правил безпечної експлуатації сільськогосподарських машин, перевірка наявності сертифікатів і дозвільних документів на обладнання); екологічний нагляд (контроль за впливом технічних засобів на навколишнє середовище); контроль за дотриманням правил техніки безпеки (перевірка дотримання норм безпеки під час роботи з технічними засобами, перевірка кваліфікації операторів машин (водіїв тракторів, комбайнерів тощо), оцінка стану засобів індивідуального захисту працівників).

До органів, що здійснюють нагляд (контроль) у системі інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу, відносяться: Державна служба України з питань праці (контролює дотримання правил техніки безпеки, перевіряє відповідність обладнання вимогам безпеки праці), Держпродспоживслужба (здійснює контроль за технічним станом сільськогосподарської техніки, наглядає за дотриманням екологічних стандартів), місцеві органи виконавчої влади (координують роботи з нагляду на регіональному рівні).

Нагляд (контроль) у системі інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу охоплює низку процедур: інспекційні перевірки (планові та позапланові перевірки підприємств агропромислового комплексу, виявлення порушень у використанні технічних засобів); технічна експертиза (проведення експертизи технічного стану машин та обладнання, аналіз документації, що підтверджує відповідність техніки встановленим стандартам); випробування техніки (лабораторні випробування технічних засобів на відповідність нормам безпеки, перевірка характеристик нової техніки перед введенням в експлуатацію); документальний контроль (перевірка наявності сертифікатів відповідності, паспортів технічних засобів, інструкцій; аналіз журналів обліку технічного обслуговування та ремонту).

Контроль за якістю зерна та продуктів його переробки спрямований на забезпечення продовольчої безпеки, дотримання стандартів якості та підтримання конкурентоспроможності продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Виконує наступні завдання: контроль за відповідністю зерна та продуктів його переробки технічним регламентам, стандартам та умовам зберігання; моніторинг безпечності зерна щодо вмісту шкідливих домішок, мікотоксинів, пестицидів, важких металів; перевірка дотримання умов транспортування та зберігання зерна та продуктів його переробки; аналіз зерна перед експортом та імпортом; запобігання реалізації неякісної або небезпечної продукції.

До основних показників якості зерна відносяться: фізичні показники (вологість, засміченість, маса 1000 зерен); хімічні показники (вміст білка, крохмалю, жиру); безпечність (вміст мікотоксинів, нітратів, пестицидів, наявність патогенних мікроорганізмів); технологічні показники (клейковина, водопоглинальна здатність, білково-протеїновий баланс).

Органами, які здійснюють контроль за якістю зерна та продуктів його переробки, є: Держпродспоживслужба (основний орган, що відповідає за контроль якості зерна та продуктів його переробки, проводить перевірки умов зберігання,

транспортування, виробництва), фітосанітарна служба (контроль за відповідністю зерна фітосанітарним нормам, перевірка продукції перед експортом та імпортом), акредитовані лабораторії (здійснюють аналізи зразків зерна та продуктів його переробки на відповідність стандартам), місцеві органи виконавчої влади (організація моніторингу якості зерна на місцевому рівні).

Контроль за якістю зерна та продуктів його переробки включає низку процедур, які охоплюють етапи: виробництва зерна (контроль за дотриманням агротехнічних вимог під час вирощування зернових культур; моніторинг використання агрохімікатів, пестицидів, добрив); зберігання зерна (перевірка умов зберігання зерна, оцінка відповідності складських приміщень встановленим нормам); транспортування зерна (контроль за дотриманням санітарних норм під час перевезення зерна); переробки зерна (контроль технологічного процесу на млинарнях, крупозаводах, відповідність обладнання санітарно-гігієнічним нормам, якість продукції); реалізації продукції (аналіз зерна та продуктів його переробки в місцях продажу, перевірка маркування, наявності сертифікатів відповідності).

Державний нагляд (контроль) за додержанням заходів біологічної і генетичної безпеки щодо сільськогосподарських рослин під час створення, дослідження та практичного використання генетично модифікованих організмів запобігає можливим ризикам для здоров'я людини, довкілля та аграрного сектору, пов'язаним із впровадженням генетично модифікованих рослин.

Завданнями цього виду контролю у сфері продовольчої безпеки є: забезпечення біологічної та генетичної безпеки при роботі з ГМО; контроль за дотриманням вимог законодавства під час створення, дослідження, випробування та використання ГМО; моніторинг впливу генетично модифікованих рослин на навколишнє середовище; перевірка безпеки ГМО для здоров'я людини та тварин; запобігання несанкціонованому поширенню ГМО.

До органів, що здійснюють державний нагляд (контроль) за додержанням заходів біологічної і генетичної безпеки щодо сільськогосподарських рослин під час

створення, дослідження та практичного використання генетично модифікованих організмів, відносяться: Держпродспоживслужба (відповідає за контроль за використанням ГМО у сільському господарстві, проводить перевірки відповідності продукції, що містить ГМО), Екологічна інспекція України (контролює вплив ГМО на навколишнє середовище), фітосанітарна служба (перевіряє продукцію рослинного походження на наявність ГМО); науково-дослідні установи (проводять дослідження впливу ГМО на екосистему).

Зазначений державний нагляд (контроль) охоплює сфери: створення ГМО (перевірка наукових досліджень, спрямованих на створення генетично модифікованих сільськогосподарських рослин; контроль за лабораторними умовами створення ГМО, щоб уникнути неконтрольованого викиду модифікованих організмів); дослідження та випробування (перевірка дотримання умов при проведенні польових випробувань ГМО; моніторинг впливу генетично модифікованих рослин на місцеву екосистему; аналіз можливого перехресного запилення із традиційними сортами рослин); практичного використання (контроль за вирощуванням генетично модифікованих культур у відкритих екосистемах; перевірка дотримання правил зберігання, транспортування та використання продукції, яка містить ГМО; аналіз маркування продукції, що містить ГМО, відповідно до законодавчих вимог).

До процедур державного нагляду (контролю) за додержанням заходів біологічної і генетичної безпеки щодо сільськогосподарських рослин під час створення, дослідження та практичного використання генетично модифікованих організмів належать: перевірки (планові та позапланові перевірки підприємств, лабораторій, фермерських господарств на наявність дозволів і ліцензій на використання ГМО, оцінка дотримання технічних регламентів та правил); лабораторні дослідження (відбір проб ґрунту, рослин, продукції для аналізу; виявлення наявності ГМО в зразках сільськогосподарських культур; оцінка стабільності генетичних змін і відсутності шкідливого впливу); моніторинг навколишнього середовища (оцінка впливу ГМО на дикорослі рослини, тварини та мікроорганізми; виявлення можливого

забруднення екосистем генетично модифікованими організмами); документальний контроль (перевірка відповідності документації на ГМО, аналіз дотримання процедур реєстрації та маркування продукції).

Контроль у сфері виробництва та обігу органічної продукції (сировини) спрямований на забезпечення відповідності продукції вимогам законодавства, гарантування її якості, захист інтересів споживачів та стимулювання розвитку органічного виробництва в Україні.

Цей вид контролю у сфері продовольчої безпеки виконує наступні завдання: забезпечення якості та безпечності органічної продукції; попередження фальсифікації органічних продуктів; стимулювання екологічно чистого виробництва в аграрному секторі; забезпечення відповідності української органічної продукції міжнародним стандартам.

Відповідно до завдань визначені напрямки контролю: контроль за дотриманням вимог законодавства щодо виробництва, маркування та обігу органічної продукції; перевірка відповідності органічної продукції технічним регламентам і стандартам; моніторинг діяльності суб'єктів господарювання, які займаються виробництвом та обігом органічної продукції; сертифікація виробників та продукції як органічних; інформування споживачів про переваги та властивості органічної продукції.

Органами, які здійснюють контроль у сфері виробництва та обігу органічної продукції (сировини), є: Держпродспоживслужба (перевірка об'єктів, що займаються виробництвом та обігом органічної продукції), акредитовані органи сертифікації (проводять перевірки та сертифікацію органічної продукції, видають сертифікати відповідності), місцеві органи виконавчої влади (надають підтримку органічним виробникам та сприяють реалізації політики у сфері органічного виробництва), громадські організації (відстежують якість продукції та надають споживачам інформацію про органічні товари).

Контроль у сфері виробництва та обігу органічної продукції (сировини) включає низку наступних процедур: перевірка дотримання вимог органічного

виробництва (заборона використання синтетичних пестицидів, гербіцидів, хімічних добрив; використання виключно органічного насіння та садивного матеріалу; дотримання правил утримання тварин (гуманне поводження, використання органічних кормів) та оцінка стану ґрунтів та води (відсутність залишків хімічних речовин, перевірка рівня забрудненості екосистем); контроль за обігом органічної продукції (перевірка дотримання умов зберігання, транспортування та реалізації продукції; оцінка відокремленості органічної продукції від звичайної під час зберігання та транспортування; заборона змішування органічної продукції з неорганічною); сертифікація органічної продукції (перевірка відповідності виробників та продукції вимогам до органічного виробництва; видача сертифікатів відповідності; щорічне оновлення сертифікатів); маркування органічної продукції (перевірка правильності маркування продукції, наявність позначки «органічний продукт», інформація про сертифікаційний орган, забезпечення простежуваності продукції (від виробника до споживача); лабораторний контроль (відбір зразків продукції для аналізу; перевірка продукції на наявність залишків хімічних добрив, пестицидів, ГМО; аналіз продукції на відповідність органолептичним, фізико-хімічним та мікробіологічним показникам); моніторинг діяльності суб'єктів господарювання (регулярні перевірки органічних фермерських господарств, переробних підприємств; перевірка звітності та документації про виробництво, продаж і транспортування органічної продукції).

Контроль у сфері використання та охорони земель усіх категорій і форм власності є важливим елементом державної політики у сфері землекористування. Ця діяльність спрямована на забезпечення раціонального використання земельних ресурсів, запобігання їх деградації, дотримання законодавства та захист інтересів держави й громадян.

Цей вид контролю у сфері продовольчої безпеки виконує наступні завдання: забезпечення раціонального використання земель усіх категорій; захист земельних ресурсів від деградації, забруднення та знищення; моніторинг стану земельних

ресурсів; виявлення порушень у сфері землекористування та охорони земель; дотримання законодавства у сфері землекористування та охорони земель.

Відповідно до завдань до напрямків контролю належать: використання земель сільськогосподарського призначення (дотримання вимог щодо сівозмін; запобігання ерозії, засоленню, заболоченню земель; раціональне використання земель для вирощування культур); охорона земель промислового призначення (контроль за рекультивацією земель після промислового використання; дотримання вимог екологічної безпеки); землі природоохоронного призначення (охорона заповідників, національних парків, лісів; заборона забудови та інших дій, що можуть завдати шкоди природним ресурсам); землі житлової та громадської забудови (дотримання будівельних норм і правил; перевірка документів на право власності чи користування); моніторинг стану земель (оцінка забрудненості ґрунтів хімічними речовинами; виявлення фактів несанкціонованого використання земель).

Органами, які здійснюють контроль у цій сфері, є: Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру (як основний орган державного контролю у сфері використання та охорони земель здійснює перевірки дотримання вимог земельного законодавства, проводить моніторинг земель і веде Державний земельний кадастр), Державна екологічна інспекція України (контролює екологічний стан земель; перевіряє дотримання екологічних вимог при використанні земель), органи місцевого самоврядування (надають дозволи на використання земель у межах своєї компетенції, забезпечують контроль за використанням земель комунальної власності), прокуратура України (контролює дотримання земельного законодавства з боку юридичних та фізичних осіб; ініціює притягнення до відповідальності у разі порушень).

Контроль у сфері використання та охорони земель усіх категорій і форм власності включає низку наступних процедур: перевірка суб'єктів господарювання та громадян на дотримання земельного законодавства (виявлення фактів незаконного використання чи захоплення земель); моніторинг земель (проведення аналізу стану земель за допомогою супутникових знімків, польових обстежень, оцінка змін у

структурі земельних ресурсів); вивчення документації (перевірка правовстановлюючих документів на земельні ділянки; аналіз договорів оренди, актів на право власності); лабораторні дослідження (відбір проб ґрунту для аналізу наявності забруднень; оцінка фізико-хімічних показників земель); рекультивація земель (контроль за проведенням відновлювальних робіт на деградованих землях; перевірка відповідності проведених робіт вимогам законодавства).

Контроль за веденням державного обліку і реєстрацією земель, достовірністю інформації про наявність та використання земель є важливим елементом забезпечення прозорості земельних відносин, раціонального використання земельних ресурсів і запобігання незаконному використанню або маніпуляціям з земельною інформацією.

До завдань контролю у сфері продовольчої безпеки належать: забезпечення достовірності та актуальності даних у Державному земельному кадастрі та Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно; попередження та виявлення порушень у сфері обліку та реєстрації земель; сприяння раціональному використанню земельних ресурсів.

Відповідно до завдань напрямками контролю є: Державний земельний кадастр (ведення обліку земель, внесення даних про земельні ділянки, взаємодія з іншими реєстрами для перевірки інформації); Державний реєстр речових прав на нерухоме майно (реєстрація прав власності, оренди, користування земельними ділянками; перевірка дотримання процедур при внесенні змін до реєстру; забезпечення точності інформації про землекористувачів); облік використання земель (аналіз відповідності використання земель їх цільовому призначенню; контроль за дотриманням договорів оренди земель державної та комунальної власності).

Органами, які здійснюють контроль за веденням державного обліку і реєстрацією земель, достовірністю інформації про наявність та використання земель, є: Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру (основний орган, що веде Державний земельний кадастр, та здійснює контроль за достовірністю

даних у кадастрі), Міністерство юстиції України (адмініструє Державний реєстр речових прав на нерухоме майно та контролює дотримання процедур реєстрації прав на землю), органи місцевого самоврядування (забезпечують облік земель комунальної власності та контролюють дотримання договорів оренди земель), прокуратура України (перевіряє законність рішень щодо реєстрації прав на землю, ініціює розгляд справ у разі виявлення порушень), Державна аудиторська служба (контролює фінансові аспекти використання земель).

Контроль у цій сфері продовольчої безпеки включає процедури: перевірка облікової документації (аналіз матеріалів, що підтверджують реєстрацію прав на землю; оцінка правильності оформлення документації, кадастрових планів, технічних паспортів земельних ділянок); порівняння даних кадастру з фактичним станом (інспектування земельних ділянок щодо відповідності їх меж і використання задекларованій інформації, використання сучасних технологій (дронів, супутникових знімків) для оцінки фактичного стану земель); виявлення порушень у реєстрації (перевірка фактів незаконного внесення змін до кадастрових даних, виявлення підробки документів для реєстрації земельних ділянок); моніторинг обігу земель (контроль за процесами купівлі-продажу земельних ділянок, аналіз відповідності рішень органів місцевого самоврядування законодавству), взаємодія з іншими реєстрами (зіставлення даних кадастру із земельним обліком, реєстром прав власності та іншими базами даних).

Контроль за дотриманням вимог щодо зняття, збереження та використання родючого шару ґрунту є важливою складовою державного нагляду у сфері охорони земель. Він спрямований на забезпечення раціонального використання ґрунтових ресурсів, запобігання їх деградації та забезпечення сталого розвитку сільського господарства й екологічної безпеки.

Завданнями контролю у цій сфері є: контроль за виконанням заходів щодо зняття та збереження родючого шару ґрунту; перевірка дотримання умов

використання родючого шару при рекультивації земель; моніторинг стану ґрунтів після виконання робіт; виявлення порушень у сфері охорони ґрунтових ресурсів.

Відповідно до завдань визначені напрямки контролю: зняття родючого шару ґрунту (оцінка доцільності зняття родючого шару ґрунту під час будівництва, гірничих або інших робіт; перевірка дотримання вимог до глибини зняття шару відповідно до характеристик ґрунту; забезпечення документального оформлення зняття ґрунту (акти, технічна документація); збереження знятого родючого шару ґрунту (контроль за місцями тимчасового складування ґрунту, оцінка організації складування ґрунту); використання збереженого ґрунту (контроль за використанням родючого шару для рекультивації земель після завершення робіт, перевірка використання ґрунту для поліпшення родючості інших земель).

Органами, які здійснюють контроль за дотримання вимог щодо зняття, збереження та використання родючого шару ґрунту, є: Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру (здійснює контроль за дотриманням вимог щодо зняття, збереження та використання родючого шару ґрунту, видає дозволи на проведення робіт, пов'язаних із зняттям ґрунту), Державна екологічна інспекція України (контролює дотримання екологічних вимог під час використання та збереження ґрунтів, проводить перевірки стану земель після виконання робіт), органи місцевого самоврядування (контролюють використання земель у межах своєї юрисдикції, забезпечують дотримання правил зняття та збереження ґрунту на території громади), акредитовані лабораторії (проводять аналіз якості ґрунту та моніторинг його стану).

Контроль у цій сфері включає низку наступних процедур: інспекційні перевірки (перевірка підприємств та організацій, які здійснюють роботи зі зняття, збереження і використання родючого шару ґрунту, аналіз документації, пов'язаної з обсягами зняття та використання ґрунту); лабораторні дослідження; моніторинг земель (оцінка стану земель після виконання робіт; виявлення ознак деградації, ущільнення, ерозії ґрунту); контроль виконання проєктної документації (перевірка

відповідності робіт затвердженим проектам та технічним вимогам; аналіз заходів з рекультивації земель після завершення робіт.

Контроль за дотриманням вимог земельного законодавства в процесі укладання цивільно-правових договорів, передачі у власність, надання у користування, в тому числі в оренду, вилучення (викупу) земельних ділянок спрямований на забезпечення законності земельних операцій, захист прав власників і користувачів, а також раціональне використання земельних ресурсів. Він стосується різних аспектів земельних відносин, включаючи укладання договорів купівлі-продажу, оренди, дарування, спадщини, передачі у власність чи користування, вилучення (викупу) земельних ділянок.

Цей вид контролю виконує наступні завдання: забезпечення дотримання вимог земельного законодавства під час передачі, використання чи вилучення земель; перевірка законності укладення цивільно-правових договорів щодо земельних ділянок; контроль за дотриманням правил передачі земель у власність чи користування; забезпечення прозорості процесів вилучення чи викупу земель; перевірка дотримання умов оренди земельних ділянок; запобігання незаконним операціям із земельними ділянками.

Відповідно до цих завдань визначені напрямки контролю: контроль за законністю угод (відповідність умов договорів вимогам законодавства); перевірка правовстановлюючих документів (державних актів на землю, витягів з Державного реєстру речових прав); контроль за дотриманням обмежень (угод щодо земель сільськогосподарського призначення, угод, які стосуються охоронюваних земель (заповідників, лісових зон); перевірка законності передачі (відповідність рішення органу влади чи місцевого самоврядування законодавству); контроль за дотриманням норм безоплатної передачі для громадян, які мають право на отримання земельних ділянок у власність; оцінка відповідності цільового призначення землі; контроль за орендними угодами; моніторинг дотримання договору (використання землі за цільовим призначенням, забезпечення збереження земель); контроль за вилученням

земель для суспільних потреб (законність рішень органів влади щодо вилучення земель); перевірка процедури викупу (дотримання строків та умов викупу, виплата справедливої компенсації власникам); актуалізація даних у Державному земельному кадастрі; контроль за прозорістю реєстрації земельних прав (перевірка наявності коректних записів у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно).

Органами, які здійснюють контроль у цій сфері, є: Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру (контролює законність передачі земель у власність чи користування, перевіряє дотримання процедур реєстрації земельних прав), Міністерство юстиції України (контролює реєстрацію прав на землю у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно), органи місцевого самоврядування (приймають рішення про передачу земель у комунальну власність чи користування, контролюють укладання договорів оренди землі на місцевому рівні), прокуратура України (здійснює нагляд за законністю рішень щодо передачі чи вилучення земельних ділянок), Антимонопольний комітет України (перевіряє законність операцій із земельними ділянками щодо уникнення порушень антимонопольного законодавства).

Контроль за дотриманням вимог земельного законодавства в процесі укладання цивільно-правових договорів, передачі у власність, надання у користування, в тому числі в оренду, вилучення (викупу) земельних ділянок включає низку наступних процедур: інспекційні перевірки (перевірка документів, що підтверджують право власності, оренди чи користування; огляд земельних ділянок для виявлення можливих порушень); аналіз договорів (перевірка умов угод на відповідність земельному законодавству; перевірка відсутності корупційних схем чи шахрайства); взаємодія з кадастровими та реєстраційними службами (перевірка відповідності кадастрових даних фактичному стану земельних ділянок; контроль за своєчасністю внесення змін до кадастру); моніторинг виконання рішень органів влади (перевірка законності рішень органів місцевого самоврядування чи державної влади щодо передачі земель).

Контроль за дотриманням правил експлуатації протиерозійних, гідротехнічних споруд, збереженням захисних насаджень і межових знаків спрямований на забезпечення раціонального використання земель, охорони їх від деградації, збереження водних ресурсів та захисту інтересів землекористувачів і власників.

Цей вид контролю у сфері продовольчої безпеки виконує наступні завдання: контроль за технічним станом та експлуатацією протиерозійних споруд; моніторинг дотримання режиму використання гідротехнічних споруд; оцінка стану та збереження захисних насаджень (лісових смуг, полезахисних насаджень); перевірка цілісності та розташування межових знаків; виявлення порушень правил експлуатації та вжиття заходів щодо їх усунення.

Органами, які здійснюють контроль за дотриманням правил експлуатації протиерозійних, гідротехнічних споруд, збереженням захисних насаджень і межових знаків, є: Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру (контролює збереження межових знаків (перевіряє дотримання правил використання протиерозійних споруд), Державна екологічна інспекція України (здійснює контроль за збереженням захисних насаджень, перевіряє дотримання екологічних вимог до експлуатації гідротехнічних споруд), органи місцевого самоврядування (контролюють стан та експлуатацію захисних насаджень і споруд на місцевому рівні), Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України (розробляє та впроваджує політику у сфері охорони земель і водних ресурсів).

Контроль у цій сфері включає низку наступних процедур: технічний огляд споруд (перевірка цілісності терас, валів, дренажних систем; оцінка ефективності споруд для запобігання ерозії ґрунтів; огляд стану дамб, шлюзів, водосховищ; перевірка їхньої працездатності у разі паводків чи затоплень); моніторинг стану захисних насаджень (перевірка наявності та стану полезахисних і водозахисних лісосмуг; оцінка збереження насаджень, їх ролі у запобіганні ерозії та зсувам ґрунтів); контроль за дотриманням режиму експлуатації (перевірка відповідності експлуатації

споруд технічній документації; оцінка дотримання норм водовідведення, водозатримання, роботи каналів); перевірка межових знаків (огляд цілісності та точності розташування межових знаків; виявлення фактів переміщення або пошкодження межових знаків); лабораторний аналіз (відбір проб ґрунту для оцінки рівня ерозії або засоленості; аналіз водних ресурсів для оцінки ефективності роботи гідротехнічних споруд).

Контроль за використанням земельних ділянок відповідно до цільового призначення є важливим напрямом державного регулювання у сфері земельних відносин. Цей контроль спрямований на забезпечення раціонального використання земельних ресурсів, дотримання законодавчих норм та попередження їх нецільового використання.

Цей вид контролю виконує наступні завдання: контроль за відповідністю фактичного використання земель їх затвердженому цільовому призначенню; виявлення порушень і вжиття заходів щодо їх усунення; моніторинг змін у цільовому використанні земель; попередження негативних наслідків від нецільового використання земельних ресурсів.

Категорії і цільове призначення земель визначаються відповідно до Класифікації видів цільового призначення земель, затвердженої законодавством України, та мають свої особливості регулювання і використання.

До основних категорій земель, які використовуються в Україні відносяться:

сільськогосподарські землі (використовуються для вирощування сільськогосподарських культур, випасання худоби та інших аграрних потреб, тобто для забезпечення продовольчої безпеки країни та збереження аграрного потенціалу країни);

землі житлової та громадської забудови (призначені для будівництва житлових будинків, громадських установ, а також об'єктів соціальної інфраструктури);

землі природоохоронного призначення (включають заповідники, національні парки, заказники та інші території, що мають екологічну або наукову цінність);

землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення (використовуються для промислових підприємств, будівництва доріг, залізничних шляхів, електростанцій та інших інфраструктурних об'єктів);

землі лісового фонду (призначені для вирощування, охорони та раціонального використання лісових ресурсів);

землі водного фонду (включають території, зайняті водними об'єктами: річками, озерами, водосховищами, болотами та прибережними смугами);

землі запасу (землі, які не надані у власність або користування і перебувають у запасі для можливого майбутнього розподілу).

Під час здійснення цього контролю перевіряється відповідність фактичного використання земельної ділянки відповідно до визначеної категорії. Наприклад, землі сільськогосподарського призначення повинні використовуватися для вирощування сільськогосподарських культур, а не для будівництва.

Законодавством передбачена процедура зміни цільового призначення земельної ділянки. Тому також перевіряються відповідні рішення органів місцевого самоврядування або державної влади щодо зміни цільового призначення та відповідність таких змін генеральному плану чи зонуванню території, здійснюється контроль за дотриманням цієї процедури.

Органами, які здійснюють контроль за використанням земельних ділянок відповідно до цільового призначення, є: Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру (основний орган, що контролює відповідність використання земель їхньому цільовому призначенню, проводить перевірки та видає приписи), органи місцевого самоврядування (контролюють використання земель у межах своїх повноважень, видають рішення щодо зміни цільового призначення земель комунальної власності), прокуратура України (здійснює нагляд за законністю рішень у сфері земельних відносин, ініціює судові позови у разі порушення земельного законодавства), Державна екологічна інспекція України (перевіряє використання земель природоохоронного призначення).

До процедур контролю у цій сфері відносяться: перевірка документації (аналіз документів, що підтверджують право власності чи користування земельною ділянкою; оцінка записів у Державному земельному кадастрі щодо цільового призначення ділянки; перевірка відповідності рішень щодо зміни цільового призначення законодавчим вимогам); моніторинг використання земель (інспекції земельних ділянок для перевірки фактичного використання; використання супутникових знімків, геоінформаційних систем для аналізу змін у використанні земель); виявлення порушень (перевірка земельних ділянок на наявність нецільового використання).

Контроль за зміною показників якісного стану ґрунтів у результаті проведення господарської діяльності на землях сільськогосподарського призначення є важливим напрямом державного нагляду, що забезпечує екологічну безпеку, раціональне використання земельних ресурсів і збереження родючості ґрунтів. Зміни в якісному стані ґрунтів часто спричинені інтенсивною господарською діяльністю, зокрема сільським господарством, застосуванням добрив, пестицидів, техногенними факторами.

Цей вид контролю виконує наступні завдання: моніторинг стану ґрунтів для виявлення негативних змін їх якісних показників (деградація, ерозія, засолення, забруднення тощо); перевірка впливу господарської діяльності на стан ґрунтів; забезпечення збереження родючості ґрунтів і запобігання деградації; розробка рекомендацій для відновлення якісного стану ґрунтів.

Органами, які здійснюють контроль за зміною показників якісного стану ґрунтів у результаті проведення господарської діяльності на землях сільськогосподарського призначення, є: Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру (основний орган, що здійснює контроль за використанням та охороною земель), Державна екологічна інспекція України (контролює екологічний стан ґрунтів та їх охорону), органи місцевого самоврядування (координують заходи щодо збереження родючості ґрунтів на місцевому рівні), акредитовані лабораторії (проводять аналізи ґрунту та оцінку його якісного стану).

До процедур контролю у цій сфері відносяться: лабораторний аналіз ґрунтів; моніторинг динаміки змін у якості ґрунтів та ерозійних процесів; оцінка впливу господарської діяльності; документальний контроль.

Контроль за дотриманням законодавства в галузі мисливського господарства та полювання спрямований на забезпечення сталого використання мисливських ресурсів, охорону тваринного світу, дотримання правил полювання, а також запобігання порушенням законодавства, які можуть завдати шкоди екосистемі.

Цей вид контролю у сфері продовольчої безпеки виконує наступні завдання: перевірка дотримання правил полювання; контроль за використанням мисливських угідь відповідно до їх призначення; забезпечення виконання вимог щодо ведення мисливського господарства; запобігання незаконному вилову та знищенню мисливських тварин.

Відповідно до завдань визначені напрямки контролю: мисливські ресурси (облік мисливських видів тварин, моніторинг стану популяцій і визначення лімітів на вилов); мисливські угіддя (контроль за використанням мисливських угідь відповідно до їхнього призначення, перевірка дотримання умов охорони угідь та заходів з відтворення популяцій тварин); правила полювання (дотримання строків полювання відповідно до встановленого календаря; використання дозволених знарядь і методів полювання; перевірка наявності у мисливців необхідних документів); охорона тваринного світу (заборона полювання на види, занесені до Червоної книги України).

Органами, які здійснюють контроль **за дотриманням законодавства в галузі мисливського господарства та полювання**, є: Державна екологічна інспекція України (контролює дотримання законодавства у сфері охорони мисливської фауни, перевіряє діяльність мисливських господарств), Державне агентство лісових ресурсів України (контролює використання мисливських угідь, організовує та проводить обліки мисливських тварин), Національна поліція України (здійснює контроль за зберіганням і використанням мисливської зброї, виявляє та розслідує випадки браконьєрства),

органи місцевого самоврядування (контролюють виконання місцевих програм з охорони мисливської фауни, надають дозволи на використання мисливських угідь).

Контроль у цій сфері складається з наступних процедур: інспекційні перевірки (перевірки мисливських угідь, зокрема під час сезону полювання; перевірка мисливців на наявність необхідних документів; виявлення фактів незаконного полювання (браконьєрства); моніторинг чисельності мисливських тварин (проведення обліків мисливських тварин у встановлені строки; визначення оптимальних лімітів вилову тварин); перевірка діяльності мисливських господарств (контроль за виконанням заходів з охорони та відтворення популяцій тварин; перевірка фінансово-господарської документації); розгляд випадків порушень (виявлення фактів незаконного полювання, використання заборонених знарядь; розгляд справ про адміністративні правопорушення).

Висновки до розділу 4

1. Дозвільно-реєстраційні механізми є дієвим елементом адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки, які, через баланс інтересів держави, бізнесу та суспільства, сприяють запобіганню ризикам і забезпеченню безпеки харчових продуктів. Вони охоплюють дозволи, реєстрацію та ліцензії, які визначають правову визначеність і межі діяльності суб'єктів господарювання. Впровадження електронних процедур, координація між органами влади та інтеграція міжнародного досвіду сприятимуть ефективнішому функціонуванню цієї системи. Це не лише підвищить конкурентоспроможність українських виробників, але й забезпечить відповідність міжнародним стандартам та захист прав споживачів.

2. Стандартизація, сертифікація та моніторинг як засоби адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки мають велике значення. Стандартизація встановлює єдині вимоги до якості та безпечності харчових продуктів,

гармонізуючи національні норми з міжнародними стандартами. Сертифікація підтверджує відповідність продукції цим вимогам, сприяючи довірі споживачів і розширенню ринків збуту. Моніторинг забезпечує систематичний аналіз та контроль стану продовольчої безпеки для прогнозування ризиків і прийняття ефективних управлінських рішень.

3. Контроль і нагляд є ключовими елементами у механізмі адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. У їхній основі лежить перевірка відповідності дій суб'єктів очікуваним цілям та вимогам нормативних актів. На тлі сучасних викликів вони залишаються актуальними завдяки багатогранності завдань та функцій, які виконують у різних сферах. Особливо це стосується забезпечення продовольчої безпеки, захисту прав споживачів та дотримання санітарно-епідеміологічних норм.

4. Контроль і нагляд часто розглядаються як взаємопов'язані, проте мають принципові відмінності. Контроль охоплює ширший спектр повноважень, включаючи право втручання в оперативну діяльність підконтрольного об'єкта та перевірку як законності, так і доцільності дій. Нагляд же зосереджується на перевірці законності дій та забезпеченні дотримання встановлених правил без втручання в господарську чи виробничу діяльність. Розмежування цих понять є важливим для формування ефективної правової бази та підвищення якості публічного адміністрування.

5. У сфері продовольчої безпеки контроль і нагляд є основними механізмами забезпечення якості продукції, захисту споживачів і регулювання ринкових відносин. Державні органи здійснюють контрольні заходи, включаючи перевірку виробництва, зберігання, транспортування та реалізації продукції. Нагляд забезпечує моніторинг дотримання законодавчих норм та вжиття заходів для запобігання порушенням. Особливо важливим є державний ветеринарний і фітосанітарний контроль, який гарантує здоров'я населення та тварин, захист сільськогосподарських культур від шкідників та хвороб.

6. Контроль і нагляд як засоби забезпечення продовольчої безпеки – є системою заходів, спрямованих на попередження, виявлення і припинення порушень законодавства, нормативів і нормативних документів і забезпечення дотримання суб'єктами господарської і іншої діяльності вимог у сфері продовольчої безпеки. Вони займають важливе місце у системі адміністративно-правових засобів забезпечення продовольчої безпеки. Під час здійснення контрольних та наглядових заходів держава забезпечує виявлення та запобігання порушенням обов'язкових вимог. Крім того, у межах адміністративно-юрисдикційної компетенції уповноважені органи здійснюють притягнення порушників до адміністративної відповідальності.

Основні положення даного розділу знайшли відображення в роботах автора [14; 16; 22; 23; 24; 30; 31; 32; 40; 41; 42; 43].

РОЗДІЛ 5

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ОСКАРЖЕННЯ У СФЕРІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

5.1 Адміністративна відповідальність як засіб адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки

Адміністративна відповідальність посідає особливе місце у системі правового забезпечення продовольчої безпеки, адже саме через наявність відповідних адміністративно-правових санкцій держава може впливати на тих, хто порушує норми у цій сфері. Запровадження адміністративної відповідальності за невиконання вимог законодавства щодо продовольчої безпеки зумовлене прагненням захистити здоров'я населення, забезпечити якість харчових продуктів, а також дотриматися прав споживачів. Крім того, на сучасному етапі розвитку українського суспільства, вирішення проблеми порушення прав суб'єктів сільськогосподарської діяльності є нагальною потребою, адже вона стосується захисту законних інтересів власників господарств, стимулювання аграрного сектору, дотримання вимог щодо сумлінної конкуренції та підтримки вітчизняного виробника.

Водночас чинне законодавство і практика його застосування демонструють, що питання адміністративної відповідальності у цій галузі потребує теоретичного аналізу, зокрема з метою з'ясування її особливостей, правової природи та шляхів удосконалення. Відтак залишається актуальною потреба в ухваленні низки законодавчих і правозастосовних актів, які б сприяли формуванню дієвої системи охорони та захисту продовольчої сфери, в якій адміністративна відповідальність відіграє одну з центральних ролей.

Питання визначення змісту та меж адміністративної відповідальності залишається дискусійним для української адміністративно-правової науки [374, с. 17].

Значна увага до цієї категорії пояснюється, з одного боку, широким застосуванням терміна «адміністративна відповідальність» у законодавстві, правозастосовній та науковій діяльності, а з другого – відсутністю чіткого визначення цього поняття у нормативних актах.

У статті 92 Конституції України адміністративну відповідальність прямо віднесено до основних видів юридичної відповідальності. Вона настає внаслідок невиконання або неналежного виконання норм адміністративного законодавства, що зумовлює обов'язкове реагування держави на адміністративні правопорушення (проступки), і встановлюється виключно законами. Водночас чинний КУпАП у розділі 2 «Адміністративне правопорушення і адміністративна відповідальність» (стаття 9) дає визначення самому поняттю «адміністративне правопорушення», а щодо адміністративної відповідальності обмежується лише згадкою про те, що її мірою є адміністративне стягнення (стаття 23 «Мета адміністративного стягнення»).

Таким чином, у чинних правових актах відсутнє безпосереднє визначення поняття «адміністративна відповідальність». Натомість усі дефініції цього терміна здебільшого пропонуються у наукових джерелах і мають дослідницький характер. Наприклад, у статті «Адміністративна відповідальність» юридичної енциклопедії зазначено, що: «адміністративна відповідальність – вид юридичної відповідальності громадян і службових осіб за вчинені ними адміністративні правопорушення» [355].

Вченими-адміністративістами пропонуються декілька варіантів визначення адміністративної відповідальності. Так, Ю. Битяк, В. Гаращук і В. Богуцький розглядають її як «накладення на порушника загальнообов'язкових правил, що діють у державному управлінні та в інших сферах, адміністративних стягнень, що спричиняють для цих осіб обтяжливі наслідки матеріального або морального характеру» [35, с. 177].

На думку В. Курила, адміністративна відповідальність – це «репресивний вид юридичної відповідальності, що пов'язана із застосування уповноваженими

державними органами і посадовими особами адміністративних стягнень до суб'єктів, винних у вчиненні адміністративного проступку» [309, с. 157].

Відповідно до позиції Т. Коломоець і Г. Гулявської, «адміністративна відповідальність як різновид правової відповідальності є специфічною формою негативного реагування з боку держави в особі її компетентних органів на відповідну категорію протиправних проявів, згідно з якою особи, які вчинили правопорушення, повинні дати відповідь перед повноважним державним органом за свої неправомірні дії і понести за це адміністративні стягнення в установлених законом формі і порядку» [269, с. 77].

В. Авер'янов розглядав адміністративну відповідальність як «різновид юридичної відповідальності, що являє собою сукупність адміністративних правовідносин, які виникають у зв'язку із застосуванням уповноваженими органами (посадовими особами) до осіб, що вчинили адміністративний проступок, передбачених нормами адміністративного права особливих санкцій — адміністративних стягнень» [34, с. 434].

Р. Калюжний та В. Шкарупа зазначають, що «адміністративна відповідальність являє собою адміністративний примус у вигляді застосування уповноваженим органом (посадовою особою) адміністративного стягнення до особи, яка скоїла адміністративне правопорушення» [215, с. 23].

Відповідно до підходу, запропонованого В. Колпаковим і О. Кузьменко, адміністративна відповідальність розуміється як «примусове, з додержанням встановленої процедури, застосування правомочним суб'єктом передбачених законодавством за вчинення адміністративного проступку заходів впливу, які виконані правопорушником. Головними ознаками адміністративної відповідальності бачить такі: вона є засобом охорони встановленого державного правопорядку; нормативно визначена і полягає в застосуванні санкцій правових норм; є наслідком винного антигромадського діяння; супроводжується державним і громадським осудом правопорушника і вчиненого ним діяння; пов'язана з примусом, з негативними для

правопорушника наслідками (морального або матеріального характеру) яких він має зазнати; реалізується у відповідних процесуальних формах» [274, с. 252].

Далі вони відзначають похідні характеристики адміністративної відповідальності, до яких, зокрема, належать: можливість притягнення до адміністративної відповідальності виключно за факт учинення адміністративного проступку; накладення передбачених законодавством адміністративних стягнень на особу, що визнана винною; виховно-профілактичний зміст відповідальності, що полягає у формуванні в особи поваги до законів і запобіганні новим правопорушенням; право багатьох державних органів (виконавчої влади, місцевого самоврядування, судових органів) притягувати до адміністративної відповідальності; можливість ухвалення акта про притягнення як індивідуальним посадовцем, так і колегіальним органом; існування особливого порядку притягнення до відповідальності, врегульованого нормативними актами різної юридичної сили (кодексами, законами, підзаконними положеннями) [274, с. 253].

У свою чергу, В. Ківалов розглядає адміністративну відповідальність крізь призму загальних характеристик юридичної відповідальності, наголошуючи, що вона «виступає як вид державного примусу; настає на основі правових норм; настає за порушення правових норм; конкретизується юрисдикційними актами компетентних державних органів [33, с. 221].

Варто наголосити, що різні автори можуть по-різному формулювати поняття адміністративної відповідальності, але такі відмінності переважно пояснюються не різними підходами до її сутності, а різним поєднанням характерних ознак, що закладаються у визначення.

До фундаментальних ознак адміністративної відповідальності в продовольчій сфері можна віднести: 1) використання її як засобу охорони правопорядку, встановленого державою у продовольчому секторі України; 2) нормативне закріплення та реалізацію через санкції правових норм, які застосовуються до суб'єктів продовольчої сфери; 3) настання такої відповідальності лише за винне,

протиправне діяння (вчинок або бездіяльність), що порушує вимоги законодавства; 4) наявність державного й громадського осуду дій (чи бездіяльності) правопорушника; 5) пов'язаність із примусовим впливом, що має негативні наслідки особистого, майнового чи організаційного характеру для правопорушника; 6) реалізацію у чітко визначених процесуальних формах.

Також можна виділити похідні ознаки, які конкретизують зміст адміністративної відповідальності суб'єктів продовольчої сфери: 1) підставою притягнення є вчинене особою адміністративне правопорушення (проступок); 2) в основі покарання – адміністративні стягнення як міра відповідальності; 3) правом притягнення до такої відповідальності володіють уповноважені органи (в тому числі органи виконавчої влади, місцевого самоврядування, суди); 4) існує спеціальний порядок притягнення до відповідальності; 5) норми, що регулюють її застосування, містяться у різних актах, які відрізняються за правовою природою.

У контексті продовольчої безпеки адміністративна відповідальність виконує водночас виховну, профілактичну (превентивну) та каральну функції. Вона не лише сприяє збереженню законності у продовольчому секторі, а й попереджає рецидиви порушень серед його учасників.

Фактично адміністративна відповідальність попереджує або правопорушення, або повторне вчинення правопорушень у двох аспектах: а) через профілактичну (превентивну) роль, коли сама загроза відповідальності утримує суб'єктів від протиправних дій; б) через реалізацію штрафної (каральної) функції, за якої на правопорушника накладається конкретне стягнення, що закріплює неминучість покарання за протиправну поведінку у продовольчій сфері.

На думку А. Комзюка, адміністративна відповідальність базується на кількох фундаментальних принципах:

1) законність (ніхто не може бути підданий заходу впливу за адміністративне правопорушення інакше, як на підставах та в порядку, встановлених законодавством);

2) відповідальність виключно за протиправну шкідливу дію (лише дія або вчинок людини може спричинити застосування адміністративних заходів реагування);

3) наявність вини (особа притягається до адміністративної відповідальності, якщо доведено, що вона умисно чи з необережності вчинила протиправне шкідливе діяння);

4) невідворотність відповідальності (кожен, хто вчиняє адміністративне правопорушення, має бути підданий відповідному стягненню);

5) індивідуалізація відповідальності (обираючи вид та ступінь адміністративного стягнення, слід враховувати обставини конкретного проступку й характеристики порушника) [276, с. 6].

Важливо також з'ясувати, з яких елементів складається зміст поняття «адміністративна відповідальність», починаючи з її підстав.

Кожна підстава має власну природу:

1) фактична підстава – юридичні факти, що підтверджують факт учинення правопорушення (проступку) і подальше виконання встановлених законом заходів відповідальності. Йдеться, зокрема, про затримання, огляд, визнання певних матеріалів доказами тощо;

2) юридична (нормативна) підстава – норми права, в яких визначено, які діяння вважаються адміністративними проступками, а також види примусу за їх учинення, коло органів (посадових осіб), уповноважених притягати до відповідальності, і процедури, покликані гарантувати законність провадження;

3) процесуальна (документальна) підстава – наявність спеціальних процесуальних норм та оформлених за встановленим законом порядком документів (наприклад, протокол про адміністративне правопорушення, постанова у справі про адміністративне правопорушення, акти перевірки, звернення, облікові матеріали тощо), що підтверджують факт проступку та визначають механізм його офіційної фіксації.

Загальної кодифікації, де б містився повний перелік усіх можливих підстав адміністративної відповідальності, наразі немає. Ці питання врегульовано значною кількістю правових актів – від кодексів і законів до підзаконних нормативних актів і галузевих правил.

Норми КУпАП дають певні орієнтири, які можна вважати основою для системи адміністративно-деліктних приписів у сфері продовольчої безпеки. У статті 2 КУпАП зазначено, що «законодавство України про адміністративні правопорушення складається з цього Кодексу та інших законів України». При цьому значна частина положень КУпАП і відповідних законодавчих актів має відсилочний характер, тобто посиляється на підзаконні нормативні акти, котрі конкретизують питання, що виступають об'єктом адміністративної відповідальності.

Варто брати до уваги й інші законодавчі акти, що передбачають адміністративно-правову відповідальність за правопорушення у сфері продовольчої безпеки: «Про захист прав споживачів», «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», «Про технічні регламенти та оцінку відповідності», «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції», «Про карантин рослин», «Про пестициди і агрохімікати», «Про зерно та ринок зерна в Україні», «Про захист рослин» тощо.

Окрім загальних підстав настання адміністративної відповідальності, можна окремо виокремити такі її структурні елементи, як адміністративні стягнення, особливості їх застосування (порядок, строки, процедури розгляду справ про адміністративні правопорушення), обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність. Крім цього, законодавство містить також перелік обставин, що повністю виключають адміністративну відповідальність. Хоча вони не належать до базових складових адміністративної відповідальності, однак дозволяють краще окреслити межі притягнення до неї. Згідно зі статтею 17 КУпАП, ідеться про крайній стан необхідності, необхідну оборону та стан неосудності.

Відповідно до статті 18 КУпАП: «не є адміністративним правопорушенням дія, яка хоч і передбачена цим Кодексом або іншими законами, що встановлюють відповідальність за адміністративні правопорушення, але вчинена в стані крайньої необхідності, тобто для усунення небезпеки, яка загрожує державному або громадському порядку, власності, правам і свободам громадян, установленому порядку управління, якщо ця небезпека за даних обставин не могла бути усунута іншими засобами і якщо заподіяна шкода є менш значною, ніж відвернена шкода (крайня необхідність)».

Згідно статті 19 КУпАП: «не є адміністративним правопорушенням, відповідно до статті 19 КУпАП, дія, яка хоч і передбачена цим Кодексом або іншими законами, що встановлюють відповідальність за адміністративні правопорушення, але вчинена в стані необхідної оборони, тобто при захисті державного або громадського порядку, власності, прав і свобод громадян, установленого порядку управління від протиправного посягання шляхом заподіяння посягаючому шкоди, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони (необхідна оборона)».

В статті 20 КУпАП зазначено, що «не підлягає адміністративній відповідальності особа, яка під час вчинення протиправної дії чи бездіяльності була в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії або керувати ними внаслідок хронічної душевної хвороби, тимчасового розладу душевної діяльності, слабоумства чи іншого хворобливого стану».

Якщо говорити про діяльність у продовольчій сфері, то крайня необхідність і неосудність цілком можуть траплятися серед підстав для звільнення від адміністративної відповідальності. Натомість необхідна оборона (як підстава звільнення від адміністративної відповідальності) практично не застосовується в ситуаціях, пов'язаних із сільським господарством чи продовольством.

Законодавство передбачає також низку норм, спрямованих на виявлення та усунення причин і чинників, що породжують адміністративні правопорушення (стаття 6 КУпАП) й гарантують дотримання законності при накладенні адміністративних

стягнень (стаття 7 КУпАП). Зокрема, тут визначено інструменти, які допомагають підтримувати законність, до яких входять систематичний контроль з боку вищих органів і посадових осіб, нагляд прокуратури, право на оскарження.

Варто відзначити й роль статті 8 КУпАП «Чинність закону про відповідальність за адміністративні правопорушення», яка регулює принципи щодо дії норм у часі й просторі. Вона встановлює, що «притягнення до відповідальності здійснюється за нормами, які діють під час і за місцем вчинення правопорушення; закони, які пом'якшують або скасовують відповідальність мають зворотну силу (поширюються на правопорушення, вчинені до їх видання); закони, які встановлюють або посилюють відповідальність, зворотної сили не мають; провадження по проступкам ведеться на підставі закону, що діє під час і за місцем розгляду справи».

Усі ці положення разом утворюють певний нормативний каркас, який забезпечує баланс між притягненням до відповідальності за порушення у сфері продовольчої безпеки та гарантіями захисту прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у цих правовідносинах.

Провідну роль у дотриманні законності в питаннях адміністративної відповідальності відіграють норми, які визначають обставини, за наявності яких адміністративна відповідальність не настає (стаття 17 КУпАП), а також норми, що передбачають умови звільнення від неї (статті 21, 22 КУпАП).

Першою з можливих підстав звільнення є висновок уповноваженого суб'єкта про доцільність передачі матеріалів справи про адміністративне правопорушення на розгляд громадської організації чи трудового колективу (стаття 21 КУпАП). Йдеться про випадки, коли характер вчиненого проступку і особа правопорушника свідчать про доцільність застосувати громадський вплив. Якщо таке рішення ухвалюється, тоді особа, що вчинила адміністративне правопорушення, фактично звільняється від адміністративної відповідальності, а передані матеріали мають бути розглянуті відповідною громадською організацією або трудовим колективом. Протягом десяти днів з моменту отримання матеріалів вони повинні поінформувати орган (посадову

особу), що надіслав ці матеріали, про вжиті заходи громадського впливу (статті 51, 129, 130, 156, 173, 176, 177, 178–180 КУпАП).

Другою підставою звільнення від адміністративної відповідальності є визнання малозначності проступку (стаття 22 КУпАП). У такому разі орган (посадова особа), уповноважений ухвалювати рішення у справі, може замість призначення адміністративного стягнення обмежитися усним зауваженням.

Наступним важливим елементом адміністративної відповідальності для суб'єктів продовольчої сфери є поняття адміністративного правопорушення. Відповідно до статті 9 КУпАП, адміністративним правопорушенням (проступком) вважають протиправну, винну (умисну чи необережну) дію або бездіяльність, що посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність.

Слід зазначити, що у законодавстві простежується ототожнення понять «адміністративне правопорушення» і «адміністративний проступок». Так, Ю. Битяк звертає увагу на те, що, хоча ці терміни й фігурують одночасно, проте адміністративний проступок не слід розглядати як підвид адміністративного правопорушення [36, с. 181]. Водночас, на думку І. Голосніченка, «законодавець урівняв поняття проступку і правопорушення як підстави для застосування адміністративної відповідальності. Раніше вважалось, що адміністративні правопорушення посягають на юридичні норми і відносини в організаційно-управлінській діяльності, а адміністративний проступок – на загальнообов'язкові правила, за порушення (невиконання) яких настає адміністративна відповідальність» [27, с. 8].

У нашому дослідженні адміністративні правопорушення й адміністративні проступки визнаються тотожними. Хоча окремі автори й намагаються розмежувати ці категорії залежно від сфери правовідносин, які вони охороняють, проте цей поділ не вносить додаткового змістовного навантаження у механізм притягнення до

адміністративної відповідальності: процедура розгляду справ, а також порядок накладення адміністративних санкцій є уніфікованими для обох визначень.

У статті 9 КУпАП законодавець уточнює перелік ознак, необхідних для визначення діяння як адміністративного правопорушення (проступку): винність, караність, протиправність і суспільно-шкідливий характер. З огляду на це, такі ознаки адміністративного правопорушення поділяються на дві категорії: 1) фактичні ознаки, коли адміністративним правопорушенням є конкретна дія або бездіяльність, учинена винною особою; 2) юридичні ознаки, які охоплюють караність, протиправність і суспільно-шкідливий характер цього діяння.

У першу чергу слід підкреслити, що адміністративне правопорушення може мати дві можливі форми: активну дію або пасивну бездіяльність. Отже, суто мисленнєві процеси, наміри чи інші психічні явища не мають нормативного значення і не кваліфікуються як адміністративне правопорушення [27, с. 9].

Друга важлива ознака адміністративного правопорушення – винність. Це означає, що особа, яка порушує норму, має певне психічне ставлення до власного вчинку і його наслідків.

Третім визначальним фактором є караність, коли законодавець передбачає адміністративне стягнення саме за ті дії (чи бездіяльність), які визнаються порушенням. З огляду на це конкретне діяння є адміністративним правопорушенням лише тоді, коли для нього офіційно встановлено адміністративну санкцію.

Четверта характерна риса – протиправність, за якої певна поведінка забороняється нормами права. Якщо таке діяння не відповідає встановленим вимогам, його розглядають як протиправне [27, с. 9].

Нарешті, серед цих ознак вирізняється суспільна шкідливість – вона визначає, наскільки діяння завдає або може завдати шкоди громадським відносинам. Саме аналіз шкідливості часто дає підставу законодавцеві зараховувати поведінку до категорії адміністративних правопорушень та допомагає практикам розмежовувати їх залежно від об'єкта посягання.

Варто зауважити, що дії, вчинені в продовольчому секторі, характеризуються суспільною шкідливістю, оскільки вони можуть посягати на громадський порядок, власність, права та свободи осіб, які діють у цій галузі, а також на встановлений порядок управління в продовольчій сфері держави.

Отже, під адміністративним правопорушенням у продовольчій сфері розуміються неправомірна, винна (умисна чи з необережності) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права та свободи осіб, які діють у цій галузі, а також на встановлений порядок управління в продовольчій сфері держави.

До суб'єктів продовольчої діяльності в Україні належать як державні органи та органи місцевого самоврядування, так і суб'єкти господарювання. Це дозволяє поділити правопорушення в цій сфері на два великі блоки:

1) правопорушення загального характеру, які можуть вчинятися будь-яким суб'єктом владних повноважень або представником бізнесу (наприклад, порушення обмежень щодо використання службового становища – стаття 172² КУпАП, порушення порядку провадження господарської діяльності – стаття 164 КУпАП);

2) правопорушення, які порушують порядок надання публічних послуг і стосуються не лише продовольчої сфери (порушення порядку видачі документа дозвільного характеру – стаття 166¹⁰ КУпАП, порушення права на інформацію – стаття 212³ КУпАП).

З огляду на особливості суспільних відносин у сфері продовольчої безпеки, вважаємо за доцільне класифікувати правопорушення у сфері продовольчої безпеки за предметом їх правового регулювання:

1) порядку стандартизації та сертифікації продукції – (статті 82², 167, 168, 168¹, 169, 170, 170¹, 172¹ КУпАП);

2) порядку виробництва та реалізації продукції (статті 42¹, 42², 42³, 159, 160 КУпАП);

3) фітосанітарних, санітарних та ветеринарних норм і правил (статті 42, 90¹, 105, 106, 107, 107¹, 107² КУпАП);

- 4) виробництва продукції рослинництва (статті 83¹, 104, 104¹ КУпАП);
- 5) порядку використання та охорони земель як основного засобу виробництва сільськогосподарської продукції (статті 52, 53, 82, 83, 82⁴ КУпАП);
- 6) доступу та надання інформації (ст. 82³, 91⁴ КУпАП);
- 7) забезпечення вимог загальної екологічної безпеки (статті 46¹, 91¹, 95 КУпАП);
- 8) невиконання законних розпоряджень посадових осіб уповноважених державних органів (статті 188³, 188⁹, 188¹¹, 188¹², 188²² КУпАП).

Усі зазначені адміністративні правопорушення безпосередньо спрямовані проти певних суспільних відносин, які охороняються законодавством, зокрема нормами адміністративно-деліктного характеру.

Зовнішня характеристика об'єктивної сторони правопорушення в сфері продовольчої безпеки охоплюються сукупністю обов'язкових і факультативних ознак. Головною обов'язковою ознакою тут є протиправна поведінка – дія чи бездіяльність, а наукові погляди щодо переліку факультативних ознак розрізняються. У межах проведеного дослідження до факультативних елементів об'єктивної сторони в цій сфері слід зараховувати суспільно небезпечні наслідки, причинно-наслідковий зв'язок, а також ті параметри, які розкривають конкретну картину діяння (час, місце, спосіб, використовувані засоби або знаряддя).

Один із обов'язкових елементів складу адміністративного проступку – це суб'єкт, тобто людина, яка вчинила неправомірне діяння і може бути піддана адміністративному стягненню. Ключовою ознакою такого суб'єкта є те, що він обов'язково має бути фізичною особою, яка досягла шістнадцятирічного віку й залишається осудною на момент учинення проступку, тобто усвідомлює неправомірність вчиненого та може керувати своєю поведінкою.

Крім того, низка законодавчих приписів передбачає особливий суб'єкт, що має специфічні ознаки. Зокрема, йдеться про посадових осіб, осіб, які є власниками підприємств чи діють за дорученням власників, а також осіб, які займається

підприємницькою діяльністю. Вони притягаються до адміністративної відповідальності за недотримання встановлених обов'язкових норм, які входять до кола їхніх професійних або службових обов'язків.

На думку різних авторів, підґрунтям суб'єктивної сторони адміністративного правопорушення у продовольчій сфері України є психічне ставлення порушника до суспільно небезпечного чи шкідливого діяння, що проявляється крізь призму умислу (вини), мотиву та мети.

Адміністративне діяння набуває ознак караного проступку завдяки тому, що за його вчинення закон передбачає можливість застосування до винної особи адміністративних стягнень. Ці стягнення відіграють вагомую роль у системі правових засобів, покликаних охороняти та забезпечувати продовольчу сферу.

Адміністративне стягнення являє собою реакцію органів державної влади на порушення правил, встановлених адміністративним законодавством. При цьому стягнення мають не лише каральну, а й виховну функцію – впливають на свідомість правопорушника, формують ставлення до законів та норм суспільного співжиття, запобігають повторним порушенням як з боку самого правопорушника, так і з боку інших осіб.

У статті 24 КУпАП визначено вичерпний перелік адміністративних стягнень, які можуть застосовуватись як форма юридичної відповідальності за скоєння адміністративного проступку. До таких заходів належать: попередження, штраф, оплатне вилучення предметів, що стали знаряддям чи об'єктом правопорушення, конфіскація зазначених предметів або доходів, отриманих унаслідок правопорушення, позбавлення спеціального права, а також інші заходи впливу – зокрема виправні роботи чи адміністративний арешт. У законодавстві також передбачена можливість установлення інших видів стягнень окремими законами.

Кожне з цих стягнень виступає інструментом реалізації державного примусу, водночас виконуючи не лише каральну, але й профілактичну та виховну функцію. Застосування адміністративного стягнення передбачає для особи юридично значущі

обмеження, однак їх головна мета полягає не в репресії, а у формуванні правосвідомої поведінки, запобіганні подальшим порушенням та забезпеченні правопорядку.

У межах адміністративно-правової доктрини існують різні підходи до класифікації таких стягнень. Залежно від характеру впливу їх можна умовно поділити на немайнові (наприклад, попередження), майнові (штраф, конфіскація), а також персоналізовані – такі, що безпосередньо пов'язані з обмеженням особистих прав особи (наприклад, арешт чи позбавлення спеціального права). Деякі автори виокремлюють групу стягнень змішаного характеру, що поєднують майнові й особистісні ознаки.

У контексті порушення вимог продовольчої безпеки найчастіше застосовуються: попередження, штраф, конфіскація предметів правопорушення (зокрема харчових продуктів, які не відповідають нормативним вимогам), а також анулювання дозвільних документів на право здійснення відповідної діяльності. Зокрема, за правопорушення, пов'язані з недотриманням законодавства щодо обігу харчової продукції, можуть застосовуватись як основні, так і додаткові заходи впливу, що спрямовані на мінімізацію ризиків для споживача.

За порушення законодавства в сфері продовольчої безпеки до особи правопорушника може бути застосовано такі адміністративні стягнення: 1) попередження; 2) штрафи; 3) конфіскація: предмета, що став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; грошей, одержаних унаслідок вчинення адміністративного правопорушення; 4) позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину (права спеціального користування); 5) зупинення дії або анулювання ліцензії (дозволу), сертифікату на здійснення певного виду діяльності, наданої юридичній особі.

Розглянемо ці види адміністративних стягнень.

1. Попередження застосовується в якості найм'якшої реакції держави, коли правопорушення має незначний характер або вчинене вперше. Згідно з нормами КУпАП, попередження оформлюється в установленому порядку і не може

здійснюватися усно. Воно має здебільшого превентивний зміст, демонструє державне засудження вчинку і виконує функцію офіційного застереження. Такий захід може бути застосований, зокрема, у випадку порушення норм захисту рослин чи санітарного нагляду в аграрній сфері.

2. Штраф виступає найпоширенішим видом стягнення у сфері забезпечення продовольчої безпеки. Його призначення передбачає грошове вилучення певної суми з подальшим зарахуванням коштів до бюджету. Розмір штрафу встановлюється з урахуванням неоподаткованого мінімуму доходів громадян, характеру правопорушення, повторності дій та особи правопорушника. Органи, уповноважені на розгляд таких справ, мають дискреційні повноваження щодо визначення конкретної суми в межах встановленого діапазону.

3. Конфіскація як захід адміністративної відповідальності передбачає примусове вилучення на користь держави майна, пов'язаного з правопорушенням. Це може бути продукція, що не відповідає вимогам безпечності, підроблені або прострочені товари, небезпечні для споживання речовини, обладнання, яке використовувалося для їх виготовлення, а також кошти, отримані внаслідок таких порушень. Конфіскація застосовується виключно за рішенням суду і стосується лише об'єктів, що належать правопорушнику на праві власності.

Відшкодування шкоди постраждалим особам або державі не входить до функціоналу конфіскації як адміністративного заходу, однак у разі скасування відповідної постанови особа має право на повернення майна або компенсацію його вартості. Вартість конфіскованих предметів визначається спеціальною комісією відповідно до законодавчо закріпленої процедури.

Як додаткову міру, конфіскацію передбачають, зокрема, стаття 42 КУпАП «Порушення санітарних правил щодо виготовлення та реалізації харчових продуктів», стаття 85¹ КУпАП «Виготовлення чи збут заборонених засобів добування тваринного або рослинного світу») ст. 88 КУпАП «Незаконне вивезення й ввезення об'єктів тваринного і рослинного світу», стаття 88¹ КУпАП «Порушення порядку придбання

чи збуту об'єктів тваринного або рослинного світу», стаття 88² КУпАП «Невідповідність при створенні, використанні, обліку або торгівлі зоологічними, ботанічними колекціями», стаття 156¹ КУпАП «Обіг фальсифікованих чи небезпечних харчових продуктів», стаття 167 КУпАП «Порушення правил реалізації прострочених чи несертифікованих товарів», стаття 164 КУпАП «Ввезення, виробництво або збут харчових товарів без потрібної документації», стаття 107 КУпАП «Недотримання ветеринарно-санітарних правил», стаття 160 КУпАП «Незаконне зберігання чи перевезення небезпечних харчових продуктів» та інші.

4. Позбавлення спеціального права, наданого конкретній фізичній чи юридичній особі (наприклад, права спеціального користування), може бути застосоване, якщо відповідне порушення: становить загрозу життю або здоров'ю населення через недотримання санітарних чи ветеринарних норм; супроводжується систематичними порушеннями під час виробництва, зберігання або реалізації харчової продукції; спричиняє суттєві фінансові збитки або шкоду довкіллю; вчинене повторно протягом певного періоду. Зокрема, подібний захід адміністративного впливу може бути застосований у випадках, передбачених статтями 42, 107, 156¹, 167, 164 КУпАП, де йдеться про невиконання вимог безпеки харчової продукції, порушення санітарно-ветеринарних правил, фальсифікацію, продаж прострочених товарів, незаконне ввезення чи виготовлення продовольчих продуктів тощо.

Для фізичних осіб це позбавлення може означати втрату права здійснювати роботу, пов'язану з виробництвом чи реалізацією харчових продуктів, а також відкликання дозволу на керування транспортними засобами, що перевозять продовольчі товари. У випадку підприємств або інших юридичних осіб, порушення може призвести до відкликання чи скасування ліцензії на виготовлення або збут харчових продуктів, позбавлення санітарного чи ветеринарного дозволу, припинення права на імпорт або експорт харчової продукції, а також заборони користуватися виробничим обладнанням, необхідним для випуску цих товарів.

5. Відповідно до чинного законодавства, уповноважені центральні органи виконавчої влади, їх територіальні органи, місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування мають право призупиняти або анулювати дію ліцензій (дозволів), сертифікатів на певний вид діяльності, виданих юридичним особам. У межах передбаченої законом процедури ці органи можуть зупиняти або скасовувати, серед іншого, дозволи, ліцензії, сертифікати, висновки, рішення, ліміти, квоти, погодження, свідоцтва, що необхідні для спеціального використання природних ресурсів, викидів та скидів забруднюючих речовин у довкілля, розміщення відходів, поводження з небезпечними хімічними речовинами й транскордонного переміщення рослинного та тваринного світу (зокрема водних ресурсів), а також ліцензії на проведення землепорядних і землеоціночних робіт та встановлення гранично допустимого рівня шкідливого впливу на довкілля.

Як приклад, стаття 1 Закону України «Про карантин рослин» зобов'язує як фізичних, так і юридичних осіб, що транспортують або ввозять/вивозять об'єкти рослинного світу у карантинну зону, або переміщують їх територією України, отримувати карантинний сертифікат. Цей документ, виданий центральним органом виконавчої влади, що впроваджує державну політику в галузі карантину рослин, засвідчує фітосанітарний стан зазначених об'єктів. Так само фітосанітарний сертифікат підтверджує відповідність цих об'єктів вимогам щодо фітосанітарних заходів. Підставами для анулювання карантинного сертифіката є порушення визначених у ньому фітосанітарних приписів, повідомлення про втрату сертифіката, його пошкодження, що унеможлиблює оцінку фітосанітарного стану об'єктів, або підробка такого сертифіката.

Усі описані заходи адміністративної відповідальності в галузі продовольчої безпеки спрямовані на забезпечення належного санітарного та ветеринарного контролю, захист прав споживачів і попередження порушень, що можуть негативно позначитися на здоров'ї людей або на економічній стабільності виробників і постачальників.

5.2 Адміністративне провадження, його місце в системі адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки

Однією з функцій державних органів, зокрема тих, що відповідають за підтримання та зміцнення продовольчої безпеки, є застосування законних заходів примусу до осіб, які вчинили адміністративні правопорушення. Держава наділяє ці органи повноваженнями в галузі охорони правопорядку, у тому числі шляхом розподілу й делегування функцій, спрямованих на переслідування правопорушників за адміністративно-правовими нормами. Така діяльність набуває форми реалізації публічних повноважень, яку заведено називати адміністративним провадженням.

На теперішній час термін «адміністративне провадження» у науковій літературі тлумачиться неоднозначно й продовжує залишатися предметом дискусій. Однак очевидно, що його семантика підкреслює динамічний характер відповідних правовідносин. Враховуючи, що настання адміністративної відповідальності потребує оперативної реакції компетентних органів, швидкості притягнення правопорушника до відповідальності та мінімізації державно-управлінських витрат, можна зробити логічний висновок про тісний зв'язок між адміністративним провадженням і процесом притягнення до адміністративної відповідальності.

З цієї точки зору видається доцільним удосконалювати й уточнювати інститут адміністративного провадження як механізм, за допомогою якого органи державного управління можуть позасудово реалізовувати свої повноваження з накладення адміністративних стягнень. Подібний порядок, спираючись на підходи, викладені у КУпАП, є традиційною формою адміністративного процесу. Водночас КУпАП не містить формального визначення «адміністративного провадження», як і жоден інший український нормативно-правовий акт. Однак, якщо узагальнити існуючі підходи, адміністративне провадження можна розглядати як процес, під час якого

уповноважені державні органи чи посадові особи притягують правопорушників до адміністративної відповідальності.

У науці поки що відсутнє єдине та чітке трактування поняття провадження у справах про адміністративні проступки. Саме це провадження вважають складовою адміністративного процесу, який, на відміну від кримінального чи цивільного, має досить складну структуру, що варіюється залежно від особливостей різних категорій справ.

Водночас вчені-адміністративісти (зокрема, О. Бандурка, А. Васильєв, Л. Коваль, М. Тищенко) характеризують адміністративне провадження як низку послідовних дій, які виконуються уповноваженими органами, а за потреби – й іншими суб'єктами. Ці дії, передбачені адміністративно-правовими нормами, спрямовані на те, щоб знайти та притягнути до відповідальності осіб, які вчинили адміністративне правопорушення [60, с. 224].

Як зазначає В. Горшенєв, провадження є «головним елементом процесу, який становить системне утворення, комплекс взаємопов'язаних і взаємообумовлених процесуальних дій, що: а) утворюють певну сукупність процесуальних правовідносин, які вирізняються предметною характеристикою і взаємозв'язком із відповідними матеріальними правовідносинами; б) зумовлюють необхідність встановлення, доказування, а також обґрунтування всіх обставин і фактичних даних відповідної юридичної справи; в) зумовлюють необхідність закріплення, офіційного оформлення отриманих процесуальних результатів у відповідних актах-документах» [148, с. 90].

Водночас, на думку О. Кузьменко, під адміністративним провадженням слід розуміти «врегульовану адміністративно-процесуальними нормами послідовну діяльність публічної адміністрації з розгляду та вирішення тих чи інших однорідних груп адміністративних справ» [300, с. 39].

З урахуванням того, що адміністративні провадження охоплюють широкий спектр відносин, між науковцями продовжують тривати дискусії щодо їх

класифікації. На думку О. Кузьменко, структура адміністративного процесу залежить передусім від характеру діяльності публічної адміністрації та її службових і посадових осіб, а самі адміністративні провадження поділяються на три основні види: адміністративно-судочинські, адміністративно-деліктні та адміністративно-процедурні [300, с. 50]. З огляду на це, провадження у справах про притягнення до адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері продовольчої безпеки належить до адміністративно-деліктних.

Для визначення порядку притягнення до адміністративної відповідальності за порушення у сфері продовольчої безпеки доцільно зосередитися на розкритті змісту стадій, етапів і конкретних дій, що характеризують процедуру цього адміністративно-деліктного провадження.

У публікаціях українських дослідників, зокрема В. Авер'янова, наголошується, що в адміністративно-юрисдикційному процесі присутні менш масштабні структурні компоненти ніж стадія адміністративного процесу, а саме відносно вузькі етапи процесуальної діяльності (зокрема, складання протоколу про адміністративне правопорушення чи затримання порушника) [34, с. с. 489].

С. Гнатюк, аналізуючи структуру провадження, робить висновок, що його структура на сьогодні має вигляд «стадія – етап – дія», підкреслюючи, що стадія формується сукупністю етапів, а кожен етап, у свою чергу, базується на комплексі дій [132, с. 8].

Кожна стадія адміністративного процесу має власні характерні риси, які вирізняють її з-поміж інших і визначаються певною логічною послідовністю. Як правило, наступна стадія починається після завершення попередньої та обов'язкової оцінки результатів, досягнутих на попередньому етапі. Щодо стадії розгляду адміністративної справи, то йдеться про відносно самостійний відрізок часу, що має чітко окреслені межі, визначену мету та завдання, набір учасників із певними повноваженнями, правами та обов'язками, а також передбачає реалізацію відповідних принципів адміністративного судочинства.

На сьогодні в українській юридичній науці відсутня єдина концепція щодо кількості стадій адміністративного провадження. Так, одні науковці визначають дві основні стадії: 1) порушення справи та адміністративне розслідування; 2) розгляд справи про адміністративне правопорушення і винесення постанови [380 с. 60].

Інші виділяють три стадії, вважаючи, що провадження охоплює: 1) порушення справи; 2) розгляд справи; 3) оскарження постанови [686, с. 116].

На думку третіх, це провадження має чотири стадії: 1) адміністративне розслідування й відкриття провадження у справі про адміністративний проступок; 2) розгляд справи й ухвалення постанови; 3) перегляд постанови; 4) виконання рішення про накладення адміністративного стягнення [131; 212; 424; 772].

І. Голосніченко, А. Гуржій, Л. Коваль вказують на п'ять стадій: 1) відкриття справи про адміністративний проступок; 2) попереднє адміністративне розслідування; 3) розгляд справи та ухвалення постанови; 4) оскарження цієї постанови; 5) виконання рішення про накладення адміністративних стягнень [142; 172; 260].

В свою чергу Т. Плугатар і В. Колпаков виділяють шість окремих стадій адміністративно-деліктного провадження: 1) порушення справи; 2) проведення адміністративного розслідування; 3) розгляд справи; 4) винесення постанови; 5) перегляд цієї постанови; 6) виконання постанови [273; 458].

Аналіз перерахованих підходів до визначення кількості стадій адміністративно-деліктних проваджень свідчить про те, що кожен із них має право на існування. Водночас деякі дослідники не виокремлюють стадію виконання постанови, хоча, на нашу думку, саме вона є визначальною для остаточного завершення справи. Варто також враховувати, що в практиці розгляду таких справ не всі стадії завжди обов'язкові та можуть бути пропущені за певних умов.

При цьому, якщо розглядати адміністративні справи у сфері продовольчої безпеки, то, згідно з інформацією з Єдиного державного реєстру судових рішень, у 2023 р. було розглянуто три справи про притягнення до адміністративної відповідальності у сферах торгівлі, громадського харчування та послуг, у галузі

фінансів і підприємництва, а також щодо недотримання законодавчих вимог про безпечність та окремі показники якості харчових продуктів. У цих справах санкції застосовувалися за статтею 166²² КУпАП.

СПРАВА 1

28.04.2023 була винесена Постанова суддею Миронівського районного суду Київської області №371/513/23 про визнання винною Особи_1 у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого частиною 3 статті 166-22 КУпАП, та застосувати до неї адміністративне стягнення у виді штрафу в розмірі п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що складає 850,00 (вісімсот п'ятдесят) гривень.

Обставини справи полягали у наступному: ОСОБА_1, обіймаючи посаду начальника забійного цеху ТОВ «Барвінок Інвест», а саме в період часу з 23.03.2023 по 28.03.2023 за місцем розташування ТОВ вул. Степова, 1А м. Миронівка Обухівського району Київської області, допустила забруднення на стадії виробництва, відповідно до експертного висновку Миронівської державної лабораторії Держпродспоживслужби, що не відповідало мікробіологічним показникам та не відповідало пункту 5.1.15 ДСТУ 6030:2008 «М'ясо Яловичина в тушах і півтушах», пункту 3 статті 49 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», з посиланням на частину 3 статті 166-22 КУпАП, а саме порушення значень параметрів безпечності об'єктів санітарних заходів.

Указані обставини підтверджуються:

протоколом про адміністративне правопорушення №10-19-10/10 від 18.04.2023, за яким ОСОБА_1, обіймаючи посаду начальника забійного цеху ТОВ «Барвінок Інвест», а саме в період часу з 23.03.2023 по 28.03.2023 за місцем розташування ТОВ вул. Степова, 1А м. Миронівка Обухівського району Київської області, допустила забруднення на стадії виробництва, відповідно до експертного висновку від 28 березня 2023 р. №00079х.п./23 Миронівської державної лабораторії Держпродспоживслужби, що не відповідало мікробіологічним показникам

(сальмонела в 125 г) та не відповідало пункту 5.1.15 ДСТУ 6030:2008 «М'ясо Яловичина в тушах і півтушах», пункту 3 статті 49 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», з посиланням на частину 3 статті 166-22 КУпАП, а саме порушення значень параметрів безпечності об'єктів санітарних заходів;

поданням №10-19.2/490-23 від 17.04.2023;

актом №10-19-10/12 від 10.04.2023;

приписом про усунення порушень вимог законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин від 10.04.2023 №10-19-01/5;

експертним висновком №00079х.п. (1-2)/23 від 28.03.2023.

У судовому засіданні ОСОБА_1 свою вину у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого частиною 3 статті 166-22 КУпАП, визнала повністю. Зазначена Постанова не оскаржувалась [472].

Продовжуючи тему стадій адміністративно-деліктного провадження, виділимо стадії справи 1. Зазначена справа складається з чотирьох стадій, оскільки Постанова №371/513/23 від 28.04.2023 винесена Миронівським районним судом Київської області не оскаржувалась, а отже перегляду постанови не було. Щодо шостої стадії «виконання постанови» жодної інформації немає, а отже постанова могла бути виконана в добровільному або примусовому порядку.

СПРАВА 2

29.05.2023 була винесена Постанова суддею Шевченківського районного суду м. Києва №761/18049/23 про притягнення до адміністративної відповідальності, громадянина: ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1, громадянина України, місце проживання: АДРЕСА_1, за частиною 2 статті 166-22 КУпАП України.

При вивченні отриманих Шевченківським районним судом м. Києва матеріалів про вчинення ОСОБА_1 адміністративного правопорушення, передбаченого частиною 2 статті 166-22 КУпАП з приєднаними до протоколу матеріалами, суд

прийшов до висновку, що протокол та додані до нього документи направлені до суду з порушенням правил підвідомчості.

Відповідні до статті 221 КУпАП судді районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів розглядають справи про адміністративні правопорушення, передбачені зокрема: статтями 166¹ – 166⁴, частинами першою, другою, дев'ятою та десятою статті 166⁶, 166⁸ – 166¹², 166¹⁴ – 166¹⁸, 166²¹, 166²³, 166²⁴, 166²⁵, 166²⁷.

Як вбачається із протоколу про адміністративне правопорушення, складеного відносно ОСОБА_1 саме за частиною 2 статті 166²² КУпАП, розгляд якої не відноситься до юрисдикції судів.

При цьому, згідно статті 238 КУпАП центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері безпеки та окремих показників якості харчових продуктів та у сфері ветеринарної медицини, розглядає справи про адміністративні правопорушення, пов'язані з порушеннями законодавства про ветеринарну медицину та благополуччя тварин (стаття 107), вимог законодавства про ідентифікацію та реєстрацію тварин (стаття 107²) та вимог законодавства про безпеку та окремі показники якості харчових продуктів (стаття 166²²).

Враховуючи вказані вище обставини, суд позбавлений можливості розглянути справу про адміністративне правопорушення відносно ОСОБА_1 по суті, а тому приходить до висновку про необхідність повернення протоколу про адміністративне правопорушення, разом з матеріалами справи для направлення за належною підвідомчістю.

При поверненні справи про адміністративне правопорушення для належного оформлення, суд керується постановою Пленуму Верховного суду України №14 від 23.12.2005, відповідно до якої визнається правильною практика тих суддів, які вмотивованими постановами повертають протоколи про адміністративні правопорушення, складені не уповноваженою на те посадовою особою або без додержання вимог статті 256 КУпАП, відповідному правоохоронному органу для належного оформлення.

Постановою Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ №11 від 17.10.2014 «Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення» відповідно до якої звертається увага на те, що норми КУпАП не забороняють повернення протоколу про адміністративне правопорушення, складеного не уповноваженою на те особою або без додержання вимог статті 256 цього Кодексу вмотивованою постановою цього суду для належного оформлення.

Матеріали справи про адміністративне правопорушення відносно ОСОБА_1, за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого частиною 2 статті 166-22 КУпАП направити до Головного управління Держпродспоживслужби в м. Києві для направлення за належною підвідомчістю. Зазначена Постанова також не оскаржувалась [474].

Справа 2 містить у собі 4 стадії розгляду справи: порушення справи, адміністративне розслідування, розгляд справи, винесення постанови. Оскільки зазначена справа була направлена до Держпродспоживслужби в м. Києві для направлення за належною підвідомчістю, то стадії перегляд постанови та виконання постанови у цьому провадженні відсутні.

СПРАВА 3

18.08.2023 була винесена Постанова суддею Голосіївського районного суду м. Києва №752/10335/23 про визнання ОСОБА_1 винним у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 166-22 КУпАП.

17.05.2023 о 11:15 ОСОБА_1 за адресою: АДРЕСА_2 перебуваючи на робочому місці та будучи оператором ринку харчових продуктів допустив до провадження господарської діяльності та реалізації харчових продуктів персонал, який не має відповідних медичних книжок, без відомостей про проходження навчання щодо гігієнічних норм виробництва і обігу харчових продуктів, чим вчинив адміністративне правопорушення, відповідальність за яке передбачена статтею 166²² КУпАП.

Подія та склад адміністративного правопорушення та наявність вини у діях ОСОБА_1 доводяться документами, поданими Управління безпеки харчових продуктів та ветеринарної медицини Головного управління Держпродспоживслужби в м. Києві, а саме:

протокол про адміністративне правопорушення» 12 від 17.05.2023, складений відносно ОСОБА_1 за порушення статті 166²² КУпАП, який за формою та змістом відповідає вимогам статті 256 КУпАП та Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах безпеки та окремих показників якості харчових продуктів, ветеринарної медицини, затвердженої наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 10.04.2019 №182;

чек лист з переліком питань для збору інформації за дотриманням суб'єктами господарювання вимог законодавства у межах повноважень Держпродспоживслужби.

Щодо процедури розгляду справи доцільне зазначити, що у судове засідання ОСОБА_1 не з'явився, про причини своєї неявки не сповістив, хоча викликався до суду повісткою та про дату, час і місце розгляду повідомлявся завчасно.

Жодних документів від особи, яка притягається до адміністративної відповідальності до суду не надходило (заяв, клопотань, пояснень, заперечень, спростувань тощо).

Виходячи з положень статті 268 КУпАП присутність особи, яка притягається до адміністративної відповідальності за статтею 166²² КУпАП при розгляді справи про адміністративне правопорушення не є обов'язковою. За наведених обґрунтувань розгляд справи відбувся за відсутності вказаної особи на підставі наявних матеріалів.

Дослідивши наявні матеріали, суд (суддя) вважає доведеними подію і склад адміністративного правопорушення за статтею 166²² КУпАП, адже матеріали справи містять належні і допустимі докази того, що ОСОБА_1 не дотримався вимог законодавства про безпеку харчових продуктів. Протокол про адміністративне

правопорушення ОСОБА_1 підписав без будь-яких зауважень щодо його форми та змісту.

Оскільки ОСОБА_1 визнається винним у вчиненні правопорушення, передбаченого частиною 2 статті 166²² КУпАП, до нього слід застосувати передбачене законодавством адміністративне стягнення у межах санкції відповідної статті, при накладенні якого враховуються характер вчиненого правопорушення, особа порушника, ступінь вини, майновий стан. Обставин, що обтяжують або пом'якшують відповідальність за статтями 34, 35 КУпАП України не встановлено.

Розглядаючи питання про застосування адміністративного стягнення, суд (суддя) з'ясував, що строк накладення адміністративного стягнення у цій справі, який становить три місяці з дня вчинення адміністративного правопорушення (17.05.2023), закінчився 17.08.2023. Так, відповідно до частини 2 статті 38 КУпАП адміністративне стягнення в справах, підвідомчих судді, може бути накладено не пізніше як через три місяці з дня вчинення правопорушення.

Пунктом 7 частини 1 статті 247 КУпАП унормовано, що провадження у справі про адміністративне правопорушення підлягає закриттю у разі закінчення на момент розгляду справи про адміністративне правопорушення строків накладення адміністративного стягнення, передбачених статтею 38 КУпАП. З огляду на зазначене, провадження у цій справі підлягає закриттю в порядку пункт 7 частини 1 статті 247 КУпАП у зв'язку із закінченням строків накладення адміністративного стягнення [471].

Третя справа була розглянута в межах трьох стадій: порушення справи, адміністративне розслідування, розгляд справи.

Отже, з обставин справ можна побачити, що цей процес є складним і багатоаспектним завданням, яке виконується різними учасниками і розгортається в часі для забезпечення виконання адміністративної відповідальності. Ця діяльність є складною і різноманітною, як з точки зору юридичного змісту, так і з точки зору форм виконання. Відповідно, системний аналіз, комплексне регулювання та узгоджена

виконавча діяльність всіма учасниками є важким завданням. Проте інтереси науки і практики вимагають ретельного розгляду основних аспектів адміністративного судочинства. В адміністративному судочинстві виділено в окрему категорію справи про адміністративні правопорушення.

Ця обставина призвела до формування в українській адміністративно-правовій доктрині концепції, згідно з якою зміст провадження в адміністративних справах розкривається через комплексний аналіз його складових компонентів, включаючи етапи, стадії та окремі процесуальні дії та рішення. Як зазначає А. Гуржій, «кожна стадія має чітко визначене процесуальне призначення і характеризується певними особливостями, пов'язаними із строками реалізації та формою здійснення охоплених нею процесуальних дій, складом учасників, їхнім правовим статусом, оформленням прийнятих рішень тощо» [171, с. 154].

Загалом вважається, що усі стадії провадження органічно пов'язані між собою. Кожна наступна стадія, як правило, починається лише після того, як була завершена попередня [272, с. 237]. У той самий час, наступна стадія розгляду справи завжди ґрунтується на результаті попередньої стадії і є логічним продовженням їхнього ходу. Лише як комплекс і послідовність процесуальних етапів вони утворюють один загальний алгоритм розгляду справ по адміністративних правопорушеннях.

Як взаємопов'язані складники, що формують структуру адміністративно-деліктного провадження, процесуальні стадії всебічно розкривають його зміст і водночас демонструють особливості перебігу таких справ. Не дивно, що більшість фахівців, які досліджують загальні та спеціальні аспекти адміністративно-деліктного провадження, використовують аналіз відповідних процесуальних стадій.

У конкретних справах, які використано як ілюстрацію, можна простежити чотири основні стадії розгляду: 1) порушення справи, що включає встановлення факту правопорушення, виявлення особи, яка його вчинила, а за потреби й доставлення порушника; 2) адміністративне розслідування, у межах якого здійснюється збирання необхідних доказів та інших матеріалів, застосування заходів забезпечення

провадження, складання протоколу про адміністративне правопорушення й передання його уповноваженому органу (посадовій особі) для подальшого вирішення справи; 3) розгляд справи, куди входять повідомлення учасників про дату й місце розгляду, підготовка справи, безпосередній розгляд по суті й формування пропозицій щодо усунення причин та умов, які сприяли вчиненню адміністративних правопорушень; 4) винесення рішення, що передбачає ухвалення підсумкового акта (постанови чи рішення) та ознайомлення із ним усіх заінтересованих осіб.

Стосовно п'ятої стадії, яка охоплює процедуру перегляду постанови у справі (подання апеляційної скарги чи заяви про перегляд, допуск справи до провадження за скаргою, підготовка до розгляду, розгляд і ухвалення рішення, а також доведення цього рішення до відома заінтересованих сторін), у трьох справах вона не застосовувалася через відсутність апеляційного перегляду.

Що ж до шостої стадії, вона може гіпотетично виникнути лише в першій справі, якщо особа відмовиться добровільно сплачувати штраф і постане питання про його примусове виконання.

Виходячи з проведеного аналізу, доцільніше виділяти шість стадій в адміністративно-деліктному провадженні. Такий підхід дає змогу точніше відобразити перебіг кожного з етапів розгляду справи. Разом з тим практика свідчить, що хоч послідовність цих стадій залишається незмінною, не всі вони завжди реалізуються: інколи деякі з них не застосовуються через відсутність потреби або інших обставин.

Розглянемо зміст стадій провадження по справах про порушення в сфері продовольчої безпеки.

1. Порушення провадження у справі. Початковою й основоположною стадією є порушення адміністративної справи, під час якої фактично відбувається притягнення особи до адміністративної відповідальності. Головним завданням тут є оперативне, всебічне й об'єктивне встановлення обставин у кожному конкретному випадку, дотримання вимог законодавства при його вирішенні та обов'язкове виконання прийнятої постанови. Крім того, у цій стадії важливе значення має

виявлення обставин та причин, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень, а також профілактика правопорушень та виховання громадян у дусі додержання законів (стаття 245 КУпАП).

Провадження з адміністративних справ здійснюється на підставі КУпАП та інших спеціальних законів із суворим дотриманням процесуальних принципів. Серед них – законність, презумпція невинуватості, рівність усіх перед законом, незалежність суддів і підпорядкування їх лише закону, національна мова провадження, відкритість розгляду справи, право особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, на захист, а також всебічне, повне й об’єктивне вивчення обставин та публічність.

На цій стадії здійснюються всі дії, спрямовані на виявлення неправомірної поведінки, з’ясування фактичних обставин, оформлення протоколу (або іншого процесуального документа), визначення початкової кваліфікації діяння та встановлення юрисдикції (підсудності) справи. Саме з моменту порушення провадження починає реалізовуватися механізм притягнення до відповідальності, що надалі передбачає наступні стадії адміністративно-деліктного процесу.

Ініціювання провадження у справі про адміністративне правопорушення можливе лише за наявності передбачених законодавством приводів і фактичних підстав. Перші являють собою джерела інформації про ймовірне вчинення адміністративного проступку, які передають відповідні дані суб’єктам, уповноваженим розпочати таке провадження. Другі полягають у достатньому обсязі відомостей, що дають підстави припускати наявність ознак адміністративного правопорушення [701, с. 74]. Проте чинні норми українського адміністративно-процесуального права прямо не регламентують цього питання: відсутня окрема норма, яка б чітко окреслювала відповідні приводи та підстави [270, с. 74].

Наукові джерела не оминають зазначеної проблеми, наголошуючи на важливості наявності приводів і підстав як передумови притягнення особи до адміністративної відповідальності. Серед таких приводів виокремлюють, зокрема: звернення підприємств, установ, організацій, посадовців, представників державних

органів, громадськості або громадян (до яких належать постраждалі, свідки чи інші зацікавлені особи); відомості, розміщені у засобах масової інформації; а також виявлення характерних ознак правопорушення безпосередньо уповноваженою особою [33, с. 348].

Відкриття адміністративного провадження охоплює комплекс процесуальних дій, спрямованих на встановлення факту й обставин можливого порушення, фіксацію цих даних і визначення правової кваліфікації вчиненого. На цьому етапі створюються умови для оперативного та всебічного розгляду, а також для застосування передбачених законом заходів впливу до особи, щодо якої зібрано докази про вчинення адміністративного проступку.

Для відкриття провадження у справі про адміністративне правопорушення у сфері продовольчої безпеки закон вимагає наявності відповідних підстав і приводів. Перш за все, потрібна фактична підстава – вчинення особою діяння, яке містить ознаки адміністративного правопорушення. Утім, самої лише наявності таких ознак недостатньо, оскільки крім фактичної (матеріальної) підстави потрібен і формальний (процесуальний) привід, а саме – інформація про ймовірне правопорушення.

Як привід для порушення адміністративної справи можуть використовуватися: звернення в усній чи письмовій формі від свідків, потерпілих або інших громадян; офіційна інформація від посадових осіб, адміністрацій підприємств, організацій, установ, судових та слідчих структур; дані, опубліковані у ЗМІ; повідомлення від громадських об'єднань; виявлення факту порушення безпосередньо уповноваженою особою.

Випадок безпосереднього виявлення порушення наділеною повноваженнями особою має певні особливості. По-перше, рішення про відкриття провадження тут ухвалюється за власною ініціативою наглядових і контролюючих органів. По-друге, такий висновок ґрунтується на внутрішньому переконанні уповноваженої особи, що за відсутності об'єктивного підтвердження може не знаходити жодного формального відбиття у документах [270, с. 154].

Якщо адміністративне правопорушення вчиняють декілька осіб, то щодо кожної особи порушується окремий протокол. Аналогічно, коли одна особа вчинила кілька різних порушень, протоколи складаються стосовно кожного з них окремо.

Протокол у справах про адміністративні правопорушення є основним процесуальним документом, який фіксує завершення стадії порушення адміністративної справи. Він складається щодо кожного факту правопорушення, за винятком випадків, визначених чинним законодавством. У науковій та практичній літературі його часто трактують як документ, що ініціює адміністративне провадження, оскільки саме з моменту складання протоколу справа набуває офіційного статусу. З огляду на це протокол можна вважати «обвинувальним» документом, адже всі необхідні процесуальні дії (опитування свідків і потерпілих, збирання пояснень від правопорушників, проведення оглядів тощо) здебільшого проводяться до його оформлення. Фактично він є формалізованою основою для подальшого судового чи адміністративного розгляду, тож правильність і ретельність його складання багато в чому впливають на законність і обґрунтованість накладених стягнень.

Стаття 256 КУпАП вимагає, щоб протокол містив повний перелік відомостей, які є необхідними для належного та об'єктивного розгляду конкретної адміністративної справи.

Згідно зі статтею 255 КУпАП, у сфері продовольчої безпеки протоколи про адміністративні правопорушення мають право складати:

уповноважені особи центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів (статті 42², 156, частина друга статті 161¹, статті 164⁶, 164⁷ КУпАП);

уповноважені особи центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони

навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення й охорони природних ресурсів (статті 85¹, 88, 88¹, 88², 90 КУпАП);

органів державної санітарно-епідеміологічної служби (статті 42¹, 42², частина перша статті 44³, стаття 188²² КУпАП);

центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері безпечності та окремих показників якості харчових продуктів та у сфері ветеринарної медицини (статті 42¹, 42², 107, 188²² КУпАП);

лабораторій радіаційного контролю міністерств і відомств України, організацій споживчої кооперації (стаття 42² КУпАП);

органів Антимонопольного комітету України (статті 164³, 166¹ – 166⁴ КУпАП);

органів рибоохорони (частини четверта і п'ята статті 85, статті 85¹, 88¹, 90, стаття 164 КУпАП – в частині порушення порядку провадження господарської діяльності, пов'язаної з добуванням і використанням риби та інших водних живих ресурсів);

центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів (частини друга, четверта та п'ята статті 85, статті 85¹, 88, 88¹, 88², 90, 91, 91⁵, 91⁶, 164 КУпАП – в частині порушення порядку провадження господарської діяльності, пов'язаної з раціональним використанням, відтворенням та охороною природних ресурсів (земля, надра, поверхневі води, атмосферне повітря, тваринний та рослинний світ, природні ресурси територіальних вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України, добування і використання риби та інших водних живих ресурсів), поводження з відходами (крім поводження з радіоактивними відходами), небезпечними хімічними речовинами, пестицидами та агрохімікатами, порушення вимог законодавства у сфері оцінки впливу на довкілля, порушення вимог законодавства у сфері моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів;

центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного експортного контролю (статті 188¹⁷, 212⁴ КУпАП);

центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну регуляторну політику, політику з питань нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, ліцензування та дозвільної системи у сфері господарської діяльності та дерегуляції господарської діяльності (статті 166¹⁰, 166¹², 166²¹, 166²⁴, 188³⁸, 188⁴⁵ КУпАП);

центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі (стаття 188²⁷ КУпАП);

центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері метрологічного нагляду (стаття 171² КУпАП);

органів ліцензування (стаття 164 КУпАП у частині, що стосується правопорушень у галузі господарської діяльності, ліцензії на проведення якої видає відповідний орган ліцензування);

центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного законодавства, санітарного та епідемічного благополуччя населення (частина перша статті 44³ КУпАП);

посадові особи, уповноважені на те виконавчими комітетами (а у населених пунктах, де не створено виконавчих комітетів, – виконавчими органами, що виконують їх повноваження) сільських, селищних, міських рад (статті 44³, 96², 103¹, 103², 103³, 104, частина перша статті 106¹, статті 106², 127², 149 – 152, частини третя – п’ята статті 152¹, статті 154, 155, 155², 156, частини перша – четверта статті 156¹, статті 156², 159 – 160, стаття 175¹ (за порушення, вчинені у місцях, заборонених рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради), статті 183, 185¹, 186⁵, 197, 198 КУпАП);

громадський інспектор з охорони довкілля (статті 48, 63⁷⁰, 73, 78, 82, частини перша і третя статті 85, стаття 87, стаття 89 (щодо диких тварин), статті 91⁴, 153 КУпАП);

державні інспектори сільського господарства (стаття 51² КУпАП);

державні інспектори з племінної справи у тваринництві (стаття 107¹ КУпАП);

державні інспектори з контролю за використанням та охороною земель виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад (частина друга статті 52, статті 53, 53¹, 54, частина перша статті 56, стаття 188⁵⁶ КУпАП).

Кожен із вказаних органів чи уповноважених осіб має право складати протокол про адміністративне правопорушення саме у тих випадках, коли це прямо передбачено законом. Це дає змогу забезпечити диференційований підхід до контролю в агропромисловому секторі та гарантує, що всі факти неправомірного поводження з харчовими продуктами чи порушення правил у сфері продовольчої безпеки будуть належним чином задокументовані, а особи, які до цього причетні, – притягнені до відповідальності.

У протоколі про адміністративне правопорушення обов'язково відображають такі дані: дату й місце його складання; посаду та прізвище, ім'я, по батькові уповноваженої особи, яка його склала; інформацію про особу, яку притягають до відповідальності (прізвище, ім'я, по батькові, рік народження, місце проживання, серію, номер і дату видачі посвідчення особи, найменування органу, що видав цей документ); місце, час і характер вчиненого правопорушення; посилання на нормативно-правовий акт, який передбачає відповідальність за такі дії; прізвища, імена, по батькові, а також місце проживання можливих свідків або потерпілих; пояснення особи, яку притягають до відповідальності, а також будь-які інші відомості, потрібні для ухвалення рішення у справі. Якщо діями правопорушника заподіяно майнову шкоду, це також відображається в протоколі.

Особа, на яку складено протокол, вправі внести свої пояснення та зауваження стосовно його змісту, а також викласти причини, через які вона відмовляється його підписувати. Зазначені пояснення чи зауваження додають до протоколу, а у самому протоколі роблять запис про кількість сторінок, на яких їх викладено.

Під час оформлення протоколу уповноважена особа зобов'язана роз'яснити особі, що притягається до відповідальності, її права та обов'язки, визначені статтею

268 КУпАП та статтею 63 Конституції України. Відповідна відмітка про це включається до протоколу.

Протокол складається у двох примірниках. Документ підписує як посадова особа, яка склала протокол, так і особа, яку притягають до адміністративної відповідальності. За наявності свідків та потерпілих, вони можуть додатково поставити свої підписи. Якщо особа, яку притягають до відповідальності, відмовляється від підписання, це фіксується окремим записом у протоколі.

2. Розгляд адміністративної справи. Порядок розгляду адміністративних проступків визначається нормами статей 276–282 КУпАП. Зокрема, вимоги до місця та строків розгляду таких справ містяться у статтях 276–277 КУпАП.

Справу про адміністративне правопорушення розглядає уповноважена посадова особа. У випадках, що стосуються продовольчої безпеки, юрисдикція із розгляду протоколів та матеріалів справ покладається на суди першої інстанції (районні, міські, міськрайонні) (стаття 221 КУпАП) або відповідні державні органи: органи державної санітарно-епідеміологічної служби (стаття 236 КУпАП); центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері безпечності та окремих показників якості харчових продуктів та у сфері ветеринарної медицини (стаття 238 КУпАП); центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері карантину рослин (стаття 238² КУпАП); центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері захисту рослин (стаття 238⁴ КУпАП); органи рибохорони (стаття 240 КУпАП), центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері мисливського господарства (стаття 242 КУпАП); центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів (стаття 242¹ КУпАП), центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин (стаття 242² КУпАП), центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду

(контролю) в агропромисловому комплексі (стаття 244 КУпАП), центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів (стаття 244⁴ КУпАП), центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з контролю за цінами (стаття 244⁵ КУпАП), центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері стандартизації, метрології та метрологічної діяльності і технічного регулювання (стаття 244⁷ КУпАП), органи ринкового нагляду (стаття 244¹⁹ КУпАП), центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері метрологічного нагляду (стаття 244²⁰ КУпАП). Такі органи та суди, одержавши протокол про адміністративне правопорушення та інші матеріали, зобов'язані розглянути їх упродовж п'ятнадцяти днів.

Особі, яку притягують до адміністративної відповідальності, надсилають повідомлення про дату та місце засідання, в якому розглядатимуть питання щодо наявності чи відсутності в її діях складу адміністративного проступку. Повідомлення передають рекомендованим листом з підтвердженням отримання або ж вручають під розписку. Якщо особа не з'явилася на розгляд, але мала підтверджену інформацію про час і місце суду (або засідання компетентного органу) й не зверталася з клопотанням про перенесення, провадження може відбутися без неї.

Усі документи (у тому числі копії, належно засвідчені) ретельно перевіряють і долучають до матеріалів справи. Під час розгляду обов'язково з'ясовують, чи справді відбулося правопорушення, чи встановлено вину конкретної особи, чи належить вона до кола осіб, яких можна притягувати до адміністративної відповідальності, чи існують фактори, що пом'якшують або обтяжують провину, а також інші обставини, необхідні для ухвалення правильного рішення.

Громадянин або інший суб'єкт, якого притягують до адміністративної відповідальності, може скористатися правом на захист. Згідно зі статтею 268 КУпАП, такий учасник має низку процесуальних прав: ознайомлюватися з матеріалами справи, пояснювати власну позицію, подавати докази, заявляти клопотання. Окрім

того, закон гарантує можливість захищатися самостійно або за допомогою адвоката чи іншої особи, яка має юридичну освіту й повноваження на надання правової допомоги. За потреби можна користуватися рідною мовою із забезпеченням послуг перекладача, а також оскаржувати постанову, ухвалену за результатами розгляду справи.

3. Прийняття рішення у справі. Після розгляду матеріалів справи щодо адміністративного проступку уповноважений орган або посадова особа відповідно до статей 283–284 КУпАП ухвалює одну з таких постанов: про накладення адміністративного стягнення; про застосування заходів впливу стосовно неповнолітнього; або про закриття справи. Одночасно стаття 281 КУпАП регламентує вимоги до протоколу, що ведеться під час засідання колегіального органу з розгляду справи про адміністративний проступок.

У постанові обов'язково зазначаються: повна назва органу, який ухвалює рішення; дата розгляду справи; відомості про особу, стосовно якої ведеться провадження (зокрема: прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання, дата і місце народження, місце роботи, посада, серія й номер паспорта або іншого документа, що посвідчує особу, дата його видачі та найменування органу, який його видав, а також реєстраційний номер облікової картки платника податків або серія і номер паспорта – для осіб, котрі відмовилися від реєстраційного номера за релігійними переконаннями); обставини, встановлені під час розгляду справи; норма права, що передбачає відповідальність за конкретне адміністративне правопорушення; рішення, ухвалене у справі.

Вказану постанову підписує посадова особа, що здійснювала розгляд справи.

Згідно з КУпАП, справу про адміністративне правопорушення не розпочинають, а в разі початку – закривають, якщо має місце хоча б одна з наведених обставин: 1) відсутність події та складу адміністративного правопорушення; 2) особі не виповнилося на момент вчинення діяння 16 років; 3) на час скоєння правопорушення особа перебувала в стані неосудності; 4) діяння скоєно за умов

крайньої необхідності або необхідної оборони; 5) видано акт амністії, який унеможливило застосування адміністративного стягнення; 6) закон, що встановлює адміністративну відповідальність, втратив чинність; 7) на момент розгляду справи минув строк, визначений статтею 38 КУпАП; 8) існує чинна постанова про притягнення до адміністративної відповідальності або про закриття справи щодо тої самої особи за той самий факт, чи порушено кримінальну справу за тим самим епізодом; 9) смерть особи, котра є фігурантом справи.

Постанову оголошують одразу після завершення розгляду справи. Її копію впродовж трьох днів мають вручити під підпис або надіслати рекомендованим листом людині, щодо якої ухвалено це рішення. На прохання потерпілого йому теж надсилають або вручають копію постанови. У разі відправлення поштою у справі робиться відповідна відмітка. Рішення починає діяти, коли сплив термін на оскарження (чи внесення подання прокурора) за статтею 289 КУпАП, за винятком постанов щодо санкцій, передбачених статтею 26 КУпАП. Якщо покаранням є штраф, то після його сплати на примірнику постанови проставляють відмітку про виконання.

4. Оскарження та опротестування прийнятого рішення. Постанова у справі про адміністративне правопорушення оскаржується на підставі статті 288 КУпАП до вищого органу (вищої посадової особи) або до районного (районного у місті, міського чи міськрайонного) суду за правилами, визначеними КАС України, із урахуванням спеціальних приписів КУпАП. Крім того, постанова уповноваженого органу (посадовця) про накладення адміністративного стягнення може бути скасована чи змінена керівником того ж органу за поданням прокурора або ж, незалежно від такого подання, керівником вищого органу.

Скарга на постанову щодо адміністративного правопорушення подається протягом десяти днів від дати її винесення. Скаргу і протест на постанову у справі про адміністративне правопорушення розглядають уповноважені органи (посадові особи) протягом десяти днів від дня їх надходження, якщо законодавство України не

передбачає іншого строку. Загальні правила й строки оскарження постанов у справах про адміністративні правопорушення викладені в статтях 288 та 289 КУпАП.

Якщо скаргу на постанову у справі про адміністративне правопорушення до вищого органу (вищої посадової особи) надіслала особа, що за статтею 287 КУпАП не має права на таке оскарження, скаргу повертають заявнику, додаючи відповідні роз'яснення, і роблять це не пізніше трьох днів від дати її одержання.

Під час розгляду скарги на постанову про адміністративне правопорушення відповідна посадова особа перевіряє, чи законно і обґрунтовано було винесено таку постанову. Орган (посадова особа), розглядаючи скаргу чи подання прокурора щодо постанови у справі про адміністративне правопорушення, може ухвалити одне з рішень: залишити постанову без змін, а скаргу або подання прокурора – без задоволення; скасувати постанову й повернути справу на новий розгляд; скасувати постанову й закрити провадження у справі; змінити захід стягнення в межах, дозволених законом про адміністративну відповідальність, за умови, що кара не буде посилена.

Якщо встановлено, що постанова прийнята органом (посадовою особою), який не мав повноважень розглядати цю справу, постанова підлягає скасуванню, а справа надсилається на розгляд компетентному органу (посадовій особі).

Протягом трьох днів із моменту ухвалення рішення за скаргою на постанову у справі про адміністративне правопорушення копію такого рішення надсилають особі, стосовно якої воно винесене. У тому самому строку копію рішення надсилають потерпілому, якщо він про це попросив. Якщо скаргу вносив прокурор, йому також повідомляють про результат її розгляду.

5. Виконання постанови. Постанови у справах про адміністративні правопорушення приводяться у виконання згідно з положеннями КУпАП.

Штраф необхідно сплатити порушником не пізніше п'ятнадцяти діб від дати вручення постанови про накладення штрафу. Якщо цю постанову було оскаржено або

на неї внесено подання прокурора, відлік п'ятнадцятиденного строку починається від дня отримання повідомлення про залишення скарги чи подання без задоволення.

Особа, щодо якої застосовано адміністративне стягнення у вигляді штрафу, вносить кошти до відповідної банківської установи та перераховує їх на рахунки, відкриті в органах Державної казначейської служби України, тобто до бюджету відповідно до визначеної законодавством процедури.

Якщо порушник не сплатив штраф у встановлений строк, постанова про накладення штрафу передається до відділу державної виконавчої служби за місцем проживання, роботи порушника або за місцем розташування його майна, і в подальшому стягнення здійснюється примусово відповідно до чинного закону.

Таким чином, провадження у справі про невиконання норм закону в галузі продовольчої безпеки можна розглядати як чітку й логічну послідовність процесуальних дій та стадій, яку здійснюють уповноважені органи для всебічного, повного, вчасного й об'єктивного з'ясування обставин, належного виконання винесеної постанови та, за потреби, застосування обмежувальних заходів правового характеру.

5.3 Адміністративно-правове забезпечення продовольчої безпеки у рамках адміністративного оскарження

Адміністративне оскарження у сфері продовольчої безпеки є одним із провідних механізмів захисту прав у позасудовому порядку. Завдяки йому громадяни, підприємства чи інші господарські структури можуть звернутися до відповідних державних органів, які наділені повноваженнями контролю в цій сфері, з проханням переглянути їхні рішення, дії або бездіяльність. Застосування такого інструменту здатне запобігти виникненню правопорушень і допомагає оперативно врегульовувати конфлікти без залучення суду, що робить процедуру швидкою й доступною.

Наукові джерела здебільшого трактують право на оскарження як: 1) закріплену адміністративно-правовими нормами можливість звернення з метою захисту прав та законних інтересів; 2) соціальну свободу, що відображає міжнародно-правові стандарти у сфері прав людини і громадянина [426]. Це право має власні ознаки та внутрішню структуру, завдяки яким забезпечується відновлення законності у публічному управлінні [168, с. 33].

Водночас Конституція України не лише встановлює право на оскарження (статті 44, 55), а й передбачає реальні гарантії його реалізації. Зокрема, йдеться про: визначення законодавчих засад прийому й розгляду звернень (скарг, позовів) громадян та ухвалення відповідних рішень; функціонування широкої системи державних органів і судів, уповноважених приймати та розглядати такі звернення, а також визначення їх обов'язків у цій сфері; можливість для громадян оскаржувати будь-які дії органу державної влади чи посадовця, котрі порушують їхні права та інтереси; повну відсутність будь-яких переслідувань за ініційовані звернення чи позови. Окрім цього, стаття 64 Конституції України кваліфікує право на оскарження як абсолютне, що означає неможливість його обмеження.

У контексті цієї роботи право на оскарження передусім слід розуміти як гарантовану нормами міжнародного права та Конституції можливість для людини або організації звернутися зі скаргою до компетентного органу (посадовця) чи суду, коли є потреба у захисті або відновленні порушених прав, свобод і законних інтересів.

Ключовими способами реалізації згаданого права є процедура судового та позасудового оскарження. Якщо стосовно судової форми оскарження рішень, дій або бездіяльності виконавчих органів (чи посадових осіб) у наукових колах відсутні вагомі суперечки щодо природи та сутності такого механізму захисту, то щодо позасудової процедури досі немає одностайної позиції.

І. Грибко звертає увагу, що в Україні історично склалося дві основні форми захисту – судова та адміністративна (тобто судове та адміністративне вирішення суб'єктивних правових спорів). Вони різняться колом суб'єктів, котрі реалізують цей захист: у першому випадку це суди, а в другому – органи виконавчої влади. Таким чином, розбіжності між цими двома методами зумовлені, зокрема, відмінностями у правовому регламентуванні процедур захисту та рівнем забезпечення юридичних гарантій. Адміністративне оскарження, відоме також як адміністративний порядок, зазвичай передбачає звернення до вищих адміністративних органів чи спеціальних апеляційних підрозділів у межах виконавчої сфери, аби оскаржити рішення, дії або бездіяльність [160, с. 53].

В. Авер'янов розглядав адміністративно-правове забезпечення прав людини як сукупність інструментів, що застосовуються уповноваженими органами чи посадовцями в адміністративному порядку, а також процесуальних дій з боку громадян, спрямованих на припинення протиправних посягань, усунення перешкод у здійсненні їхніх прав та на примусове виконання обов'язків або відновлення прав, яких було порушено чи неналежно реалізовано [24].

Н. Писаренко та В. Сьоміна наголошують, що чинні законодавчі акти загалом дають змогу громадянам захищати себе від зловживань державних службовців через оскарження правомірності їхніх дій як у судовому порядку, так і шляхом

адміністративного (позасудового) розгляду. Таким чином, вони відзначають, що адміністративний порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності виконавчих органів є різновидом позасудового вирішення спорів [445, с. 46].

Л. Бринцева звертає увагу, що законодавство та наукові публікації часто змішують поняття «позасудовий», «досудовий» і «адміністративний» порядок розв'язання конфліктів. Подібна плутанина простежується, зокрема, у частині 4 статті 99 КАС України, а також у нормах Податкового кодексу, де здебільшого вживають термін «адміністративний порядок», та водночас визначають, що «процедура адміністративного оскарження вважається досудовим порядком» (пункт 56.18 частини 4 статті 56). На думку дослідниці, термін «позасудовий порядок» означає, що права та інтереси особи захищаються без залучення суду. Це може мати форму адміністративних процедур, звернень до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини чи прокуратури, застосування альтернативних способів (наприклад, третейського розгляду, медіації чи посередництва), а також вирішення суперечностей сторонами без звернення до компетентного органу (претензійний порядок). Виходячи із цього, «позасудовий порядок» охоплює ширше коло механізмів, ніж «адміністративний порядок» [91, с. 89].

Вважаємо за доцільне виокремити різновиди позасудового механізму оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади. При цьому позасудовий спосіб захисту прав та законних інтересів громадян варто розмежовувати за такими критеріями:

1) за суб'єктом, який розглядає скаргу:

звернення з оскарженням рішень, дій чи бездіяльності владного органу до вищого у структурі органу або посадової особи;

звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Цей посадовець діє незалежно від інших державних органів і посадових осіб, ґрунтуючись на Конституції України та профільних законах. Він лише доповнює чинні механізми захисту прав і свобод громадян. Якщо він виявляє порушення, то може надіслати

відповідне подання з рекомендаціями щодо усунення таких порушень, і ці рекомендації обов'язкові для розгляду органами влади [574];

звернення до Президента України. За Конституцією, Президент України має право: зупиняти дію актів Кабінету Міністрів України з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності; скасовувати рішення Ради міністрів Автономної Республіки Крим; а також скасовувати розпорядчі акти голів місцевих державних адміністрацій, якщо вони суперечать чинному законодавству. Відтак, звернення до Президента України також може розглядатись як позасудова форма захисту порушених прав;

2) за юридичною силою рішень, які ухвалено за результатами розгляду скарги: рішення обов'язкового характеру, до яких належать рішення вищого органу щодо підлеглого та акти Президента України; рішення рекомендаційного характеру, наприклад, подання Уповноваженого Верховної Ради з прав людини.

Окремо зазначимо, що в основі адміністративного оскарження лежить поняття «підстав» такого оскарження. Проте ці підстави не слід беззастережно ототожнювати з підставами адміністративної скарги. Скарга за своєю суттю виявляє право на оскарження, тоді як саме право на оскарження є ширшою правовою категорією. Втім, через те, що скарга є «зовнішнім» проявом права на оскарження, положення про підстави адміністративної скарги логічно враховувати і під час визначення підстав для адміністративного оскарження.

На нашу думку, підстави для адміністративного оскарження утворює сукупність суб'єктивних прав та визначених законом умов і обставин, які дають можливість людині або юридичній особі звернутися до уповноваженого органу (чи посадовця) за захистом своїх прав та інтересів у позасудовому порядку.

З огляду на це визначення, можна розрізнити формальну, нормативну, фактичну й процесуальну підстави адміністративного оскарження. Ці компоненти тісно переплетені: у відсутності хоча б однієї з них особа не матиме дієвого механізму оскарження рішень, дій або бездіяльності органів влади (або їхніх посадових осіб).

Формальна підстава полягає в існуванні права оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність державних органів (або їхніх представників).

Процесуальна підстава становить комплекс прописаних у законодавстві правил та умов, за якими реалізується це право. Зокрема, ідеться про те, якими мають бути вимоги до змісту скарги, які строки встановлюються для її подання, якими є вимоги до правосуб'єктності учасників процесу тощо. Ці питання здебільшого закріплені в Законі України «Про звернення громадян», що забезпечує єдині стандарти. Водночас у деяких сферах можуть діяти додаткові норми, як-от при оскарженні податкових повідомлень-рішень.

Фактична підстава передбачає наявність конкретного порушеного права особи, яке було зневажене чи обмежене внаслідок рішень, дій або бездіяльності органу виконавчої влади. У кожній окремій ситуації це може бути різне право, залежно від обставин та контексту.

Нормативна підстава спирається на правовий акт, де закріплено відповідне суб'єктивне право людини чи юридичної особи та визначено порядок його здійснення. Саме цей акт регулює, коли й за яких умов можна захистити конкретне право через процедуру адміністративного оскарження.

Адміністративне оскарження у сфері продовольчої безпеки зазвичай здійснюють у випадках, коли уповноважені державні органи (зокрема, Держпродспоживслужба) або їхні посадові особи ухвалюють рішення чи вчиняють дії/бездіяльність, що зачіпають права та законні інтереси учасників ринку харчових продуктів або споживачів. До найбільш поширених ситуацій належать:

винесення припису чи розпорядження після проведеної перевірки, яким підприємство (виробник, імпортер, постачальник тощо) зобов'язується усунути певні порушення або вжити конкретних заходів у визначені строки;

застосування адміністративно-господарських санкцій, як-от накладення штрафу, тимчасове припинення діяльності, відкликання чи анулювання дозвільних документів (наприклад, експлуатаційного дозволу), зупинення обігу продукції тощо;

бездіяльність органу (або його посадової особи), що проявляється в ігноруванні звернень чи заяв, недотриманні строків розгляду, безпідставному відхиленні у видачі дозвільних актів, а також відсутності належного реагування на скарги споживачів або суб'єктів господарювання;

недодержання порядку проведення перевірок, наприклад, порушення строків чи процедурних норм, закріплених у законодавчих актах, або невиконання вимоги надати оператору ринку можливості захистити свої інтереси в процесі інспектування;

інші дії, що завдають шкоди правам або інтересам суб'єктів господарювання чи споживачів, зокрема, вилучення продукції без достатніх підстав, безпідставне блокування роботи підприємства, зловживання посадовими повноваженнями тощо.

У будь-якому з перелічених випадків можливо подати скаргу – залежно від ситуації, її надсилають до вищого структурного підрозділу органу, центрального апарату Держпродспоживслужби або навіть Міністерства аграрної політики та продовольства України. Якщо ж результат адміністративного оскарження не задовольняє заявника, залишається можливість звернутися до суду.

Окрім власне підстав для адміністративного оскарження, важливим є предмет такого перегляду. Науковці у галузі адміністративного права визнають, що предмет адміністративних скарг охоплює рішення, дії чи бездіяльність органів виконавчої влади. Це відповідає положенням статті 4 Закону України «Про звернення громадян». Вважається, що під «діями» розуміють активну поведінку (волевиявлення) органів або посадових осіб, тоді як «бездіяльність» характеризується тим, що суб'єкт влади мав би вчинити певні кроки, але цього не зробив. Оскарженню підлягають і рішення, які знаходять зовнішнє оформлення у формі нормативних чи індивідуальних актів і входять до кола питань, що може переглядатися в адміністративному порядку.

На думку В. Авер'янова, «індивідуальні правові акти управління – це правозастосовчі акти, які вирішують конкретні управлінські справи, звернені до конкретних осіб-адресатів, визначають їхню поведінку і породжують індивідуальні права та обов'язки, мають державновладний, творчий характер, видаються у

встановленому законом порядку уповноваженими на це державними органами й їх посадовими особами і вичерпують себе одноразовим застосуванням» [183, с. 151].

Головна ознака, яка вирізняє індивідуальні акти управління, полягає в тому, що вони мають чітко виражений правозастосовчий зміст: 1) чітке визначення змісту та форми волевиявлення посадових осіб, які видають такі акти; 2) урегулювання конкретних (казуальних) питань і обставин у межах державного управління (на відміну від нормативних актів, що регулюють відносини загального, абстрактного характеру); 3) персоніфікований адресат – це завжди конкретна особа або група осіб, відносно яких встановлюються індивідуальні права й обов'язки; 4) застосування таких актів призводить до виникнення, зміни чи припинення правових відносин, що пов'язані з реалізацією владних повноважень.

Таким чином, індивідуальні акти управління виконують не тільки правозастосовчу функцію, але й регулюють окремі ситуації в межах передбачених законом рамок. Завдяки ним можна оцінювати як якість правозастосування, так і стан правового регулювання у сфері державного управління.

Прикладом індивідуальних актів, що можуть бути оскаржені в адміністративному порядку, є постанова про адміністративне правопорушення, постанова про порушення митних правил або податкові повідомлення-рішення. Оскаржувати їх мають право лише ті особи, чий суб'єктивні права, свободи або законні інтереси безпосередньо зачіпаються цими рішеннями.

Оскарження рішень у сфері продовольчої безпеки охоплює низку питань, серед яких можуть бути: приписи контролюючого органу, що визначають строки та конкретні заходи, які має виконати оператор ринку; постанови або рішення про накладення адміністративно-господарських санкцій; випадки бездіяльності державного органу; а також акти перевірки, складені за результатами державного контролю.

У загальній теорії адміністративного процесу науковці визначають адміністративну процесуальну стадію як відносно автономний етап

адміністративного провадження, що складається з низки процесуальних дій, спрямованих на досягнення певної проміжної мети у межах вирішення конкретної справи. Кожна така стадія містить відповідні етапи, що наповнені процесуальними діями [270].

Наразі законодавство не містить чітко визначеного переліку стадій адміністративного оскарження в межах виконавчої влади, тому різні дослідники по-різному трактують їхню структуру. Наприклад, Н. Плахотнюк виділяє п'ять основних етапів у процедурі адміністративного оскарження: 1) подання скарги; 2) прийняття її до розгляду; 3) розгляд по суті; 4) ухвалення рішення за скаргою; 5) надсилання відповіді заявнику [456, с. 262].

Зі свого боку, А. Бандурка та М. Тищенко пропонують дещо інший підхід до структури провадження за зверненнями до органів публічної адміністрації. Вони вважають, що цей процес включає: 1) ініціювання провадження на підставі звернення; 2) розгляд справи компетентним органом чи посадовою особою та ухвалення відповідного індивідуального правового акта; 3) можливість оскарження або опротестування ухваленого рішення (ця стадія є факультативною, оскільки в деяких випадках скарги можуть не передбачати окремого етапу оскарження); 4) виконання ухваленого рішення [60]. Таким чином, підходи до визначення стадій адміністративного оскарження є різними, проте їхній загальний зміст зводиться до послідовного процесу розгляду скарг, ухвалення рішень та їхнього подальшого виконання.

Розгляд скарг суб'єктів господарювання та громадян на дії органів виконавчої влади у сфері продовольчої безпеки передбачає проходження кількох ключових етапів.

1. Підготовчий етап. На першому етапі суб'єкт господарської діяльності або споживач повинен отримати офіційний документ, що містить результати перевірки (акт перевірки, припис, постанову про штраф або інше рішення), в якому вказано підстави прийняття рішення і відповідні правові норми. Згідно з положеннями статей 5-7 Закону України «Про звернення громадян» для фізичних осіб або нормами Закону

України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» для операторів ринку, важливо, щоб документ був вручений у належній формі (наприклад, супроводжувався супровідним листом із зазначенням складу додатків та підписом).

На цьому етапі аналізуються правові норми (як основних законодавчих статей, так і підзаконних актів), на які посилається контролюючий орган, а також збираються докази, що підтверджують відсутність порушень або суперечність висновків перевірки фактичному стану справ. До таких доказів належать внутрішні журнали обліку, висновки лабораторій, копії договорів на постачання сировини, а також фото- та відеоматеріали, покази свідків тощо.

Якщо оскаржується рішення регіонального управління Держпродспоживслужби, зазвичай скарга надсилається до центрального апарату цієї служби (у місті Київ) або до Міністерства аграрної політики та продовольства. У випадку, коли справа стосується рішення центрального органу, може бути розглянута у вищій інстанції (наприклад, у Кабінеті Міністрів України) або безпосередньо – у судовому порядку.

2. Подання скарги. Скарга має бути складена відповідно до вимог законодавства, що регулює порядок її подання та строки розгляду. Подання скарги характеризується суворим дотриманням законодавчих вимог, які стосуються як форми, так і строків її подання та реєстрації.

За загальним правилом, відповідно до статті 289 КУпАП, скарга на постанову щодо адміністративного правопорушення повинна бути подана протягом 10 днів з моменту винесення постанови або її вручення/оголошення. При цьому Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» встановлює, що термін для оскарження результатів перевірки (акту або припису) може варіюватися від 10 до 15 днів, залежно від конкретного виду перевірки

та прийнятого рішення, що детально регламентується підзаконними документами (наприклад, наказами або методичними рекомендаціями Держпродспоживслужби).

Якщо встановлений строк оскарження пропущено з поважних причин, таких як хвороба чи форс-мажорні обставини, позивач може звернутися до компетентного органу із клопотанням про поновлення цього строку (статті 38 і 289 КУпАП).

Форма скарги може бути як письмовою (оригінальні документи або нотаріально завірени копії актів перевірки, приписів тощо), так і електронною – за умов наявності відповідних електронних сервісів, наприклад, через електронний кабінет або офіційну електронну адресу із застосуванням цифрового підпису.

У тексті скарги обов’язково слід вказати: найменування органу або посадової особи, кому адресована скарга; дані про заявника (П.І.Б. або назва юридичної особи, код ЄДРПОУ, адреса); реквізити оскаржуваного рішення (дата, номер припису чи постанови, що містить зазначені правові підстави); суть порушення із посиланням на конкретні нормативні акти (закони та підзаконні документи), які, на думку заявника, було порушено; вимоги (наприклад, скасування, змінення або визнання недійсним оскаржуваного рішення); перелік доданих доказів (копії документів, експертні висновки, фото чи відеоматеріали); дату подання та підпис заявника, а також печатку, якщо вона застосовується у діловому обігу.

3. Реєстрація скарги. Початок провадження за скаргою офіційно фіксується з моменту її реєстрації. Саме ця дія засвідчує, що особа стала учасником адміністративного процесу оскарження, а належним чином зареєстрована скарга виступає підтвердженням цього факту.

Загальні правила реєстрації скарг громадян встановлюються Інструкцією з діловодства за зверненнями громадян у державних органах, органах місцевого самоврядування, громадських об’єднаннях, підприємствах, установах, організаціях різних форм власності та засобах масової інформації, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 1997 р. №348. Варто зазначити, що для

окремих органів виконавчої влади розроблені специфічні інструкції, які, однак, переважно повторюють основні положення вищезгаданої Інструкції.

Відповідно до її вимог, усі скарги, що надходять, мають бути зареєстровані у день їх отримання. Це здійснюється за допомогою реєстраційно-контрольних карток, придатних для обробки засобами персональних комп'ютерів, або шляхом ведення відповідних журналів. У разі автоматизованої реєстрації дані вводяться до електронної системи, що включає такі обов'язкові реквізити: дата надходження скарги; особисті дані заявника (прізвище, ім'я, по батькові, соціальний статус); джерело отримання скарги, дата, індекс, контрольна інформація; суть порушених питань; дані щодо резолюцій (дата, зміст, автор резолюції); інформація про виконавця, терміни виконання; дата відправлення відповіді, індекс документа, рішення, дата зняття з контролю; номер справи за номенклатурою. У разі потреби цей перелік може бути доповнений додатковими відомостями, наприклад, підписом виконавця про отримання документа або позначками про хід виконання.

Журнали реєстрації скарг містять аналогічні дані, але їхнє оформлення регламентується спеціальними рекомендаціями, викладеними в Інструкції. Особливу увагу приділяють реєстраційному індексу, який проставляється у вигляді штампа на першій сторінці документа в нижньому правому куті або іншому вільному місці (за винятком поля для підшивки). Індекс формується на основі початкової літери прізвища заявника та порядкового номера скарги. Для полегшення систематизації, пошуку та аналізу скарг можуть додаватися додаткові маркування.

Скарга вважається офіційно зареєстрованою з моменту проставлення реєстраційного індексу та внесення відповідних записів до облікових документів — реєстраційно-контрольних карток або журналів обліку.

4. Попередній розгляд скарги (первинна обробка). Аналізуючи підзаконні нормативно-правові акти, які регламентують процедуру розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів виконавчої влади в різних галузях державного управління, можна дійти висновку, що в структурі більшості таких актів передбачено окремий

розділ, присвячений попередньому або первинному розгляду звернень. На цьому етапі уповноважені посадові особи визначають, чи належить скарга до компетенції органу, який її отримав, призначають відповідального виконавця або структурний підрозділ для розгляду скарги по суті, а також перевіряють відповідність звернення формальним вимогам, встановленим законодавством.

Основною метою первинної обробки скарги є визначення подальшого порядку її розгляду. Якщо скарга відповідає вимогам законодавства, подана до компетентного органу в установлені строки, уповноважена особа приймає рішення про її передачу на детальний розгляд по суті. У разі виявлення порушень, скаргу може бути повернуто заявнику протягом п'яти-десяти днів. Хоча Закон України «Про звернення громадян» не визначає конкретного строку для попереднього розгляду скарги, системний аналіз положень законодавства дозволяє стверджувати, що цей термін не повинен перевищувати десяти днів. В окремих випадках строки чітко врегульовані спеціальними актами.

Попри наявність законодавчих приписів щодо процедури первинної обробки скарг, існує ряд проблемних аспектів, що ускладнюють захист прав скаржників. По-перше, подання адміністративної скарги рідко призводить до автоматичного зупинення дії оскаржуваного рішення. У зв'язку з цим варто підтримати позицію І. Коліушка та Р. Куйбіди щодо необхідності запровадження загального правила про автоматичне призупинення виконання адміністративного акта під час його оскарження. Водночас доцільно передбачити законодавчі винятки для певних категорій справ, де негайне виконання акта є виправданим [30, с. 260-313].

По-друге, існує практика направлення скарг до підпорядкованих органів за ієрархічним принципом, що нерідко призводить до розгляду скарги тим самим органом, який ухвалив оскаржуване рішення або допустив порушення. Це суперечить положенням частини четвертої статті 7 Закону України «Про звернення громадян», яка забороняє такий підхід. Відповідно, потребує уточнення законодавча норма, що

визначає порядок передачі скарг за належністю, аби уникнути конфлікту інтересів і забезпечити об'єктивність розгляду.

5. Розгляд та вирішення скарги по суті. На етапі розгляду скарги по суті уповноважена посадова особа проводить всебічний аналіз обставин справи, надаючи правову оцінку рішенням, діям або бездіяльності органів виконавчої влади чи їх посадових осіб, що стали предметом оскарження. Під час розгляду скарги здійснюється перевірка наявності порушень прав, свобод або законних інтересів заявника (чи групи осіб), виявляються можливі перешкоди у реалізації цих прав або непрапомірне покладення обов'язків чи притягнення до відповідальності [146, с. 33].

Для ефективного розгляду скарги передбачено комплекс взаємопов'язаних прав і обов'язків як для заявника, так і для органу, що здійснює перевірку.

Заявник має право: особисто викладати аргументи особі, що розглядає скаргу, брати участь у перевірці, знайомитися з матеріалами справи, подавати додаткові документи чи вимагати їх витребування, бути присутнім під час розгляду, користуватися правовою допомогою адвоката або представника правозахисної організації, а також наполягати на конфіденційності розгляду.

Уповноважений орган (посадова особа) зобов'язані: ретельно аналізувати суть скарги, у разі потреби вимагати додаткові матеріали для перевірки, проводити виїзні перевірки для з'ясування обставин та вживати заходів для забезпечення об'єктивності розгляду.

Варто зазначити, що чинне законодавство не містить вичерпного переліку дій, обов'язкових під час перевірки за скаргою, що може призводити до поверхневих перевірок і порушення принципу об'єктивності. Це створює ризики для прийняття необґрунтованих рішень. З огляду на це доцільним є запровадження у законодавство норм, які б деталізували процедури перевірки, подібно до процедур у справах про адміністративні правопорушення. Підтримки заслуговує пропозиція В. Тимощука щодо обов'язкового проведення слухань під час розгляду скарг, що сприятиме об'єктивності та неупередженості рішень. Винятки можуть становити випадки, коли

заявник сам відмовляється від участі або наявні очевидні підстави для прийняття рішення без слухання [29, с. 79].

Розгляд скарги завершується винесенням остаточного рішення, яке оформлюється у письмовій формі та має бути чітко аргументованим. За результатами розгляду скарги орган може: задовольнити скаргу повністю або частково, скасувавши чи змінивши оскаржувані акти; відмовити у задоволенні скарги, залишивши рішення без змін; припинити розгляд у випадках відкликання скарги або її невідповідності компетенції органу. Законодавством забороняється прийняття неоднозначних чи необґрунтованих рішень. Відповідно до вимог статті 23 Закону України «Про звернення громадян» та статей 37-38 Закону «Про адміністративну процедуру», рішення має бути оформлене письмово, чітко мотивоване та надане заявнику і органу, чия дія оскаржувалась, для забезпечення належного виконання.

6. Оскарження рішення за скаргою. Оскарження рішень у процедурі розгляду скарг має факультативний характер. Це означає, що у разі незгоди заявника з прийнятим рішенням органу чи посадової особи, яка розглядала скаргу, він має право подати скаргу до органу вищої інстанції або ж безпосередньо звернутися до суду. Крім того, заявник може скористатися іншими способами позасудового захисту своїх прав. Така можливість передбачена чинним законодавством та, як правило, відображається в самому рішенні за результатами розгляду скарги.

Цей етап іноді називають «повторним оскарженням» у межах провадження за скаргами громадян. Хоча закон не містить детального регламенту такої процедури, загальні положення щодо адміністративного оскарження залишаються актуальними. У випадку звернення до суду застосовуються норми адміністративного процесуального законодавства.

Стадія оскарження передбачає підготовку скарги та її подання відповідно до вимог Закону України «Про звернення громадян» або КАС України. Важливим питанням є строки подання скарги на рішення уповноваженого органу. У Законі України «Про звернення громадян» немає чітких норм щодо строків оскарження.

Водночас, згідно зі статтею 17 цього Закону, скаргу на рішення можна подати не пізніше одного місяця з дня ознайомлення громадянина з відповідним рішенням. Це правило стосується як первинних рішень, так і рішень, ухвалених за скаргою, оскільки законодавець не передбачає альтернативних строків. У разі необхідності ці строки можуть бути скориговані шляхом внесення змін до законодавства.

Завершальним етапом цієї стадії є складання та подання скарги (або позову) до компетентного органу виконавчої влади чи суду. Саме подання скарги вважається моментом завершення стадії оскарження.

7. Виконання рішення уповноваженого органу за скаргою. Це кінцева стадія адміністративного оскарження. Вона включає кілька етапів, зокрема: направлення рішення до органу або посадової особи, відповідальних за його виконання; інформування скаржника про результати розгляду; контроль за виконанням рішення.

Як зазначає І. Городецька, провадження можна вважати завершеним лише у випадку повного вирішення всіх питань, піднятих у скарзі, усунення перешкод для реалізації громадянином своїх прав і законних інтересів, а також відновлення порушених прав у повному обсязі [146, с. 34].

Суттєвим недоліком чинного Закону України «Про звернення громадян» є відсутність чіткого механізму виконання рішень, прийнятих за скаргами. Наразі виконання таких рішень регулюється іншими нормативно-правовими актами. Зокрема, можливі два основні способи виконання: 1) добровільне виконання рішення органом чи особою, що розглянула скаргу; 2) примусове виконання рішення тим органом, рішення якого оскаржувалося. Це передбачено Законом України «Про виконавче провадження», який встановлює порядок виконання рішень судів та інших органів.

Виконання рішення за скаргою може здійснюватися безпосередньо тим органом, чиє рішення було оскаржено в адміністративному порядку. Така можливість закріплена в Законі України «Про виконавче провадження», де зазначено, що в

окремих випадках, передбачених законодавством, рішення судів та інших органів щодо стягнення коштів виконуються органами доходів і зборів, банківськими установами та іншими фінансовими організаціями. Окрім того, відповідно до закону, такі рішення можуть виконуватися іншими органами, установами, організаціями, посадовими особами та громадянами.

На нашу думку, процедура виконання рішення за скаргою після його передачі уповноваженим органом до виконавців регулюється нормами процесуального законодавства у сфері виконавчого провадження. У межах дослідження етапів розгляду скарг громадян вважаємо, що завершальна стадія провадження охоплює такі процесуальні дії: передача рішення заявнику, фіксація результатів розгляду та виконання у відповідних реєстраційно-контрольних обліках, спрямування рішення до виконавців, а також здійснення контролю за його фактичним виконанням.

5.4 Адміністративно-правове забезпечення продовольчої безпеки у рамках адміністративного судочинства

Забезпечення продовольчої безпеки є ключовим напрямом державної політики, оскільки вона має безпосередній вплив на збереження здоров'я, рівень життя та добробут населення. Нормативно-правова база України встановлює різноманітні механізми державного контролю у цій сфері, передбачаючи компетенцію органів виконавчої влади, зокрема Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту прав споживачів, здійснювати перевірки, застосовувати санкції, а також видавати й скасовувати дозвільні документи.

Водночас ефективність державного нагляду повинна ґрунтуватися на наявності дієвих правових механізмів захисту прав і законних інтересів громадян та суб'єктів господарювання, які можуть зазнати негативних наслідків у разі неправомірних дій з боку органів державної влади. У випадках, коли адміністративні (позасудові) процедури оскарження не забезпечують відновлення порушених прав або є неефективними, зацікавлені особи можуть звернутися до адміністративного суду, який виконує функцію арбітра у спорах публічно-правового характеру та має повноваження захищати порушені права.

Конституція України в статті 55 гарантує кожному право на судовий захист рішень, дій або бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також посадових і службових осіб. Додатково, стаття 8 Конституції передбачає, що право особи на судовий захист своїх конституційних прав і свобод може бути реалізоване безпосередньо на підставі Основного Закону. Згідно зі статтею 124, здійснення правосуддя в Україні є виключною прерогативою судів, що гарантує незалежність та об'єктивність судового розгляду публічно-правових спорів.

О. Рябченко у своїх наукових працях акцентує увагу на тому, що серед різних способів захисту порушених прав, свобод і законних інтересів громадян у публічно-

правовій сфері саме судовий захист вважається найефективнішим. Це пояснюється не лише важливістю судової гілки влади в системі державного управління, а й наявністю законодавчо закріплених державних гарантій забезпечення такого захисту та правових наслідків, які виникають після набрання судовим рішенням законної сили [651, с. 72]. У свою чергу, Г. Пономаренко підкреслює, що судовий захист здійснюється відповідно до адміністративно-процесуальних норм у суворо визначеній процедурній формі – через судові засідання, що обов’язково передбачають відкриття адміністративного провадження, проведення підготовчих заходів і призначення справи до розгляду в суді [464, с. 68].

Згідно зі статтею 1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р., здійснення правосуддя в Україні забезпечується незалежними та неупередженими судами, що створені відповідно до закону. Крім того, стаття 8 цього Закону гарантує, що ніхто не може бути позбавлений права на судовий розгляд своєї справи в суді, визначеному процесуальним законодавством [568].

З метою забезпечення ефективної реалізації права кожної особи на судовий захист у сфері публічно-правових відносин в Україні було запроваджено адміністративне судочинство. На думку А. Комзюка, адміністративне судочинство виступає механізмом примусового судового захисту суб’єктивних публічних прав фізичних і юридичних осіб [279, с. 97]. Його основне завдання полягає у справедливому, об’єктивному та своєчасному вирішенні публічно-правових спорів із метою захисту прав і законних інтересів осіб від можливих зловживань з боку органів державної влади. Для ефективного виконання цієї функції в Україні діє система адміністративних судів.

Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», судова система загальної юрисдикції охоплює місцеві суди, апеляційні інстанції, вищі спеціалізовані суди та Верховний Суд. Згідно з положеннями статей 22 і 26 цього Закону, функції місцевих адміністративних судів виконують окружні адміністративні суди, а також інші судові установи, визначені процесуальним законодавством. Розгляд

адміністративних справ в апеляційному порядку здійснюють апеляційні адміністративні суди, які створюються указом Президента України в межах визначених апеляційних округів, поряд із іншими судами, передбаченими процесуальними нормами [568].

Відповідно до КАС України, суб'єктами владних повноважень вважаються органи виконавчої влади, які здійснюють управлінські функції. У випадку, коли такі органи приймають рішення під час здійснення державного контролю, що може обмежити або порушити права юридичних чи фізичних осіб (наприклад, суб'єктів господарювання чи громадян), виникає публічно-правовий спір, що підлягає розгляду в адміністративних судах.

Адміністративні суди перевіряють законність рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень відповідно до критеріїв, установлених статтею 2 КАС України, в рамках адміністративного провадження.

У процесуальній юридичній науці адміністративне провадження розглядається як упорядкована система процесуальних дій, що відображає специфічні особливості взаємодії учасників правовідносин у межах визначеної категорії справ [148, с. 78]. На думку Ю. Педька, адміністративне судочинство структурно поділяється на окремі провадження, в яких розглядаються різні види справ, що належать до компетенції адміністративних судів [435, с. 139].

Під адміністративним провадженням розуміється система правових процедур, що врегульовані на нормативному рівні, метою яких є забезпечення об'єктивного, всебічного та законного розгляду і вирішення адміністративними судами справ, що мають спільний предмет правового спору.

Відповідно до КАС України, адміністративна справа охоплює публічно-правовий спір, переданий на розгляд адміністративного суду, де щонайменше одна зі сторін виконує публічно-владні управлінські функції, у тому числі на підставі делегованих повноважень. Такі спори виникають у зв'язку з виконанням або невиконанням цих функцій. Крім того, адміністративна справа може стосуватися

спорів, що пов'язані з наданням адміністративних послуг суб'єктами владних повноважень, а також спорів у межах виборчих процесів чи референдумів, де права однієї із сторін були порушені діями або бездіяльністю іншої сторони [198, с. 35].

Згідно зі статтею 2 КАС України, адміністративне судочинство охоплює розгляд спорів між фізичними або юридичними особами та суб'єктами владних повноважень. Основним предметом таких спорів є оскарження рішень, дій або бездіяльності органів влади [262].

Важливість предмета публічно-правового спору в адміністративному провадженні підкреслюється його ключовою роллю у визначенні юрисдикції суду. Пленум Вищого адміністративного суду України у постанові від 20 травня 2013 р. №8 вказує на необхідність встановлення публічно-правового характеру спору для підтвердження його підсудності адміністративному суду. Розмежування публічно-правових і приватноправових спорів ґрунтується на поділі права на публічне і приватне, що вимагає від судів комплексного аналізу як теоретичних основ, так і відповідних норм законодавства [540].

У сфері продовольчої безпеки предмет судових спорів охоплює такі категорії:

1. Оскарження результатів державного контролю – це стосується випадків, коли суб'єкт господарювання вважає, що під час перевірок орган державного контролю (здебільшого Держпродспоживслужба) порушив встановлені процедури або прийняв неправомірне рішення.

2. Визнання неправомірними та скасування адміністративно-господарських санкцій. Сюди належать справи щодо оскарження штрафів, рішень про призупинення діяльності підприємств, анулювання ліцензій чи дозволів, якщо такі рішення вважаються незаконними.

3. Визнання протиправною бездіяльності органів влади. Такі спори виникають, коли орган державної влади не виконує свої обов'язки, наприклад, не реагує на звернення громадян, не проводить необхідні перевірки або не видає дозволу у визначений законодавством строк.

4. Оскарження інших дій контролюючих органів. До цієї категорії належать випадки незаконного вилучення продукції, блокування діяльності підприємств без належного правового обґрунтування, а також перевищення службових повноважень.

Учасниками адміністративного процесу виступають особи, права та законні інтереси яких безпосередньо зачіпаються у публічно-правовому спорі. Основними сторонами таких процесів є позивач і відповідач, які відповідно до статті 50 КАС України визначаються як сторони адміністративної справи.

Позивачем може бути фізична чи юридична особа, яка вважає, що її права або законні інтереси порушені, оспорені чи під загрозою порушення. Відповідачем, у свою чергу, є суб'єкт владних повноважень, рішення, дії або бездіяльність якого оскаржуються.

Процесуальний статус сторін визначається наявністю правосуб'єктності, що включає: 1) правоздатність – здатність мати процесуальні права та обов'язки в адміністративному провадженні; 2) дієздатність – можливість самостійно реалізовувати свої права та виконувати процесуальні обов'язки, у тому числі через представників. Таким чином, правовий статус учасників адміністративного процесу базується на їх здатності бути носіями прав і обов'язків та ефективно захищати свої інтереси в суді [391, с. 184].

Правоздатність учасників адміністративного процесу визначається як їхня можливість володіти процесуальними правами і нести відповідні обов'язки у межах адміністративного судочинства (частина 1 статті 48 КАС України). У свою чергу, адміністративна процесуальна дієздатність передбачає здатність особи самостійно реалізовувати ці права та виконувати обов'язки, у тому числі через уповноваження представника для ведення справи. Ця здатність притаманна фізичним особам, які досягли повноліття і не визнані судом недієздатними, а також неповнолітнім особам у випадках, коли закон дозволяє їм самостійно виступати у публічно-правових спорах (частина 2 статті 48 КАС України).

Якщо адміністративну справу порушено за ініціативою особи, яка не має правоздатності або дієздатності, таке провадження не може бути продовжене, а вже відкрита справа підлягає закриттю. У випадках, коли позов подано особою, яка не має права звертатись до адміністративного суду з певною вимогою, або коли вимога адресована неналежному відповідачу, суд першої інстанції, встановивши ці обставини, здійснює заміну неналежної сторони (ст. 52 КАС України).

Позивачем в адміністративному процесі визнається фізична або юридична особа, яка вважає, що її суб'єктивні права порушені або піддаються сумніву, і з цієї причини звертається до суду з адміністративним позовом. Аналогічне визначення наведене у статті 3 КАС України, де позивачем виступає особа, що подає адміністративний позов для захисту своїх прав, свобод чи законних інтересів, а також суб'єкт владних повноважень, коли позовна заява подається в межах реалізації його компетенції.

У публічно-правових спорах, що стосуються продовольчої безпеки, найчастіше позивачами виступають оператори ринку – юридичні особи або фізичні особи-підприємці, які оскаржують видані їм приписи чи накладені санкції. У деяких випадках позови можуть ініціювати й громадяни (споживачі), якщо їхні звернення щодо порушень вимог безпечності харчової продукції залишилися без належної реакції з боку органів влади. В якості відповідача в таких спорах, як правило, виступає суб'єкт владних повноважень, якщо інше не передбачено КАС України. Відповідно до статті 3 КАС України, відповідачем може бути не лише орган державної влади, але й інші особи, до яких висуваються вимоги позивача.

У більшості випадків відповідачем є уповноважений орган державної влади, наприклад Держпродспоживслужба, інший орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування, що ухвалив спірне рішення або здійснив (чи не здійснив) певні дії. У деяких ситуаціях відповідачем може бути окрема посадова або службова особа, якщо позов спрямований безпосередньо проти неї як особи, яка видала індивідуальний адміністративний акт чи діяла від імені державного органу. Проте

здебільшого відповідачем залишається саме орган влади, а не окрема особа, яка в ньому працює.

Передумовою для відкриття адміністративного провадження є наявність фактичних публічно-правових відносин між позивачем і відповідачем. Відсутність такого правового зв'язку, врегульованого нормами публічного права, унеможливилює порушення адміністративної справи в суді.

Охарактеризувати сторони адміністративного провадження можна за такими основними рисами: 1) вони мають індивідуальний інтерес щодо результатів розгляду та вирішення публічно-правового спору; 2) беруть участь у провадженні для захисту власних прав, свобод та інтересів, діючи від свого імені; 3) повинні володіти необхідною правоздатністю та дієздатністю для участі в адміністративному процесі; 4) взаємовідносини між позивачем і відповідачем базуються на диспозитивних засадах, тоді як взаємодія цих суб'єктів із судом підпорядковується імперативно-диспозитивним принципам; 5) набуття статусу сторін адміністративного процесу передбачає існування публічно-правових відносин між позивачем і відповідачем на момент виникнення спору.

Водночас, законодавство дозволяє наділяти процесуальними правами сторін також і третіх осіб. Так, відповідно до статті 53 КАС України, треті особи можуть брати участь у справі, якщо мають власний інтерес щодо її предмета. Вони мають право впливати на судові рішення, яке потенційно може зачіпати їхні права чи інтереси. У контексті продовольчої безпеки до третіх осіб можуть належати, наприклад, контрагенти операторів ринку, власники продукції, яку було вилучено, або представники інших контролюючих органів. Їхня участь у процесі спрямована на захист особистих інтересів без пред'явлення окремих вимог щодо предмета спору.

Згідно зі статтею 5 КАС України, кожен має право звернутися до адміністративного суду в порядку, визначеному законом, якщо вважає, що його права, свободи чи законні інтереси були порушені рішеннями, діями або бездіяльністю органів державної влади чи їхніх посадових осіб. Для реалізації цього права особа

подає адміністративний позов, де чітко формулює свої вимоги та обґрунтовує їх належними доказами.

У системі адміністративного судочинства позов виступає ключовим елементом, оскільки саме на його підставі суди розглядають адміністративні справи. Відповідно до частини другої статті 9 КАС України, розгляд адміністративних спорів можливий виключно за умови подання позовної заяви, причому суд обмежений межами висунутих у ній вимог.

Згідно з частиною п'ятою статті 160 КАС України, законодавець встановлює чіткі вимоги до змісту позовної заяви. Зокрема, необхідно вказати конкретний зміст позовних вимог, обґрунтування підстав для їх висунення, а також докази, що підтверджують викладені обставини. У випадках, коли позов подається до кількох відповідачів, важливо чітко визначити вимоги стосовно кожного з них. Якщо предметом позову є оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, слід детально обґрунтувати, яким чином ці дії або бездіяльність порушують права чи законні інтереси позивача.

Дотримання формальних вимог є обов'язковою умовою для належного оформлення позову. Зокрема, позовна заява повинна містити такі відомості: 1) найменування суду, до якого подається заява; 2) повна інформація про сторін процесу та інших учасників справи; 3) у разі вимог про відшкодування шкоди – зазначення ціни позову та обґрунтований розрахунок суми; 4) чіткий зміст позовних вимог із викладом обставин, що їх підтверджують; 5) перелік доказів, що обґрунтовують позицію позивача; 6) інформація про досудові заходи врегулювання спору, якщо вони мали місце; 7) відомості про вжиття заходів для забезпечення доказів або позову до подання заяви; 8) список документів та інших доказів, що додаються до позову; 9) пояснення щодо порушення прав або інтересів позивача оскаржуваним актом; 10) письмове підтвердження про відсутність інших позовів із тим самим предметом і підставами до цього ж відповідача; 11) інформація про представника (якщо позов подається через нього) або підстави для представництва в

інтересах іншої особи; 12) підстави для звільнення від сплати судового збору (якщо такі є); 13) інші дані, які можуть бути важливими для правильного вирішення справи.

Таким чином, правильне складання позовної заяви відповідно до вимог КАС України є важливим етапом, що визначає ефективність судового захисту порушених прав та інтересів позивача.

Позивач зобов'язаний надати до суду необхідну кількість примірників позовної заяви разом із копіями всіх супровідних документів, а також підтвердженням сплати судового збору. Крім того, додається оригінал або копія оскаржуваного акта чи засвідчений витяг з нього. У випадку відсутності акта позивач має подати клопотання про його витребування. Варто зауважити, що суб'єкти владних повноважень, подаючи адміністративний позов, повинні додати до заяви підтвердження факту направлення рекомендованого листа з повідомленням про вручення іншим учасникам процесу, які не мають офіційної електронної адреси, з копіями позову та доданих документів. Питання про відкриття провадження у справі суддя вирішує не пізніше наступного робочого дня після надходження позовної заяви.

Важливо пам'ятати, що подання адміністративного позову має відбуватися в межах строків, встановлених КАС України. Згідно зі статтею 122 КАС України, загальний строк для звернення до адміністративного суду становить шість місяців із моменту, коли особа дізналася або могла дізнатися про порушення своїх прав. Якщо спеціальним законом не встановлено інший строк, наприклад, десять днів відповідно до статті 289 КУпАП, ці норми є обов'язковими для дотримання. У разі пропуску строку звернення позивач має право подати клопотання про його поновлення, але суд розглядатиме наявність поважних причин для такого пропуску та оцінюватиме, чи були вони об'єктивно незалежними від волі позивача.

Однією з суттєвих проблем у сфері адміністративного судочинства є відсутність чітко визначеного механізму автоматичного призупинення дії оскаржуваних адміністративних актів чи приписів після подання позову. Це створює суттєві ризики для підприємств і громадян, які змушені виконувати вимоги, навіть

якщо вони оскаржуються в суді. Зокрема, це може призвести до значних фінансових втрат через необхідність сплати штрафів або припинення діяльності, що у свою чергу може вплинути на втрачені доходи, ділову репутацію та клієнтську базу. Відсутність автоматичного призупинення дії актів іноді використовується як засіб адміністративного тиску на бізнес чи окремих осіб, оскільки обов'язок виконання спірних приписів до ухвалення остаточного судового рішення створює додаткове фінансове навантаження і бюрократичні труднощі.

Одним із можливих способів розв'язання цієї проблеми є застосування заходів для забезпечення позову, передбачених статтею 150 КАС України. Зокрема, суд наділений повноваженнями тимчасово призупиняти дію оскаржуваного адміністративного акта як превентивний захід. Це дає змогу усунути правові наслідки дії такого акта до ухвалення остаточного рішення у справі. Проте на практиці суди нерідко відмовляють у задоволенні таких клопотань, особливо коли оскаржуваний акт був виданий у зв'язку з серйозними порушеннями, що можуть становити загрозу для життя чи здоров'я населення.

З метою підвищення ефективності судового контролю доцільно встановити чітко визначені критерії, які б зобов'язували органи державної влади обґрунтовувати необхідність негайного виконання своїх приписів навіть у ході судового розгляду. Крім того, доцільно розглянути можливість закріплення на законодавчому рівні норм, які передбачають автоматичне зупинення дії окремих категорій адміністративних актів із моменту подання позову. Винятком можуть бути лише ті випадки, коли зупинення акта може завдати суттєвої шкоди суспільним інтересам.

Ще одним важливим аспектом є визначення питання підсудності, яке постає після того, як суд встановлює належність справи до адміністративної юрисдикції. Під час вирішення питання про відкриття провадження суддя має визначити, який саме суд є компетентним для розгляду справи як суд першої інстанції. Так, окружні адміністративні суди розглядають справи, виходячи з територіальної прив'язки до місцезнаходження відповідача, якщо інше не передбачено законом. Рішення, ухвалені

окружними адміністративними судами, можуть бути оскаржені до апеляційного адміністративного суду, а в разі потреби – переглянуті в касаційному порядку. Функції суду касаційної інстанції виконує Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду, який здійснює перевірку рішень, прийнятих судами попередніх інстанцій.

Наступний етап розгляду скарги в судовому процесі передбачає визначення судді, що здійснюється через автоматизовану систему розподілу судових справ. Цей процес базується на хронологічному порядку реєстрації справ у суді. Спершу формується перелік суддів, які мають повноваження розглядати конкретну категорію справ. Далі для кожного з них обчислюються коефіцієнти завантаженості. На підставі цих показників система випадково обирає суддю або суддю-доповідача для конкретної справи. Після цього відбувається коригування коефіцієнтів навантаження, що дозволяє рівномірно розподіляти справи між суддями. Якщо визначено суддю-доповідача, система також формує склад постійної колегії суддів [515].

Після надходження позовної заяви призначений суддя перевіряє її наявність підстав для залишення без руху, повернення або відмови у відкритті провадження згідно зі статтями 169 та 170 КАС України. У разі відсутності таких підстав суддя відкриває провадження, про що виносить відповідну ухвалу.

Відкриття провадження можливе лише за умови відповідності позовної заяви вимогам, визначеним у статтях 105 і 106 КАС України. Якщо ці вимоги не дотримані, суд залишає заяву без руху, встановлюючи строк для усунення виявлених недоліків.

Відповідно до частини 3 статті 108 КАС України, суд може винести ухвалу про повернення позовної заяви у таких випадках: позивач не усунув недоліки заяви, залишеної без руху; позивач відкликав позовну заяву до моменту відкриття провадження; позовну заяву подала особа без адміністративної процесуальної дієздатності; позов подано представником без належних повноважень; у судовому провадженні вже є справа між тими самими сторонами, з тим самим предметом і з тих самих підстав; справа не належить до юрисдикції цього суду. Таким чином,

автоматизована система розподілу забезпечує об'єктивність у визначенні судді для розгляду справи, а процедура перевірки позовної заяви гарантує дотримання процесуальних вимог, що сприяє ефективності адміністративного судочинства.

Суд може винести ухвалу про відмову у відкритті провадження у справі за таких обставин: 1) коли подана заява не підпадає під юрисдикцію адміністративного судочинства; 2) якщо вже існує судове рішення або ухвала, що набрала законної сили, з приводу спору між тими самими сторонами, щодо того ж предмета та з аналогічних підстав, або якщо заяву вже було залишено без розгляду через пропуск строку звернення до адміністративного суду; 3) у разі смерті фізичної особи чи ліквідації юридичної особи, яка подала позов або виступає відповідачем, якщо характер правовідносин не передбачає можливості правонаступництва.

Важливо підкреслити, що ухвала про повернення позовної заяви не обмежує права повторно подати позов із тією ж вимогою. Натомість після ухвали про відмову у відкритті провадження повторне звернення з аналогічним позовом не допускається.

Момент винесення ухвали про відкриття провадження у справі визначає початок строку для її розгляду. Відповідно до частини першої статті 171² КАС України, цей строк становить п'ять днів. У виняткових випадках він може бути продовжений, але не більше ніж на п'ять днів. Протягом цього періоду суддя зобов'язаний здійснити підготовку справи до розгляду, провести судові засідання та ухвалити відповідне рішення.

Відповідно до частини другої статті 110 КАС України, перед початком розгляду справи суд зобов'язаний забезпечити всебічний і неупереджений аналіз усіх обставин, що мають значення для її вирішення. Для досягнення цієї мети суд уповноважений: ухвалювати рішення про витребування необхідних документів і матеріалів, запитувати відповідні довідки, здійснювати огляд письмових або речових доказів безпосередньо на місці, якщо їх доставка до суду неможлива; визначати обов'язковість особистої присутності сторін у судовому засіданні, а також залучати до розгляду третіх осіб, якщо це необхідно для повноти розгляду; викликати для

надання пояснень свідків, залучати експертів, спеціалістів або перекладачів; приймати рішення щодо доцільності проведення підготовчого судового засідання.

На цьому етапі процесу сторони мають право подавати докази та клопотання, а також ініціювати виклик свідків або призначення експертизи. Наприклад, для підтвердження чи спростування факту небезпечності певної харчової продукції може бути призначено відповідне експертне дослідження. Однак на практиці нерідко виникають труднощі, пов'язані з недосконалістю доказової бази. Це може бути наслідком неналежної фіксації результатів перевірок операторами ринку, відсутності належних протоколів чи ігнорування можливості проведення незалежних експертиз. Така ситуація ускладнює захист їхніх прав у суді, оскільки відсутні достатні підстави для спростування позиції контролюючих органів. Тому для забезпечення ефективного захисту своїх інтересів важливо належно документувати всі процесуальні дії: складати протоколи, здійснювати фото- чи відеофіксацію, що дозволить надати суду докази порушень з боку контролюючих органів.

Під час підготовки справи до судового розгляду позивач має право відкликати поданий позов, тоді як відповідач може визнати заявлені вимоги (частина перша статті 112 КАС України). Також законодавство передбачає можливість укладення мирової угоди між сторонами (стаття 113 КАС України), що дозволяє врегулювати спір без ухвалення судового рішення по суті.

Дослідження положень, закріплених у главі 24 КУпАП та статті 171² КАС України, дає підстави зробити висновок, що порядок розгляду судових скарг на постанови у справах про адміністративні правопорушення регламентується загальними нормами адміністративного процесуального законодавства. Це означає, що суд має дотримуватися всіх процедурних етапів, передбачених КАС України, зокрема перевіряти явку учасників процесу (сторін, свідків, експертів, спеціалістів, перекладачів), роз'яснювати їхні процесуальні права, а також вирішувати заявлені клопотання та відводи.

Під час судового засідання суд заслуховує пояснення сторін, аналізує письмові, речові та електронні докази. Позивач (наприклад, суб'єкт господарювання) повинен обґрунтовувати свої претензії, наводячи конкретні аргументи щодо незаконності рішень чи дій органу державного нагляду (наприклад, Держпродспоживслужби). Водночас відповідач, яким зазвичай виступає орган влади, має довести правомірність своїх рішень, дотримання законодавчо встановлених процедур і пропорційність застосованих санкцій.

Оскільки строки розгляду таких справ є досить обмеженими, можливість їх відкладення або оголошення перерв зводиться до мінімуму. Після заслуховування пояснень сторін суд визначає порядок встановлення фактичних обставин справи та процедуру дослідження доказів. Об'єктом доказування виступають факти, що мають значення для обґрунтування заявлених позовних вимог або заперечень.

Для встановлення обставин справи в судовому засіданні досліджуються пояснення учасників процесу, свідчення свідків, показання третіх осіб, письмові документи, речові докази, експертні висновки, а також аудіо- та відеозаписи. Важливо зазначити, що відповідно до частини першої статті 137 КАС України, позивач має право змінити підставу або предмет позову до початку розгляду справи по суті шляхом подання письмової заяви. Після початку розгляду справи по суті така зміна не допускається.

Після того як усі обставини справи були ретельно досліджені та перевірені, головуючий суддя надає сторонам процесу, а також іншим учасникам можливість висловити додаткові пояснення або подати нові докази, які можуть бути корисними для повнішого розкриття суті справи. Після заслуховування таких пояснень і вивчення додаткових матеріалів, суд виносить ухвалу про завершення з'ясування обставин, що слугує початком етапу судових дебатів (відповідно до статті 152 КАС України).

Судові дебати не мають встановлених часових обмежень і складаються з послідовних виступів учасників процесу. Першими слово беруть позивач або його представник, після чого виступає відповідач чи його уповноважена особа.

Наступними до виступу запрошуються треті особи, які мають самостійні вимоги щодо предмета спору. Треті особи без самостійних вимог, які підтримують одну зі сторін, також можуть висловитися після відповідної сторони. За згодою суду, після завершення дебатів учасникам дозволяється обмінятися короткими репліками.

Останнім етапом цієї стадії провадження є ухвалення судового рішення. Якщо суд вирішує спір по суті, рішення приймається у нарадчій кімнаті та оформлюється як постанова. У випадках, коли справа підлягає закриттю або позовна заява має бути залишена без розгляду, суд ухвалює відповідне рішення у формі ухвали. Якщо під час розгляду виникає потреба у додатковому дослідженні обставин чи виконанні процесуальних дій, суд може відновити розгляд справи, не виносячи остаточного рішення, шляхом винесення окремої ухвали.

Відповідно до пункту 3 статті 286 КАС України, суд після розгляду адміністративної справи може ухвалити одне з таких рішень:

1) залишити рішення без змін, а позов – без задоволення. Таке рішення приймається, коли доводи, викладені в скарзі, не знаходять підтвердження у зібраних доказах. Це можливе лише за умови, що оскаржуване рішення ухвалене з дотриманням усіх вимог матеріального та процесуального законодавства, а судові рішення є обґрунтованим і містить чітке обґрунтування відповіді на аргументи позивача. Після винесення такого рішення постанова набирає законної сили;

2) скасування рішення і направлення справи на новий розгляд. Суд може ухвалити таке рішення, якщо під час попереднього розгляду не були встановлені важливі обставини, які мають значення для справи, або якщо обставини, що вважалися доведеними, насправді не підтверджені. Також підставою для скасування може бути неправильне застосування матеріальних чи процесуальних норм;

3) скасування рішення з одночасним закриттям справи. Це рішення ухвалюється у випадку відсутності достатніх доказів для притягнення особи до адміністративної відповідальності, якщо повторний розгляд не зможе змінити ситуацію.

4) зобов'язання суб'єкта владних повноважень вчинити певні дії. Суд може зобов'язати орган влади або посадову особу виконати конкретні дії, наприклад видати дозвільний документ чи припинити протиправні дії;

5) зміна заходу адміністративного стягнення. Суд має право змінити вид або розмір адміністративного стягнення в межах, визначених законом, за умови, що таке рішення не погіршить становище особи, яка оскаржує постанову. Це може включати зменшення суми штрафу, заміну більш суворого стягнення на м'якше або скорочення строку позбавлення спеціального права;

6) присудження відшкодування шкоди. У випадках, коли встановлено порушення прав особи, суд може зобов'язати орган влади компенсувати завдану матеріальну або моральну шкоду.

З нашої точки зору, ухвалення судом рішення про скасування акта суб'єкта владних повноважень із подальшим направленням справи на повторний розгляд до відповідного органу (посадової особи) є неефективним. Таке рішення може спричинити низку негативних наслідків. Зокрема, повторний розгляд справи вимагає додаткових ресурсів як від особи, стосовно якої винесено постанову про адміністративне правопорушення, так і від органів публічної адміністрації. Крім того, повторний розгляд не гарантує ухвалення законного рішення через втрату часу, що може вплинути на об'єктивність розгляду.

Рішення суду, ухвалене в нарадчій кімнаті, оголошується безпосередньо в судовому засіданні. Виняток становлять випадки особливої складності справи, коли законодавство (ст. 160 КАС України) дозволяє суду відкласти складання повного тексту постанови на строк до п'яти днів. Однак навіть у такій ситуації вступна та резолютивна частини рішення мають бути оголошені одразу після завершення судового розгляду. Під час проголошення рішення головуючий суддя роз'яснює його зміст, процедуру та строки оскарження, а також інші права учасників процесу.

Судове рішення, яке набрало законної сили, є обов'язковим для всіх учасників справи, їх правонаступників, а також для органів державної влади, підприємств,

установ, організацій усіх форм власності, посадових осіб, громадських об'єднань і громадян. Таке рішення підлягає виконанню на всій території України.

Копія судового рішення надається учасникам процесу відразу після його оголошення. Якщо учасник не був присутній на засіданні, копія рішення надсилається йому не пізніше наступного дня після винесення постанови (ухвали). Рішення набуває законної сили після завершення строку на його апеляційне оскарження, за винятком рішень, що відповідно до положень КАС України не підлягають апеляційному перегляду. Такі рішення набирають чинності негайно після оголошення.

Розгляд справи в адміністративному суді на наступному етапі включає апеляційне провадження, яке полягає в перегляді рішень суду першої інстанції. Апеляційна скарга може бути подана у випадках, коли оскаржуються помилки в застосуванні норм матеріального або процесуального права, а також у випадку невірної оцінки доказів, представлених у справі.

Крім безпосередніх учасників провадження, право на оскарження судового рішення мають й інші особи, якщо вони вважають, що ухвалене рішення порушує їхні законні права чи свободи. Апеляційна скарга подається до того самого суду першої інстанції, який виніс рішення у справі. Після реєстрації скарги вона разом із матеріалами справи передається до апеляційного суду. Особа, що подає скаргу, зобов'язана також надіслати її копію до відповідного апеляційного суду.

Щодо строків подання апеляційної скарги: на постанову суду першої інстанції скарга подається протягом десяти днів від дати її проголошення, а на ухвалу – у п'ятиденний строк з моменту її оголошення.

Після надходження апеляційної скарги до суду проводяться підготовчі процесуальні дії, серед яких перевірка відповідності скарги встановленим вимогам та підготовка справи до розгляду. Далі справа передається колегії суддів апеляційного суду, яка зазвичай складається з трьох суддів, для розгляду по суті.

Ключову роль у цьому процесі виконує суддя-доповідач. Після отримання скарги він має три дні для перевірки її відповідності процесуальним вимогам. У разі

відсутності порушень суддя виносить ухвалу про відкриття апеляційного провадження. Протягом наступних десяти днів після відкриття провадження здійснюється підготовка справи до розгляду.

Сторони у справі мають право подавати свої письмові заперечення на апеляційну скаргу. Такі заперечення подаються до адміністративного суду апеляційної інстанції у встановлений судом строк.

Під час апеляційного розгляду адміністративної справи суд перевіряє правильність застосування норм права та обґрунтованість рішень суду першої інстанції, зосереджуючись на доводах, викладених в апеляційній скарзі, а також на вимогах, заявлених у суді першої інстанції. Водночас, якщо в ході апеляційного провадження виявляються істотні порушення, допущені судом першої інстанції, що вплинули на правильність ухваленого рішення, апеляційний суд має право вийти за межі заявлених скарг. На прохання учасників справи суд може досліджувати нові факти, якщо їх розгляд був проігнорований або обмежений судом першої інстанції всупереч встановленим процедурним вимогам чи з об'єктивних причин не було можливості подати їх раніше. Встановивши нові обставини, суд апеляційної інстанції застосовує відповідні норми матеріального права.

Апеляційний суд не обмежений лише аргументами апеляційної скарги у випадках, коли встановлено неправильне застосування матеріальних норм або істотні порушення процесуального законодавства, що є безумовною підставою для скасування судового рішення.

Загалом процедура розгляду адміністративних справ в апеляційному порядку відтворює основні правила провадження у суді першої інстанції, за винятком відмінностей, пов'язаних із черговістю виступів сторін, що зумовлено особливостями апеляційної процедури. Апеляційна скарга на рішення суду першої інстанції має бути розглянута протягом одного місяця з дати винесення ухвали про відкриття апеляційного провадження, а скарга на ухвалу цього ж суду – у строк до п'ятнадцяти

днів. У виняткових випадках ці строки можуть бути продовжені, але не більше ніж на п'ятнадцять днів, що оформлюється відповідною ухвалою суду.

Апеляційний суд має право розглядати справу в письмовому провадженні, ґрунтуючись лише на наявних у справі матеріалах, якщо: 1) від усіх учасників справи не надійшло клопотань про проведення судового засідання за їхньої участі; 2) жоден із учасників не з'явився на засідання, незважаючи на належне повідомлення про його дату, час і місце; 3) апеляційна скарга стосується рішень, ухвалених у порядку скороченого провадження.

Більшість рішень апеляційних судів за результатами розгляду скарг ухвалюються у вигляді ухвал. Винесення постанови можливе лише у випадках, коли апеляційний суд змінює або замінює рішення суду першої інстанції. Після завершення апеляційного провадження справа має бути передана до адміністративного суду першої інстанції, що її розглядав, у строк, який не перевищує семи днів.

За підсумками перегляду рішення суду першої інстанції апеляційний суд може ухвалити одне з таких рішень: 1) відхилити апеляційну скаргу та залишити без змін постанову (ухвалу) суду першої інстанції; 2) внести зміни до постанови (ухвали) суду; 3) скасувати постанову (ухвалу) та ухвалити нове рішення; 4) скасувати постанову (ухвалу) суду та закрити провадження у справі або залишити позов без розгляду; 5) визнати постанову (ухвалу) суду недійсною та припинити провадження у справі; 6) скасувати ухвалу, що перешкоджає подальшому розгляду справи, з подальшим направленням справи для продовження розгляду.

Сторони мають право оскаржити рішення апеляційного суду, подавши касаційну скаргу до Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду протягом двадцяти днів з моменту набрання рішенням законної сили.

На відміну від апеляційної скарги, яка подається через суд першої інстанції, касаційна скарга подається безпосередньо до касаційної інстанції. Під час касаційного розгляду суд перевіряє правильність застосування норм матеріального та процесуального права судами нижчих інстанцій. При цьому суд касаційної інстанції

не встановлює нові факти, не оцінює достовірність доказів і не визначає їх перевагу, а зосереджується на перевірці законності прийнятих рішень у межах доводів скарги та вимог, заявлених у суді першої інстанції.

Після отримання касаційної скарги суддя-доповідач протягом двох днів ухвалює рішення щодо відкриття касаційного провадження, про що виносить відповідну ухвалу. Після цього справа витребовується для розгляду в касаційній інстанції, і суд першої інстанції має передати її протягом п'яти днів з дати отримання ухвали. У разі, якщо скарга є необґрунтованою, а її доводи не потребують додаткової перевірки, суддя-доповідач може відмовити у відкритті касаційного провадження.

Касаційний розгляд здійснюється колегією, до складу якої входять щонайменше три судді. Розгляд справи відбувається за правилами, встановленими для судів першої інстанції, з урахуванням особливостей касаційного провадження. Касаційна скарга повинна бути розглянута в місячний строк з дня надходження справи до суду касаційної інстанції.

Після завершення розгляду справи суд касаційної інстанції має низку процесуальних повноважень. Зокрема, суд може: 1) відхилити касаційну скаргу, залишивши чинними рішення судів попередніх інстанцій; 2) змінити рішення апеляційної інстанції, водночас скасувавши рішення суду першої інстанції; 3) внести зміни до рішення апеляційного суду, зберігши при цьому без змін рішення суду першої інстанції; 4) скоригувати рішення суду першої інстанції, одночасно анулювавши рішення апеляційного суду; 5) скасувати рішення апеляційної інстанції, залишивши чинним рішення суду першої інстанції; 6) анулювати рішення обох інстанцій (першої та апеляційної) та передати справу на повторний розгляд або для продовження розгляду; 7) скасувати рішення судів першої та апеляційної інстанцій із подальшим залишенням позову без розгляду або закриттям провадження у справі; 8) визнати рішення судів першої та апеляційної інстанцій такими, що втратили законну силу, і на цій підставі припинити провадження; 9) скасувати ухвалені рішення судів обох інстанцій і винести нове судове рішення.

Остаточний етап адміністративного позовного провадження полягає у виконанні судових рішень. Відповідно до положень Розділу V КАС України, рішення суду підлягають виконанню після набрання ними законної сили на підставі виконавчого листа, який видається судом, що ухвалив рішення у справі.

Рішення суду першої інстанції набуває законної сили по закінченню строку на подання апеляційної скарги. У випадку, коли апеляційна скарга була подана, рішення набуває чинності лише після завершення апеляційного провадження, якщо не було скасоване. Натомість рішення судів апеляційної інстанції вступає в законну силу з моменту його проголошення. Аналогічно, негайно набирають законної сили ті ухвали, які відповідно до положень КАС України не підлягають оскарженню.

Суд може встановити окремий строк для виконання свого рішення, який обчислюється від моменту набрання ним законної сили.

Рішення суду, що набрало законної сили, є обов'язковим до виконання всіма учасниками справи, їх правонаступниками, а також органами державної влади, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності, посадовими і службовими особами, іншими фізичними особами на всій території України.

У випадках необхідності порядок, строки та способи виконання судового рішення можуть бути визначені безпосередньо в тексті самого рішення. Крім того, на уповноважені органи державної влади можуть бути покладені спеціальні обов'язки щодо забезпечення його належного виконання. Для кожного судового рішення, яке набрало законної сили або підлягає негайному виконанню, за заявою зацікавленої сторони видається виконавчий лист, який оформлюється судом першої інстанції.

У разі, якщо рішення за суттю позовних вимог залишається без змін судом апеляційної чи касаційної інстанції, ухвалюється нове рішення або вносяться зміни до існуючого рішення, виконавчий лист видається відповідним судом апеляційної чи касаційної інстанції. Це можливо за умови, що заяву про видачу виконавчого листа подано до повернення адміністративної справи до суду першої інстанції.

Примусове виконання судових рішень в адміністративних справах здійснюється відповідно до положень Закону України «Про виконавче провадження». Суд, що ухвалив рішення, має право вимагати від суб'єкта владних повноважень, проти якого ухвалене рішення, подати звіт про його виконання у встановлений строк. Якщо такий звіт не подано або виявлено порушення під час виконання рішення, суд може встановити новий строк для подання звіту або накласти штраф на керівника органу влади у розмірі від десяти до тридцяти мінімальних заробітних плат.

Судовий розгляд справ щодо оскарження адміністративних постанов є важливою складовою реформування системи адміністративного судочинства. Ця сфера зазнає суттєвих змін з метою підвищення ефективності правосуддя та забезпечення належного захисту прав і свобод громадян.

Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом відкриває нові можливості для розвитку адміністративного права та процесу, сприяючи інтеграції європейських стандартів у національне законодавство та прискоренню їх впровадження в суспільне життя.

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що система оскарження рішень про адміністративні стягнення в Україні є складною та багатошаровою, поєднуючи сучасні європейські підходи з елементами застарілих практик. Хоча законодавчі зміни демонструють прагнення до утвердження принципу верховенства права, рівень ефективності процедур залишається недостатнім.

Незважаючи на існування можливості оскарження постанов на трьох рівнях – у судах першої, апеляційної та касаційної інстанцій – що загалом відповідає європейським стандартам, ефективність цих процедур потребує покращення. Там, де процеси затягуються, а порушені права відновлюються несвоєчасно, не можна говорити про повноцінне дотримання принципу справедливості, який є ключовим елементом верховенства права.

З метою забезпечення дотримання принципів верховенства права та підвищення ефективності здійснення правосуддя відповідно до європейських стандартів і найкращих практик країн ЄС доцільно впровадити такі заходи:

1. Оптимізувати адміністративні процедури. Прийняття рішень щодо притягнення до адміністративної відповідальності за правопорушення, що передбачають незначні санкції без обмеження особистої свободи чи спеціальних прав, слід доручати виключно компетентним органам, визначеним законом. Це сприятиме зниженню навантаження на судову систему та забезпечить оперативний розгляд справ.

2. Створити чітку систему адміністративного оскарження. Рішення про адміністративну відповідальність у випадках незначних правопорушень мають спочатку переглядатися вищими за ієрархією адміністративними органами або спеціально створеними адміністративними комісіями. Такий підхід забезпечить ефективний досудовий захист прав осіб.

3. Запровадити судовий контроль за значними адміністративними санкціями. У випадках, коли мова йде про накладення суттєвих санкцій на фізичних чи юридичних осіб, рішення повинні ухвалюватися виключно судами з наданням права на їх оскарження в апеляційному та касаційному порядку. Це гарантує належний рівень контролю за законністю таких рішень.

4. Необхідно інтегрувати механізми медіації в адміністративне, адміністративно-деліктне та адміністративно-процесуальне законодавство, включаючи відповідні зміни до Кодексу адміністративного судочинства України та Кодексу України про адміністративні правопорушення. Використання альтернативних способів врегулювання спорів, таких як медіація, сприятиме зниженню навантаження на суди та забезпечить швидке і ефективне вирішення конфліктів.

Реформування процедур оскарження адміністративних стягнень має на меті підвищення ефективності судового захисту, забезпечення справедливості та

посилення довіри громадян до судової системи. Упровадження запропонованих змін сприятиме зміцненню правової держави, де права і свободи особи визнаються найвищою соціальною цінністю.

Висновки до розділу 5

1. Адміністративна відповідальність у сфері продовольчої безпеки є важливим правовим механізмом, який дозволяє державі оперативно реагувати на порушення, пов'язані з виробництвом та обігом харчових продуктів. Наявність адміністративно-деліктних норм забезпечує можливість своєчасного та адекватного застосування санкцій у випадках невиконання, неналежного виконання або свідомого ігнорування операторами ринку вимог продовольчого законодавства. Це сприяє захисту інтересів держави, таких як охорона здоров'я населення та прозорість ринку, а також прав і безпеки споживачів. Адміністративна відповідальність у сфері продовольчої безпеки передбачає застосування державою, через її компетентні органи, заходів адміністративного примусу до осіб, які вчинили правопорушення у галузі виробництва, обігу чи реалізації харчових продуктів, з дотриманням встановленої процедури та у межах адміністративно-правових санкцій.

2. Особливості сфери продовольчої безпеки передбачають підвищені вимоги до чіткості та конкретності складів адміністративних правопорушень, оскільки мова йде про потенційно значущі ризики для здоров'я і безпеки населення. Застосовувані у цій сфері адміністративні санкції повинні бути не лише покаранням, а й превентивним механізмом, що запобігає вчиненню нових правопорушень. Водночас, високі вимоги ставляться і до дотримання законних процедур з боку контролюючих органів, зокрема стосовно дотримання принципу пропорційності та невідворотності відповідальності.

3. Серед основних ознак адміністративної відповідальності в продовольчій сфері можна виділити наступні: 1) вона є засобом охорони встановленого державою

правопорядку у продовольчій сфері України; 2) вона є нормативно визначеною і полягає в застосуванні (реалізації) до суб'єктів продовольчої сфери санкцій правових норм; 3) вона є наслідком винного, протиправного діяння суб'єктів продовольчої сфери України; 4) вона супроводжується державним і громадським осудом суб'єкта продовольчої сфери та вчиненого ним протиправного діяння; 5) вона пов'язана з примусом, з негативними для правопорушника наслідками особистого, майнового та організаційного характеру, яких має зазнати суб'єкт продовольчої сфери України; 6) вона реалізується у відповідних процесуальних формах.

До похідних ознак адміністративної відповідальності суб'єктів продовольчої сфери слід віднести наступні: 1) підставою для притягнення до цієї відповідальності є вчинення ними адміністративного правопорушення (проступку); 2) вона полягає у застосуванні до зазначених суб'єктів, як винних осіб у вчиненні адміністративного правопорушення (проступку), адміністративних стягнень, що є мірою адміністративної відповідальності; 3) право притягнення до цієї відповідальності надано багатьом суб'єктам, серед яких органи виконавчої влади, місцевого самоврядування та суди; 4) наявність особливого порядку притягнення до зазначеної відповідальності; 5) норми, що регулюють дану відповідальність, містяться у різних за своєю правовою природою актах.

4. Адміністративно-деліктне провадження виступає спеціальною процедурою реалізації функції державного управління, пов'язаної з забезпеченням продовольчої безпеки та дотриманням законодавчих вимог у цій сфері. Воно дає можливість компетентним органам здійснювати легальний примус і реагувати на вчинені правопорушення оперативно, з урахуванням принципів пропорційності та раціональності. Адміністративне провадження в цій галузі не обмежується лише складанням протоколів та винесенням постанов. Воно передбачає низку послідовних стадій (порушення справи, адміністративне розслідування, розгляд та винесення постанови, її перегляд, а також виконання постанови), кожна з яких має специфічну мету, часові й процесуальні межі. Аналіз судової практики свідчить, що не всі стадії

можуть реалізуватися на практиці (зокрема, оскарження постанови чи її виконання можуть бути відсутніми), але послідовність залишається незмінною.

5. Процедура притягнення до адміністративної відповідальності у сфері продовольчої безпеки характеризується різноманіттям суб'єктів, які наділені правом складати протоколи, розглядати справи й застосовувати відповідні санкції. Ця диференціація функцій обумовлює широку можливість державного впливу на порушників, водночас вимагаючи від посадових осіб високої професійності та дотримання правових гарантій.

6. Ефективність адміністративної відповідальності у продовольчій сфері залежить від дієвості всієї нормативної та інституційної системи, що включає чітке визначення складів правопорушень, прозорі процедури провадження у справах про адміністративні проступки, систему належних гарантій для учасників ринку й механізми контролю за дотриманням законності. Подальше вдосконалення системи правового регулювання у цій сфері, зокрема уніфікація адміністративно-деліктних норм і забезпечення ефективного контролю, сприятиме підвищенню якості харчових продуктів, розвитку вітчизняного аграрного сектора та захисту інтересів усіх учасників продовольчого ринку.

7. Адміністративне оскарження у сфері продовольчої безпеки виконує ключову роль як оперативний та доступний спосіб захисту прав суб'єктів господарювання і споживачів, котрі можуть зіткнутися з неправомірними або надмірними діями державних органів. У межах адміністративного порядку оскарження особи здатні швидко реагувати на порушення й домагатися виправлення помилок чи зловживань, не звертаючись відразу до суду. Це сприяє зниженню конфліктності, економії ресурсів та підтриманню гнучкості у взаємодії між державою та бізнесом.

Ефективність адміністративного оскарження в продовольчій сфері значною мірою залежить від чіткості правової регламентації процедури (строки, вимоги до скарги, порядок перевірки та ухвалення рішення, обов'язкова мотивація відповідей органу). Запровадження процесуальних механізмів, які гарантують реальний розгляд

скарг (зокрема, обов'язковість слухання, належну фіксацію процесу перевірки, заборону переспрямовувати скаргу тому самому органу, що приймав оскаржуване рішення), суттєво підвищує результативність та запобігає зловживанням. Не менш важливою є можливість зупинення дії оскаржуваного акта на час розгляду скарги (особливо якщо йдеться про призупинення діяльності підприємства), що має бути передбачено законом чи практикою вищих органів.

8. Судовий захист постає як ключова ланка у розв'язанні публічно-правових конфліктів, що виникають у сфері продовольчої безпеки. Саме інститут адміністративного судочинства дозволяє суб'єктам (операторам ринку, споживачам) оскаржувати дії та рішення Держпродспоживслужби чи інших владних структур. У разі порушення процедурних норм держконтролю (порушення плановості, неподання доказів правомірності перевірки, непропорційні санкції тощо) суд має право визнати дії (рішення) органу виконавчої влади протиправними та скасувати їх. Цей судовий контроль забезпечує правомірність застосування санкцій, а також сприяє розбудові зрозумілих і прозорих правил взаємодії між бізнесом та державою відповідно до сучасних європейських стандартів.

Основні положення даного розділу знайшли відображення в роботах автора [1; 17; 19; 25; 34; 37; 38; 39; 44; 45; 46; 47].

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі аналізу законодавства та практики його реалізації, вивчення теорії, а також національної і зарубіжної досвіду вирішено наукову проблему з розробки цілісної системи адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки в Україні та пропозицій щодо шляхів її удосконалення в контексті гармонізації українського законодавства з міжнародними стандартами. Найбільш важливими з них є такі:

1. Визначено, що дослідження проблеми продовольчої безпеки як багатофункціональної адміністративно-правової категорії потребує застосування комплексного, міждисциплінарного підходу, який охоплює правові, економічні, соціальні та екологічні аспекти. Використання різноманітних методів аналізу сприяє глибокому вивченню адміністративно-правових механізмів продовольчої безпеки, дозволяє виявити прогалини у правовому регулюванні та розробити ефективні механізми вдосконалення законодавства в цій сфері. Основним дослідницьким інструментом при цьому виступають системний, аксіологічний, синергетичний, історико-правовий, порівняльно-правовий, соціологічний та прогностичний методи пізнання. З огляду на складність продовольчої безпеки, додатково застосовуються методи економічного та соціологічного аналізу.

2. Досліджено еволюцію продовольчої безпеки як багатовимірного явища, що формувалося впродовж історії людства. Вона пройшла шлях від локальних механізмів збереження харчових ресурсів до сучасних глобальних стратегій забезпечення продовольчої стійкості. Правове регулювання у цій сфері змінювалося відповідно до соціально-економічних трансформацій, від традиційних норм збереження продовольчих запасів у давнину до сучасних міжнародних стандартів та національних законодавчих ініціатив.

Формування концепції продовольчої безпеки значною мірою визначалося розвитком суспільних відносин: поглибленням поділу праці, еволюцією товарно-грошових систем, зростанням рівня життя населення, а також прогресом у науково-технічній сфері та вдосконаленням методів збору і аналізу статистичних даних. На сучасному етапі продовольча безпека є важливим компонентом міжнародного права та внутрішньодержавного регулювання, що охоплює безпечність харчових продуктів, контроль за їх якістю та механізми сталого розвитку аграрного сектору.

3. Пропонується визначення продовольчої безпеки як комплексного явища, що охоплює систему державних, правових, економічних і соціальних заходів, спрямованих на забезпечення стабільного виробництва, постачання та розподілу продовольства відповідно до медичних, санітарних та екологічних стандартів. Це гарантує фізичну та економічну доступність продуктів харчування для всіх верств населення, незалежно від зовнішніх і внутрішніх викликів.

Зазначене визначення відходить від вузькоекономічного підходу, акцентуючи увагу на важливості правового регулювання та адміністративно-правових інструментів у сфері продовольчої безпеки. Особливий наголос зроблено на необхідності ефективного функціонування цих механізмів навіть за умов кризових ситуацій, таких як воєнні конфлікти, природні катастрофи чи економічні потрясіння.

4. Доведено, що продовольча безпека є ключовим елементом національної безпеки, оскільки стабільне постачання якісних і доступних харчових продуктів безпосередньо впливає на соціальну стабільність, економічний розвиток та стійкість держави. Недостатній рівень продовольчої безпеки може спричинити соціальну напругу, масові протести та навіть політичну нестабільність. Тому забезпечення продовольчої безпеки є одним із пріоритетних завдань державної політики.

Відсутність належного контролю у цій сфері підвищує ризики соціально-економічних криз та загрожує національній безпеці. Для формування ефективної системи продовольчої безпеки, яка відповідала б міжнародним стандартам і

враховувала національні інтереси, необхідно на законодавчому рівні закріпити її статус як складової частини національної безпеки.

Запропоновано інтеграційний підхід до забезпечення продовольчої безпеки, який включає створення єдиної системи державного контролю та моніторингу. Вона повинна забезпечувати міжвідомчу координацію між Міністерством аграрної політики, Міністерством охорони здоров'я, Держпродспоживслужбою, місцевими органами влади та інститутами громадянського суспільства. Функціонування цієї системи має базуватися на сучасних цифрових технологіях, що дадуть змогу оперативно відстежувати рівень продовольчої безпеки, запобігати кризовим ситуаціям та швидко реагувати на потенційні загрози.

5. У ході порівняльного аналізу встановлено, що країни з розвиненою системою продовольчої безпеки впроваджують комплексний підхід до державної політики у цій сфері, що включає ефективні законодавчі механізми та адміністративне регулювання. Зокрема, у Європейському Союзі, США та Канаді продовольча безпека забезпечується шляхом збалансованого поєднання державного контролю та ринкових інструментів. Сучасні тенденції розвитку продовольчої безпеки орієнтовані на впровадження інновацій у сільському господарстві, цифрові технології моніторингу та заходи з підвищення екологічної стійкості.

Для ефективної адаптації зарубіжного досвіду до українських реалій необхідно розробити єдиний законодавчий акт, що регулюватиме питання продовольчої безпеки, а також посилити державний контроль за якістю харчових продуктів і впровадити ефективні механізми моніторингу. Особливу увагу слід приділити цифровим технологіям у сфері продовольчої безпеки. У цьому контексті доцільним є використання досвіду США щодо цифровізації продовольчого моніторингу, зокрема через застосування технологій Big Data та блокчейн для відстеження ланцюгів постачання продуктів харчування.

6. Відзначено, що Стратегія продовольчої безпеки України на період до 2027 року передбачає комплексний підхід до забезпечення продовольчої стабільності,

враховуючи воєнні ризики, екологічні виклики, кліматичні зміни та антропогенний вплив. Документ визначає три ключові цілі: 1) стимулювання розвитку аграрного виробництва та наповнення продовольчого ринку, що включає підтримку вітчизняних виробників, зокрема органічної продукції, поступове заміщення імпорту та відновлення підприємств харчової промисловості; 2) забезпечення доступності продовольства для всіх груп населення шляхом зниження частки витрат на харчові продукти в споживчих бюджетах громадян; 3) посилення безпекової складової та усунення загроз завдяки створенню державних резервів продовольства, впровадженню системи моніторингу продовольчої безпеки, розмінуванню сільськогосподарських земель та адаптації аграрного сектору до змін клімату.

З огляду на складну ситуацію, спричинену війною та її наслідками, а також кліматичні й соціально-економічні фактори, важливим є подальше вдосконалення Стратегії продовольчої безпеки України на період до 2027 року. Для цього необхідно реалізувати такі заходи:

удосконалення механізмів формування продовольчого резерву та стратегічного планування, що передбачає збільшення запасів критично важливих продуктів (зернових, олії, м'яса, молочної продукції, солі, цукру) з метою забезпечення продовольчої стійкості у разі перебоїв у постачанні. Необхідно створити логістичні хаби та резервні сховища у західних регіонах країни, мінімізуючи ризики втрат продовольства через воєнні дії. Важливим напрямом є інтеграція України у європейську систему продовольчих резервів через спільні програми з ЄС;

посилення продовольчої незалежності та підтримка аграрного виробництва в умовах відновлення економіки України потребують комплексного підходу, що включає впровадження державних програм фінансової підтримки фермерських господарств, надання грантів, відновлення технічної бази аграрного сектору, особливо в деокупованих регіонах. Важливо розвивати механізми страхування врожаю та агробізнесу від воєнних ризиків у співпраці з міжнародними фінансовими установами.

Додатково слід стимулювати вертикальну інтеграцію через створення аграрних кооперативів, які об'єднують виробництво, переробку та збут продукції;

відновлення аграрних земель та забезпечення екологічної безпеки передбачає рекультивацію забруднених унаслідок бойових дій ґрунтів шляхом внесення органічних речовин та застосування фіторе mediaції. Необхідно адаптувати аграрний сектор до змін клімату, розбудовуючи сучасні зрошувальні системи, впроваджуючи посухостійкі культури та інвестуючи у розвиток тепличного господарства. Також важливим є впровадження практик відновлюваного сільського господарства для збереження біорізноманіття;

зміни у соціальній політиці та доступності продуктів мають передбачати впровадження механізму адресної продовольчої допомоги для вразливих категорій населення (переселенців, пенсіонерів, багатодітних сімей) через систему продовольчих ваучерів, аналогічну американській SNAP. Доцільним є створення муніципальних соціальних продовольчих фондів для закупівлі місцевої фермерської продукції, а також сприяння розвитку малого агробізнесу через спрощене кредитування для ветеранів та переселенців;

з метою розширення міжнародної співпраці та збільшення обсягів експорту аграрної продукції Україна має розвивати альтернативні логістичні маршрути шляхом переходу на залізничні та річкові перевезення. Важливим є впровадження стандартів ЄС у харчову промисловість для спрощення доступу на європейські ринки, створення державних програм для залучення міжнародних інвестицій у відновлення аграрного сектору та розвиток українських агроекспортних хабів у країнах ЄС і Близького Сходу.

7. Проведений аналіз свідчить, що продовольча безпека є складною багатовимірною системою, регулювання якої здійснюється нормами адміністративного, цивільного, екологічного, аграрного та податкового права. Водночас чинна нормативно-правова база потребує вдосконалення, зокрема шляхом усунення нормативних колізій між законодавчими та підзаконними актами, посилення адміністративної відповідальності за порушення вимог продовольчої безпеки, а також

оптимізації механізмів державного контролю та нагляду. Удосконалення цих аспектів сприятиме підвищенню ефективності системи продовольчої безпеки відповідно до міжнародних стандартів та національних пріоритетів розвитку.

8. Обґрунтовано, що продовольча безпека як адміністративно-правова категорія є складним правовим явищем, що охоплює систему суспільних відносин у сфері забезпечення доступності та якості харчових продуктів і регулюється нормами адміністративного права. Її структура включає нормативно-правове забезпечення, систему державного контролю та адміністративні процедури. У системі публічного управління продовольча безпека розглядається як ключовий елемент державної політики, що реалізується через діяльність уповноважених органів і відповідні правові механізми.

9. Адміністративно-правове забезпечення продовольчої безпеки слід розглядати як комплексну систему заходів, що реалізуються державними органами з метою створення належних умов для гарантування доступності, безпечності та якості харчових продуктів. Ця система охоплює механізми адміністративного регулювання, державного контролю та правозастосування, включаючи сертифікацію, дозвольно-реєстраційні процедури, контрольні-наглядові заходи, адміністративне оскарження та притягнення до відповідальності. У сукупності ці елементи забезпечують ефективний захист прав споживачів і сприяють стабільному функціонуванню аграрного ринку.

10. Визначено та систематизовано принципи адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки, які є основою ефективного державного контролю. Вони гарантують правову визначеність, прозорість регулювання, баланс державного втручання та саморегулювання у сфері продовольчої політики. Ці принципи поділяються на загальні (законність, об'єктивність, соціальна спрямованість, комплексність) та спеціальні (продовольча незалежність, взаємодія публічного та приватного права, інформованість споживачів). Їхня належна імплементація сприяє вдосконаленню механізмів моніторингу, ліцензування, сертифікації та контрольних-наглядових процедур у сфері продовольчої безпеки.

11. Встановлено, що адміністративно-правове забезпечення продовольчої безпеки реалізується через взаємодію державних та місцевих органів, які виконують законодавчі, управлінські, контрольні та наглядові функції. Серед ключових суб'єктів – Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство аграрної політики та продовольства України, Державна служба з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, а також органи місцевого самоврядування. Нагальною є необхідність підвищення ефективності координації між цими органами, усунення дублювання повноважень та створення єдиної інтегрованої системи управління продовольчою безпекою.

12. Визначено, що адміністративно-правове забезпечення продовольчої безпеки включає широкий спектр форм, методів та засобів. Ключову роль відіграють правові форми управління (нормативні акти, адміністративні правочини, реєстраційні дії) та неправові заходи (організаційні заходи, інструктажі). Методи правового впливу поділяються на зобов'язуючі, забороняючі та дозволяючі, а засоби державного контролю включають стандартизацію, сертифікацію, ліцензування, моніторинг і контрольні-наглядові процедури, що сприяють стабільності продовольчої політики держави.

13. Досліджено адміністративні процедури у сфері продовольчої безпеки, які охоплюють систему дозвільно-ліцензійних, контрольних, наглядових, адміністративно-деліктних та інформаційно-просвітницьких заходів. Ефективність цих процедур залежить від чіткості нормативного регулювання, належного функціонування контролюючих органів та відповідності міжнародним стандартам. Наразі ефективність адміністративних процедур у сфері продовольчої безпеки залишається недостатньою через бюрократичні перепони, відсутність інтегрованого механізму нагляду та слабку координацію між відповідальними органами. Це ускладнює відповідність міжнародним стандартам і потребує реформування через спрощення регуляторних процедур, цифровізацію контролю та впровадження ризик-орієнтованого підходу.

14. Проаналізовано систему дозвільно-реєстраційних процедур як ключовий елемент державного регулювання у сфері продовольчої безпеки. Вона спрямована на балансування інтересів держави, бізнесу та суспільства, запобігання ризикам і забезпечення безпеки харчових продуктів через регламентацію діяльності суб'єктів господарювання. Ця система включає дозвільні акти, реєстраційні заходи, контрольні механізми та діяльність спеціалізованих органів.

15. Обґрунтовано, що стандартизація, сертифікація та моніторинг є основними механізмами адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. Стандартизація встановлює єдині вимоги до якості харчових продуктів, процесів їх виробництва та обігу, що забезпечує належний рівень споживчого захисту. Сертифікація підтверджує безпечність та якість продукції, але її впровадження ускладнюється бюрократичними процедурами, високими витратами для виробників і можливими корупційними ризиками. Моніторинг спрямований на виявлення потенційних загроз у ланцюгу виробництва та постачання харчових продуктів, проте недостатність технічного оснащення та нестача кваліфікованих кадрів гальмують його ефективність.

16. Доведено, що ефективні моделі контрольно-наглядової діяльності повинні базуватися на комплексному підході, який поєднує державний контроль, моніторинг ризиків та аудит відповідності. Найбільш оптимальними є превентивні заходи, регулярні перевірки, аналітичні дослідження, а також чітке законодавче розмежування функцій контролю та нагляду. Це сприятиме прозорості системи та мінімізує корупційні ризики.

17. Досліджено адміністративну відповідальність у сфері продовольчої безпеки як важливий механізм правового регулювання, що виконує каральну, профілактичну та стимулюючу функції. Основні види правопорушень у цій сфері включають недотримання вимог щодо виробництва, транспортування, зберігання та реалізації продукції, порушення санітарних норм і неналежне маркування. Ефективність системи адміністративної відповідальності залишається недостатньою через

прогалини в правовому регулюванні, недосконалий механізм доведення вини та низький рівень виконання санкцій. Вдосконалення адміністративної відповідальності передбачає уніфікацію правових норм, чітке визначення складів правопорушень, запровадження диференційованих санкцій і створення ефективного механізму правозастосування. Важливим напрямом є цифровізація процесів фіксації та розгляду порушень, що сприятиме зменшенню корупційних ризиків та підвищенню прозорості правозастосування.

Необхідно також посилити координацію між контролюючими органами, зокрема Держпродспоживслужбою, МОЗ та місцевими органами самоврядування, щоб забезпечити оперативне виявлення правопорушень і швидке реагування на них. Інтеграція ризик-орієнтованого підходу в систему адміністративного контролю сприятиме ефективному розподілу ресурсів, зосередженню уваги на критичних напрямках, зменшенню адміністративного навантаження на бізнес і водночас підвищенню рівня продовольчої безпеки.

18. Зазначено, що адміністративне провадження у сфері продовольчої безпеки є ключовим елементом правозастосування, що забезпечує належну реалізацію адміністративно-правових норм, встановлення фактів правопорушень та застосування відповідних санкцій. Воно включає низку послідовних стадій – від ініціювання справи та адміністративного розслідування до прийняття рішення, його перегляду та виконання. Відсутність уніфікованого визначення адміністративного провадження у законодавстві України зумовлює необхідність його вдосконалення, що передбачає цифровізацію процесу, запровадження єдиних стандартів правозастосування та чітке розмежування повноважень контролюючих органів для підвищення ефективності правозастосування у сфері продовольчої безпеки.

Для вдосконалення адміністративного провадження у сфері продовольчої безпеки необхідно розробити єдиний правовий механізм його здійснення, що включатиме чітку регламентацію процесуальних норм, запровадження електронного моніторингу та автоматизованої системи обліку порушень, підвищення прозорості

розгляду справ, а також посилення відповідальності за невиконання рішень контролюючих органів.

19. Проаналізовано адміністративно-правові механізми адміністративного оскарження та судового захисту у сфері продовольчої безпеки, які відіграють важливу роль у забезпеченні законності правозастосування, захисту прав суб'єктів господарювання та споживачів, проте їх ефективність обмежується відсутністю єдиних процедур оскарження, надмірною тривалістю судового розгляду та недостатньою правовою визначеністю, що вимагає вдосконалення шляхом запровадження спрощених і прозорих адміністративних процедур, посилення нормативного регулювання судового контролю та впровадження альтернативних способів вирішення спорів, таких як адміністративна медіація та досудове врегулювання конфліктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Agreement on Agriculture. In The Results of the Uruguay Round of Multilateral Trade Negotiations: The Legal Texts. Geneva: World Trade Organization, 1994. Available at: http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/14-ag_01_e.htm (дата звернення: 01.11.2023).
2. Challenges for Children and Women in the 1990s. New York: UNICEF, 1991. URL: https://www.unicef.org/about/history/files/challenges_children_women_1990s.pdf (дата звернення: 01.11.2023).
3. Conference on the Multifunctional Charter of Agriculture and Land. Food and Agriculture Organization of the United Nations. URL: <http://www.fao.org/mfcal/> (дата звернення: 01.11.2023).
4. Country STAT, Food and agriculture data network. URL: www.countrySTAT.org (дата звернення: 01.11.2023).
5. Dragan O., Berher A., Pustovit Y. Estimation of marketing price policy efficiency of the enterprise of meat-processing industry. Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2018. Vol. 40. №2. P. 175–186.
6. Economist Intelligence Unit. URL: <http://foodsecurityindex.com> (дата звернення: 01.11.2023).
7. FAO: its origins, formation and evolution, 1945-1981. Rome.: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 1981. URL: <http://www.fao.org/docrep/009/p4228e/P4228E04.htm> (дата звернення: 01.10.2023).
8. Food and Agriculture Organization of the United Nations. The State of Food Insecurity in the World 2001. Rome: FAO, 2001. URL: <https://www.fao.org/3/y1500e/y1500e00.htm> (дата звернення: 01.11.2023).
9. Global Food Security Index 2022. URL: https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/reports/Economist_Impact_GFSI_2022_Global_Report_Sep_2022.pdf (дата звернення: 01.10.2023).

10. Haran O., Pustovit Y., Zapototska O., Gurzhii A. Modern trends of the administrative responsibility institution transformation in Ukraine under the influence of international standards. *Journal of Law and Political Sciences*. 2021. №29. P. 180–199.
11. Poverty and Hunger. A World Bank policy study. Washington D.C.: World Bank, 1986. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/166331467990005748/pdf/multi-page.pdf> (дата звернення: 01.11.2023).
12. Pustovit Y., Dragan O., Berher A. World experience in administrative and legal support of food security. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2024. Vol. 10. №5. P. 293–303.
13. Pustovit Y., Timashov V., Berher A. Principles of state financial control of Ukraine in the conditions of European integration. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4. №1. P. 293–303.
14. Quisumbing A.R., Brown L.R. et al. Women: The key to food security. IFPRI Food Policy. Washington, 1995. URL: <https://www.ifpri.org/publication/women-key-food-security> (дата звернення: 01.11.2023).
15. Reinhard, I., Wijayarathne K.B.C. The use of stunting and wasting as indicators of food insecurity and poverty. Trincomalee, Sri Lanka. URL: <http://www.sas.upenn.edu/~dludden/stunting-wasting.pdf> (дата звернення: 01.11.2023).
16. Report of the World Food Conference, Rome, 5–16 November 1974. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/701143?ln=en#record-files-collapse-header> (дата звернення: 01.10.2023).
17. Repositioning Nutrition as Central to Development. World Bank, 2006. URL: http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSCContentServer/WDSP/IB/2005/12/28/000160016_20051228172228/Rendered/PDF/347750PAPER0Re101OFFICIAL0USE0ONLY1.pdf (дата звернення: 01.11.2023).
18. Rome Declaration on World Food Security. URL: <http://www.fao.org/docrep/003/w3613e/w3613e00.htm> (дата звернення: 01.11.2023).

19. Rosegrant, M., Malik S. A 2020 Vision for food, agriculture, and the environment in South Asia a synthesis. IFPRI, 1995. URL: <https://www.ifpri.org/publication/2020-vision-food-agriculture-and-environment-south-asia-0> (дата звернення: 01.11.2023).
20. Sen A. Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation. New York.: Oxford: Clarendon Press, 1981. 257 p.
21. The International Bank for Reconstruction and Development. URL: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/166331467990005748/pdf/multi-page.pdf> (дата звернення: 01.11.2023).
22. Zapototska O., Pustovit Y., Timashov V. Legal Basis of Public Control in The European Union. Journal of Law and Political Sciences. 2022. Vol. 35-1. P. 293–316.
23. Авер'янов В. Б. Доктринальні засади сучасного розвитку і реформування українського адміністративного права. Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ: Вид. дім «Ін Юре», 2002. С. 60–73.
24. Авер'янов В. Б., Бояринцева М. А. Права громадян у сфері виконавчої влади: адміністративно-правове забезпечення реалізації та захисту / за наук. ред. В. Б. Авер'янова. Київ: Наукова думка, 2007. 586 с.
25. Аграрна політика Європейського Союзу: виклики та перспективи: монографія / за ред. проф. Т. О. Зінчук. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 494 с.
26. Аграрне та земельне право України: сучасна парадигма і перспективи розвитку: колективна монографія / за ред. д.ю.н., проф. А. П. Гетьмана, д.ю.н., проф. Т. В. Курман. Харків: Юрайт, 2022. 576 с.
27. Адміністративна відповідальність (загальні положення та правопорушення у сфері обігу наркотиків): навч. посіб. / за заг. ред. І. П. Голосніченка. К.: КІВС, 2003. 112 с.
28. Адміністративна діяльність Національної поліції: навч. посіб. / кол. авт.; кер. авт. кол. В. А. Глуховеря. Дніпро: Дніпропетровський держ. ун-т внутр. справ, 2017. 248 с.
29. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України / автор-упоряд. В. П. Тимощук. Київ: Факт, 2003. 496 с.

30. Адміністративна юстиція: європейський досвід і пропозиції для України / упоряд. І. Б. Коліушко, Р. О. Куйбіда. Київ: Факт, 2003. 536 с.
31. Адміністративне право України. Загальна частина. Академічний курс: підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки. Х.: Золота миля, 2011. 584 с.
32. Адміністративне право України: Академічний курс: Підручник у двох томах. Том 1: Загальна частина / за ред. В. Б. Авер'янова. Київ: Юрид. думка, 2004. 584 с.
33. Адміністративне право України: навч. посіб. / під заг. ред. С. В. Ківалова. Х.: Одіссей, 2004. 880 с.
34. Адміністративне право. Академічний курс: у 2 т. Т. 1: Загальна частина / гол. ред. кол. В. Б. Авер'янов. Київ: Юрид. думка, 2004. 592 с.
35. Адміністративне право: підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, В. В. Богущкий [та ін.]; за заг. ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гаращука, В. В. Зуй. 2-ге вид., переробл. та допов. Харків: Право, 2013. 656 с.
36. Адміністративне право: підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко [та ін.]; за ред. Ю. П. Битяка; М-во освіти і науки України. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 543 с.
37. Адміністративне судочинство України: підручник / О. М. Пасенюк (кер. авт. кол.), О. Н. Панченко, В. Б. Авер'янов [та ін.]; за заг. ред. О. М. Пасенюка. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 672 с.
38. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua> (дата звернення: 01.10.2023).
39. Актуальні питання аграрної політики: зб. наук. пр. 1999-2002 / упоряд. В. І. Дем'янчук; Проєкт «Аграрна політика для людського розвитку». Київ: [б. в.], 2002. 450 с.
40. Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносин в Україні: колект. монографія / [В. В. Носік та ін.]; відп. ред. Т. Є. Харитонova, І. І. Каракаш; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 721 с.

41. Алексеева Я. В. Заходи державного регулювання продовольчої безпеки. Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. Харків: ХАРІДУ НАДУ, 2015. №2 (49). С. 183–188.
42. Алексеева Я. В. Наукові засади визначення продуктової безпеки. Зб. наук. пр. Ефективність державного управління. Львів, 2015. Вип. 42. С. 100–107.
43. Андріїв В. В. Правове забезпечення безпечності та якості харчових продуктів в Україні. Порівняльно-аналітичне право. 2017. №4. С. 122–124.
44. Артеменко Л. В., Мариненко Н. С., Крамар І. О., Гац Л. П. Продовольча безпека України в умовах військової агресії: стан та перспективи. Соціально-економічні проблеми і держава. 2023. Вип. 1 (28). С. 115–128.
45. Артеменко Л. Б. Еволюція сутності поняття продовольчої безпеки. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах», 31 березня – 1 квітня 2021 року. Т., 2021. С. 53–55.
46. Архипенко І. М. Історичний досвід світоглядних трансформацій державного управління аграрним сектором економіки в Україні та світі. Публічне управління: теорія та практика: зб. наук. пр. Асоціації докторів наук з держ. упр. Харків: ДокНаукДержУпр, 2012. №3 (11). С. 151–156.
47. Бабенко А. Г. Забезпечення продовольчої безпеки України в умовах реформування і регулювання аграрного сектору економіки: автореф. дис.... канд. екон. наук: 08.00.04. Луганськ, 2005. 24 с.
48. Бабич М. М. Нормативно-правове регулювання права на харчування в Україні. Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2014. Вип. 3 (79). С. 51–60.
49. Бабич М. М. Нормативно-правове регулювання продовольчої безпеки в країнах Європейського Союзу. Молодий вчений. 2015. Вип. 1 (16). С. 41–45.
50. Бабич М. М. Понятійно-категоріальна сутність продовольчої безпеки. Економіка та держава. 2017. №6. С. 39–45.

51. Бабич М. М. Проблеми забезпечення продовольчої безпеки в Україні. Агросвіт. 2017. №3. С. 32–39.
52. Бабич М. М. Формування системи продовольчої безпеки: теорія, методологія, практика. Миколаїв: Видавничий відділ МНАУ, 2018. 360 с.
53. Багай Н. О. Принципи аграрного права та законодавства України: проблеми законодавчого закріплення. Jurnalul juridic național: teorie și practică. 2016. №6 (22). С. 111–114.
54. Багай Н. О. Теоретичні проблеми розвитку аграрного законодавства України: монографія. Івано-Франківськ: Супрун В. П., 2020. 305 с.
55. Баженова А. А. Предмет ліцензування господарської діяльності через призму співвідношення публічних і приватних інтересів. Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 22–23 березня 2013 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2013. С. 76–78.
56. Бакай Ю. Ю., Кондратенко Д. Ю., Корнієнко Г. С. та ін. Аграрне право: конспект лекцій / за ред. Т. В. Курман, А. М. Статівки. Харків: Юрайт, 2022. 172 с.
57. Баланда А. В. Безпека як соціальний феномен: дискурс людського розвитку. Україна: аспекти праці. 2007. №1. С. 25–28.
58. Балинська О. М., Яценко В. А. Принципи діалектики та метафізики (формальної логіки) у праві. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2017. Вип. 3. С. 259–268.
59. Банах О. І. Теоретичні засади оцінювання продовольчої безпеки як об'єкта статистичного спостереження. Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. 2016. Т. 21, Вип. 7-2 (49). С. 187–192.
60. Бандурка А. М., Тищенко Н. М. Адміністративний процес: Підручник. Харків: Вид-во НУВС, 2001. 353 с.
61. Бандурка О. М. Заходи адміністративного припинення в діяльності міліції: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 1994. 151 с.

62. Бандурка О. М. Управління в органах внутрішніх справ України: підручник. Харків: Ун-т внутр. справ, 1998. 480 с.
63. Барсуков К. В. Адміністративно-правове забезпечення проходження служби працівниками органів внутрішніх справ у складі міжнародних миротворчих підрозділів: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2010. 20 с.
64. Басова Ю. Ю. Теоретико-правовий аналіз поняття «адміністративна процедура». Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2014. №11. Т. 1. С. 121–123.
65. Басюркіна Н. Й. Дослідження загроз продовольчої безпеки в кризових умовах. Економічний простір: зб. наук. пр. Дніпропетровськ: ПДАБА, 2009. №23/1. С. 135–144.
66. Басюркіна Н. Й. Продовольча безпека як системна характеристика функціонування агропромислового сектору економіки. Економіка харчової промисловості. 2011. №2 (10). С. 5–10.
67. Батигіна О. В., Жушман В. М., Корнієнко В. П., Уркевич В. Л., Шульга М. В. (ред.). Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України. Харків: Право, 2013. 326 с.
68. Батир Ю. Г. Державна стратегія продовольчої безпеки України. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2021. Вип. 1. С. 49–57.
69. Беззубов Д. О. Суспільна безпека (організаційно-правові засади забезпечення): монографія. Київ: МП Леся, 2013. 452 с.
70. Бейкун А. Л. Співвідношення Конституції України та інших нормативно-правових актів з питань регулювання аграрних відносин. Право України. 2000. №3. С. 45–48.
71. Березін О. В. Продовольчий ринок України: теоретико-методологічні засади формування і розвитку: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 184 с.

72. Беляєва С. С., Бишовець Л. Г., Куракін О. Б. Нормативно-правове регулювання безпечності та якості харчових продуктів в Україні в сучасних умовах. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. 2020. Вип. 1 (31). С. 20–31.
73. Бирик С. П., Сютя Г. М. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / за ред. С. Я. Єрмоленко. Харків: Фоліо, 2005. 623 с.
74. Біблія. Книги священного писання Старого та Нового Завіту. Київ: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви, 2004. 1403 с.
75. Біла С. О. Продовольча безпека в системі економічної безпеки. Держава та регіони. Серія: державне управління. 2008. №1. С. 15–20.
76. Білорус О. Г., Зубець М. В., Саблук П. Т., Власов В. І. Глобальна продовольча безпека: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2009. 486 с.
77. Благодарний А. І. Методологія дослідження правової регламентації адміністративно-юрисдикційної діяльності правоохоронних органів. Підприємництво, господарство і право. 2018. №6. С. 147–151.
78. Благополучна А. Г. Економічна доступність продовольства в умовах війни. Економічні горизонти. 2022. №3 (21). С. 13–20.
79. Бойко В. П. Поняття та зміст адміністративно-правового забезпечення ефективності функціонування судової влади України. Підприємництво, господарство і право. 2020. №1. С. 96–100.
80. Бойко І. В., Зима О. Т., Соловойова О. М. Адміністративна процедура: конспект лекцій / за заг. ред. І. В. Бойко. Харків: Право, 2017. 132 с.
81. Бойко І. В., Різун Р. Л., Тарадуда О. Є. Ініціювання адміністративної процедури. Журнал східноєвропейського права. 2019. №62. С. 30–37.
82. Бойчук О. І. Продовольча безпека в Україні і в світі. Київ: Наукметодцентр аграрної освіти, 2003. 114 с.
83. Болдуєв М. В. Сучасна державна політика щодо забезпечення продовольчої безпеки України. Держава та регіони. Серія: економіка та підприємництво. 2009. №1. С. 21–25.

84. Бондар О. Г. Контрольно-наглядова діяльність у сільському господарстві України: аграрно-правовий аспект: автореф. дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.06; 12.00.07. Київ, 2015. 41 с.
85. Бондаренко Г. П. Адміністративна відповідальність в СРСР. Львів: ЛДУ, 1975. 150 с.
86. Боровик А. В., Макаренко М. М. Поняття, сутність та класифікація адміністративно-правових методів діяльності Національної поліції України. *Juris Europensis Scientia*. 2021. Вип. 1. С. 60–65.
87. Борщевський П. П., Дейнеко Л. В. Продовольча безпека країни: стан і тенденції. *Розбудова держави*. 2007. №6. С. 66–73.
88. Бреус С. В. Проблеми забезпечення продовольчої безпеки як складової економічної безпеки України. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Економіка*. 2014. Вип. 1. С. 475–480.
89. Брик А. О. Продовольча безпека України та зарубіжних країн у контексті посилення продовольчої кризи. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна*. 2014. Вип. 46. С. 33–37.
90. Бриль К. І. Адміністративно-правове забезпечення децентралізації державної влади в Україні: дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2017. 413 с.
91. Бринцева Л. В. Сутність адміністративно-правових спорів та особливості адміністративного порядку їх вирішення в Україні: монографія / за заг. ред. В. В. Бринцева. Харків: Юрайт, 2012. 208 с.
92. Брулевич В. В. Безпечність харчових продуктів за законодавством України та Європейського Союзу. *Судова апеляція*. 2016. №2. С. 75–80.
93. Бугера С. І. Поняття «якість сільськогосподарської продукції»: проблеми правової регламентації. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. №9. С. 99–102.
94. Бугера С. І. Правове регулювання якості сільськогосподарської продукції: міжнародний досвід. *Юридична Україна*. 2011. №11. С. 54–59.
95. Бугера С. І. Якість сільськогосподарської продукції: правове регулювання. Монографія. К.: ТОВ «Друкарня «Бізнесполіграф», 2012. 424 с.

96. Бутенко С. С. Особливості методології дослідження питань власності. Юридична психологія. 2016. №2. С. 58–68.
97. В Україні затвердять Стратегію продовольчої безпеки до 2030 року. Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів. 2023. URL: <https://dpss.gov.ua/news/v-ukrayini-zatverdyat-strategiyu-prodovolchoyi-bezpeki-do-2030-roku> (дата звернення 12.11.2023).
98. Вараксіна О. В. Зарубіжна практика забезпечення продовольчої безпеки. Розвиток економічної системи в умовах глобалізації: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Вінниця, 28–29 листоп. 2014 р. Херсон: Вид. дім «Гельветика», 2014. С. 25–29.
99. Вараксіна О. В. Основні аспекти та фактори, що формують продовольчу безпеку країни. Наук. вісн. Полтав. ун-ту економіки і торгівлі. Серія: Екон. науки. 2013. №3 (59). С. 71–77.
100. Вараксіна О. В. Продовольча безпека як економічна категорія та її основні критерії. Економіка, управління, фінанси: теорія і практика: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Ужгород, 17–18 жовт. 2014 р. Херсон: Вид. дім «Гельветика», 2014. С. 26–30.
101. Вараксіна О. В. Світовий досвід державної політики продовольчого забезпечення. Наук. вісн. Полтав. ун-ту економіки і торгівлі. Серія: Екон. науки. 2013. №4 (60). С. 118–125.
102. Вараксіна О. В. Теоретичні основи продовольчої безпеки як економічної категорії. Наук. вісн. Полтав. ун-ту економіки і торгівлі. Серія: Екон. науки. 2013. №1 (56). С. 50–55.
103. Вараксіна О. В., Титатренко А. А. Принципи формування продовольчої безпеки національної економіки: теоретичний аспект. Електронне фахове видання. Економіка та суспільство. 2020. №22. URL: <https://economyandsociety.in.ua/> (дата звернення: 17.02.2024).
104. Васильєв А. С. Адміністративне право України (загальна частина): навч. посібник. Харків: Одіссей, 2001. 288 с.

105. Васільєва Л. М. Методичні аспекти державного регулювання стійкого розвитку аграрного сектору в зарубіжних країнах. Науковий вісник Академії муніципального управління. 2011. №4. С. 74–83.
106. Ведерніков Ю. А., Шкарупа В. К. Адміністративне право України: навч. посіб. Київ: Центр навч. літ., 2005. 336 с.
107. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua> (дата звернення: 01.10.2023).
108. Велика українська юридична енциклопедія. Т. 16: Земельне та аграрне право / редкол.: М. В. Шульга (гол.) та ін. Х.: Право, 2019. 696 с.
109. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 5: Адміністративне право / редкол. Ю. П. Битяк (голова) та ін. Харків: Право, 2020. 960 с.
110. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і головн. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
111. Вербицький С. Б. Технічні аспекти гарантування продовольчої безпеки: роль технічного регулювання. Продовольчі ресурси. 2016. №6. С. 140–146.
112. Вимоги до безпечності та окремих показників якості дитячого харчування. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 23.06. 2022 р. №1084. Офіц. вісник України. 2022. №58. Ст. 3496.
113. Вітвіцький С. С. Державний контроль у сфері ліцензійної діяльності: дис.... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Харків: НУВС. 2004. 178 с.
114. Вітвіцький С. С. Співвідношення термінів «контроль» та «нагляд»: проблеми теорії, аналіз законодавства. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2014. №12. Том 1. С. 93–96.
115. Власов В. І. Глобальна продовольча проблема. К., 2001. 506 с.
116. Власов В. І. Підтримка сільгоспвиробників у зарубіжних країнах. Економіка АПК. 2009. №5. С. 22–26.
117. Водний кодекс України: Закон України від 06.06.1995 №214/95-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1995. №24. Ст. 189.

118. Волченко Н. В. Міжнародно-правове регулювання захисту права на індивідуальну продовольчу безпеку в межах ФАО. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. №1. С. 308–311.
119. Волченко Н. В. Продовольча безпека: теоретичні аспекти та реалії сьогодення: монографія / за наук. ред. д.е.н., проф. Л. І. Михайлової. Суми: ПП Вінниченко М. Д., ФОП Литовченко Є. Б., 2014. С. 38–57.
120. Вплив пандемії COVID-19 на розвиток аграрного сектору й продовольчу безпеку держави: монографія / О. В. Ходаківська та ін.; Нац. акад. аграр. наук України, Нац. наук. центр «Ін-т аграр. економіки». Київ: ННЦ «ІАЕ», 2021. 456 с.
121. Гавриш Н. С. Процес відтворення та законодавче закріплення принципів аграрного права. Актуальні проблеми держави і права. 2008. Вип. 37. С. 173–178.
122. Галіцина Н. В. Адміністративна процедура як інститут адміністративного процесу. Форум права. 2010. №4. С. 163–177.
123. Галіцина Н. В. Класифікаційний розподіл адміністративних процедур. Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки. 2010. №3. С. 54–59.
124. Галкіна О. М. Сучасний стан нормативно-правового забезпечення безпечності та якості харчових продуктів в Україні. Науковий вісник публічного та приватного права. Вип. 1. 2017. С. 60–64.
125. Галуцько В. В., Діхтієвський П. В., Кузьменко О. В., Стеценко С. Г. та ін. Адміністративне право України. Повний курс: підручник. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
126. Галуцько В. В., Олефір В. І., Пихтін М. П. та ін. Адміністративне право України в сучасних умовах (виклики початку ХХІ століття): монографія / за заг. ред. В. В. Галуцька; Херсон. юрид. інст. Харків. нац. ун-ту внутр. справ. Херсон: Херсон. міська друк., 2010. 376 с.
127. Галуцько В. В., Пихтін М. П. та ін. Адміністративне право України: навчальний посібник: у 2-х т. Херсон: ХМТ, 2011. Т. 1: Загальне адміністративне право. 320 с.

128. Гальцова О., Папайка І. Продовольча безпека: сутність, значення та регулювання в умовах трансформації національної економіки. Вісник Одеського національного університету. Серія «Економіка». Одеса, 2019. Т. 24. Вип. 1 (74). С. 147–152.
129. Геня Б. О. Аксиологічний підхід як основа деонтологічний досліджень. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2013. №6. Т. 1. С. 9–11.
130. Гетьман А. П., Шульга М. В., Статівка А. М. та ін. Правове регулювання екологічних, аграрних та земельних відносин в Україні: сучасний стан і напрями вдосконалення: монографія / за ред. А. П. Гетьмана та В. Ю. Уркевича. Харків: Право, 2012. 448 с.
131. Гнатюк С. С. Провадження в справах про адміністративні проступки: проблемні питання структури: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 156 с.
132. Гнатюк С. С. Стадії провадження по справах про адміністративні проступки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Львів, 2010. 18 с.
133. Гойчук О. І. Агропромислова стратегія США. Економіка АПК. 2003. №4. С. 133–137.
134. Гойчук О. І. Продовольча безпека в Україні і світі. Київ: Науково-методичний центр аграрної освіти, 2003. 114 с.
135. Гойчук О. І. Продовольча безпека: монографія. Ж.: Полісся, 2004. 348 с.
136. Гойчук О. І. Продовольча безпека: теорія, методологія, проблеми: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.07.02. Миколаїв, 2004. 25 с.
137. Гойчук О. І., Курило В. І. Продовольча безпека та необхідність її правового забезпечення. Адвокат. 2006. №3. С. 3–5.
138. Голікова К. П. Державне регулювання забезпечення продовольчої безпеки в умовах трансформації національної економіки: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03. Запоріжжя, 2017. 261 с.

139. Голікова К. П. Продовольча безпека держави: сутність, структура та особливості її забезпечення. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Серія: Економічні науки. 2012. Вип. 22, ч. II. С. 23–28.
140. Головкін О. В. Співвідношення понять контролю та нагляду у сфері охорони навколишнього середовища. Науковий вісник Чернівецького університету. 2011. Вип. 578: Правознавство. С. 51–55.
141. Головко В. А. Адміністративно-правове забезпечення захисту соціальних та економічних прав учасників дорожнього руху в Україні: проблеми теорії та практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2011. 20 с.
142. Голосніченко І. П., Стахурський М. Ф. Адміністративний процес: навч. посіб. К.: ГАН, 2003. 256 с.
143. Гончаренко В. Г. Принцип науковості як методологія юридичного нормотворення. Вісник Академії адвокатури України. 2007. №3. С. 32–44.
144. Гончаренко О. В., Джангужин Р. М., Лисицин Є. В. Громадянський контроль і система національної безпеки. Національна безпека України. 2003. №1. С. 39–46.
145. Гончарук С. Т. Основи адміністративного права України: навч. посіб. Київ: Аванпост-Прим, 2004. 200 с.
146. Городецька І. А. Особливості та зміст адміністративного провадження за скаргами громадян у сфері державного контролю за використанням та охороною земель. Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія «Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». 2011. Т. 4, №21. С. 32–35.
147. Горпинич О. В. Застосування зарубіжного досвіду в державному регулюванні економіки АПК в Україні. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2014. №3 (27). С. 31–35.
148. Горшенев В. М., Крупин В. Г., Мельников Ю. И. и др. Теория юридического процесса: моногр. / под общ. ред. В. М. Горшенева. Харків: Вища школа, 1985. 192 с.
149. Господарське право України: навч. посіб. / за заг. ред. Н. О. Саніахметової. Харків: Одіссей, 2005. 608 с.

150. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№18, 19–20, 21–22. Ст. 144.
151. Гребенюк М. В. Досвід Китайської Народної Республіки у сфері правового забезпечення продовольчої безпеки. Підприємництво, господарство і право. 2013. №4. С. 158–161.
152. Гребенюк М. В. Особливості правового забезпечення продовольчої безпеки в Республіці Індія. Підприємництво, господарство і право. 2014. №2. С. 57–61.
153. Гребенюк М. В. Правовий аспект співвідношення понять «продовольча незалежність» та «продовольча безпека». Підприємництво, господарство і право. 2010. №5. С. 38–42.
154. Гребенюк М. В. Правовий механізм гарантування продовольчої безпеки в сучасних умовах. Право України. 2010. №12. С. 244–251.
155. Гребенюк М. В. Проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки в окремих зарубіжних країнах. Підприємництво, господарство і право. 2010. №10. С. 52–55.
156. Гребенюк М. В. Регулювання продовольчої безпеки у законодавстві Європейського Союзу та України. К.: Вид-во Міністерства юстиції України. 2012. 301 с.
157. Гребенюк М. В. Система забезпечення продовольчої безпеки в законодавстві Європейського Союзу. Право України. 2010. №9. С. 227–233.
158. Гребенюк М. В. Сучасна концепція здорового та раціонального харчування – складова системи забезпечення продовольчої безпеки України. Підприємництво, господарство і право. 2013. №6. С. 41–45.
159. Грехова О. В. Щодо поняття та ознак «продовольчої безпеки». Бізнес-навігатор. 2014. №1. С. 90–93.
160. Грибок І. М. Поняття, структура та зміст інституту адміністративного оскарження. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2003. №9. С. 53–61.

161. Григор'єва Х. В. Державна підтримка сільського господарства України: проблеми правового забезпечення: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 596 с.
162. Григор'єва Х. В. Публічне адміністрування агробізнесу в умовах війни: правовий аналіз протекційності. Актуальні проблеми держави і права. 2023. С. 53–65.
163. Гринишин В. І. Методологічні основи дослідження продовольчої безпеки країни. Економіка та держава. 2020. №2. С. 141–146.
164. Гринишин В. І. Місце продовольчої безпеки в системі економічної безпеки держави. Механізми управління розвитком територій: зб. наук. праць, Житомир, 20–21 жовт. 2020 р. Житомир: Поліський національний університет, 2020. С. 230–232.
165. Гринишин В. І. Формування системи продовольчої безпеки України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03. Житомир, 2021. 20 с.
166. Грищенко О. Ф. Стандартизація та сертифікація товарів і послуг: конспект лекцій. Суми: Сумський державний університет, 2019. 54 с.
167. Грідін О. В., Самойлюк Ю. О., Лазаренко І. В. Продовольча безпека – складова національної безпеки країни. Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи: матеріали IV Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, Харків, 08–10.04.2013. Харків: ХНТУСГ, 2013. С. 280–283.
168. Грянка Г. В. Право на оскарження, як засіб забезпечення законності при застосуванні заходів адміністративно-процесуального примусу. Економіка, фінанси, право. 2009. №1. С. 31–35.
169. Губерська Н. Л. Стадії адміністративних процедур: поняття та види. Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту. Серія Право. 2015. Вип. 32. Т. 3. С. 11–15.
170. Гумін О. М., Пряхін Є. В. Адміністративно-правове забезпечення: поняття та структура. Наше право. 2014. №4. С. 46–50.
171. Гуржій А. В. Адміністративна відповідальність за порушення правил дорожнього перевезення небезпечних вантажів та проїзду великогабаритних і великовагових транспортних засобів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2013. 210 с.

172. Гуржій А. В. Теоретичні засади визначення структури адміністративно-деліктних проваджень. Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі: зб. наук. ст. за матеріалами II Міжнародної науково-практичної конференції (Житомир, 10 квітня 2014 р.) / Мін-во аграрної політики та прод-ва України; Жит. нац. агроекологічний ун-т. Житомир: ЖНАЕУ, 2014. С. 151–153.
173. Гурковський М. П. Реєстраційна діяльність публічної адміністрації: організаційно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Львів, 2010. 16 с.
174. Гусаров С. М., Білоус В. І. Визначення понять адміністративної процедури та адміністративного процесу в адміністративному праві України. Вісник Академії Управління МВС. 2008. №3. С. 6–18.
175. Гуторова О. В., Літвінова Н. С. Умови, основні критерії та фактори забезпечення продовольчої безпеки України. Управління розвитком соціально-економічних систем: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 20–21 квітня 2023 року). Харків: ДБТУ, 2023. С. 352–356
176. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Організація та методологія наукових досліджень: навч. посіб. Харків, 2017. 448 с.
177. Данильян О. Г., Дзьобань О. П., Максимов С. І. Філософія права: підруч. / За ред. д-ра філос. наук, проф. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2009. 208 с.
178. Дарнопих Г. В. Економічна безпека держави в умовах трансформаційної економіки: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.01.01. Харків, 1999. 22 с.
179. Декларація Всесвітнього саміту з питань продовольчої безпеки (Рим, 16–18 листопада 2009 р.). URL: http://www.fao.org/fileadmin/templates/wsfs/Summit/Docs/Final_Declaration/K6050_Rev10__WSFS_OEWG__ru.pdf (дата звернення: 16.08.2024).
180. Дембіцька С. Л. Переконавання як психологічний метод застосування адміністративного примусу. Право і суспільство. 2015. №3. С. 131–135.

181. Денисова А. І. Співвідношення контролю і нагляду. Адміністративне право і процес. 2013. №2 (4). С. 45–50.
182. Державна аграрна політика України: проблеми правового забезпечення: монографія / за ред. В. Ю. Уркевича, М. В. Шульги. Київ: [б. в.], 2014. 268 с.
183. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ: Факт, 2003. 384 с.
184. Деякі питання діяльності центральних органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2021 р. №124. Офіц. вісник України. 2021. №16. С. 45
185. Деякі питання забезпечення населення продовольчими товарами тривалого зберігання в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. №328. Офіц. вісник України. 2022. №26. Ст. 1415.
186. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 березня 2022 р. №314. Офіц. вісник України. 2022. №26. Ст. 1399.
187. Деякі питання Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 р. №614. Офіц. вісник України. 2020. №55. С. 38.
188. Деякі питання продовольчої безпеки: Методика визначення основних індикаторів продовольчої безпеки: Постанова Кабінету Міністрів України №1379 від 5 грудня 2007 р. Офіц. вісник України. 2007. №93. Ст. 3405.
189. Дзьобань О. П., Яроцький В. Л. Соціологічний та аксіологічний напрямки сучасних правових досліджень: загальне бачення. Інформація і право. 2018. №1 (24). С. 5–13.
190. Диха М. І. Продовольча безпека під призмою воєнних дій в Україні. Сталий розвиток аграрної сфери: інженерно-економічне забезпечення: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (25 травня 2022 р.). ВП НУБіП України. С. 55–57.

191. Добросоцький В. М. Основні напрями регулювання продовольчого ринку. Економіст. 2000. №3. С. 78–81.
192. Довгаль О. В. Роль державної політики у формуванні продовольчої безпеки країн Європейського Союзу. Modern Economics. 2022. №33 (2022). С. 132–139.
193. Домбровська С. О., Коврегін В. П., Помаза-Пономаренко А. В., Колєнов О. І. Державне управління у сфері безпеки соціально-еколого-економічних систем: монографія. Харків: НУЦЗУ, 2017. 244 с.
194. Дорош М. А. Продовольча безпека держави: сутність, структура та особливості її забезпечення. Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Ґжицького. 2014. Т. 16, №2 (5). С. 78–84.
195. Дручек О. М. Поняття адміністративно-правового забезпечення прав, свобод та інтересів дитини органами внутрішніх справ України. Форум права. 2013. №2. С. 123–128.
196. Дугієнко Н. В., Кельдер Т. О. Державна підтримка підприємств агропромислового виробництва: досвід зарубіжних країн. Економіка та підприємництво. 2014. №5 (80). С. 135–140.
197. Духневич А. І. Світова організація торгівлі (СОТ) – основа правової системи міжнародної торгівлі. Часопис Академії адвокатури України. 2010. №3. С. 1–5.
198. Духневич О. С. Провадження щодо оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування: дис.... канд. юрид. наук. 12.00.07. Дніпропетровськ, 2012. 226 с.
199. Екологічне право України: підручник / за ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги. Харків: Право, 2009. 328 с.
200. Економіка аграрного сектору: [навчальний посібник] / В. К. Збарський, М. А. Лендел, В. І. Мацибора, А. В. Чалий; за ред. чл.-кор. УААН, проф. М. А. Лендела. Київ: НУБіП України, 2009. 410 с.
201. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: [монографія] / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. Київ: НІСД, 1997. 144 с.

202. Ерфан В. Й. Продовольче забезпечення в контексті економічної безпеки країни: теоретичний аспект. Країни Центрально-Східної Європи в умовах регіоналізації: історико-методологічний, політико-правовий та економічний аспекти: монографія / Є. В. Бевзюк, В. А. Вергун, О. О. Грін, В. Й. Ерфан та ін.; за ред. Є. В. Бевзюка, О. О. Гріна. Ужгород, 2010. С. 342–352.
203. Етимологічний словник української мови: в 7 т. Т. 4: Н–П / ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), В. В. Коломієць, Т. Б. Лукінова, Г. П. Півторак, В. Г. Складенко, О. Б. Ткаченко; укладачі: Р. В. Болдирев, В. В. Коломієць, А. П. Критенко, О. С. Мельничук, Г. П. Півторак, А. Д. Пономарів, В. Г. Складенко, І. Г. Стоянов, В. В. Ткаченко, О. Б. Ткаченко, А. І. Шамота. НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Наукова думка, 2003. 657 с.
204. Єгорова-Гудкова Т. В. Продовольча безпека України та напрями її забезпечення. Аграрний вісник Причорномор'я: зб. наук. праць. 2009. №49. С. 15–21.
205. Єрмоленко В. М., Гафурова О. О., Гребенюк М. В. та ін. Аграрне право України: підручник / за ред. В. М. Єрмоленка. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 608 с.
206. Єрмоленко В. О. Актуальні питання систематизації законодавства про продовольчу безпеку. Сучасні проблеми систематизації екологічного, земельного та аграрного законодавства України: зб. наук. праць круглого столу (18 березня 2011 року). Київ: ВГЛ «Обрії», 2011. С. 113–119.
207. Єрмоленко В. О. Питання класифікації джерел аграрного права. Третє зібрання фахівців споріднених кафедр щодо обговорення стратегії еволюції аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України (7–10 червня 2018 р.). Одеса, 2018. С. 23–25.
208. Єрмоленко В. О. Принципи аграрного права. Аграрне право України: підручник / за заг. ред. В. О. Єрмоленка. Київ: Юрінком Інтер, 2010. С. 55–62.
209. Єрмоленко В. О. Продовольча безпека: стан і перспективи сьогодення. Право та проблеми сталого розвитку в глобалізованому світі: І Харківський міжнародний юридичний форум (м. Харків, 6 жовтня 2017 р.). Харків: Право, 2017. С. 53–55.

210. Жаровська І. М. Щодо проблем методології теорії держави і права. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки: збірник наукових праць. 2015. №827. С. 138–141.
211. Желай Я. О. Державне регулювання розвитку АПК у контексті забезпечення продовольчої безпеки держави. Кримський економічний вісник. 2014. №2. С. 80–82.
212. Живицька Л. І. Стадії провадження справ про адміністративні правопорушення при їх розгляді різними державними органами. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2012. №6. С. 161–167.
213. Журавльов В. А. Формування ефективного механізму забезпечення національної продовольчої безпеки. Держава та регіони. Серія: Державне управління. 2007. №4. С. 79–83.
214. Забарна Ю. В. Понятійно-категорійна сутність глобальної продовольчої безпеки. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер.: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2013. Вип. 181(4). С. 162–167.
215. Забарний Г. Г., Калюжний Р. А., Шкарупа В. К. Адміністративне право України: навч. посіб. Київ: Вид. Паливода А. В., 2003. 212 с.
216. Завірюха Г. С. Дозвільні процедури у сфері підприємницької діяльності (адміністративно-правовий аспект): автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2011. 20 с.
217. Загальна декларація про ліквідацію голоду та недоїдання 1974: Доповідь Всесвітньої продовольчої конференції, Рим, 5-16 листопада 1974 р. (E/CONF.65/20).
218. Загальна теорія держави і права: підруч. / М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова та ін.; за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2002. 432 с.
219. Загальна теорія держави і права: підруч. / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. Харків: Право, 2009. 584 с.
220. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права. Академічний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.

221. Закон про продовольчу безпеку в умовах воєнного стану: роз'яснення щодо застосування. Офіційний вебсайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua/news/zakon-pro-prodovolchu-bezpeku-v-umovah-voyennogo-stanu-rozlyasnennya-shchodo-zastosuvannya>.
222. Закон України «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 р. №393/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. №47. Ст. 256.
223. Залізнюк В. В. Оцінка індикаторів продовольчої безпеки України. Інвестиції: практика та досвід. 2019. №2. С. 128–133.
224. Залізнюк В. В. Сучасне трактування сутності продовольчої безпеки в контексті державного регулювання. Публічне управління та митне адміністрування. 2018. №1 (18). С. 12–17.
225. Запорожець М. П. Адміністративно-правове забезпечення діяльності місцевих загальних судів України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2004. 18 с.
226. Запотоцька О. В. Генезис виникнення та розвитку публічного адміністрування безпечності та якості харчової продукції. Підприємництво, господарство і право. 2018. №7. С. 108–113.
227. Запотоцька О. В. Нагляд як засіб публічного адміністрування у сфері безпечності та якості харчової продукції. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2018. Вип. 32. С. 39–41.
228. Запотоцька О. В. Недоліки законодавчого забезпечення нагляду у сфері безпечності та якості харчових продуктів. Право і суспільство. 2018. №3. С. 45–54.
229. Запотоцька О. В. Поняття та зміст дозволу як засобу публічного адміністрування у сфері безпечності та якості харчових продуктів. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2017. Вип. 30 (1). С. 111–113.
230. Запотоцька О. В. Поняття та ознаки реєстрації як засобу публічного адміністрування. Міжнародна науково-практична конференція «Права людини та проблеми організації і функціонування публічної адміністрації в умовах становлення

громадського суспільства в Україні» (м. Запоріжжя, 27–28 квітня 2018 р.). Запоріжжя: ГО «Істина», 2018. С. 78–81.

231. Запотоцька О. В. Публічне адміністрування у сфері безпеки та якості харчової продукції: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Дніпропетровськ, 2019. 492 с.

232. Заярний О. А. Правове забезпечення розвитку інформаційної сфери України: адміністративно-деліктний аспект: монографія. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 700 с.

233. Збалансування продовольчого ринку в контексті забезпечення продовольчої безпеки: монографія / кер. автор. кол. І. О. Федулова. Київ, 2015. 397 с.

234. Зеленська О. В. Система продовольчої безпеки: сутність та ієрархічні рівні. Вісник ЖДТУ. 2012. №1 (59). С. 108–112.

235. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. Урядовий кур'єр. 2001. 15 листопада.

236. Зінчук Т. О. Європейська інтеграція: проблеми адаптації аграрного сектора економіки: монографія. Житомир: ДВНЗ «Державний агроєкологічний університет», 2008. 384 с.

237. Зозуля І. В. Нові форми і методи діяльності органів внутрішніх справ: практика проголошення та запровадження. Форум права. 2015. №2. С. 58–63.

238. Іваненко Я. Л. Адміністративні неюрисдикційні провадження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2011. 213 с.

239. Іванов І. І., Петров П. П., Сидоров С. С. Довідник з стандартизації, сертифікації і метрології / І. І. Іванов, П. П. Петров, С. С. Сидоров. 2-ге вид. Київ: Техніка, 2020. 350 с.

240. Ігонін Р. О. Поняття адміністративно-правового забезпечення функціонування системи судів загальної юрисдикції. Адвокат. 2011. №1. С. 36–40.

241. Ігонін Р. О. Проблема доктринального визначення поняття «адміністративно-правове забезпечення». Вісник Національної академії прокуратури України. 2015. №2 (40). С. 37–43.

242. Ієрусалімова І. О. Механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2006. 205 с.
243. Іртищева І. М., Рогатіна Л. О., Ільницька О. А. Продовольча безпека – важливий елемент економічної та національної безпеки. Агросвіт. 2020. №22. С. 3–8.
244. Ісаков М. Г. Поняття, публічно-правові засади та значення державного контролю в економічній сфері. Вісник Одеського національного університету. Правознавство. 2012. Т. 17, №7. С. 5–10.
245. Кадурын С. О. Разрешительные административно-правовые средства обеспечения экологической безопасности. Закон и жизнь: международный научно-практический правовой журнал. 2015. №2/2 (278). С. 40–43.
246. Калашнікова Л. О. Співвідношення понять «невизначеність», «ризик», «виклик», «загроза», «небезпека» у контексті соціології безпеки життєдіяльності. Науково-теоретичний альманах «Грані». 2017. Т. 20. №5(145). С. 16–23.
247. Калетнік Г. М. Місце і роль продовольчої безпеки. Бізнесінформ. 2014. №2. С. 30–34.
248. Кашенко О. В. Екологічна складова національної продовольчої безпеки. – нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у ХХІ столітті. Київ: ІАЕ, 2001. 356 с.
249. Кваша С. М. Продовольча безпека України та розвиток експорту аграрної продукції. Україна в ХХІ столітті: концепції та моделі економічного розвитку. Матеріали доповідей V Міжнародного конгресу українських економістів (м. Львів, 22–26 травня 2000 р.) В двох частинах / НАН України. Інститут регіональних досліджень. Львів, 2000. 466 с.
250. Кельзен Г. Чисте правознавство. Проблема справедливості. Київ: Юніверс, 2004. 495 с.
251. Кельман М. С. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку. Психологія і суспільство. 2015. №14. С. 33–46.

252. Кисіль А. С. Адміністративно-правове регулювання державної реєстрації юридичних осіб. Адміністративне право і процес. 2017. №1 (19). С. 32–41.
253. Ківалов С. В. Адміністративне право України: підручник. Одеса: Юрид. літ., 2003. 896 с.
254. Кісіль З. Р., Кісіль Р. В. Адміністративне право: навч. посіб. 3-тє вид. Київ: Алерта; ЦУЛ, 2011. 696 с.
255. Клименко Н. Г. Забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: стан, проблеми, перспективи. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2022. №30. С. 128–132.
256. Клименко О. В. Адміністративно-правове забезпечення державної регуляторної політики у сфері господарювання: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2015. 227 с.
257. Кобецька Н. Р. Екологічна сертифікація. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2018. Т. 14: Екологічне право / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова), А. П. Гетьман (заст. голови) та ін. С. 278.
258. Коваленко Т. В. Поняття, ознаки та критерії продовольчої безпеки за законодавством України та інших держав. Адміністративне право і процес. 2018. №1 (20). С. 30–41.
259. Коваленко Т. В., Ковальчук Т. О. Нормативно-правове забезпечення продовольчої безпеки України: сучасний стан та перспективи вдосконалення. Екологічне право. 2019. Вип. 3. С. 26–31.
260. Коваль Л. В. Адміністративне право України. Загальна частина. Київ: Основи, 1994. 154 с.
261. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06 липня 2005 р. №2747-IV. Офіц. вісник України. 2005. №32. С. 56. Ст. 1918.
262. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. Додаток до №51. Ст. 1122.
263. Козій Т. В. Вдосконалення системи контролю безпечності харчових продуктів в Україні. Економічний вісник університету. 2017. Вип. 35 (1). С. 41–46.

264. Колесников О. В. Основи наукових досліджень: навч. посіб. 2-ге вид., випр. та доп. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 144 с.
265. Колісник Г. М. Продовольча безпека України та особливості її розвитку. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2015. Вип. 5. С. 72–76.
266. Колодій А. М. Принципи права України: монографія. К.: Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
267. Колодій А. М., Копейчиков В. В., Лисенков С. Л. та ін. Теорія держави і права України: навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Копейчикова, С. Л. Лисенкова; МОН України, Акад. адвокатури України. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 367 с.
268. Коломоєць Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 576 с.
269. Коломоєць Т. О. Адміністративне право України: [навч. посіб.] / за заг. ред. Т. О. Коломоєць, Г. Ю. Гуляєвської. Київ: Істина, 2007. 216 с.
270. Коломоєць Т. О. Адміністративне право України: підручник / [Т. О. Коломоєць, Ю. В. Пирожкова, Н. О. Армаш та ін.]; заг. ред. Т. О. Коломоєць. Київ: Істина, 2009. 475 с.
271. Коломоєць Т. О. Адміністративний примус у законодавстві України: деякі недоліки закріплення та можливі шляхи усунення їх. Підприємництво, господарство і право. 2003. №5. С. 62–65.
272. Коломоєць Т. О., Лютіков П. С., Меліхова О. Ю. Адміністративне право / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. К.: Істина, 2012. 528 с.
273. Колпаков В. К. Адміністративно-деліктний правовий феномен: монографія. Київ: Юрінком-Інтер, 2004. 528 с.
274. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
275. Комарницька О. В. Питання продовольства: історичний аспект. Історичні записки: збірник наукових праць. Вип. 20. Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2008. С. 24–29.

276. Комзюк А. Т. Адміністративна відповідальність в Україні: навчальний посібник. 2-е вид., перероб. і доп. Харків: Ун-т внутр. справ, 2000. 99 с.
277. Комзюк А. Т. Адміністративно-правові засоби здійснення митної справи: поняття та види. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2003. Вип. 22. С. 120–126.
278. Комзюк А. Т. Заходи адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції: поняття, види та організаційно-правові питання реалізації: монографія / за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків: НУВС, 2002. 345 с.
279. Комзюк А. Т. Щодо проблем визначення основного завдання адміністративного судочинства України. Адміністративне право України: стан і перспективи розвитку: збірник наукових праць. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. 600 с.
280. Комзюк А. Т., Бевзенко В. М., Мельник Р. С. Адміністративний процес України: навчальний посібник. Київ: Прецедент, 2007. 531 с.
281. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст. 141.
282. Копиця М. В. До питання про державну підтримку та публічне адміністрування в аграрному праві України. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2020. Вип. 2 (113). 2019. №10. С. 18–22.
283. Копка П. В. Якісні та кількісні оцінки загроз національній безпеці України. Євроатлантична інтеграція. Бюлетень «Україна – НАТО». 2005. №4. С. 15.
284. Кордзая Н. Г., Єгоров Б. М. Еволюція поняття «продовольча безпека» в контексті глобалізаційних змін: Збірник тез доповідей 78-ї наукової конференції викладачів академії (Одеса, 23–27 квітня 2018). Одеса: Одеська національна академія харчових технологій, 2018. С. 280–282.
285. Корж І. В. Адміністративно-правове регулювання відносин у сфері державної безпеки України: монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2013. 384 с.

286. Корж-Ікаєва Т. Г. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод неповнолітніх: дис. кандидата юрид. наук: 12.00.07. К., 2008. 219 с.
287. Корнієнко В. М., Корнієнко Г. С., Кульчій І. М. та ін. Аграрне право: підручник / за ред. А. М. Статівки. Вид. 2-ге, змін. Харків: Право, 2021. 416 с.
288. Корнієнко Г. С. Агробізнес в Україні: теоретико-правові проблеми становлення та розвитку: монографія. Харків: Юрайт, 2023. 560 с.
289. Корнієнко Г. С. Окремі питання правового забезпечення фермерського землекористування в умовах ринку земель. Проблеми законності. 2020. Вип. 148. С. 162–168.
290. Корнійчук Л. В., Татаренко Н. М. та ін. Історія економічної думки: навч. посіб. Київ: Фенікс, 1996. 416 с.
291. Косінов С. О. Контроль у державі як складова соціальної системи. Вісник Національної академії правових наук України. 2013. №2 (73). С. 63–71.
292. Костюченко О. Є. Визначення поняття «правове забезпечення». Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України. 2015. №1 (68). С. 11–16.
293. Котюк В. О. Теорія права: навчальний посібник для юрид. фак. вузів. Київ: Вентурі, 1996. 208 с.
294. Кочетков О. М. Формування системи показників продовольчої безпеки України. Економіка АПК. 2002. №9. С. 142–158.
295. Краус Н. М. Методологія та організація наукових досліджень: навчально-методичний посібник. Полтава: Оріяна, 2012. 183 с.
296. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 584 с.
297. Криворук Б. І. Державна підтримка виробництва сільськогосподарської продукції та продовольства: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії. Економіка та держава. 2016. №11. С. 101–104.

298. Крилов Д. О. Проблеми забезпечення продовольчої безпеки України в сучасних умовах. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління. 2023. №7. URL: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2023-7-03-07/2023-7-03-07> (дата звернення: 01.10.2023).
299. Крупа О. В. Оцінка стану продовольчої безпеки в Україні. Ефективна економіка. 2013. №6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_6_68 (дата звернення: 01.10.2023).
300. Кузьменко О. В. Курс адміністративного процесу: [навч. посіб.]. Київ: Юрінком Інтер, 2012. 250 с.
301. Кузьменко О. В. Теоретичні засади адміністративного процесу: монографія. Київ: Атіка, 2005. 352 с.
302. Кузьменко О. В., Гуржій Т. О. Адміністративно-процесуальне право України / за ред. О. В. Кузьменко. Київ: Атіка, 2007. 416 с.
303. Кузьмічов О. Закон про продовольчу безпеку України як юридична основа публічного адміністрування у сфері забезпечення продовольчої безпеки. Адміністративне право і процес. 2023. №1. С. 21–30.
304. Кузьо Р. М. Продовольча безпека як пріоритет аграрної політики. Сучасні виклики продовольчої безпеки: матеріали круглого столу (15 травня 2015 року). Львівський НАУ. Львів, 77 с.
305. Кундєєва Г. О. Формування продовольчої безпеки в умовах еко-соціо-економічної моделі суспільного розвитку: комплексний підхід: монографія. Ніжин, 2015. 240 с.
306. Кундєєва Г. О., Андреюк Н. О. Рівні продовольчої безпеки та критерії її оцінки. Вісник Тернопільського національного економічного університету. Серія «Економічні науки». 2010. Вип. 5-2. С. 91–97.
307. Курило В. І. Адміністративні правовідносини у сільському господарстві: дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2007. 487 с.
308. Курило В. І. Забезпечення продовольчої безпеки як принцип державного управління аграрним сектором економіки України. Підприємництво, господарство і право. 2007. №7. С. 77–80.

309. Курило В. І., Моторіна Т. С. Основи земельного права України: [навч. посіб.] / за заг. ред. В. З. Янчука. Київ: Магістр – XXI сторіччя, 2006. 160 с.
310. Курляк М. І. Формування системи національної продовольчої безпеки України: монографія. Львів: Видавництво «Растр-7», 2018. 232 с.
311. Курляк М. І. Характеристика продовольчого ринку країни та його вплив на продовольчу безпеку. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. 2015. Вип. 2. С. 70–84.
312. Курман Т. В. Агробізнес та продовольча безпека: загрози та проблеми правового забезпечення в умовах воєнного стану. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. №3. С. 148–154.
313. Курман Т. В. Організаційно-правові засади забезпечення продовольчої безпеки в Україні / Правове регулювання екологічних, аграрних та земельних відносин в Україні: сучасний стан і напрями вдосконалення: монографія / за ред. А. П. Гетьмана, В. Ю. Уркевича. Харків: Право, 2012. С. 221–270.
314. Курман Т. В. Поняття, ознаки, основні категорії та принципи продовольчої безпеки. Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України: монографія / за ред. В. Ю. Уркевича, М. В. Шульги. Харків, 2013. С. 9–36.
315. Курман Т. В. Поняття, ознаки, основні категорії та принципи продовольчої безпеки України. Правові засади екологічної та продовольчої безпеки: проблеми імплементації міжнародних стандартів: матеріали Дискусійної панелі І Харківського міжнародного юридичного форуму «Право та проблеми сталого розвитку в глобалізованому світі» (м. Харків, 3–6 жовт. 2017 р.). Харків: Право, 2017. С. 87–103.
316. Курман Т. В. Правове забезпечення продовольчої безпеки в Україні: національний та міжнародний аспект. Актуальні питання аграрного права України: теорія і практика: монографія / А. О. Статівка, В. Ю. Уркевич, В. І. Корнієнко та ін.; за ред. А. О. Статівки. Харків: ФІНИ, 2010. С. 82–101.
317. Курман Т. В. Продовольча безпека: проблеми правового забезпечення в умовах глобалізації і воєнного стану. Продовольча безпека в умовах сучасних викликів:

національно-правовий та міжнародний аспекти: збірник матеріалів та тез доповідей учасників Дискусійної панелі VI Харківського міжнародного юридичного форуму (м. Харків, 07 жовтня 2022 р.) / за ред. Т. В. Курман, В. П. Станіславського. Харків: Юрайт, 2022. С. 64–68.

318. Курман Т. О. Сталий розвиток сільськогосподарського виробництва: проблеми правового забезпечення: монографія. Харків: Юрайт, 2018. 376 с.

319. Курман Т. О. Щодо поняття та ознак продовольчої безпеки. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: Серія «Право». Київ: Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України, 2011. Вип. 167. Ч. I. С. 121–128.

320. Курман Т. О. Щодо принципів забезпечення продовольчої безпеки. Сучасні досягнення наук земельного, аграрного та екологічного права: Збірник матеріалів круглого столу (24 травня 2013 р.) / за ред. М. В. Шульги, Д. В. Саннікова. Харків: Національний університет «Юридична академія імені Ярослава Мудрого», Національна академія правових наук України, 2013. С. 94–96.

321. Курман Т. О., Туєва О. В. Право продовольчої безпеки: навч. посіб. Харків: Юрайт, 2021. 92 с.

322. Курс адміністративного права України: підручник / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, І. Д. Пастух, В. Д. Сущенко та ін.; за ред. В. В. Коваленка. Київ: Юрінком Інтер, 2012. 808 с.

323. Кучер Ю. В., Логвиненко Н. С. Основні заходи поліпшення якості та безпеки харчової продукції. Економіка і суспільство. 2013. Вип. 13. С. 558–561.

324. Кучечук Л. В. Світова продовольча безпека: тенденції та виклики. Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм». 2022. Вип. 16. С. 34–40.

325. Кушнір І. М. Тенденції аграрного виробництва країн – основних виробників сільськогосподарської продукції. Економіка АПК. 2003. №4. С. 124–129.

326. Лагода О. С. Адміністративна процедура: теорія і практика застосування: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2007. 21 с.
327. Лагодієнко В. В., Франчук В. В., Дзюрах Ю. О., Мельник С. О., Шупрудько Н. І., Гобела В. В. Продовольча безпека України: оцінка факторів впливу, поствоєнні тенденції та шляхи забезпечення. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2022. Вип. 5 (46). С. 427–437.
328. Лайко П. Ф. Економічна та продовольча безпека України в екстремальних умовах: монографія. Київ: ННЦ, ІАЕ, 2007. 184 с.
329. Левківська В. М. Адміністративно-правове забезпечення національної безпеки. *Київський часопис права*. 2022. №4. С. 83–88.
330. Легеза Є. О. Теорія публічних послуг: адміністративно-правова складова: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. 452 с.
331. Легеза Ю. О. Адміністративно-правові засади публічного управління у сфері використання природних ресурсів: дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2018. 512 с.
332. Легеза Ю. О., Орешкова А. Ф. Визначення поняття «продовольча безпека». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. №2. С. 74–80.
333. Лепісевич П. І., Куруляк М. І. Концепція організації системи продовольчої безпеки України // Інформація, комунікація, суспільство: матеріали 6-ої Міжнар. наук. конф. ІКС-2017, 18–20 трав. 2017 р., Славське, Україна / Нац. ун-т «Львів. політехніка», Каф. соціал. комунікацій та інформ. діяльності. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2017. С. 26–27.
334. Лимська декларація керівних принципів контролю (Прийнята IX Конгресом Міжнар. організації вищих контрольних органів (INTOCAI) у 1977 р.). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/604_001.
335. Лисецький А. С. Продовольча безпека України: теорія, методологія, емпіричний аналіз. Київ: Оріяни, 2005. 374 с.

336. Лихачов С. В. Дозвільне провадження в адміністративному процесі: монографія. Донецьк: ДонДУУ, 2009. 197 с.
337. Личенко І. О. Поняття та ознаки адміністративно-правового забезпечення екологічної безпеки в Україні. Вісник Нац. ун-ту «Львів. політехніка». Сер.: Юрид. науки: зб. наук. пр. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2017. №876. С. 163–169.
338. Ліпкан В. А. Адміністративно-правові основи забезпечення національної безпеки України: автореф. дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2008. 36 с.
339. Ліпкан В. А. Теорія національної безпеки: підруч. Київ: КНТ, 2009. 631 с.
340. Лісова Т. В. Якісний стан земель – основа продовольчої безпеки держави // Продовольча безпека в умовах глобальних викликів: національно-правовий та міжнародний аспекти: зб. матер. та тез доповідей учасників дискус. панелі VI Харків. міжнар. юрид. форуму (м. Харків, 7 жовт. 2022 р.). Харків, 2022. С. 69–71.
341. Лукаш С. С. Нормативно-правове забезпечення ефективності управлінської діяльності ОВС України: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2002. 18 с.
342. Лученко Д. В. Контрольне провадження: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків: Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2003. 180 с.
343. Лушпаєв С. В. Деякі аспекти поняття продовольчої безпеки України. Часопис Київ. ун-ту права. 2011. №2. С. 211–214.
344. Лушпаєв С. В. Поняття продовольчої безпеки за законодавством зарубіжних держав. Форум права. 2015. С. 135–142.
345. Лушпаєв С. В. Правові засади продовольчої безпеки України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2014. 19 с.
346. Лушпаєв С. В. Правові засади продовольчої безпеки України: дис. канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2014. 165 с.
347. Лушпаєв С. В. Про принципи правового регулювання продовольчої безпеки України. Часопис Київського університету права. 2012. №1. С. 268–273.
348. Лушпаєв С. В. Щодо законодавства України про продовольчу безпеку. Форум права. 2012. №2. С. 419–425.

349. Мазаракі А. А., Корольчук О. В., Мельник Т. М. та ін. Економічна безпека України в умовах глобальних викликів: монографія. Київ: КНТЕУ, 2010. 718 с.
350. Малиновський В. Я. Державне управління: навч. посіб. Луцьк: Вежа, 2000. 560 с.
351. Манзій І. В. Про показники продовольчої безпеки країни. Економіка АПК. 2009. №2. С. 51–56.
352. Манзій І. В. Продовольча безпека: структура, принципи, реальність загроз. Вісник Сумського нац. аграрного ун-ту. Суми: СНАУ, 2008. Вип. 8/1 (31). С. 27–31.
353. Манзій І. В. Сутність поняття продовольчої безпеки. Наука й економіка: наук.-теорет. журн. Хмельницького економічного ун-ту. Хмельницький, 2008. Вип. 1 (9). С. 314–318.
354. Манзій І. В. Теоретико-історичний аспект національної продовольчої безпеки. Зб. наук. пр. Уманського ДАУ. Умань, 2007. Вип. 65. С. 266–272.
355. Мартянов І. В. Адміністративна відповідальність. Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. Київ: Ін-т енцикл. дослідж. НАН України, 2001. URL: <https://esu.com.ua/article-42667> (дата звернення: 01.10.2023).
356. Марчук В. І. Адміністративно-правове забезпечення встановленого порядку управління в Україні органами внутрішніх справ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Львів, 2011. 19 с.
357. Матвійчук А. В. Адміністративно-правове забезпечення державної регуляторної політики. Підприємство, господарство і право. 2019. №1. С. 108–111.
358. Матеріали тридцять дев'ятої сесії Комітету з питань всесвітньої продовольчої безпеки: Рим, Італія, 15–20 жовтня 2012 р. URL: <http://www.fao.org/docrep/meeting/026/MD776R.pdf> (дата звернення: 01.10.2023).
359. Мельник А. Ф., Оболенський О. Ю., Васіна А. Ю., Гордієнко Л. Ю. Державне управління: навч. посіб. Київ: Знання-Прес, 2003. 343 с.
360. Мельник В. О. Правове регулювання органічного сільськогосподарського виробництва в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2018. 20 с.

361. Мельник Л. Г. Продовольча безпека у національному вимірі. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: Екон. науки. 2012. Вип. 4. Т. 2. С. 184–190.
362. Мельник О. М. Правове регулювання та шляхи підвищення його ефективності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2004. 208 с.
363. Мельник Р. С. Інститут адміністративної процедури: деякі пропозиції щодо його змісту. Адміністративне право України: стан і перспективи розвитку: зб. наук. пр. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. С. 119–128.
364. Мельник Р. С. Принцип законності vs. принцип правомірності: до питання про оновлення юридичних засад діяльності органів публічної влади. Право України. 2018. №11. С. 14–31.
365. Менів О. В. Правове забезпечення використання ГМО при вирощуванні сільськогосподарської продукції рослинного походження в Україні та ЄС: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2016. 20 с.
366. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економіки України від 20.03.2007 р. №60. Офіц. вид. Київ: Мінекономіки України, 2007. 15 с.
367. Методика та організація наукових досліджень: навч. посіб. / С. Е. Важинський, Т. І. Щербак. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
368. Методологія сучасних досліджень в політиці, економіці та соціальній сфері: матеріали I міжнар. наук.-практ. конф. (Донецьк, 12 квіт. 2011 р.) / Донец. ін-т міжрегіон. акад. упр. персоналом та ін. Донецьк: Норд-Прес, 2011. 472 с.
369. Методологія. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; ред. кол.: І. К. Білодід (гол.), А. А. Бурячок, В. О. Винник та ін. Київ: Наук. думка, 1973. Т. 4: І-М / ред. тому: А. А. Бурячок, П. П. Доценко. 840 с.
370. Мехтієва Т. В. Адміністративно-правове забезпечення сфери реєстрації фізичних осіб: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2011. 20 с.

371. Микитюк В. В., Скидан О. В. Формування продовольчої безпеки в Україні: регіональний аспект. Житомир: Вид-во Держ. агроєкол. ун-ту, 2005. 248 с.
372. Миколенко О. І. Місце адміністративного процедурного права в системі юридичних знань та в системі права України: автореф. дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2011. 43 с.
373. Миколенко О. І. Теорія адміністративного процедурного права: монографія. Харків: Бурун Книга, 2010. С. 168–169.
374. Миколенко О. І., Дуліна О. В. Суб'єкт адміністративної відповідальності в доктрині сучасного адміністративного права: на прикладі адмін. правопорушень в сфері земельних відносин: монографія. Одеса: Фенікс, 2015. 197 с.
375. Миценко І. П. Продовольча безпека України: оцінка стану та світовий досвід вирішення проблеми. Кіровоград: Центр.-Укр. вид-во, 2001. 204 с.
376. Міжнародний агробізнес: навч. посіб. / І. Ю. Сіваченко, В. Ф. Семенов, Д. В. Побережний та ін.; за заг. ред. І. Ю. Сіваченка; ЦУЛ. Київ: [б. в.], 2003. 208 с.
377. Мішеніна Н. Г. Екологічні аспекти продовольчої безпеки. Економічні проблеми сталого розвитку: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Суми, 6–8 трав. 2014 р.: у 2-х т. Суми: СумДУ, 2014. Т. 1. С. 182–183.
378. Мовчан Д. В. Стадії реєстраційного провадження органів державної виконавчої влади. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2010. №4 (51). Ч. 2. С. 25–33.
379. Могілевська Л. В. До характеристики методів діяльності національної поліції у сфері забезпечення прав і свобод дитини. Підприємництво, господарство і право. 2019. №12. С. 192–196.
380. Молчанов Р. Ю. Особливості проваджень в справах про адміністративні правопорушення, що здійснюються патрульною поліцією в сфері безпеки дорожнього руху. Правова держава. 2017. Вип. 27. С. 60–64.
381. Мостова А. В. Загрози продовольчій безпеці. Економіка та управління національним господарством. 2019. Вип. 4 (21). С. 100–107.

382. Мостова А. В. Зарубіжний досвід державного регулювання забезпечення продовольчої безпеки. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Вип. 26, ч. 2. С. 7–14.
383. Мостова А. В. Інституційне забезпечення продовольчої безпеки держави. Проблеми економіки. 2019. №3 (41). С. 68–76.
384. Мостова А. В. Стратегічне забезпечення продовольчої безпеки України. Харків: Вид-во «Точка», 2019. 311 с.
385. Мостова А. Д. Правове забезпечення стратегії продовольчої безпеки держави. Бізнес-навігатор. 2019. Вип. 4 (53). С. 57–61.
386. Мудрак Р. В. Продовольча безпека в умовах економічної кризи. Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. 2017. №90 (2). С. 115–127.
387. Музика П. О. Продовольча безпека України в умовах європейської інтеграції. Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Ґжицького. 2013. Т. 15. №2. С. 226–239.
388. Муляр Г. В. Проблеми адміністративно-правового забезпечення ліцензування господарської діяльності з медичної практики. Наукові записки. Серія: Право. 2019. Вип. 6. Спецвипуск. С. 65–70.
389. Назарко І. В. Продовольча безпека як біоетична передумова збереження генофонду людства. Природничі науки та інформаційні технології: зб. тез доповідей XIV наук. конф. Терноп. нац. техн. ун-ту ім. Івана Пулюя, 27–28 жовтня 2010 р. Т. 1. Тернопіль: ТНТУ, 2010. С. 68.
390. Настич В. М. Продовольча безпека як складова національної безпеки України. Вісник Бердян. ун-ту менедж. і бізнесу. 2013. №3. С. 43–48.
391. Науково-практичний коментар до Кодексу адміністративного судочинства України: у 2 т. / за заг. ред. В. К. Матвійчука; В. К. Матвійчук, І. О. Харитонova. К.: КНТ, 2007. Т. 1. 788 с.
392. Нелеп В. С. Земля України і здоров'я нації. Економіка АПК. 2011. №1. С. 20–27.

393. Немченко В. П. Продовольча безпека України. Збірник наук. праць ВНАУ. 2012. №4 (70). Т. 2. С. 179–183.
394. Ніконенко О. Г. Теоретичні засади формування продовольчої безпеки країни. Економіка та держава. 2022. №5. С. 121–125.
395. Новак Н. І. Адміністративно-правове забезпечення виробництва та обігу органічної продукції в Україні: дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2021. 450 с.
396. Новак Н. І. Контроль як інструмент публічного адміністрування виробництва та обігу органічної продукції. Юридична наука. 2019. Вип. 3. С. 81–85.
397. Новак Н. І. Принципи у сфері виробництва та обігу органічної продукції. Прикарпатський юридичний вісник. 2018. Вип. 1. Т. 4. С. 117–123.
398. Новіков А. В. Взаємозв'язок понять ризику, небезпеки і загрози у контексті забезпечення фінансово-економічної безпеки. International scientific journal. 2015. №8. С. 136–138.
399. Новіков Є. О. Сутнісний зміст поняття «продовольча безпека». Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. 2012. №2 (53). С. 47–50.
400. Нуд О. М. Продовольча безпека України: теоретичні та практичні аспекти. Вісник Донецького університету економіки та права. 2013. №2. С. 168–174.
401. Оверковська Т. О. Правове забезпечення якості харчових продуктів. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. №1. С. 224–227.
402. Оверковська Т. О. Правове регулювання безпечності продуктів харчування. Підприємництво, господарство і право. 2018. №4. С. 109–114.
403. Олійник А. Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні: монографія. Київ: Алерта, КНТ, Центр навч. літ., 2008. 472 с.
404. Олійник А. Ю., Гусарєв С. Д., Слюсаренко О. Л. Теорія держави і права: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 176 с.

405. Олійник В. О. Державне регулювання у сфері забезпечення продовольчої безпеки: зарубіжний досвід. Державне управління та місцеве самоврядування. Серія: Механізми державного управління. 2012. Вип. 1 (12). С. 11–14.
406. Олійник В. О. Сучасний стан та механізм реалізації державної продовольчої політики України. Державне будівництво: зб. наук. пр. Харківського регіонального інституту державного управління НАДУ при Президентові України. Харків, 2012. Вип. 1. С. 55–83.
407. Ольховська А.-М. В., Білоусов Є. В. Нормативно-правове забезпечення продовольчої безпеки в умовах правового режиму воєнного стану (постановка проблеми). Право та інновації. 2022. №2 (38). С. 27–34.
408. Органічне сільськогосподарське виробництво в Україні: правові засади ведення: монографія / за заг. ред. М. В. Шульги. Харків: Юрайт, 2020. 308 с.
409. Орехов С. М. Адміністративно-правове регулювання в галузі стандартизації, якості продукції: дис.... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Київ, 2005. 187 с.
410. Орешкін В. В. Принцип законності та верховенства права в адміністративному судочинстві. Журнал східноєвропейського права. 2019. №63. С. 317–321.
411. Орленко Я. С. Особливості категорії «продовольча безпека»: теоретичні засади. Інвестиції: практика та досвід. 2013. №11. С. 123–125.
412. Ортинський В. Л. Новітні методи дослідження адміністративно-правових явищ. Вісник Нац. ун-ту «Львів. політехніка». Юрид. науки. 2014. №782. С. 5–9.
413. Осауленко О. І. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. Київ: Істина, 2007. 336 с.
414. Осипенко Н. М. Правова природа адміністративно-правових засобів забезпечення особистої безпеки. Юрид. вісник. 2011. №2. С. 71–74.
415. Основи адміністративного судочинства та адміністративного права: навч. посіб. / за заг. ред. Р. О. Куйбіди, В. І. Шишкіна. Київ: Старий світ, 2006. 576 с.

416. Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів / за ред. А. Є. Конверського. Київ: Центр учб. літ., 2010. 352 с.
417. Осовська Г. В., Юшкевич О. О., Завадський Й. С. Економічний словник. Київ: Кондор, 2007. 358 с.
418. Остапенко О. В. Адміністративно-правова природа безпеки населення України. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. 2021. Вип. 30. С. 234–246.
419. Остапенко О. М., Алексеєва Я. С. Формування напрямів підвищення продовольчої безпеки з урахуванням міжнародного досвіду. Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2015. №3 (63). С. 198–202.
420. Ощепков О. І., Магденко С. І. Методологічні питання дослідження продовольчої безпеки в межах національної безпеки країни. Економіка харчової промисловості. 2014. №4 (24). С. 35–41.
421. Пабат О. В. Продовольча безпека як складова економічної безпеки держави. Економіка АПК. 2010. №12. С. 86–90.
422. Павлов Д. М. Мета, завдання та принципи адміністративно-правового регулювання природно-техногенної безпеки та цивільного захисту. Митна справа. 2015. №4 (2). С. 267–274.
423. Павловська І. В. Розвиток підходів до трактування поняття «продовольча безпека». Проблеми економіки. 2022. №3. С. 52–61.
424. Пайда Ю. Ю. Деякі аспекти правового регулювання провадження у справах про адміністративні правопорушення. Науковий вісник публічного та приватного права. 2020. Вип. 1. С. 209–220.
425. Палапа Н. В., Дем'янюк О. П., Нагорнюк О. М. Продовольча безпека України: стан та актуальні питання сьогодення. Агроекологічний журнал. 2022. №2. С. 34–45.
426. Панова І. В. Конституційне право громадян на оскарження як один із найважливіших адміністративно-правових способів захисту прав і свобод людини і

громадянина. Захист прав людини в адміністративному судочинстві: сучасний стан і перспективи розвитку в Україні: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 10-річчю процесуальної діяльності адміністративних судів України, 1–2 жовтня 2015 р., Київ / за заг. ред. О. М. Нечитайла. Київ: Ваіте, 2015. С. 26–27.

427. Панова О. В. Методи забезпечення публічної безпеки в Україні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2017. №30. Т. 1. С. 94–96.

428. Панькова Л. О. Правове регулювання діяльності аграрних бірж в Україні: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2005. 21 с.

429. Панькова Л. О. Роль аграрних бірж у забезпеченні продовольчої безпеки людини. Круглий стіл, присвячений Всесвітньому дню прав людини «Права людини в Україні: проблеми і перспективи». Київ: НАУ, 2003. Ч. II. С. 13–15.

430. Папаїка І. В. Державне регулювання та прогнозування продовольчої безпеки в національній економіці України: автореф. дис.... канд. екон. наук: 08.00.03. Одеса, 2020. 20 с.

431. Пархоменко М. В. Продовольча безпека в системі забезпечення національної безпеки України. Правове забезпечення економічного суверенітету держави в умовах міжнародної інтеграції: матеріали круглого столу (м. Донецьк, 23 листоп. 2010 р.) / НАН України, Ін-т екон.-правових досліджень. Донецьк: Ноулідж, 2010. С. 58–60.

432. Пастух І. Д. Організаційно-правові засади ліцензування господарської діяльності в Україні: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2004. 185 с.

433. Пасхавер Б. Ю. Сучасний стан продовольчої безпеки. Економіка України. 2006. №4. С. 43–50.

434. Пащенко О. В. Проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. №1–2. С. 52–60.

435. Педько Ю. С. Становлення адміністративної юстиції в Україні: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. 208 с.

436. Пилипенко К. В. Регулювання продовольчої безпеки: вітчизняний та європейський досвід. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Спецвипуск. Полтава: ПДАА, 2015. С. 250–254.
437. Пилипенко К. В. Соціально-економічна сутність, завдання та принципи формування продовольчої безпеки. Причорноморські економічні студії: наук. журн. 2018. Вип. 27. Ч. 2. С. 5–9.
438. Пилипенко К. О. Значення вітчизняного агропромислового комплексу у формуванні національної продовольчої безпеки та шляхи їх вирішення. Розвиток економічних та фінансових відносин й обліково-аналітичного забезпечення функціонування підприємницьких структур: колект. монографія / за заг. ред. Н. Танклевської. Херсон: Айлант, 2016. С. 119–130.
439. Пилипенко К. О. Менеджмент аграрних підприємств в системі продовольчої безпеки України: механізми, інструменти, стратегії. Харків: Смугаста типографія, 2018. 325 с.
440. Пилипенко К. О. Моделі продовольчої безпеки країн – членів ЄС. Наука й економіка: наук.-теор. журн. Хмельницького економічного університету. 2015. Вип. 3 (39). С. 50–56.
441. Пилипенко К. О. Напрями забезпечення продовольчої безпеки шляхом упровадження біотехнологій у сільське господарство: міжнародний досвід. Економіка і суспільство. 2016. Вип. 2. С. 152–157.
442. Пилипенко К. О. Продовольча безпека країни – її соціально-економічні напрямки. Вісник Сумського національного аграрного університету. Сер.: Економіка і менеджмент. 2013. Вип. 12. С. 48–51.
443. Пирожкова Ю. В. Адміністративно-правове регулювання у сфері автомобілебудування в Україні: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2007. 233 с.
444. Писаренко Н. Б. Засади адміністративного судочинства (сучасний український контекст): монографія. Харків: Право, 2019. 248 с.

445. Писаренко Н. Б., Сьоміна В. А. Адміністративно-правові спори (удосконалення порядку вирішення): монографія. Харків: Право, 2011. 136 с.
446. Питання запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2022 р. №181-р. Офіц. вісник України. 2022. №39. Ст. 2109.
447. Питання Міністерства економіки: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. №459. Офіц. вісник України. 2014. №70. Ст. 1967.
448. Питання надання гуманітарної та іншої допомоги цивільному населенню в умовах воєнного стану в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України від 07 березня 2022 р. №220. Офіц. вісник України. 2022. №25. Ст. 1307.
449. Пиць В. М. Адміністративно-правові засади забезпечення екологічного правопорядку: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.07. Львів, 2015. 21 с.
450. Півненко Л. В. Правове регулювання продовольчої безпеки в умовах воєнного стану. Правові виклики сучасності: матеріали круглого столу, м. Харків, 20 грудня 2022 р. Харків: Державний біотехнологічний університет, 2022. С. 172–176.
451. Піддубний О. В. Правове становище сільськогосподарських інспекцій: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2007. 198 с.
452. Піддубний О. Ю. Правовідносини у сфері біотехнологій: перспективи розвитку: монографія. Київ: Ірідіум, 2016. 351 с.
453. Підхід. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; ред. кол.: І. К. Білодід (гол.), А. А. Бурячок, В. О. Винник та ін. Київ: Наукова думка, 1975. Т. 6: П – Поїти / ред. тому: А. В. Лагутіна, К. В. Ленець. 832 с.
454. Піцур Я. В., Сенишин О. В. Використання світового досвіду державної підтримки розвитку агропродовольчого комплексу як напрямку забезпечення продовольчої безпеки України. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. 2012. Вип. 2. С. 131–140.
455. Плавич В. П. Роль права в формуванні ринкових відносин в Україні: теоретико-правові проблеми: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2002. 16 с.

456. Плахотнюк Н. Г. Правове регулювання процедури адміністративного оскарження в Україні: стан та перспективи удосконалення. *Держава і право*. 2007. Вип. 37. С. 260–267.
457. Плішкін В. Теорія управління органами внутрішніх справ: підручник. Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 1999. 722 с.
458. Плугатар Т. А. Характеристика стадій провадження у справах про адміністративні правопорушення, які здійснюються органами Національної поліції України. *Наука і правоохорона*. 2017. №2 (36). С. 92–99.
459. Позднякова Л. О. Роль діалектичного методу пізнання у розвитку теорії страхової системи. *Фінансовий простір*. 2016. №4. С. 50–55.
460. Покальчук М. В. Правові питання забезпечення продовольчої безпеки України в умовах воєнного стану. *Продовольча та екологічна безпека у воєнний і післявоєнний часи: правові виклики для України та світу: тези доповідей учасників Міжнар. наук.-практ. онлайн/офлайн конф. (м. Київ, 16 вересня 2022 р.)*. Київ: ФОП Ямчинський О. В., 2022. 299 с.
461. Політичний словник / [за ред. В. К. Врублевського, В. М. Мазура, А. В. Мяловицького]. 2-ге вид. Київ: Рад. енцикл. літ., 1976. 592 с.
462. Положення про Аграрний фонд, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 6 липня 2005 р. №543. *Урядовий кур'єр*. 2009. 13 липня.
463. Полюхович Л. С. Правове забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції, її переробки та реалізації в Україні у контексті вимог СОТ: монографія. Київ: Вид-ць О. М. Ешке, 2014. 208 с.
464. Пономаренко Г. О. Адміністративна юстиція в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. А. Т. Комзюка. Київ: Прецедент, 2009. 198 с.
465. Пономарьов П. О. Безпека харчових продуктів та продовольчої сировини: навч. посіб. Київ: Лібр, 1999. 272 с.
466. Популярна юридична енциклопедія / В. К. Гіжевський, В. В. Головненко, В. С. Ковальський та ін.; спец. ред. А. В. Довбня. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 528 с.

467. Порядок і правила проведення обов'язкового страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень державними сільськогосподарськими підприємствами, врожаю зернових культур і цукрових буряків сільськогосподарськими підприємствами всіх форм власності: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2002 р. №1000. Офіц. вісник України. 2002. №29. Ст. 1379.

468. Порядок і правила проведення обов'язкового страхування тварин на випадок загибелі, знищення, вимушеного забою, від хвороб, стихійних лих та нещасних випадків: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2003 р. №590. Офіц. вісник України. 2003. №17. Ст. 780.

469. Порядок проведення державної ветеринарно-санітарної експертизи кормів, кормових добавок та ветеринарних препаратів, які містять генетично модифіковані організми: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 16 січня 2018 р. №17. Офіц. вісник України. 2018. №16. Ст. 573.

470. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 13 жовтня 2020 р. у справі №537/598/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?d=5&red=100003ea94ba6e2e35c8a1853169f9d74fbe62&regnum=92173007> (дата звернення: 20.02.2025).

471. Постанова Голосіївського районного суду м. Києва від 18 серпня 2023 р. у справі №752/10335/23. Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <https://gl.ki.court.gov.ua/> (дата звернення: 20.02.2025).

472. Постанова Миронівського районного суду Київської області від 28 квітня 2023 р. у справі №371/513/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reystestr.court.gov.ua/Review/110575941> (дата звернення: 20.02.2025).

473. Постанова у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 12 грудня 2019 р. у справі №904/1054/19 (про розірвання договору оренди земельної ділянки сільськогосподарського призначення). Єдиний державний реєстр судових рішень.

URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/115297701/> (дата звернення: 20.02.2025).

474. Постанова Шевченківського районного суду м. Києва від 29 травня 2023 р. у справі №761/18049/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111224261> (дата звернення: 20.02.2025).

475. Правдюк А. Л. Організаційно-правові засади реєстрації і ідентифікації сільськогосподарських тварин: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2009. 184 с.

476. Правові засади екологічної та продовольчої безпеки: проблеми імплементації міжнародних стандартів: матеріали Дискусійної панелі І Харків. міжнар. юрид. форуму «Право та проблеми сталого розвитку в глобалізованому світі» (м. Харків, 3–6 жовтня 2017 р.). Харків: Право, 2017. 164 с.

477. Принципи збалансування продовольчої безпеки: монографія / кер. авт. кол. І. В. Федулова. Київ, 2014. 380 с.

478. Присухін С. І. Філософія права: об'єкт, предмет і функції. Юридична наука. 2013. №7. С. 97–103.

479. Приходько О. М. Державне регулювання продовольчої безпеки на національному рівні. Моделювання соціально-економічного розвитку в системі забезпечення продовольчої безпеки: зб. тез II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 08–09 трав. 2024 р.). Миколаїв: МНАУ, 2024. С. 131–133.

480. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лютого 2022 р. №2073-IX. Голос України. 2022. №137. 15 лип.

481. Про безпечність та якість харчових продуктів: Закон України від 06 вересня 2005 р. №2809-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. №50. Ст. 533.

482. Про ветеринарну медицину: Закон України від 4 лютого 2021 р. №1206-IX. Відомості Верховної Ради України. 2023. №8-9. Ст. 24.

483. Про вивізне (експортне) мито на живу худобу та шкіряну сировину: Закон України від 7 травня 1996 р. №180/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. №28. Ст. 134.
484. Про визнання нечинною та скасування постанови КМУ від 11.10.2016 №780: Рішення Окружного адміністративного суду м. Києва від 25 квітня 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v3639805-18> (дата звернення: 10.02.2025).
485. Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції: Закон України від 14 січня 2000 р. №1393-XIV. Відомості Верховної Ради України. 2000. №12. Ст. 95.
486. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03 жовтня 2017 р. №2147-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. №48. Ст. 436.
487. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій: Закон України від 09 липня 2022 р. №2389-IX. Відомості Верховної Ради України. 2022. №53. Ст. 1287.
488. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства України у сфері забезпечення дитячим харчуванням у відповідність з вимогами законодавства Європейського Союзу: Закон України від 06 липня 2023 р. №3229-IX. Відомості Верховної Ради України. 2023. №37. Ст. 900.
489. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: Закон України від 24 березня 2022 р. №2145-IX. Відомості Верховної Ради України. 2022. №25. Ст. 152.
490. Про внесення змін до Порядку відомчої реєстрації та зняття з обліку тракторів, самохідних шасі, самохідних сільськогосподарських, дорожньо-будівельних та меліоративних машин, сільськогосподарської техніки, інших механізмів: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2022 р. №434. Офіц. вісник України. 2022. №34. Ст. 1892.

491. Про внесення змін у додатки 1 і 5 до постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. №1424: Постанова Кабінету Міністрів України від 03 травня 2022 р. №549. Офіц. вісник України. 2022. №76. Ст. 4576.
492. Про встановлення тарифної квоти на ввезення в Україну цукру-сирцю з тростини: Закон України від 30 листопада 2006 р. №427-V. Відомості Верховної Ради України. 2007. №4. Ст. 39.
493. Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій: Закон України від 03 червня 1992 р. №2402-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. №37. Ст. 539.
494. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України від 03 березня 2000 р. №1602-III. Відомості Верховної Ради України. 2000. №25. Ст. 195.
495. Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру: Закон України від 17 червня 1999 р. №758-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. №32. Ст. 268.
496. Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції: Закон України від 17 липня 1997 р. №468/97-ВР. Офіц. вісник України. 1997. №41. Ст. 1.
497. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України від 19 червня 2003 р. №963-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №39. Ст. 350.
498. Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин: Закон України від 18 травня 2017 р. №2042-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. №31. Ст. 343.
499. Про державні резерви: Закон України від 09 серпня 2023 р. №3287-IX. Відомості Верховної Ради України. 2023. №90. Ст. 341.
500. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24 червня 2004 р. №1877-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. №49. Ст. 527.

501. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів: Закон України від 31 травня 2007 р. №1103-V. Відомості Верховної Ради України. 2007. №34. Ст. 440.
502. Про деякі питання транспортування (транспортування), зберігання, використання і торгівлі пестицидами та агрохімікатами: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 березня 2022 р. №297. Офіц. вісник України. 2022. №25. Ст. 1309.
503. Про деякі питання фітосанітарних заходів і процедур в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 01 квітня 2022 р. №398. Офіц. вісник України. 2022. №27. Ст. 1446.
504. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності: Закон України від 06 вересня 2005 р. №2806-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. №48. Ст. 483.
505. Про забезпечення сільгосптоваровиробників насінням для проведення весняно-польових робіт у 2022 році: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 01 березня 2022 р. №132. Офіц. вісник України. 2022. №23. Ст. 1201.
506. Про затвердження Вимог щодо розробки, впровадження та застосування постійно діючих процедур, заснованих на принципах Системи управління безпечністю харчових продуктів (НАССР): наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 01 жовтня 2012 р. №590. Офіц. вісник України. 2012. №81. Ст. 3290.
507. Про затвердження Гігієнічних нормативів і регламентів безпечного застосування пестицидів і агрохімікатів: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 02 лютого 2016 р. №55. Офіц. вісник України. 2016. №14. Ст. 515.
508. Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2016 р. №780. Офіц. вісник України. 2016. №84. Ст. 27.

509. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 р. №179. Офіц. вісник України. 2021. №22. Ст. 1015.
510. Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах і енергії: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 03 вересня 2017 р. №1073. Офіц. вісник України. 2017. №87. Ст. 2658.
511. Про затвердження переліку категорій товарів, що визнаються гуманітарною допомогою без здійснення процедури визнання таких товарів гуманітарною допомогою у кожному конкретному випадку, на період воєнного стану та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань гуманітарної допомоги: Постанова Кабінету Міністрів України від 07 березня 2022 р. №224. Офіц. вісник України. 2022. №25. Ст. 1309.
512. Про затвердження Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях: наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 09 червня 2020 р. №1030. Офіц. вісник України. 2020. №65. Ст. 2109.
513. Про затвердження Переліку харчових продуктів, щодо яких здійснюється контроль вмісту ГМО: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 13 грудня 2010 р. Офіц. вісник України. 2010. №98. Ст. 3506.
514. Про затвердження плану заходів забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 р. №327-р. Офіц. вісник України. 2022. №35. Ст. 1801.
515. Про затвердження Положення про автоматизовану систему документообігу суду: Рішення Ради суддів України від 02 квітня 2015 р. №25. Офіц. вісник України. 2015. №28. Ст. 1184.

516. Про затвердження Положення про Державне агентство резерву України: Постанова Кабінету Міністрів України від 08 жовтня 2014 р. №517. Офіц. вісник України. 2014. №83. Ст. 2345.

517. Про затвердження Положення про Державне агентство України з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2015 р. №895. Офіц. вісник України. 2015. №80. Ст. 2671.

518. Про затвердження Положення про Державну службу статистики України: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2014 р. №481. Офіц. вісник України. 2014. №78. Ст. 2210.

519. Про затвердження Положення про Державну службу України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів: Постанова Кабінету Міністрів України від 02 вересня 2015 р. №667. Офіц. вісник України. 2015. №73. Ст. 2402.

520. Про затвердження Положення про Державну службу України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів: Постанова Кабінету Міністрів України від 02 вересня 2015 р. №667. Офіц. вісник України. 2015. №72. Ст. 2360.

521. Про затвердження Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2021 р. №124. Офіц. вісник України. 2021. №17. Ст. 676.

522. Про затвердження Положення про Міністерство закордонних справ України: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 р. №281. Офіц. вісник України. 2016. №30. Ст. 1015.

523. Про затвердження Положення про Міністерство охорони здоров'я України: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. №267. Офіц. вісник України. 2015. №28. Ст. 890.

524. Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 р. №423. Офіц. вісник України. 2015. №52. Ст. 1701.

525. Про затвердження Порядку (детальних правил) органічного виробництва та обігу органічної продукції: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 жовтня 2019 р. №970. Офіц. вісник України. 2019. №97. Ст. 3201.
526. Про затвердження Порядку видачі експлуатаційного дозволу, форми експлуатаційного дозволу та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2015 р. №930. Офіційний вісник України. 2015. №92. Ст. 3129.
527. Про затвердження Порядку розробки номенклатури матеріальних цінностей державного резерву і норм їх накопичення, у тому числі незнижуваного запасу: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі від 28 грудня 2018 р. №2003. Офіц. вісник України. 2019. №14. Ст. 515.
528. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991 р. №1023-XII. Відомості Верховної Ради України. 1991. №30. Ст. 379.
529. Про звернення громадян: Закон України від 02 жовтня 1996 р. №393/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. №47. Ст. 256.
530. Про здійснення державних закупівель: Закон України від 10 квітня 2014 р. №1197-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. №24. Ст. 883.
531. Про зерно та ринок зерна в Україні: Закон України від 04 липня 2002 р. №37-IV. Відомості Верховної Ради України. 2002. №35. Ст. 258.
532. Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів: Закон України від 06 грудня 2018 р. №2639-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2019. №7. Ст. 41.
533. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 р. №794-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. №13. Ст. 222.
534. Про карантин рослин: Закон України від 30 червня 1993 р. №3348-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. №34. Ст. 352.
535. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. №280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997. №24. Ст. 170.

536. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09 квітня 1999 р. №586-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. №20–21. Ст. 190.
537. Про молоко та молочні продукти: Закон України від 24 червня 2004 р. №1870-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. №47. Ст. 513.
538. Про насіння і садивний матеріал: Закон України від 26 грудня 2002 р. №411-IV. Голос України. 2003. 28 січня.
539. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. №2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. №31. Ст. 241.
540. Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів: постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України від 20 травня 2013 р. №8. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0008760-13> (дата звернення: 20.02.2025).
541. Про оптові ринки сільськогосподарської продукції: Закон України від 25 червня 2009 р. №1561-IV. Офіц. вісник України. 2009. №58. Ст. 2024.
542. Про оренду землі: Закон України від 6 жовтня 1998 р. Відомості Верховної Ради України. 1998. №46–47. Ст. 280.
543. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 р. №964-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №39. Ст. 351.
544. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року: Закон України від 18 жовтня 2005 р. Відомості Верховної Ради України. 2006. №1. Ст. 17.
545. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23 грудня 1997 р. Відомості Верховної Ради України. 1998. №19. Ст. 98.
546. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10 липня 2018 р. №2496-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. №36. Ст. 275.
547. Про особисте селянське господарство: Закон України від 15 травня 2003 р. №742-IV. Урядовий кур'єр. 2003. №106. 11 червня.

548. Про охорону земель: Закон України від 19 червня 2003 р. №962-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №39. Ст. 349.
549. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. №1264-XII. Відомості Верховної Ради України. 1991. №41. Ст. 546.
550. Про охорону прав на сорти рослин: Закон України від 21 квітня 1993 р. №3116-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. №21. Ст. 218.
551. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23 травня 2017 р. №2059-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. №29. Ст. 315.
552. Про оцінку земель: Закон України від 11 грудня 2003 р. №1378-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. №15. Ст. 229.
553. Про пестициди і агрохімікати: Закон України від 02 березня 1995 р. №86/95-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1995. №14. Ст. 91.
554. Про підтвердження відповідності: Закон України від 17 травня 2001 р. №2406-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. №32. Ст. 169.
555. Про племінну справу в тваринництві: Закон України від 17 червня 1999 р. №2499-III. Офіц. вісник України. 1999. №27.
556. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. №389-VIII. Офіц. вісник України. 2015. №46. Ст. 13.
557. Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві: Закон України від 17 жовтня 1990 р. №400-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. №32. Ст. 453.
558. Про продовольчу безпеку України: проєкт закону України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/jf6gi01i> (дата звернення: 01.10.2023).
559. Про публічні закупівлі: Закон України від 25 грудня 2015 р. №922-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. №9. Ст. 89.
560. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05 березня 1998 р. №183/98-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1998. №27. Ст. 181.

561. Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них: Закон України від 06 лютого 2003 р. №486-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №15. Ст. 107.
562. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 року «Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України»: Указ Президента України від 08 червня 2012 р. №389/2012. Офіц. вісник України. 2012. №45. Ст. 1749.
563. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 21 липня 2020 р. №819-IX. Офіц. вісник України. 2020. №67. Ст. 2150.
564. Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур: Закон України від 10 вересня 1999 р. №1033-XIV. Офіц. вісник України. 1999. №39. Ст. 389.
565. Про створення аграрної біржі: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 грудня 2005 р. №1285. Офіц. вісник України. 2006. №1. Ст. 16.
566. Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років: Закон України від 18 січня 2001 р. №2238-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. №11. Ст. 52.
567. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 12 лютого 2007 р. №105/2007. Офіц. вісник України. 2007. №11. Ст. 389.
568. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02 червня 2016 р. №1402-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. №31. Ст. 545.
569. Про схвалення Концепції поліпшення продовольчого забезпечення та якості харчування населення: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 травня 2004 р. №332-р. Офіц. вісник України. 2004. №21. Ст. 1449.
570. Про схвалення Стратегії реформування системи державного матеріального резерву на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2022 р. №771-р. Офіц. вісник України. 2022. №68. Ст. 3789.
571. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. №806-р. Офіц. вісник України. 2013. №87. Ст. 3229.

572. Про технічні бар'єри у торгівлі, Про сільське господарство, Про санітарні та фітосанітарні заходи: Угоди СОТ від 15 квіт. 1994 р. Офіц. вісник України. 2010. №84. Ст. 2989.
573. Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон України від 15 січня 2015 р. №124-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. №14. Ст. 96.
574. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 р. №776/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1998. №20. Ст. 99.
575. Про утворення Координаційного центру із забезпечення продовольчими продуктами, ліками, питною водою та паливом: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. №196-р. Офіц. вісник України. 2022. №18. Ст. 960.
576. Про фермерське господарство: Закон України від 19 червня 2003 р. №973-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №45. Ст. 363.
577. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 р.: Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. №722/2019. Офіц. вісник України. 2019. №79. Ст. 2712.
578. Продовольча безпека в умовах сучасних викликів: національно-правовий та міжнародний аспекти: зб. матеріалів та тез доповідей учасників Дискусійної панелі VI Харківського міжнар. юрид. форуму (м. Харків, 07 жовтня 2022 р.) / за ред. Т. В. Курман, В. П. Станіславського. Харків: Юрайт, 2022. 128 с.
579. Продовольча безпека країни: стан та перспективи зміцнення / кер. авт. кол. Р. Тринько. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 304 с.
580. Продовольча безпека: світові тенденції та можливості агропродовольчого комплексу України: кол. моногр. / за наук. ред. Л. Д. Шинкарук. Київ: НУБіП України, 2021. 307 с.
581. Продовольча безпека: світові тенденції та національні особливості: матер. наук.-практ. конф. (25 верес. 2014 р., м. Одеса) / Кафедра економіки промисловості Одеської нац. акад. харчових технологій. Одеса: Фенікс, 2014. 182 с.
582. Продовольча безпека: сутність, стан та особливості забезпечення: моногр. / кер. авт. кол. І. В. Федулова. Київ, 2013. 467 с.

583. Продовольча та екологічна безпека у воєнний і післявоєнний часи: правові виклики для України та світу: тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної онлайн/офлайн конференції (м. Київ, 16 вересня 2022 р.). Київ: ФОП Ямчинський О.В., 2022. 297 с.
584. Продовольча та екологічна безпека України в умовах воєнного стану: колективна монографія / за наук. ред. О. Дребот. Київ: НУБІП, 2022. 266 с.
585. Продовольчий комплекс України: стан і перспективи розвитку / [Л. В. Дейнеко, А. О. Коваленко, П. І. Коренюк, Е. І. Шелудько; за ред. чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина]. Київ: Наук. думка, 2007. 276 с.
586. Проскура В. Ф. Формування системи моніторингу продовольчої безпеки регіону. Вісник аграрної науки. 2015. №7. С. 22–28.
587. Прохоренко М. М. Правове забезпечення: теоретико-правовий аналіз. Стан та перспективи реформування сектору безпеки і оборони України: матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 25–26 листоп. 2016 р.). Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2016. 363 с.
588. Прошутя І. Д. Адміністративно-правове забезпечення діяльності місцевих загальних судів в Україні. Право і безпека. 2014. №4 (55). С. 64–69.
589. Прунцева Г. Економічна сутність поняття «продовольча безпека» країни. Інноваційна економіка. 2016. №1–2. С. 34–37.
590. Прядко А. Правовий статус Європейського органу з безпеки харчових продуктів. Журнал Європейського і порівняльного права. 2016. Вип. 3. С. 73–86.
591. Пустовіт Ю. «Продовольча» безпека адміністративно-правова категорія: виклики сьогодення. IX Міжнародна науково-практична конференція «Perspectives of contemporary science: theory and practice». 14-16.10.2024. Львів, Україна. С. 1385–1389.
592. Пустовіт Ю. The subjects of state financial control of Ukraine in the context of European integration. II Міжнародна науково-практична конференція «Глобальні імперативи розвитку бізнесу та права» (Global Business and Law Development Imperatives). (Київ. 10-11 жовтня 2019 р.). Київ. 2020. С. 716–721.

593. Пустовіт Ю. Адміністративна відповідальність юридичних осіб: правове регулювання. Науковий вісник «Наукові записки. Серія: Право». 2022. №12. С. 265–270.
594. Пустовіт Ю. Адміністративний делікт. Глобальні імперативи розвитку бізнесу та права [Електронний ресурс]: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 15-16 листопада 2018 р.) відп. ред. А. А. Мазаракі. Київ. Нац. торг.-екон. ун-т, 2018. С. 211–215.
595. Пустовіт Ю. Адміністративно-правова відповідальність як засіб адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. Прикарпатський юридичний вісник. 2023. №4. С. 75–81.
596. Пустовіт Ю. Адміністративно-правова категорія «продовольча безпека»: систематизація та класифікація. Прикарпатський юридичний вісник. 2024. №4. С. 91–95.
597. Пустовіт Ю. Адміністративно-правове забезпечення продовольчої безпеки: рівні продовольчого споживання. V Міжнародна наукова конференція «Стратегічні напрямки розвитку науки: фактори впливу та взаємодії». 11.10.2024. Луцьк, Україна. С. 75–78.
598. Пустовіт Ю. Адміністративно-правові форми забезпечення продовольчої безпеки. Міжнародна наукова інтернет-конференція на тему: «Актуальні дослідження правової та історичної науки (Випуск 65)» за сприянням та при активній участі Громадської організації «Наукова спільнота» та Вищої школи управління та адміністрації в Ополе, м. Ополе, ПОЛЬЩА (Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu). 10-11 жовтня 2024 р.
599. Пустовіт Ю. Адміністративно-правові форми, методи та засоби забезпечення продовольчої безпеки. Juris Europensis Scientia. 2024. №4. С. 71–77.
600. Пустовіт Ю. Аналіз поняття «адміністративно-правове забезпечення продовольчої безпеки». Науковий вісник УжНУ. Серія: Право. 2024. №85. С. 78–86.

601. Пустовіт Ю. Генеза поняття продовольчої безпеки. Право і суспільство. 2023. №5. С. 149–156.
602. Пустовіт Ю. Генезис контролю (нагляду) у сфері харчової промисловості. Міжнародна науково-практична конференція «Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку». 5-6 березня 2021 р., м. Харків. С. 90–93.
603. Пустовіт Ю. Громадський контроль як один із базових принципів демократії. XIII Міжнародна науково-практична конференція «Innovations and prospects of world science». 17-19.08.2022. Ванкувер, Канада. С. 331–337.
604. Пустовіт Ю. Державний фінансовий контроль в Україні: вимоги сьогодення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2019. Серія Право. Вип. 56. Т. 2. С. 31–36.
605. Пустовіт Ю. Забезпечення продовольчої безпеки, шляхом координації дій суб'єктів влади. VIII Міжнародна науково-практична конференція. «Scientific researches and methods of their carrying out: world experience and domestic realities». 04.10.2024 (Вінниця, UKR – Відень, AUT). С. 299–301.
606. Пустовіт Ю. Зміст поняття адміністративної відповідальності. I International Scientific and Theoretical Conference «Modern vision of implementing innovations in scientific studies». March 31, 2023. Sofia, Bulgaria. С. 32–34.
607. Пустовіт Ю. Історія виникнення контролю (нагляду) у сфері харчової промисловості. Міжнародна науково-практична конференція «Сутність і значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин». 12-13 березня 2021. м. Одеса. С. 55–59.
608. Пустовіт Ю. Класифікація органів державної влади у сфері адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. №8. С. 276–281.
609. Пустовіт Ю. Класифікація суб'єктів владних повноважень адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. III Міжнародна наукова конференція

«Розвиток наук в умовах нової реальності: проблеми та перспективи». 04.10.2024. м. Ужгород, Україна. С. 99–103.

610. Пустовіт Ю. Контроль (нагляд) у сфері харчової промисловості: генезис ключових понять. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2021. №1. С. 100–104.

611. Пустовіт Ю. Нормативно-правове забезпечення продовольчої безпеки. Юридичний бюлетень. 2024. №34. С. 137–152.

612. Пустовіт Ю. Нормативно-правові акти, що здійснюють регулювання продовольчої безпеки. Міжнародна науково-практична конференція «Європеїзація національного права: проблеми, виклики та перспективи». 24.04.2024. Київ, Україна. С. 225–228.

613. Пустовіт Ю. Основні вектори розвитку державного фінансового контролю в Україні. Międzynarodowa konferencja naukowo-praktyczna «Nowoczesne orzecznictwo Unii Europejskiej: interakcja prawa, stanowienie prawa i praktyka». Lublin, Polska 17 kwietnia 2018. С. 59–62.

614. Пустовіт Ю. Основоположні ідеї (принципи) адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. Нове українське право. 2024. №3. С. 143–153.

615. Пустовіт Ю. Поняття та особливості контролю (нагляду) у сфері харчової промисловості. Держава та регіони. 2021. Серія Право. №4. С. 53–63.

616. Пустовіт Ю. Поняття, особливості адміністративної відповідальності у сфері харчової промисловості. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. №2. С. 364–368.

617. Пустовіт Ю. Правове регулювання продовольчої безпеки: адміністративний аспект. II Міжнародна науково-практична конференція «Інноваційні рішення в сучасній науці, освіті та практиці». 15-16.10.2024. Київ, Україна.

618. Пустовіт Ю. Правові засади громадського контролю. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. №8. С. 336–339.

619. Пустовіт Ю. Принципи адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. II Міжнародна науково-практична конференція. «Соціально-економічний розвиток у контексті викликів сьогодення». 26 червня 2024. м. Одеса. С. 66–71.
620. Пустовіт Ю. Принципи контролю (нагляду) у сфері харчової промисловості. KELM (Knowledge, Education, Law, Management). 2023. №1 (53). С. 302–308.
621. Пустовіт Ю. Принципи контролю (нагляду) у сфері харчової промисловості. Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні». м. Запоріжжя, 25-26 лютого 2022.
622. Пустовіт Ю. Природа та сутність адміністративно-правової охорони. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. №6. С. 381–386.
623. Пустовіт Ю. Продовольча безпека як адміністративно-правова категорія. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. №9. С. 248–250.
624. Пустовіт Ю. Продовольча безпека як складова національної безпеки. Публічне право. 2023. №3. С. 56–65.
625. Пустовіт Ю. Система державного фінансового контролю: правове регулювання. Сервісна економіка в умовах глобальної конкуренції: правовий та інституційний виміри. Service Economy in the Context of Global Competition Legal and Institutional Dimensions: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 15-16 лист. 2017 р.) відп. ред. А. А. Мазаракі. Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 2017. С. 431–434.
626. Пустовіт Ю. Соціально-економічний зміст адміністративно-правового поняття «продовольча безпека». Юридичний науковий електронний журнал. 2023. №11. С. 409–413.
627. Пустовіт Ю. Суб'єкти адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. Юридичний вісник. 2024. №4. С. 102–111.
628. Пустовіт Ю. Суб'єкти державного фінансового контролю України в умовах Євроінтеграції. Держава та регіони. 2019. Серія Право. №3. С. 196–204.
629. Пустовіт Ю., Запотоцька О. Контроль та нагляд як інструментарій забезпечення законності в публічному адмініструванні. Актуальні проблеми правової науки:

матеріали Міжнародного науково-практичного конгресу (м. Запоріжжя, 1-2 жовтня 2021 р.). Запоріжжя: ЗНУ, 2021. 342 с.

630. Пустовіт Ю., Запотоцька О., Тімашов В. Адміністративна юстиція. Південноукраїнський правовий часопис. 2020. №2. С. 96–102.

631. Пустовіт Ю., Запотоцька О., Тімашов В. Ліцензування як один із засобів державного регулювання: теоретико-правові засади. Право і суспільство. 2020. Вип. 4. С. 189–194.

632. Пустовіт Ю., Запотоцька О., Тімашов В. Сьогодення адміністративної відповідальності юридичних осіб. Держава та регіони. 2020. Серія Право. №3. Т. 1. С. 82–87.

633. Пушак Я., Стричак Г. Суть національної, економічної, продовольчої безпеки та взаємозв'язок між ними. Таврійський науковий вісник. 2012. Вип. 79. С. 305–311.

634. Пчелянська Г. О. Безпека та якість продовольчих товарів: міжнародний аспект. Збірник наукових праць ВНАУ. 2012. №3 (69). Т. 2. С. 156–161.

635. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. Львів: Край, 2008. 224 с.

636. Работін Ю. В. та ін. Формування та управління системою продовольчої безпеки: монографія / За заг. ред. Згадової Н. С., Неустроєва Ю. О. Харків, 2021. 246 с.

637. Резнікова О. В. Проблеми світової продовольчої безпеки в умовах глобалізації економіки. Наук. вісн. Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України. 2010. №154. Ч. 2. С. 65–69.

638. Рибаківа О. В. Продовольча безпека – як фактор визначення конкурентоспроможності аграрного сектору. Наук. вісн. Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України. 2010. №142. Ч. 1. С. 69–73.

639. Ризики прийняття Закону України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану для довкілля [Електронний ресурс] // Екологія. Право. Людина: [вебсайт]. Опубліковано: 10 травня 2022 р. URL: <https://epl.org.ua/eco-analytics/ryzyky-pryjnyattya-zakonu-ukrayiny-shhodo-stvorenniya->

umov-dlya-zabezpechennya-prodovolchoyi-bezpeky-v-umovah-voyennogo-stanu-dlya-dovkilliya

640. Римарчук Г. В. Адміністративно-правове забезпечення права інтелектуальної власності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Львів, 2013. 18 с.
641. Рогач С. В. Екологічна складова продовольчої безпеки. Науковий вісник НАУ. 2006. Вип. 97. С. 161–164.
642. Роз'яснення Міністерства аграрної політики та продовольства України від 08 квітня 2022 р. щодо застосування Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану». URL: <https://document.vobu.ua/doc/11197> (дата звернення: 20.02.2025).
643. Руденко М. І. Про співвідношення державного контролю і прокурорського нагляду (концептуальні зауваження на перехідний період). Право України. 1997. №5. С. 29–33.
644. Рудніченко Є. М., Гавловська Н. І. Продовольча безпека та здоров'я населення як елемент економічної безпеки макrorівня. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2017. Вип. 4. С. 54–57.
645. Руликівський В. В. Роль та місце продовольчої безпеки в системі забезпечення національної безпеки України. Державне управління: теорія і практика: електрон. фак. журн. 2007. №2. URL: <https://academy.gov.ua/ej/ej6/txts/07rvpnbu.htm> (дата звернення: 01.10.2023).
646. Румик І. В. Понятійні аспекти продовольчої безпеки як складової національної безпеки України. Вчені записки Університету «КРОК». 2014. Вип. 35. С. 22–32.
647. Румик І. В. Продовольча безпека держави: питання теорії, методології, практики: монографія. Київ: ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2020. 420 с.
648. Румик І. В. Продовольча безпека як категорія економічної теорії. Економічна теорія та освіта ХХІ століття: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (Київ,

25 вересня 2015 р.) / Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК», 2015. 207 с.

649. Руммо В. С., Рожнатова М. В. Зовнішні та внутрішні загрози продовольчої безпеки. Економіка харчової промисловості. 2016. Вип. 2. Т. 8. С. 21–28.

650. Румянцева-Козовник А. В. Форми та методи адміністративної діяльності ОВС з охорони прав дитини. Європейські перспективи. 2014. №3. С. 116–122.

651. Рябченко О. П. Предмет судової адміністративної юрисдикції: проблеми реалізації та шляхи їх вирішення. Захист прав людини в адміністративному судочинстві: сучасний стан і перспективи розвитку в Україні: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 10-річчю процесуальної діяльності адміністративних судів України. Київ: Ваіте, 2015. 448 с.

652. Саблук П. Т. Глобалізація і продовольство. Київ: ННЦ ІДЕ, 2008. 632 с.

653. Саблук П. Т. Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України в ХХІ столітті. Київ, 2001. 94 с.

654. Савченко С. С. Реєстраційні процедури в діяльності органів внутрішніх справ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2012. 18 с.

655. Салманова О. Ю. Адміністративно-правові засоби забезпечення міліцією безпеки дорожнього руху: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2002. 232 с.

656. Світличний О. П. Адміністративні правовідносини у сфері земельних ресурсів України: проблеми теорії та практики правозастосування: монографія. Донецьк: Держ. вид-во «Донбас», 2011. 410 с.

657. Сенишин О. О. Пріоритетне значення продовольчої безпеки у процесі формування системи національної безпеки країни. Галицький економічний вісник. Тернопіль: ТНТУ, 2014. Т. 44. №1. С. 54–62.

658. Сенишин О. О. Світовий досвід державної підтримки розвитку агропродовольчого комплексу та напрями його використання у вітчизняній практиці. Управлінські інновації. 2012. Вип. 2. С. 55–68.

659. Сеперович Н. П. Соціальний аспект продовольчої безпеки. Актуальні питання аграрної політики: зб. робіт 2002–2003 рр., Проєкт «Аграрна політика для людського розвитку». 2003. С. 339–499.
660. Середа В. В., Кісіль З. Р., Кісіль Р.-В. В. Адміністративне право: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 520 с.
661. Симов'ян В. В. Колізії чинного законодавства щодо понять «банківський контроль» та «банківський нагляд». Право і безпека. 2010. №3 (35). с. 235-239.
662. Сиротюк Г. В. Продовольча безпека – складова економічної безпеки країни: матеріали круглого столу (15 травня 2015 р.). Львів: Львівський НАУ, 2015. 77 с.
663. Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): підручник. Київ: НАДУ, 2012. 728 с.
664. Сичевський М. П. Глобальна продовольча безпека та місце України в її досягненні. Економіка АПК. 2019. №1. С. 6–17.
665. Сичевський М. П., Юзефович А. О., Коваленко О. В., Куць О. О., Лузан Ю. Я. Стратегічний потенціал продовольчої системи України: монографія. Київ, 2020. 162 с.
666. Сірко В. С. Поняття адміністративно-правового забезпечення волонтерської діяльності в Україні. Правова просвіта. 2018. №8. С. 25–30.
667. Скидан О. В. Продовольча безпека як пріоритет регіональної аграрної політики. Економіка України. 2004. №3. С. 53–60.
668. Скидан О. В. Формування аграрної політики для забезпечення продовольчої безпеки країни. Економіка України. 2004. №4. С. 19–25.
669. Скидан О. Продовольча безпека як пріоритет аграрної політики: проблеми інституціоналізації. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2010. №7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2010_7_5. (дата звернення: 15.01.2025).
670. Скриньковський Р. М. та ін. Тенденції і питання продовольчої безпеки України в умовах війни. Інтернаука. Серія: Економічні науки. 2022. №8. С. 38–48.
671. Скриньковський Р. М., Горбонос Ф. В., Цюх С. І., Хмиз М. В., Процевят О. С., Князь С. В. Тенденції і питання продовольчої безпеки України в умовах війни.

- Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2022. №8. URL: <https://www.inter-nauka.com/ua/issues/economic2022/8/8196> (дата звернення: 01.10.2023).
672. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ: Рад. енцикл. літ., 1977. 776 с.
673. Словник іншомовних слів / уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ: Наукова думка, 2000. 470 с.
674. Словник іншомовних слів. Словник іншомовних слів. Принцип. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%EF%F0%E8%ED%F6%E8%EF> (дата звернення: 01.10.2024).
675. Словник синонімів. URL: <https://synonimy.info> (дата звернення: 01.10.2023).
676. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; ред. кол.: І. К. Білодід (гол.), А. А. Бурячок, В. О. Винник та ін. Київ: Наукова думка. Т. 5: Н – О / ред. тому: В. О. Винник, Л. А. Юрчук. 1974. 840 с.
677. Словник української мови: в 11 т. Т. 10: Т–Ф / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін.; ред. тому: А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк. Київ: Наукова думка, 1979. 658 с.
678. Словник української мови: в 11 т. Т. 4: І–М / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін.; ред. тому: А. А. Бурячок, П. П. Доценко. Київ: Наукова думка, 1973. 840 с.
679. Словник української мови: в 11 т: Т. 3: З / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін.; ред. тому: Г. М. Гнатюк, Т. К. Черторизька. Київ: Наукова думка, 1972. 744 с.
680. Смоляр В. С. Харчування в античну епоху. Проблеми харчування. 2007. №3 (16). С. 56–63.
681. Сопільник Л. І. Співвідношення понять контролю і нагляду у сфері організації безпеки дорожнього руху як управлінських категорій. Право і безпека. 2012. №3 (45). С. 130–134.

682. Стандартизація як засіб регулювання господарської діяльності: монографія / Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака Нац. акад. правових наук України. Київ, 2018. 220 с.
683. Станіславський В. В. Правове регулювання діяльності аграрної біржі із забезпечення продовольчої безпеки. Юридична Україна. 2012. №10. С. 68–75.
684. Стариченко Є. В. Продовольча безпека країни як соціально-економічна категорія. Агросвіт. 2018. №13. С. 42–48.
685. Стариченко Є. В. Теоретико-методичні засади формування критеріїв та показників оцінки продовольчої безпеки країни. Економіка та держава. 2018. №6. С. 113–118.
686. Старовойтова С. М. Адміністративна відповідальність за прояв неповаги до суду в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Суми, 2021. 200 с.
687. Статівка А. О. Державне регулювання продовольчого ринку України в сучасних умовах. Право України. 2001. №10. С. 29–32.
688. Статівка А. О., Уркевич В. М., Корнієнко В. В. та ін. Актуальні питання правового забезпечення аграрної політики і сталого розвитку сільських територій. Актуальні питання аграрного права України: теорія і практика: монографія / за ред. А. О. Статівки. Харків: ФІНН, 2010. 240 с.
689. Статівка А. О., Уркевич В. Ю., Корнієнко В. І. [та ін.]. Актуальні питання аграрного права України: теорія і практика / за ред. А. О. Статівки. Харків: ФІНН, 2010. 240 с.
690. Стежко Н. В. Порівняльний аналіз рівня безпеки людського розвитку в Україні і країнах ЄС. Україна на шляху соціально-економічних перетворень в умовах глобалізації: зб. наук. ст. Вип. 6. Кіровоград: КНТУ, 2007. С. 85–89.
691. Степаненко В. В. Поняття та правова природа державної реєстрації. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. 2011. №3 (46). С. 136–141.
692. Степаненко К. В. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод громадян України за кордоном: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Дніпро, 2009. 19 с.

693. Стеценко С. Г. Адміністративне право України: навч. посіб. Київ: Атіка, 2008. 624 с.
694. Стеченко Д. М. Державне регулювання економіки: навч. посібник; 3-тє вид., випр. Київ: Знання, 2006. 262 с.
695. Струтинська-Струк Л. В. Правове забезпечення біологічної безпеки при здійсненні генетично-інженерної діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. 20 с.
696. Суперсон В. І. Продовольча безпека України та деякі аспекти її формування в сучасних умовах. Економіка АПК. 2008. №12. С. 13–18.
697. Суперсон В. І. Продовольча безпека України та її забезпечення на регіональному рівні: дис. ... канд. екон. наук: 08.07.02. Київ, 2006. 315 с.
698. Сучасна земельна політика України / Юрченко А. Д., Греков Л. Д., Мірошніченко А. М., Кузьмін А. В. Київ: Інтер-технологія, 2009. 260 с.
699. Тарасюк О. В. Державне регулювання продовольчої безпеки країни. Актуальні проблеми економіки. 2012. №10. С. 59–60.
700. Теорія управління в органах внутрішніх справ: навч. посіб. / за ред. В. А. Ліпкана. Київ: КНТ, 2007. 884 с.
701. Терещук О. В. Адміністративна відповідальність за корупційні правопорушення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2000. 177 с.
702. Тернавська І. О. Теоретичні підходи до інтерпретації сутності продовольчої безпеки. Енциклопедія соціогуманітарної інформології. Том II / за заг. ред. К. І. Белякова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 123–130.
703. Тимошук В. П. Адміністративні акти: процедура прийняття та припинення: монографія. Київ: Конус-Ю, 2010. 296 с.
704. Тиндик Н. П. Адміністративно-правове забезпечення правоохоронними органами імміграційного процесу в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Ірпінь, 2004. 20 с.

705. Ткач Г. І. Сучасні принципи адміністративного права та їх концептуальне значення для оновлення змісту українського адміністративного права. Законодавство України. Науково-практичні коментарі. 2006. №8. С. 34–40.
706. Тлумачний словник сучасної української мови / уклад.: Л. І. Коврига, Т. М. Ковальова, В. П. Пономаренко; за ред. В. С. Калачника. Харків: Белкар-книга, 2005. 800 с.
707. Томаневич Л. О. Продовольча безпека держави як об'єкт теоретичного дослідження. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. 2010. Вип. 2. С. 43–50.
708. Трегобчук В. М. Продовольча безпека в контексті національної безпеки держави. Київ: Ін-т економіки НАН України, 1999. 56 с.
709. Тригуб А. В. Адміністративно-правове забезпечення продовольчої безпеки України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Київ, 2012. 206 с.
710. Тригуб А. В. Адміністративно-правове забезпечення продовольчої безпеки України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Київ, 2012. 18 с.
711. Тригуб А. В. До питання визначення принципів адміністративно-правового забезпечення національної продовольчої безпеки України / Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних відносин і природокористування в Україні та країнах СНД: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 10–11 верес. 2010 р.) / за заг. ред. А. М. Статівки [та ін.]. Луцьк: РВВ ЛІТУ, 2010. С. 151–155.
712. Тригуб А. В. До питання міжнародно-правового розуміння поняття продовольчої безпеки. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. 2010. №156. С. 69–72.
713. Тринько І. П. Продовольча безпека: аналітична діагностика: монографія. Львів, 2010. 168 с.
714. Туєва О. В. Принципи правового регулювання відносин у сфері виробництва, обігу та маркування органічної сільськогосподарської продукції. Науковий вісник

Ужгородського національного університету. Серія Право. 2023. Вип. 79, ч. 1. С. 378–381.

715. Угода про сільське господарство від 15 квітня 1994 р. Марракеська угода про заснування Світової організації торгівлі: міжнар. документ від 15.04.1994 р. Женева: СОТ, 1994. 156 с.

716. Узагальнення підсумків дискусії №34 на форумі з продовольчої безпеки та безпеки харчування FAO на тему «Food security and nutrition security – what is the problem and what is the difference». Food and Agriculture Organization of the United Nations. 2009. URL: <https://www.fao.org/fsnforum/activities/discussions/food-security-nutrition-security> (дата звернення: 01.10.2023).

717. Українська радянська енциклопедія. Київ: Укр. Сов. Енцикл., 1981. Т. 6. 552 с.

718. Українська радянська енциклопедія: у 12 т. / за ред. М. П. Бажана. Київ: Рад. енцикл. літ., 1963. Т. 11. 592 с.

719. Українсько-російський словник. Т. 8. Київ: Наук. думка; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР, 1977. 802 с.

720. Ульяновченко Ю. О. Державне регулювання аграрного ринку в країнах ЄС і США: досвід для України. Державне будівництво. 2007. №2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_2_5 (дата звернення: 21.02.2025).

721. Уркевич В. Ю. Стосовно законодавства про продовольчу безпеку України / Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 26 жовтня 2012 р.): у 3 ч. Дніпропетровськ, 2012. Ч. 2: Приватно-правові проблеми формування правової держави. С. 143–144.

722. Уряд спростив завезення гуманітарної допомоги з-за кордону – треба лише заповнити декларацію. Укрінформ. 22 березня 2022 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-uarazom/3437117-urad-sprostiv-zavezenna-gumanitarnoi-dopomogi-zza-kordonu-treba-lise-zapovniti-deklaraciju.html> (дата звернення: 12.01.2025).

723. Утенкова К. В. Економічна безпека як складова національної безпеки України. Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2019. Вип. 9. С. 133–144.
724. Фальковський А. О. Аксіологічний підхід в методології сучасної юриспруденції: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.12. Одеса, 2011. 17 с.
725. Філіппов А. В. Адміністративно-правове забезпечення безпеки цивільної авіації в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2010. 19 с.
726. Фоміч Г. В. Адміністративні процедури у публічній службі України: дис.. канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2010. 224 с.
727. Франчук В. О., Копитко М. І., Мельник С. М. Забезпечення продовольчої безпеки України в умовах мінливого безпекового середовища. Вчені записки Університету «КРОК». 2022. №3 (67). С. 9–17.
728. Фролов А. С. Інституціоналізація державної політики забезпечення продовольчої безпеки України. Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. 2011. Вип. 2. С. 126–134.
729. Харабовський Ю. І. Теоретичні основи забезпечення продовольчої безпеки. Інформація, комунікація, суспільство: матеріали 6-ої Міжнар. наук. конф. ІКС-2017, 18–20 травня 2017 р., Славське, Україна / Нац. ун-т «Львів. політехніка», Каф. соціал. комунікацій та інформ. діяльності. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2017. С. 28–29.
730. Харитонов О. В. Адміністративно-правові відносини: концептуальні засади та правова природа: автореф. дис.... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Одеса, 2004. 38 с.
731. Харитонova Т. І., Григор'єва Х. П. Продовольча безпека в умовах воєнних конфліктів сучасності: правовий досвід іноземних держав. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. №2. С. 287–291.
732. Хвесик М. А., Лисецький А. С. Продовольча безпека України. Київ: РВПС України НАН України, 2008. 159 с.
733. Хитра І. Я. Адміністративно-правове забезпечення діяльності банків в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук.: 12.00.07. Київ, 2011. 17 с.

734. Хірамагомедов М. В. Особливості та напрямки державного регулювання ринку зерна в різних країнах. Ефективність державного управління: Збірник наукових праць. 2013. Вип. 35. С. 331–337.
735. Хорунжий М. І. Аграрна політика: навч. посібник. Київ: КНЕУ, 1998. 240 с.
736. Хорунжий М. І. Продовольча безпека: соціально-економічна суть, стан і показники. Економіка АПК. 2003. №6. С. 9–16.
737. Царенко О. В., Тархов П. І., Щербань В. Л. Екологізація виробництва як основа продовольчої безпеки України. Економіка АПК. 2001. №5. С. 15–20.
738. Цвік М. В., Ткаченко В. Д., Богачова Л. Л., Петришин О. В. Загальна теорія держави і права: підруч. Харків: Право, 2002. 432 с.
739. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№40-44. Ст. 356.
740. Цікановська Н. В. Інтерпретація понять «виклик», «небезпека», «загроза» та «ризик» у теорії фінансової безпеки. Фінансовий простір. 2013. №3. С. 110–114.
741. Чабаненко М. В. Адміністративно-правові засади регулювання аграрних правовідносин в Україні. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. Вип. 2 (2). С. 84–88.
742. Чабаненко М. В. Система аграрного права України: методологічні засади становлення та розвитку: дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2016. 437 с.
743. Чемарева Л. О. Продовольча безпека: соціально-економічна суть. Формування ринкової економіки: зб. наук. пр. Київ: КНЕУ, 2011. С. 295–302.
744. Чечель О. В. Державне регулювання забезпечення продовольчої безпеки. Економіка АПК. 2000. №8. С. 73–75.
745. Чорна В. Г. Адміністративно-правове регулювання позашкільної освіти України: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2011. 248 с.
746. Чурилова Т. В., Малус А. І. Вдосконалення системи державного контролю безпечності харчових продуктів в Україні: міжнародний досвід. Юридичний науковий електронний журнал. 2017. №3. С. 74–77.

747. Шамрай І. О. Гуманізація форм і методів адміністративної діяльності міліції у сфері забезпечення прав і свобод громадян. Форум права. 2013. №3. С. 751–756.
748. Шарая А. В. Принципи адміністративно-процедурного права: питання теорії та практики: дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2020. 460 с.
749. Шатковська Г. П. Синергетика як метод дослідження складних відкритих систем. Зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Серія: Педагогічна. 2009. С. 331–334.
750. Шатковський Я. М. Стандартизація у системі обов'язкового медичного страхування в Україні (адміністративно-правовий аспект): дис.... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2009. 217 с.
751. Шебаніна О. В. Формування і ефективний розвиток продовольчого підкомплексу АПК: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2007. 368 с.
752. Шевченко Н. С. Продовольча безпека як політичний та економічний пріоритет держави. Інвестиції: практика та досвід. 2011. №3. С. 111–113.
753. Шевченко О. В., Сенченко Л. В. Правові засади координації центральних органів виконавчої влади. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2020. №5. С. 84–93.
754. Шевченко О. В. Екологічна та продовольча безпека як складові забезпечення економічної безпеки України у стратегічному форматі. Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Серія: Право. 2022. Вип. 68. С. 110–117.
755. Шевченко О. В. Критерії та чинники впливу на рівень продовольчого забезпечення населення країни. Економіка та держава. 2008. №2. С. 74–76.
756. Шевченко О. В. Продовольче забезпечення України: використання світового досвіду, державна політика, теорія та практика управління: монографія. Донецьк: Юго-Восток, 2009. 385 с.
757. Шевченко О. В. Розвиток державної політики продовольчого забезпечення: автореф. дис.... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Донецьк, 2009. 20 с.
758. Шелудько Л. І. Генезис формування дефініції «продовольча безпека». Економіка та держава. 2019. №6. С. 46–55.

759. Шелудько Л. І. Значення розвитку продовольчих банків для продовольчої безпеки в Україні. Галицький економічний вісник. 2019. №6 (61). С. 46–55.
760. Шепель Т. В. Вплив російської агресії на продовольчу безпеку України та світу. Бізнес Інформ. 2022. №7. С. 133–142.
761. Шестак Л. В. Ліцензування як адміністративно-правовий інститут: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2005. 188 с.
762. Шишлюк В. О., Самокиш В. І. Правове забезпечення продовольчої безпеки України: сучасний стан та перспективи. Право і суспільство. 2020. №1. С. 133–138.
763. Шишлюк В. Р. Розвиток законодавства України у сфері забезпечення продовольчої безпеки після проголошення незалежності України: проблеми й перспективи. Південноукраїнський правничий часопис. 2021. №3, ч. 1. С. 8–14.
764. Шкаберін В. В. Державне регулювання забезпечення продовольчої безпеки в Україні: автореф. дис.... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Запоріжжя, 2006. 20 с.
765. Шкарлет С. М. Еволюція категорії «безпека» у науковому та економічному середовищі. Формування ринкових відносин в Україні. 2007. №6 (73). С. 6–12.
766. Школик А. М. Адміністративно-процедурне законодавство України: становлення та систематизація: дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2021. 417 с.
767. Школик А. М. Порівняльне адміністративне право: навч. посібник. Львів: ЗУКЦ, 2007. 183 с.
768. Шкребець Є. В. Адвокатура України: адміністративно-правове забезпечення діяльності на сучасному етапі: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2016. 220 с.
769. Шойко В. Г. Сутнісна характеристика державного регулювання продовольчої безпеки. Ефективна економіка. 2017. №11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6202> (дата звернення: 01.07.2024).
770. Шопіна І. В. Адміністративно-правове регулювання управління органами внутрішніх справ: дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2012. 514 с.
771. Шопіна І. В. Феномен адміністративно-правового забезпечення в адміністративному праві. Наука і правоохорона. 2018. №4. С. 141–145.

772. Шоптенко С. С. Зміст і стадії провадження в справах про адміністративні правопорушення. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Право». 2017. Вип. 5. Т. 2. С. 74–77.
773. Шубравська О. В., Прокопенко К. В. Забезпечення продовольчої безпеки України: повоєнний контекст. Економіка України. 2022. №7. С. 21–42.
774. Шумляєва І. М. Забезпечення дотримання принципів верховенства права та законності в діяльності публічної адміністрації: термінологічний аналіз. Державне управління та місцеве самоврядування. 2020. Вип. 2. С. 91–98.
775. Шутаєва О. С., Тропанець Н. О. Продовольча безпека як соціально-економічна категорія, її зміст та основні напрямки забезпечення в умовах глобалізації. Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Економіка і управління». 2010. Т. 23 (62). №1. С. 174–185.
776. Щекович О. В. Державне регулювання продовольчої безпеки в Україні: системний підхід. Вісник Сумського нац. аграрн. ун-ту. 2008. №2. С. 291–296.
777. Щекович О. В. Формування пріоритетів та розвиток аграрної політики України. Київ: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2009. 278 с.
778. Щербина С. П. Аналітичне дослідження стану продовольчої безпеки в Україні у контексті запровадження адресної допомоги у продуктах харчування для малозабезпеченого населення. Київ, 2018. 57 с.
779. Щодо забезпечення стабільної роботи виробників продовольства в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 лютого 2022 р. №160. Офіц. вісник України. 11.03.2022. №20. Ст. 16.
780. Юридична енциклопедія: в 6 т. / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Українська енциклопедія ім. Бажана, 2003. Т. 5: П–С. 816 с.
781. Юридична енциклопедія: в 6 т. Т. 1 / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: Наукова думка, 1998. 669 с.
782. Юридичні терміни: тлумачний словник / В. Г. Гончаренко, П. П. Андрушко, Т. П. Базова та ін.; за ред. В. Г. Гончаренка. Київ: Либідь, 2003. 320 с.

783. Юринець В. Є. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 178 с.
784. Якимець Ю. В. Публічне адміністрування сферою культури: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2012. 228 с.
785. Ямкова І. В. Адміністративні процедури як форма діяльності публічної адміністрації щодо регулювання підприємництва. Порівняльно-аналітичне право. 2014. №1. С. 211–214.
786. Яремчук Н. М. Продовольча безпека як стратегічний пріоритет аграрної політики та основа національної безпеки держави. Інвестиції: практика та досвід. 2019. №23. С. 70–79.
787. Ярмачі Х. П. Адміністративно-наглядова діяльність міліції в Україні: монографія. Одеса: Юрид. літ-ра, 2006. 336 с.
788. Ярмачі Х. П. Поняття і значення нагляду в Україні. Митна справа. 2003. №1. С. 97–106.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації:

1. Pustovit Y., Dragan O., Berher A. World experience in administrative and legal support of food security. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2024. Vol. 10, №5. P. 293–303. DOI: 10.12345/bjes.2024.105
2. Пустовіт Ю. Аналіз поняття «адміністративно-правове забезпечення продовольчої безпеки». *Науковий вісник УжНУ. Серія: Право*. 2024. №85. С. 78–86. DOI: 10.12345/uvz.2024.85
3. Пустовіт Ю. Адміністративно-правова категорія «продовольча безпека»: систематизація та класифікація. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. №4. С. 91–95. DOI: 10.12345/pjv.2024.4
4. Пустовіт Ю. Продовольча безпека як адміністративно-правова категорія. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №9. С. 248–250. DOI: 10.12345/ynез.2024.9
5. Пустовіт Ю. Нормативно-правове забезпечення продовольчої безпеки. *Юридичний бюлетень*. 2024. №34. С. 137–152. DOI: 10.12345/yb.2024.34
6. Пустовіт Ю. Адміністративно-правові форми, методи та засоби забезпечення продовольчої безпеки. *Juris Europensis Scientia*. 2024. №4. С. 71–77. DOI: 10.12345/jes.2024.4
7. Пустовіт Ю. Класифікація органів державної влади у сфері адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №8. С. 276–281. DOI: 10.12345/ynез.2024.8

8. Пустовіт Ю. Суб'єкти адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. *Юридичний вісник*. 2024. №4. С. 102–111. DOI: 10.12345/uv.2024.4

9. Пустовіт Ю. Основоположні ідеї (принципи) адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. *Нове українське право*. 2024. №3. С. 143–153. DOI: 10.12345/nup.2024.3

10. Пустовіт Ю. Продовольча безпека як складова національної безпеки. *Публічне право*. 2023. №3. С. 56–65. DOI: 10.12345/pp.2023.3

11. Пустовіт Ю. Соціально-економічний зміст адміністративно-правового поняття «продовольча безпека». *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №11. С. 409–413. DOI: 10.12345/ynez.2023.11

12. Пустовіт Ю. Генеза поняття продовольчої безпеки. *Право і суспільство*. 2023. №5. С. 149–156. DOI: 10.12345/pas.2023.5

13. Пустовіт Ю. Адміністративно-правова відповідальність як засіб адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. №4. С. 75–81. DOI: 10.12345/pjv.2023.4

14. Пустовіт Ю. Природа та сутність адміністративно-правової охорони. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №6. С. 381–386. DOI: 10.12345/ynez.2023.6

15. Пустовіт Ю. Принципи контролю (нагляду) у сфері харчової промисловості. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2023. №1 (53). С. 302–308. DOI: 10.12345/kelm.2023.1

16. Пустовіт Ю. Поняття, особливості адміністративної відповідальності у сфері харчової промисловості. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №2. С. 364–368. DOI: 10.12345/ynez.2023.2

17. Zapototska O., Pustovit Y., Timashov V. Legal Basis of Public Control in The European Union. *Journal of Law and Political Sciences*. 2022. Vol. 35-1. P. 293–316. DOI: 10.12345/jlps.2022.35-1

18. Пустовіт Ю. Правові засади громадського контролю. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №8. С. 336–339. DOI: 10.12345/unez.2022.8
19. Пустовіт Ю. Адміністративна відповідальність юридичних осіб: правове регулювання. *Науковий вісник «Наукові записки. Серія: Право»*. 2022. №12. С. 265–270. DOI: 10.12345/nz.2022.12
20. Пустовіт Ю. Поняття та особливості контролю (нагляду) у сфері харчової промисловості. *Держава та регіони*. 2021. Серія Право №4. С. 53–63. DOI: 10.12345/dr.2021.4
21. Пустовіт Ю. Контроль (нагляд) у сфері харчової промисловості: генезис ключових понять. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. №1. С. 100–105. DOI: 10.12345/apvy.2021.1
22. Haran O., Pustovit Y., Zapototska O., Gurzhii A. Modern trends of the administrative responsibility institution transformation in Ukraine under the influence of international standards. *Journal of Law and Political Sciences*. 2021. №29. P. 180–199. DOI: 10.12345/jlps.2021.29
23. Пустовіт Ю., Запотоцька О., Тімашов В. Сьогодення адміністративної відповідальності юридичних осіб. *Держава та регіони*. 2020. Серія Право №3. Т. 1. С. 82–87. DOI: 10.12345/dr.2020.3
24. Пустовіт Ю., Запотоцька О., Тімашов В. Ліцензування як один із засобів державного регулювання: теоретико-правові засади. *Право і суспільство*. 2020. Вип. 4. С. 189–194. DOI: 10.12345/pas.2020.4
25. Пустовіт Ю., Запотоцька О., Тімашов В. Адміністративна юстиція. *Південноукраїнський правовий часопис*. 2020. №2. С. 96–102. DOI: 10.12345/pirc.2020.2
26. Пустовіт Ю. Державний фінансовий контроль в Україні: вимоги сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Серія Право. Вип. 56. Т. 2. С. 31–36. DOI: 10.12345/uvz.2019.56

27. Пустовіт Ю. Суб'єкти державного фінансового контролю України в умовах Євроінтеграції. *Держава та регіони*. 2019. Серія Право №3. С. 196–204. DOI: 10.12345/dr.2019.3

28. Pustovit Y., Timashov V., Berher A. Principles of state financial control of Ukraine in the conditions of European integration. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4 No 1. P. 293–303. DOI: 10.12345/bjes.2018.1

29. Dragan O., Berher A., Pustovit Y. Estimation of marketing price policy efficiency of the enterprise of meat-processing industry. *Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2018. Vol. 40. No. 2. P. 175–186. DOI: 10.12345/tsr.2018.2

30. Пустовіт Ю. Правове регулювання продовольчої безпеки: адміністративний аспект. II Міжнародна науково-практична конференція «Інноваційні рішення в сучасній науці, освіті та практиці». 15-16.10.2024. Київ, Україна.

31. Пустовіт Ю. Адміністративно-правове забезпечення продовольчої безпеки: рівні продовольчого споживання. V Міжнародна наукова конференція «Стратегічні напрямки розвитку науки: фактори впливу та взаємодії». 11.10.2024. Луцьк, Україна. С. 75–78.

32. Пустовіт Ю. «Продовольча» безпека адміністративно-правова категорія: виклики сьогодення. IX Міжнародна науково-практична конференція «Perspectives of contemporary science: theory and practice». 14-16.10.2024. Львів, Україна. С. 1385–1389.

33. Пустовіт Ю. Нормативно-правові акти, що здійснюють регулювання продовольчої безпеки. Міжнародна науково-практична конференція «Європеїзація національного права: проблеми, виклики та перспективи». 24.04.2024. Київ, Україна. С. 225–228.

34. Пустовіт Ю. Адміністративно-правові форми забезпечення продовольчої безпеки. Міжнародна наукова інтернет-конференція на тему: «Актуальні дослідження правової та історичної науки (Випуск 65)» за сприянням та при активній участі Громадської організації «Наукова спільнота» та Вищої школи управління та

адміністрації в Ополе, м. Ополе, ПОЛЬЩА (Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu). 10-11 жовтня 2024 р.

35. Пустовіт Ю. Класифікація суб'єктів владних повноважень адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. III Міжнародна наукова конференція «Розвиток наук в умовах нової реальності: проблеми та перспективи». 04.10.2024. м. Ужгород, Україна. С. 99–103.

36. Пустовіт Ю. Забезпечення продовольчої безпеки, шляхом координації дій суб'єктів влади. VIII Міжнародна науково-практична конференція. «Scientific researches and methods of their carrying out: world experience and domestic realities». 04.10.2024 (Вінниця, UKR – Відень, AUT). С. 299–301.

37. Пустовіт Ю. Принципи адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. II Міжнародна науково-практична конференція. «Соціально-економічний розвиток у контексті викликів сьогодення». 26 червня 2024. м. Одеса. С. 66–71.

38. Пустовіт Ю. Зміст поняття адміністративної відповідальності. I International Scientific and Theoretical Conference «Modern vision of implementing innovations in scientific studies». March 31, 2023. Sofia, Bulgaria. С. 32–34.

39. Пустовіт Ю. Громадський контроль як один із базових принципів демократії. XIII Міжнародна науково-практична конференція «Innovations and prospects of world science». 17-19.08.2022. Ванкувер, Канада. С. 331–337.

40. Пустовіт Ю. Принципи контролю (нагляду) у сфері харчової промисловості. Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні». м. Запоріжжя, 25-26 лютого 2022.

41. Пустовіт Ю., Запотоцька О. Контроль та нагляд як інструментарій забезпечення законності в публічному адмініструванні. Актуальні проблеми правової науки: матеріали Міжнародного науково-практичного конгресу (м. Запоріжжя, 1-2 жовтня 2021 р.). Запоріжжя: ЗНУ, 2021. 342 с.

42. Пустовіт Ю. Історія виникнення контролю (нагляду) у сфері харчової промисловості. Міжнародна науково-практична конференція «Сутність і значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин». 12-13 березня 2021. м. Одеса. С. 55–59.

43. Пустовіт Ю. Генезис контролю (нагляду) у сфері харчової промисловості. Міжнародна науково-практична конференція «Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку». 5-6 березня 2021 р., м. Харків. С. 90–93.

44. Пустовіт Ю. The subjects of state financial control of Ukraine in the context of European integration. II Міжнародна науково-практична конференція «Глобальні імперативи розвитку бізнесу та права» (Global Business and Law Development Imperatives). (Київ. 10-11 жовтня 2019 р.). Київ. 2020. С. 716–721.

45. Пустовіт Ю. Адміністративний делікт. Глобальні імперативи розвитку бізнесу та права [Електронний ресурс]: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 15-16 листопада 2018 р.) відп. ред. А. А. Мазаракі. Київ. Нац. торг.-екон. ун-т, 2018. С. 211–215.

46. Пустовіт Ю. Основні вектори розвитку державного фінансового контролю в Україні. Międzynarodowa konferencja naukowo-praktyczna «Nowoczesne orzecznictwo Unii Europejskiej: interakcja prawa, stanowienie prawa i praktyka». Lublin, Polska 17 kwietnia 2018. С. 59–62.

47. Пустовіт Ю. Система державного фінансового контролю: правове регулювання. Сервісна економіка в умовах глобальної конкуренції: правовий та інституційний виміри. Service Economy in the Context of Global Competition Legal and Institutional Dimensions: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 15-16 лист. 2017 р.) відп. ред. А. А. Мазаракі. Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 2017. С. 431–434.

Додаток Б

ДОВІДКИ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

КОМІТЕТ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
з питань правоохоронної діяльностівул. М. Грушевського, 5, м. Київ, 01008, www.rada.gov.ua**Ректору Національної академії
внутрішніх справ
Сербину Р.А.****Шановний Руслане Андрійовичу!**

У Комітеті Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності розглянуто пропозиції, підготовлені кандидатом юридичних наук Пустовіт Ю.Ю., та оформлені у вигляді проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо адміністративної відповідальності за якість та безпечність харчових продуктів», порівняльної таблиці та пояснювальної записки до цього проекту.

Повідомляємо, що зазначені пропозиції надані народним депутатам України – членам Комітету для ознайомлення.

З повагою**Перший заступник Голови Комітету****А. Осадчук**

САС ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
Підписувач: Осадчук Андрій Петрович
Сертифікат: 3F4A9288358EC003040000000A193100D465DC00
Дійсний до: 06.12.2026 0:00:00

Апарат Верховної Ради України
04-27/12-2025/82002 від 09.04.2025
1855819

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Інституту правотворчості та
науково-правових експертиз
Національної академії наук України
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
член-кореспондент НАПрН України
О.О. КОТ

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
в наукову діяльність**

Комісія у складі: заступника директора із загальних питань кандидата юридичних наук Лапка А.Г., ученого секретаря кандидата юридичних наук, доцента Бодюла Є.М., головного наукового співробітника відділу науково-правових експертиз доктора юридичних наук, професора Кузнецова В.В., склала цей акт про те, що представлені Пустовіт Юлією Юріівною матеріали за результатами дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему «Адміністративно-правове забезпечення продовольчої безпеки» мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість, а отже можуть бути використані у науково-дослідній діяльності Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України, а саме:

1. Пустовіт Ю. Аналіз поняття «адміністративно-правове забезпечення продовольчої безпеки». Збірник «Науковий вісник УжНУ. Серія: Право» №85. 2024. С. 78–86.
2. Пустовіт Ю. Адміністративно-правова категорія «продовольча безпека»: систематизація та класифікація. Прикарпатський юридичний вісник. 2024. № 4. С. 91–95.
3. Пустовіт Ю. Продовольча безпека як адміністративно-правова категорія. «Юридичний науковий електронний журнал». № 9. 2024. С. 248–250.
4. Пустовіт Ю. Нормативно-правове забезпечення продовольчої безпеки. Науковий журнал «Юридичний бюлетень». № 34. 2024. С. 137–152.
5. Пустовіт Ю. Адміністративно-правові форми, методи та засоби

забезпечення продовольчої безпеки. Науковий журналу «Juris Europensis Scientia». №4. 2024. С. 71–77.

6. Пустовіт Ю. Класифікація органів державної влади у сфері адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. «Юридичний науковий електронний журнал». № 8. 2024. С. 276–281.

7. Пустовіт Ю. Суб'єкти адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. Юридичний вісник. 2024. № 4. С. 102–111.

8. Пустовіт Ю. Продовольча безпека як складова національної безпеки. Публічне право. 2023. № 3. С. 56–65.

9. Пустовіт Ю. Соціально-економічний зміст адміністративно-правового поняття «продовольча безпека». «Юридичний науковий електронний журнал». № 11. 2023. С. 409–413.

10. Пустовіт Ю. Генеза поняття продовольчої безпеки. Право і суспільство. 2023. № 5. С. 149–156.

Комісія підтверджує, що пропозиції, висновки та рекомендації, сформульовані Пустовіт Юлією Юріівною за результатами дисертаційного дослідження використовуються при проведенні фундаментального дослідження за темою «Інституційні спроможності України для післявоєнного відновлення: нормативно-правові механізми ефективної реалізації».

**Заступник директора із загальних питань
кандидат юридичних наук**

А.Г. ЛАПКО

**Учений секретар
кандидат юридичних наук, доцент**

Є.М. БОДЮЛ

**Головний науковий співробітник
відділу науково-правових експертиз
доктор юридичних наук, професор**

В.В. КУЗНЕЦОВ

ДЕРЖАВНА ПОДАТКОВА СЛУЖБА УКРАЇНИ

**ЦЕНТРАЛЬНЕ МІЖРЕГІОНАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ ДПС
ПО РОБОТІ З ВЕЛИКИМИ ПЛАТНИКАМИ ПОДАТКІВ**

вул. Кошиця, 3, м. Київ, 02068, тел.: (044) 454-09-00, (044) 520-60-23,
E-mail: cvp.official@tax.gov.ua; Код згідно з ЄДРПОУ ВП: 44082145

від _____ 20 ____ р. № _____

На № _____ від _____ 20 ____ р.

**У спеціалізовану вчену раду
Д 23.053.05**

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Пустовіт Юлії Юріївни на тему «Адміністративно-правове забезпечення
продовольчої безпеки», представленого на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право
і процес; фінансове право; інформаційне право**

Центральним міжрегіональним управлінням ДПС по роботі з великими платниками податків були розглянуті матеріали дисертаційного дослідження Пустовіт Юлії Юріївни на тему «Адміністративно-правове забезпечення продовольчої безпеки». Результати дослідження мають практичне значення та були використані в діяльності Центрального міжрегіонального управління ДПС по роботі з великими платниками податків, що підтверджує їхню актуальність у сфері податкового адміністрування та фінансово-правового регулювання.

Зокрема, за результатами дослідження:

підготовлено аналітичні матеріали щодо удосконалення правового регулювання податкового контролю та адміністрування податків для великих платників;

напрацьовані пропозиції щодо покращення методик аналізу податкових ризиків та ефективного моніторингу діяльності підприємств;

використано практичні рекомендації у розробці внутрішніх інструкцій та нормативних документів Центрального міжрегіонального управління ДПС по роботі з великими платниками податків.

Загалом, впровадження результатів дослідження Пустовіт Юлії Юріївни сприяло підвищенню ефективності податкового адміністрування, удосконаленню правових механізмів взаємодії з великими платниками податків та покращенню системи податкового контролю.

В. о. начальника

Анна ПУЖАЙ-ЧЕРЕДА

Начальник управління правового
забезпечення

Тетяна ЛАРІНА

К Центральному МУ ДПС по роботі з ВПП
424/5/31-00-05-02-05 від 13.03.2025

У К Р А Ї Н А
Асоціація
"УКРОЛІЯПРОМ"

Україна, 01001, м. Київ, вул. Б.Грінченка, 1
IBAN № UA55300335000000026003157657
в АТ "Райффайзен Банк Аваль" м. Київ
МФО 300335 ЄДРПОУ 25660944
П/А: 02125, вул. Шимановського, 2/1

Tel/fax (044)279-82-45

e-mail: admin@ukroilprom.kiev.ua

www. ukroilprom.kiev.ua

U K R A I N E
ASSOCIATION
"UKROLIYAPROM"

1, B.Grinchenko str., Kyiv, Ukraine, 01001
IBAN № UA55300335000000026003157657
in JSC Raiffeisen Bank Aval, Kyiv
Bank code 300335 EGRPOU Code 25660944
P/A: 02125, str. Shimanovsky, 2/1

№ 15-07/19
„24” лютого 2025 року

У спеціалізовану вчену раду
Д 23.053.05

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Пустовіт Юлії Юріївни на тему «Адміністративно-правове забезпечення
продовольчої безпеки», представленого на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 –
адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право**

Асоціацією «Укроліяпром» були розглянуті матеріали дисертаційного дослідження Пустовіт Юлії Юріївни на тему «Адміністративно-правове забезпечення продовольчої безпеки». Результати дисертаційного дослідження мають практичне значення та були використані у діяльності Асоціації «Укроліяпром», що підтверджує їх актуальність і значущість у сфері забезпечення продовольчої безпеки України.

Зокрема, за результатами вивчення підготовлено аналітичні матеріали щодо удосконалення правового регулювання продовольчої безпеки в діяльності підприємств олійно-жирової промисловості. Також в подальшому передбачається надання консультативних послуг харчовим підприємствам з розробки та впровадження систем новітніх систем менеджменту безпеки харчової продукції.

В цілому впровадження результатів дослідження Пустовіт Ю.Ю. сприяло підвищенню рівня правової регламентації продовольчої безпеки у діяльності підприємств олійно-жирової промисловості.

Генеральний директор
Асоціації «Укроліяпром»

(Підпис)
М.П.

С.П. Капшук

МІЖНАРОДНА ПРАВОВА БЕЗПЕКА

ЮРИДИЧНА КОМПАНІЯ
«МІЖНАРОДНА ПРАВОВА БЕЗПЕКА»Вул. Круглоуніверситетська, 3-5, офіс 72
м. Київ, 01024
Тел.: (+38) 044 284 04 36
E-mail: MPBLAWOfficial@gmail.com
www.mpblaw.com.uaУ спеціалізовану вчену раду
Д 23.053.05**ДОВІДКА**

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Пустовіт Юлії Юріївни на тему «Адміністративно-правове забезпечення
продовольчої безпеки», представленого на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і
процес; фінансове право; інформаційне право

АДВОКАТСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ «МІЖНАРОДНА ПРАВОВА БЕЗПЕКА» засвідчує, що матеріали дисертаційного дослідження Пустовіт Юлії Юріївни на тему «Адміністративно-правове забезпечення продовольчої безпеки» мають практичне значення та були використані при наданні правової допомоги агропромисловим підприємствам у питаннях регулювання продовольчої безпеки, у тому числі, під час захисту прав підприємств аграрного сектору в адміністративних судах у справах, пов'язаних із державним контролем за безпечністю харчових продуктів.

Вважаємо, що використання наукових розробок Пустовіт Юлії Юріївни дозволить підвищити рівень правової захищеності клієнтів Адвокатського об'єднання в аспекті державного контролю у сфері продовольчої безпеки, сприятиме ефективному захисту їхніх прав та законних інтересів у судових та адміністративних провадженнях.

Голова АДВОКАТСЬКОГО ОБ'ЄДНАННЯ
«МІЖНАРОДНА ПРАВОВА БЕЗПЕКА»

С.В. Яцина

ТОВ «КЛУБ СИРУ»

19003, Україна, Черкаська обл.,
м. Канів, вул. Енергетиків, 153
ЄДРПОУ: 36413692тел.: +38 (044) 354 21 40
факс: +38 (044) 354 21 44
info@cheeseclub.ua
sales@cheeseclub.ua
cheeseclub.ua

№ _____ 2025 року

У спеціалізовану вчену
раду

Д 23.053.05

ДОВІДКА**про впровадження результатів дисертаційного дослідження****Пустовіт Юлії Юріївни на тему «Адміністративно-правове забезпечення
продовольчої безпеки», представленого на здобуття наукового ступеня****доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне
право і процес; фінансове право; інформаційне право**

На підтвердження впровадження результатів дисертаційного дослідження Пустовіт Юлії Юріївни на тему «Адміністративно-правове забезпечення продовольчої безпеки» у практичну діяльність ТОВ «Клуб Сиру», засвідчуємо, що на основі наукових висновків, рекомендацій та розробок, викладених у дисертації, було удосконалено механізми взаємодії підприємства з державними контролюючими органами (Держпродспоживслужба, МОЗ, місцеві органи влади) в частині запровадження нових процедур моніторингу відповідності молочної продукції санітарно-гігієнічним нормам на всіх етапах виробництва, а також впроваджено рекомендації щодо юридичного захисту підприємства в умовах перевірок і дотримання вимог щодо продовольчої безпеки.

Вважаємо, що впровадження вищезазначених результатів буде сприяти покращенню дотримання вимог законодавства у сфері продовольчої безпеки та зменшенню ризиків адміністративної відповідальності підприємства у цій сфері.

Виконуючий обов'язки директора

Іван ДЕРМЕНЖИ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної
академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Станіслав МОЗОЛЬ

2025 року

АКТ

05.03.2025

м. Київ

№ 18-017

Впровадження результатів дисертації
Пустовіт Юлії Юріївни «Адміністративно-
правове забезпечення продовольчої
безпеки» в освітній процес НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження
позитивного досвіду роботи у складі:

- т.в.о. начальника відділу організації освітнього процесу лейтенанта поліції
Бойчук Вікторії Олександрівни;
- т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата
юридичних наук старшого лейтенанта поліції Горбенко Дар'ї Андріївни;
- завідувача кафедри адміністративного права та процесу, доктора
юридичних наук, професора підполковника поліції Пастуха Ігоря Дмитровича;
- начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора
юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;
- завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття
ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 «Адміністративне
право і процес; фінансове право; інформаційне право», та наукові праці
докторанта Пустовіт Юлії Юріївни «Адміністративно-правове забезпечення
продовольчої безпеки».

Проаналізовано основні результати дослідження Пустовіт Ю.Ю., зокрема
наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Пустовіт Ю. Аналіз поняття «адміністративно-правове забезпечення
продовольчої безпеки». *Збірник «Науковий вісник УжНУ. Серія: Право»* №85. 2024.
С. 78–86;
2. Пустовіт Ю. Адміністративно-правова категорія «продовольча безпека»:
систематизація та класифікація. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. № 4. С.
91–95;
3. Пустовіт Ю. Продовольча безпека як адміністративно-правова категорія.
«Юридичний науковий електронний журнал». № 9. 2024. С. 248–250;
4. Пустовіт Ю. Нормативно-правове забезпечення продовольчої безпеки.
Науковий журнал «Юридичний бюлетень». № 34. 2024. С. 137–152;

5. Пустовіт Ю. Адміністративно-правові форми, методи та засоби забезпечення продовольчої безпеки. *Науковий журнал «Juris Europensis Scientia»*. №4. 2024. С. 71–77;

6. Пустовіт Ю. Класифікація органів державної влади у сфері адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. *«Юридичний науковий електронний журнал»*. № 8. 2024. С. 276–281;

7. Пустовіт Ю. Суб'єкти адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. *Юридичний вісник*. 2024. № 4. С. 102–111;

8. Пустовіт Ю. Основоположні ідеї (принципи) адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. *Нове українське право*. 2024. № 3. С. 143–153;

9. Пустовіт Ю. Продовольча безпека як складова національної безпеки. *Публічне право*. 2023. № 3. С. 56–65;

10. Пустовіт Ю. Соціально-економічний зміст адміністративно-правового поняття «продовольча безпека». *«Юридичний науковий електронний журнал»*. № 11. 2023. С. 409–413;

11. Пустовіт Ю. Адміністративно-правова відповідальність як засіб адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. № 4. С. 75–81;

12. Пустовіт Ю. Природа та сутність адміністративно-правової охорони. *«Юридичний науковий електронний журнал»*. № 6. 2023. С. 381–386;

13. Пустовіт Ю. Поняття, особливості адміністративної відповідальності у сфері харчової промисловості. *«Юридичний науковий електронний журнал»*. № 2. 2023. С. 364–368;

14. Пустовіт Ю. Правові засади громадського контролю. *«Юридичний науковий електронний журнал»*. № 8. 2022. С. 336–339;

15. Пустовіт Ю. Адміністративна відповідальність юридичних осіб: правове регулювання. *Науковий вісник «Наукові записки. Серія: Право»*. 2022. № 12. С. 265–270.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці Пустовіт Ю.Ю., містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Забезпечення законності в публічному управлінні», «Управлінський контроль в публічній сфері», «Публічна служба», «Публічне адміністрування» під час підготовки навчально-методичних та дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

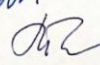
Члени комісії:

 Вікторія БОЙЧУК

 Дар'я ГОРБЕНКО

 Ігор ПАСТУХ

 Олена ТИХОНОВА

 Людмила ГАЙДАР

Додаток В**ПРОЄКТ****Закон України****«Про внесення змін до деяких законодавчих актів України
щодо адміністративної відповідальності за якість та безпечність харчових
продуктів»**

Верховна Рада України постановляє:

І. Внести зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення (Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР), 1984, додаток до №51, ст. 1122):

1) статтю 166-22 «Порушення вимог законодавства про безпечність та окремі показники якості харчових продуктів» викласти в наступній редакції:

«Стаття 166-22 Порушення вимог законодавства про безпечність та окремі показники якості харчових продуктів

Реалізація незареєстрованих об'єктів санітарних заходів, передбачених Законом України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», –

тягне за собою накладення штрафу на громадян від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, і на посадових осіб – від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Обіг (виробництво, зберігання, транспортування, пропонування до реалізації або реалізація) непридатних харчових продуктів – тягне за собою накладення штрафу на громадян від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, і на посадових осіб – від ста п'ятдесяти до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Порушення встановлених законодавством значень параметрів безпечності об'єктів санітарних заходів – тягне за собою накладення штрафу на громадян від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, і на посадових осіб – від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Повторне протягом року вчинення будь-якого з порушень, передбачених частинами 1–3 цієї статті, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню, – тягне за собою накладення штрафу на громадян від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, і на посадових осіб – від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Примітка. Терміни «об'єкт санітарних заходів», «непридатний харчовий продукт» та інші вживаються у значеннях, наведених у Законі України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів». Під посадовими особами у цій статті слід розуміти службових осіб суб'єктів господарювання, відповідальних за дотримання вимог законодавства про харчові продукти.»

II. Внести зміни до Закону України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» №2042-VIII від 18.05.2017 (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2017, №31, ст. 343) такого змісту:

1. У статті 65 «Відповідальність за порушення цього Закону, законодавства про харчові продукти та корми» після частини другої додати нову частину такого змісту:

«3. Якщо порушення вимог цього Закону або законодавства про харчові продукти вчинено з метою одержання економічної вигоди (харчове шахрайство), розмір штрафу, визначений для відповідного правопорушення, може бути збільшений до розміру, що не є меншим подвійної суми отриманої вигоди від такого порушення. Застосування підвищеного розміру штрафу та його обчислення здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері безпечності харчових продуктів, на підставі обґрунтованих розрахунків.»

2. Доповнити статтю 65 новою частиною четвертою такого змісту:

«4. У разі систематичного невиконання оператором ринку законних приписів або рішень органів державного контролю (три і більше випадки притягнення до відповідальності за порушення цього Закону протягом двох років), контролюючий орган може звернутися до адміністративного суду з позовом про тимчасове зупинення виробництва та/або обігу харчових продуктів такого оператора на строк до трьох місяців. Це не звільняє оператора ринку від сплати штрафів, передбачених цим Законом.»

Голова Верховної Ради України

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
до проєкту Закону України
«Про внесення змін до деяких законодавчих актів України
щодо адміністративної відповідальності за якість та безпечність
харчових продуктів»

Забезпечення якості та безпечності харчових продуктів є критично важливим для охорони здоров'я населення і виконання Україною своїх зобов'язань за угодою про асоціацію з ЄС. Чинне законодавство України містить норми про адміністративну відповідальність у цій сфері, проте їх застосування та ефективність залишаються недостатніми. Зокрема, Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП) (ст. 166-22) встановлює відносно низькі штрафи (від 45 до 60 неоподатковуваних мінімумів, тобто лише від 765 до 1020 гривень) за порушення вимог щодо якості та безпечності харчових продуктів. Як наслідок, реальні стягнення є мізерними і не створюють достатнього превентивного ефекту та не відповідають тяжкості правопорушень.

Крім того, кількість притягнень до відповідальності є вкрай малою. За даними Єдиного реєстру судових рішень, у 2023 році було розглянуто лише 3 справи про адміністративні правопорушення, пов'язані з недотриманням вимог щодо безпечності та якості харчових продуктів. Це може означати як низький рівень виявлення та фіксації порушень, так і недосконалість процедури притягнення. Існуючі санкції не забезпечують належної відповідальності фізичних осіб-підприємців та посадових осіб суб'єктів господарювання. КУпАП наразі прямо не виділяє їх окремо, а штрафи в нормах спеціального закону №2042-VIII хоча й значно вищі, але їх застосування іноді уникається через складність процедур.

Отже, проблеми чинного законодавства можна підсумувати так: 1) недостатня суворість та стримувальний ефект штрафів; 2) відсутність диференційованого підходу до повторних порушень і умисних (шахрайських) дій; 3) не повною мірою імplementовані європейські підходи до відповідальності операторів ринку.

Метою законопроєкту є підвищення ефективності адміністративно-правового механізму забезпечення якості та безпечності харчових продуктів шляхом вдосконалення норм про відповідальність.

Завданнями законопроєкту є:

гармонізація санкцій за правопорушення у сфері харчової безпеки з європейськими стандартами, забезпечення їх ефективності, пропорційності та стримуючого ефекту;

диференціація відповідальності з урахуванням суб'єкта (громадяни і посадові особи) та обставин (повторність, умисел з метою економічної вигоди);

запровадження механізмів протидії харчовому шахрайству – встановлення підвищених штрафів у разі, коли порушення вчиняється для отримання економічної вигоди (тобто навмисне введення споживачів в оману щодо якості продуктів);

Реалізація цих завдань сприятиме посиленню захисту здоров'я споживачів, підвищить довіру до якості українських харчових продуктів, а також наблизить Україну до практик ЄС у сфері продовольчої безпеки.

Міжнародний досвід. Європейський Союз (ЄС) встановив високі вимоги до контролю за харчовою безпечністю та передбачив, що держави-члени повинні запровадити ефективні механізми відповідальності. Відповідно до Загального харчового закону ЄС, саме оператори ринку несуть первинну відповідальність за безпечність продуктів, а державні органи здійснюють нагляд (Best Recall Practices Guidelines – Part 2 – Food Products | Insights | Sidley Austin LLP).

Європейське законодавство не уніфікує конкретних штрафів, але вимагає, щоб національні санкції були «ефективними, пропорційними та такими, що стримують (дисуазивними)» (Official controls on food safety: Competent Authority measures – PMC). Це означає, що покарання має адекватно відповідати тяжкості порушення і відраджувати від його вчинення в майбутньому. Більшість країн ЄС передбачають значні штрафи та навіть кримінальну відповідальність за грубі порушення харчового законодавства (Best Recall Practices Guidelines – Part 2 – Food Products | Insights | Sidley Austin LLP) (Best Recall Practices Guidelines – Part 2 – Food Products | Insights | Sidley Austin LLP). Так, в Італії за порушення вимог харчового законодавства можуть накладатися адміністративні штрафи від 2 до 18 тисяч євро (Best Recall Practices Guidelines – Part 2 – Food Products | Insights | Sidley Austin LLP). У Франції за введення в обіг небезпечних продуктів передбачено кримінальний штраф до 3 мільйонів євро та можливе закриття підприємства терміном до 5 років (Best Recall Practices Guidelines – Part 2 – Food Products | Insights | Sidley Austin LLP).

Подібні високі санкції покликані стимулювати бізнес інвестувати в належні системи контролю якості (наприклад, впровадження НАССР) і негайно реагувати на виявлені ризики (шляхом відкликання/вилучення продукції).

Окрему увагу в ЄС приділено боротьбі з харчовим шахрайством – навмисним обманом споживачів щодо властивостей чи складу продуктів задля отримання прибутку. Європейський парламент у своїй резолюції рекомендував встановлювати за харчове шахрайство штрафи не менше подвійного розміру вигоди, яку отримав порушник (European Parliament Urges Crackdown on Food Fraud | The Poultry Site). Таким чином, якщо недобросовісний виробник «заробив» на підробці або неправдивому маркуванні 100 тис. євро, то штраф має становити щонайменше 200 тис., аби анулювати вигоду і покарати порушника. Більше того, у випадках, коли шахрайство створює загрозу здоров'ю, пропонується застосовувати кримінальні санкції (European Parliament Urges Crackdown on Food Fraud | The Poultry Site).

В багатьох країнах ЄС вже реалізовано такий підхід: наприклад, у Нідерландах за умисне введення споживачів в оману щодо продуктів можуть накладатися багатомільйонні штрафи і порушуватися кримінальні справи. Ефективна протидія харчовому шахрайству розглядається як частина забезпечення продовольчої безпеки та чесної конкуренції на ринку.

Таким чином, європейський досвід показує важливість невідворотності та адекватності покарання у сфері харчової безпеки. ЄС активно впроваджує ризик-орієнтований підхід до контролю (частота перевірок залежить від ризиковості діяльності), але водночас вимагає, щоб за кожне виявлене порушення слідували суттєві санкції. Це стимулює операторів ринку самостійно впроваджувати системи управління якістю та культури безпечності харчових продуктів, адже вартість невідповідності стає вищою за витрати на дотримання вимог. Україна, прагнучи інтеграції до спільного ринку з ЄС, має переймати ці найкращі практики, адаптуючи їх до національних реалій.

Основні положення законопроекту. Законопроектом пропонується збільшити розміри адміністративних штрафів у КУпАП за порушення у сфері безпечності та якості харчових продуктів. Встановлюються окремі, вищі санкції для посадових осіб підприємств харчової галузі, відповідальних за дотримання стандартів. Такий підхід узгоджується з практикою, де відповідальність несуть як безпосередні винуватці, так і посадові особи, що допустили правопорушення в межах своїх службових обов'язків. Крім того, введено норму про підвищену відповідальність за повторні порушення: штрафи зростатимуть, якщо суб'єкт протягом року знову порушує вимоги. Це стимулюватиме недопущення рецидиву.

В законопроекті передбачено нову норму (доповнення до ст. 65 Закону №2042-VIII), згідно з якою у разі, якщо порушення було свідомо вчинене з метою отримання неправомірної вигоди (фальсифікація, обман споживачів), розмір штрафу може збільшуватися до рівня щонайменше подвійного розміру цієї вигоди. Це запроваджує принцип «злочин не має окупатися»: жодному виробнику чи продавцю не буде економічно вигідно порушувати закон, адже потенційний штраф перевищить очікуваний прибуток від махінації. Така норма імплементує рекомендації ЄС щодо протидії харчовим фальсифікаціям та є абсолютно новою для українського законодавства.

Законопроект вводить механізм адміністративного припинення діяльності підприємства, якщо воно неодноразово ігнорує вимоги контролюючих органів. Зокрема, після трьох і більше серйозних порушень протягом двох років Держпродспоживслужба зможе ініціювати через суд питання тимчасового зупинення роботи такого оператора ринку на строк до 3 місяців. Цей захід відповідає європейським підходам, де за грубі чи повторні порушення можлива тимчасова заборона діяльності до усунення недоліків (Best Recall Practices Guidelines – Part 2 – Food Products | Insights | Sidley Austin LLP). Його мета – не покарання як таке, а захист споживачів від постійно небезпечної продукції, примус порушника налагодити належний контроль або піти з ринку.

Очікувані наслідки. Підвищиться рівень захисту здоров'я і прав споживачів. Суворіші санкції та контроль спонукатимуть виробників і продавців дотримуватися стандартів, отже на ринку буде менше небезпечних чи неякісних продуктів. У разі

виявлення ризиків, продукти швидше вилучатимуться з обігу, що знизить імовірність споживання небезпечних товарів.

Добросовісні оператори ринку отримають вигоду у вигляді чесніших умов конкуренції – недобросовісні конкуренти, які раніше економили на безпеці, тепер нестимуть суттєві втрати від штрафів і призупинення діяльності. Це мотивує інвестиції в системи якості, навчання персоналу, належне маркування продукції тощо. Первинне навантаження може зрости (необхідність переглянути внутрішні процедури, проконсультуватися щодо вимог), але в довгостроковій перспективі це сприятиме виходу українських продуктів на європейські ринки, оскільки підвищиться рівень довіри до них. Для сумлінного бізнесу ризики отримати штраф мінімальні – достатньо дотримуватися вже встановлених правил.

Реалізація законопроекту наблизить Україну до виконання глави IV («Санітарні та фітосанітарні заходи») Угоди про асоціацію з ЄС щодо наближення законодавства. Контролюючі органи отримають більш дієві інструменти впливу на порушників, що підвищить ефективність їх роботи.

Очікується зростання надходжень від штрафів до бюджету (хоча фіскальна мета не є основною, вона буде побічно досягнута). Важливим є превентивний ефект: поступово кількість грубих порушень повинна зменшуватися. Статистично, у країнах ЄС після запровадження високих штрафів та регулярних перевірок спостерігається підвищення рівня відповідності бізнесу вимогам харчового законодавства (Best Recall Practices Guidelines – Part 2 – Food Products | Insights | Sidley Austin LLP).

Суспільна підтримка. Законопроект відповідає запиту суспільства на безпечні продукти. Харчові скандали і випадки отруєнь в Україні неодноразово викликали широкий резонанс. Запропоновані зміни продемонструють, що держава реагує на ці виклики шляхом посилення контролю і відповідальності. Водночас, проєкт стимулює культуру якості: чесність на всіх етапах – від виробництва до продажу.

Висновок. Прийняття цього законопроекту створить комплексну систему адміністративної відповідальності у сфері якості та безпечності харчових продуктів, що відповідає європейським стандартам та найкращим міжнародним практикам. Підвищення штрафів до дисуазивного рівня, впровадження санкцій за харчове шахрайство, надання ширших повноважень контролюючому органу – усе це дозволить ефективніше запобігати потраплянню небезпечних чи неякісних харчових продуктів до споживача.

У результаті виграють усі добросовісні учасники ринку та суспільство в цілому: зросте рівень продовольчої безпеки, покращиться імідж української продукції, зміцниться правова державна дисципліна. Запропоновані норми узгоджуються з підходами ЄС (principle of «effective, proportionate and dissuasive penalties» (Official controls on food safety: Competent Authority measures – PMC) та враховують національні реалії. Таким чином, законопроект є на часі і заслуговує на підтримку з метою забезпечення здоров'я нації та інтеграції України до європейського правового простору.

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ
внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо адміністративної відповідальності
за якість та безпечність харчових продуктів

Зміст положення (норми) чинного законодавства	Зміст положення запропонованих змін та доповнень
<i>Кодекс України про адміністративні правопорушення</i>	<i>Кодекс України про адміністративні правопорушення</i>
Стаття 166-22. Порухнення вимог законодавства про безпечність та окремі показники якості харчових продуктів Реалізація незареєстрованих об'єктів санітарних заходів, передбачених Законом України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», - тягне за собою накладення штрафу на громадян від сорока п'яти до шістдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Обіг непридатних харчових продуктів - тягне за собою накладення штрафу на громадян від тридцяти до сорока п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Порухнення значень параметрів безпечності об'єктів санітарних заходів, встановлених законодавством про	Стаття 166-22. Порухнення вимог законодавства про безпечність та окремі показники якості харчових продуктів Реалізація незареєстрованих об'єктів санітарних заходів, передбачених Законом України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», – тягне за собою накладення штрафу на громадян від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, і на посадових осіб – від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Обіг (виробництво, зберігання, транспортування, пропонування до реалізації або реалізація) непридатних харчових продуктів – тягне за собою накладення штрафу на громадян від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, і на посадових осіб – від ста п'ятдесяти до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Порухнення встановлених законодавством значень параметрів безпечності об'єктів санітарних заходів – тягне за собою накладення штрафу на громадян від ста до

безпечність та окремі показники якості харчових продуктів, - тягне за собою накладення штрафу на громадян від п'ятдесяти до шістдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Примітка. Термін «обіг», що застосовується у цій статті, вживається у значенні, наведеному у Законі України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів».	двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, і на посадових осіб – від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Повторне протягом року вчинення будь-якого з порушень, передбачених частинами 1–3 цієї статті, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню, – тягне за собою накладення штрафу на громадян від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, і на посадових осіб – від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Примітка. Терміни «об'єкт санітарних заходів», «непридатний харчовий продукт» та інші вживаються у значеннях, наведених у Законі України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів». Під посадовими особами у цій статті слід розуміти службових осіб суб'єктів господарювання, відповідальних за дотримання вимог законодавства про харчові продукти.»
<i>Закон України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин»</i>	<i>Закон України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин»</i>
Стаття 65. Відповідальність за порушення цього Закону, законодавства про харчові продукти та корми 1. Юридичні особи і фізичні особи – підприємці несуть відповідальність за такі правопорушення: 1) порушення встановлених законодавством гігієнічних вимог до виробництва та/або обігу харчових продуктів або кормів, -	Стаття 65. Відповідальність за порушення цього Закону, законодавства про харчові продукти та корми 1. Юридичні особи і фізичні особи – підприємці несуть відповідальність за такі правопорушення: 1) порушення встановлених законодавством гігієнічних вимог до виробництва та/або обігу харчових продуктів або кормів, -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі десяти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі шести мінімальних заробітних плат;

2) виробництво та/або обіг харчових продуктів або кормів з використанням незареєстрованої потужності, якщо обов'язковість її державної реєстрації встановлена законом, -

тягнуть за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі двадцяти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі одинадцяти мінімальних заробітних плат;

3) виробництво, зберігання харчових продуктів або кормів без отримання експлуатаційного дозволу на відповідну потужність, якщо обов'язковість його отримання встановлена законом, -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі тридцяти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі двадцяти мінімальних заробітних плат;

4) невиконання визначеного законом обов'язку щодо впровадження на потужностях постійно діючих процедур, заснованих на принципах системи аналізу небезпечних факторів та контролю у критичних точках (НАССР), -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі тридцяти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі п'ятнадцяти мінімальних заробітних плат;

5) реалізація харчових продуктів або кормів, маркування яких не відповідає законодавству, якщо це

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі десяти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі шести мінімальних заробітних плат;

2) виробництво та/або обіг харчових продуктів або кормів з використанням незареєстрованої потужності, якщо обов'язковість її державної реєстрації встановлена законом, -

тягнуть за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі двадцяти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі одинадцяти мінімальних заробітних плат;

3) виробництво, зберігання харчових продуктів або кормів без отримання експлуатаційного дозволу на відповідну потужність, якщо обов'язковість його отримання встановлена законом, -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі тридцяти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі двадцяти мінімальних заробітних плат;

4) невиконання визначеного законом обов'язку щодо впровадження на потужностях постійно діючих процедур, заснованих на принципах системи аналізу небезпечних факторів та контролю у критичних точках (НАССР), -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі тридцяти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі п'ятнадцяти мінімальних заробітних плат;

5) реалізація харчових продуктів або кормів, маркування яких не відповідає законодавству, якщо це

створює загрозу для життя та/або здоров'я людини або тварини, -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі тридцяти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі двадцяти мінімальних заробітних плат;

б) порушення вимог щодо забезпечення простежуваності та/або ведення записів (документації), передбачених законодавством про харчові продукти, про корми, про побічні продукти тваринного походження та/або про здоров'я та благополуччя тварин, -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі восьми мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі п'яти мінімальних заробітних плат;

б-1) порушення вимог щодо надсилання повідомлення про намір введення в обіг харчових продуктів, передбачених пунктом 5-1 частини другої статті 20 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі восьми мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі п'яти мінімальних заробітних плат;

7) невиконання обов'язку щодо відкликання або вилучення з обігу небезпечних харчових продуктів або кормів -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі тридцяти п'яти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі тридцяти мінімальних заробітних плат;

створює загрозу для життя та/або здоров'я людини або тварини, -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі тридцяти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі двадцяти мінімальних заробітних плат;

б) порушення вимог щодо забезпечення простежуваності та/або ведення записів (документації), передбачених законодавством про харчові продукти, про корми, про побічні продукти тваринного походження та/або про здоров'я та благополуччя тварин, -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі восьми мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі п'яти мінімальних заробітних плат;

б-1) порушення вимог щодо надсилання повідомлення про намір введення в обіг харчових продуктів, передбачених пунктом 5-1 частини другої статті 20 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі восьми мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі п'яти мінімальних заробітних плат;

7) невиконання обов'язку щодо відкликання або вилучення з обігу небезпечних харчових продуктів або кормів -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі тридцяти п'яти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі тридцяти мінімальних заробітних плат;

8) використання, реалізація незареєстрованих об'єктів санітарних заходів або кормових добавок, якщо обов'язковість їх державної реєстрації встановлена законом, -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі вісімнадцяти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі дванадцяти мінімальних заробітних плат;

9) пропонування до реалізації або реалізація непридатних харчових продуктів або кормів -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі двадцяти п'яти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі сімнадцяти мінімальних заробітних плат;

9-1) пропонування до реалізації або реалізація дитячого харчування з порушенням вимог до визначеного законодавством про харчові продукти вмісту та/або кількості інгредієнтів та/або речовин, крім випадків, передбачених пунктом 10-1 цієї частини, -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі двадцяти п'яти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі сімнадцяти мінімальних заробітних плат;

10) пропонування до реалізації або реалізація харчових продуктів або кормів, які є шкідливими для здоров'я людини або тварини, -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі сорока мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі двадцяти п'яти мінімальних заробітних плат;

8) використання, реалізація незареєстрованих об'єктів санітарних заходів або кормових добавок, якщо обов'язковість їх державної реєстрації встановлена законом, -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі вісімнадцяти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі дванадцяти мінімальних заробітних плат;

9) пропонування до реалізації або реалізація непридатних харчових продуктів або кормів -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі двадцяти п'яти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі сімнадцяти мінімальних заробітних плат;

9-1) пропонування до реалізації або реалізація дитячого харчування з порушенням вимог до визначеного законодавством про харчові продукти вмісту та/або кількості інгредієнтів та/або речовин, крім випадків, передбачених пунктом 10-1 цієї частини, -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі двадцяти п'яти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі сімнадцяти мінімальних заробітних плат;

10) пропонування до реалізації або реалізація харчових продуктів або кормів, які є шкідливими для здоров'я людини або тварини, -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі сорока мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі двадцяти п'яти мінімальних заробітних плат;

10-1) пропонування до реалізації або реалізація дитячого харчування, що містить заборонені законодавством про харчові продукти речовини та/або інгредієнти, -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі сорока мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі двадцяти п'яти мінімальних заробітних плат;

11) пропонування до реалізації або реалізація швидкопсувних харчових продуктів або кормів, строки зберігання яких закінчилися, якщо внаслідок цього харчові продукти або корми не стали шкідливими для здоров'я людини або тварини, -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі дванадцяти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі восьми мінімальних заробітних плат;

12) пропонування до реалізації або реалізація харчових продуктів або кормів, що не є швидкопсувними, мінімальні строки зберігання яких закінчилися, якщо внаслідок цього харчові продукти або корми не стали шкідливими для здоров'я людини або тварини, -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі п'яти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі трьох мінімальних заробітних плат;

13) порушення значень параметрів безпечності об'єктів санітарних заходів або кормів, встановлених законодавством про харчові продукти та корми, -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі десяти мінімальних заробітних плат, на фізичних

10-1) пропонування до реалізації або реалізація дитячого харчування, що містить заборонені законодавством про харчові продукти речовини та/або інгредієнти, -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі сорока мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі двадцяти п'яти мінімальних заробітних плат;

11) пропонування до реалізації або реалізація швидкопсувних харчових продуктів або кормів, строки зберігання яких закінчилися, якщо внаслідок цього харчові продукти або корми не стали шкідливими для здоров'я людини або тварини, -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі дванадцяти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі восьми мінімальних заробітних плат;

12) пропонування до реалізації або реалізація харчових продуктів або кормів, що не є швидкопсувними, мінімальні строки зберігання яких закінчилися, якщо внаслідок цього харчові продукти або корми не стали шкідливими для здоров'я людини або тварини, -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі п'яти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі трьох мінімальних заробітних плат;

13) порушення значень параметрів безпечності об'єктів санітарних заходів або кормів, встановлених законодавством про харчові продукти та корми, -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі десяти мінімальних заробітних плат, на фізичних

осіб – підприємців – у розмірі п'яти мінімальних заробітних плат;

14) невиконання рішення посадової особи компетентного органу, його територіального органу про знищення небезпечного харчового продукту, допоміжних матеріалів для переробки, небезпечних кормів або кормових добавок -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі вісімнадцяти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі десяти мінімальних заробітних плат;

15) реалізація продуктів, які ввезені (переслані) на митну територію України як торговельні (виставкові) зразки або об'єкти наукових досліджень відповідно до пункту 5 частини восьмої статті 41 цього Закону, порушення вимог щодо їх знищення або вивезення (пересилання) за межі України або інших встановлених законодавством правил поводження з ними -

тягнуть за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі двадцяти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі п'ятнадцяти мінімальних заробітних плат;

16) ненадання, несвоєчасне надання, надання недостовірної інформації на вимогу посадової особи компетентного органу або його територіального органу -

тягнуть за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі п'яти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі трьох мінімальних заробітних плат;

17) відмова в допуску посадової особи компетентного органу або його територіального органу до здійснення

осіб – підприємців – у розмірі п'яти мінімальних заробітних плат;

14) невиконання рішення посадової особи компетентного органу, його територіального органу про знищення небезпечного харчового продукту, допоміжних матеріалів для переробки, небезпечних кормів або кормових добавок -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі вісімнадцяти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі десяти мінімальних заробітних плат;

15) реалізація продуктів, які ввезені (переслані) на митну територію України як торговельні (виставкові) зразки або об'єкти наукових досліджень відповідно до пункту 5 частини восьмої статті 41 цього Закону, порушення вимог щодо їх знищення або вивезення (пересилання) за межі України або інших встановлених законодавством правил поводження з ними -

тягнуть за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі двадцяти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі п'ятнадцяти мінімальних заробітних плат;

16) ненадання, несвоєчасне надання, надання недостовірної інформації на вимогу посадової особи компетентного органу або його територіального органу -

тягнуть за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі п'яти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі трьох мінімальних заробітних плат;

17) відмова в допуску посадової особи компетентного органу або його територіального органу до здійснення

державного контролю з підстав, не передбачених законом, або інше перешкоджання її законній діяльності -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі десяти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі семи мінімальних заробітних плат;

18) невиконання, несвоєчасне виконання рішення головного державного інспектора (головного державного ветеринарного інспектора) про тимчасове припинення виробництва та/або обігу харчових продуктів та/або кормів -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі п'ятдесяти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі сорока мінімальних заробітних плат;

19) невиконання, несвоєчасне виконання законних вимог (приписів) посадової особи компетентного органу, його територіального органу щодо усунення порушень цього Закону, законодавства про харчові продукти та корми -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі восьми мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі п'яти мінімальних заробітних плат;

20) порушення встановлених законодавством вимог до надання інформації для споживачів щодо харчових продуктів, надання неточної, недостовірної та незрозумілої для споживачів інформації про харчовий продукт -

тягнуть за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі п'ятнадцяти мінімальних заробітних плат,

державного контролю з підстав, не передбачених законом, або інше перешкоджання її законній діяльності -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі десяти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі семи мінімальних заробітних плат;

18) невиконання, несвоєчасне виконання рішення головного державного інспектора (головного державного ветеринарного інспектора) про тимчасове припинення виробництва та/або обігу харчових продуктів та/або кормів -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі п'ятдесяти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі сорока мінімальних заробітних плат;

19) невиконання, несвоєчасне виконання законних вимог (приписів) посадової особи компетентного органу, його територіального органу щодо усунення порушень цього Закону, законодавства про харчові продукти та корми -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі восьми мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі п'яти мінімальних заробітних плат;

20) порушення встановлених законодавством вимог до надання інформації для споживачів щодо харчових продуктів, надання неточної, недостовірної та незрозумілої для споживачів інформації про харчовий продукт -

тягнуть за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі п'ятнадцяти мінімальних заробітних плат,

на фізичних осіб – підприємців – у розмірі десяти мінімальних заробітних плат;

21) зміну оператором ринку харчових продуктів інформації, що супроводжує харчовий продукт, у випадку, передбаченому статтею 5 Закону України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів», -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі п'ятнадцяти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі десяти мінімальних заробітних плат;

22) реалізацію харчових продуктів або кормів, маркування яких не відповідає законодавству, якщо це не створює загрози для життя та/або здоров'я людини або тварини, -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі п'яти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі трьох мінімальних заробітних плат;

23) ненадання інформації споживачеві щодо речовин та харчових продуктів, які спричиняють алергічні реакції або непереносимість, -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі тридцяти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі двадцяти мінімальних заробітних плат;

24) порушення вимог законодавства про матеріали і предмети, призначені для контакту з харчовими продуктами, -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі п'ятнадцяти мінімальних заробітних плат, на

на фізичних осіб – підприємців – у розмірі десяти мінімальних заробітних плат;

21) зміну оператором ринку харчових продуктів інформації, що супроводжує харчовий продукт, у випадку, передбаченому статтею 5 Закону України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів», -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі п'ятнадцяти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі десяти мінімальних заробітних плат;

22) реалізацію харчових продуктів або кормів, маркування яких не відповідає законодавству, якщо це не створює загрози для життя та/або здоров'я людини або тварини, -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі п'яти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі трьох мінімальних заробітних плат;

23) ненадання інформації споживачеві щодо речовин та харчових продуктів, які спричиняють алергічні реакції або непереносимість, -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі тридцяти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі двадцяти мінімальних заробітних плат;

24) порушення вимог законодавства про матеріали і предмети, призначені для контакту з харчовими продуктами, -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі п'ятнадцяти мінімальних заробітних плат, на

фізичних осіб – підприємців – у розмірі десяти мінімальних заробітних плат;

25) невиконання обов'язку щодо письмового інформування компетентного органу, передбаченого частинами третьою і п'ятою статті 20 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі п'яти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі трьох мінімальних заробітних плат.

2. У разі вчинення оператором ринку будь-якого з правопорушень, передбачених пунктами 2-4, 6-1, 8, 12, 16 частини першої цієї статті, вперше державний інспектор (державний ветеринарний інспектор) видає оператору ринку припис щодо усунення порушень цього Закону, законодавства про харчові продукти та корми без оформлення відповідного протоколу.

фізичних осіб – підприємців – у розмірі десяти мінімальних заробітних плат;

25) невиконання обов'язку щодо письмового інформування компетентного органу, передбаченого частинами третьою і п'ятою статті 20 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», -

тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі п'яти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі трьох мінімальних заробітних плат.

2. У разі вчинення оператором ринку будь-якого з правопорушень, передбачених пунктами 2-4, 6-1, 8, 12, 16 частини першої цієї статті, вперше державний інспектор (державний ветеринарний інспектор) видає оператору ринку припис щодо усунення порушень цього Закону, законодавства про харчові продукти та корми без оформлення відповідного протоколу.

3. Якщо порушення вимог цього Закону або законодавства про харчові продукти вчинено з метою одержання економічної вигоди (харчове шахрайство), розмір штрафу, визначений для відповідного правопорушення, може бути збільшений до розміру, що не є меншим подвійної суми отриманої вигоди від такого порушення. Застосування підвищеного розміру штрафу та його обчислення здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері безпечності харчових продуктів, на підставі обґрунтованих розрахунків.

4. У разі систематичного невиконання оператором ринку законних приписів або рішень

3. Оператор ринку має право оскаржити припис щодо усунення виявлених порушень законодавства в адміністративному порядку або до суду протягом одного місяця з дня видання припису. Адміністративне оскарження припису здійснюється відповідно до Закону України «Про адміністративну процедуру».	органів державного контролю (три і більше випадки притягнення до відповідальності за порушення цього Закону протягом двох років), контролюючий орган може звернутися до адміністративного суду з позовом про тимчасове зупинення виробництва та/або обігу харчових продуктів такого оператора на строк до трьох місяців. Це не звільняє оператора ринку від сплати штрафів, передбачених цим Законом. 5. Оператор ринку має право оскаржити припис щодо усунення виявлених порушень законодавства в адміністративному порядку або до суду протягом одного місяця з дня видання припису. Адміністративне оскарження припису здійснюється відповідно до Закону України «Про адміністративну процедуру».